STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00041

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

Permanent preservation of this book was made possible by
Sandra Serebin

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע

אלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ)

איינאונצוואנציגסטער באנד

נײע פערבעסערטע אויסגאבע

פערקויף: געזעלשאפט „צענטראל״, ווארשא, נאוואליפקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אַבראַמאָוויץ)

מעשיות וועגן מענדעלען

אויפגעקליבען דורך נחמן מייזיל

פערלאַג „מענדעלע", וואַרשא

1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1 9 2 7

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

אינהאלט

זייט

הקדמה	5
שלום עליכם—פיער זענען מיר געזעסען	11
ש. ל. ציטראָן—שלום יעקב אבראַמאָוויטש . . .	55
ש. אַנסקי—דער ריעז	83
י. ח. ראווניצקי—דער „זיידע" אויף דער פרייער נאַטור .	95
„ „ מענדעלע און אחד־העם . . .	105
שלום עליכם—אויטאָ־דאַ־פע	111
ד"ר יוסף קלויזנער—מענדעלע'ס שיחות־חולין . . .	121
ראובן בריינין—מענדעלע אין זיין רעדען . . .	143
ז. שניאור—פון דעם „זיידענס" קוואַל	147
מ. קיטאַי—מענדעלע אין לעבען	185
משה כ"ץ—צוגאַסט ביי מענדעלע'ן	199
יעקב פיכמאַן—ביים אָוענד־שיין	203

מעשיות וועגען מענדעלען

דער דאָזיגער באַנד „מעשיות וועגען מענדעלען" דאַרף פּאַר אונז אַנטפּלעקן מענדעלע'ן אין לעבען,—זיין געשטאַלט, זיין פיזיאָגנאָמיע און די אַלע בעזונדערע אייגענשאַפטען פון זיין כאַראַקטער. מענדעלע שבעל־פה מיט זיינע אייגנאַרטיגע געשפּרעכען און מיט זיינע מערקווירדיגע שיחות־חולין איז געווען נישט־וועהניגער אינטערעסאַנט און נישט־וועהניגער שעפעריש פון מענדעלע־שבכתב, פון מענדעלע דעם שריפטשטעלער. אויב אין זיין שרייבען איז מענדעלע נישט געווען פון די „גיך־שרייבער" און אַפטמאָל פלעגט ער אָבזיצען שעהן אויף איין זאַץ, אויף איין שורה, און עס זענען ביי איהם געווען צייטען, ווען חדשים און יאָהרען האָט ער אינגאַנצען נישט געשריבען,—איז ער אין לעבן, אין זיינע שמועסען תמיד געווען אַקטיוו, גרייט געווען שטענדיג צו רעדען און רעדען, אין בעת'ן רעדען האָט ער געגעבען גלענצענדיגע עפּיזאָדען און שילדערונגען פון זיין קאַבצאַנסק און גלופּסק און אָבגעמאָלט ווי אַ'אמת'ער קינסטלער־אַקטיאָר זיינע אַלטע בעקאַנטע פּאַרשוינען. פון וועלכע ער פלעגט שרייבען משונה־ווילדע וואונדערלעכע מעשיות.

ס'איז גאַנץ־מעגליך, אַז ביי מענדעלע'ן איז עס געווען אַ נויט־ווענדיגער פּראָצעס: אויפלעבען די אַלע פּאַרשוינען אין זיינע געשפּרע־כען, כדי דערנאָך צו קאָנען אַרויפברענגען זיי אויפ'ן פּאַפּיר, ווי זיי שטעהען און געהען מיט אַלע זייערע פּישטשעווקעס. נאָכמאַכען, נאָכקריר־מען, אימיטירען איז געלעגען אין מענדעלע'ס כאַראַקטער פון די סאַמע קינדער־יאָהרען, און אין די שפּעטערדיגערע צייטען האָט אָט די אייגענ־שאַפט אין איהם זיך אַלץ מעהר ענטוויקעלט. מ'דאַרף באמת בע־

דויערען, וואָס זיינע נאָהענטע פריינד האָבען בעצייטענס נישט פערנאָ מירט מענדעלע'ס אלע מעשיות, המצאות, גלייכווערטלעך, אפאָריזמע סדי צו פערהיטען זיי אין זייער אייגענטליכער פאָרעם פאַר די קומענדיגע דורות.

אין דעם באַנד האָבען מיר אויפגעקליבען די מעשיות, וואָס עס זענען דערצעהלט וועגען מענדעלען פון זיינע נאָהענטע פריינד און מקורבים. אַ רייהע מעשיות וועגען מענדעלען קאָן מען אויך געפינען אין די ערינערונגען, וואָס זענען שוין אריין אין די „זכרונות וועגען מענדעלען„ אין (באַנד XX—אלע ווערק פון מענדעלע מו"ס).

פון די ארטיקלען, וואָס קומען אַריין אין דעם באַנד, זענען נאָר אייניגע געגעבען געוואָרען אינגאַנצען, ווי זיי זענען געשריבען דורך זייערע מחברים (י. ח. ראַווניצקי-דער זיידע אויף דער פרייער נאַטור; שלום עליכם—אויטא־דא־פע). די אלע איבעריגע זענען דאָ געבראַכט מיט קלענערע און גרעסערע פערקירצונגען (שלום עליכם—פיער זענען מיר געזעסען, ש. ל. ציטראָן- ש. י. אבראמאָוויטש, ש. אַנסקי — דער ריז, י שניאור—פון דעם „זיידענס" קוואַל, מ. כ"ץ—צו גאַסט ביי מענדעלען).

י ח. ראווניצקי „מענדעלע און אחד־העם" איז אַ פראַגמענט פון י. ח. ראווניצקי'ס העברעאישען ארטיקעל, ראובן בריינין'ס „מענדעלע און זיין רעדען", איז אַ קאַפּיטעל פון אַ גרעסערער אַרבייט, וואָס האָט זיך לעצטענס געדרוקט אין אמעריקאַנער „טאָג", מ. קיטאַי"ס „מענדעלע און לעבען" איז דורך אונז צונויפגעשטעלט פון צוויי בעזונדערע ארטיקלען וואָס מ. קיטאַי האָט פערעפענטלעכט אין 1917-1918 אין קיעווער „די נייע צייט". די אַרטיקלען פון ד"ר יוסף קלוזנער—מענדעלעס שיחות־חולין, יעקב פיכמאַן—„ביים אָוונד שיין" זענען איבערגעזעצט פון העברעאישען,--דער ערשטער מיט אייניגע פערקירצונגען און דער צווייטער מיט אייניגע נייע צוגאָבען, געמאַכט דורך יעקב פיכמאַן.

מענדעלע שבעל־פה ווארט נאָך אויף אַ גרעסערער אַרבייט, וואָס זאָל איהם אָבמאָלען אין זיין גאַנצער גרויס און פערנעהם. זאָל דעם באַנד „מעשיות וועגען מענדעלען" זיין דער אָנהויב.

נ. מ.

מעשיות
װעגן
מענדעלען

שלום עליכם

פיער זענען מיר געזעסען *)

אַלע מיינען, אַז בערג, למשל, שטעהען אויף איין אָרט. און איך זאָג אייך, אַז בערג געהען, און נאָך ווי אַזוי! זיי לויפען! ווען בין איך דערגאַנגען דעם דאָזיגען שכל? אין דער צייט, ווען מיר, דריי אידישע שריפטשטעלער און איינער אַ פּאָעט, האָבען געמאַכט די ערשטע עקסקורסיע צו די בע־ריהמטע, מיט אייביגען שניי בעדעקטע, אַלפּענבערג.

אַרויסגעגאַנגען אַ פּאָר מייל פון שטאָדט אַרויס, האָט זיך אונז אויסגעדאַכט: אָט־אָט זענען מיר ביי די בערג. אָט־אָט נעם ציה אויס אַ האַנד — גיט איהר זיי אָפּ שלום. נאָר וואָס

---

*) אין אָנהייב פון „פיער זענען מיר געזעסען" (געשריבען אין יאָהר 1908) גיט שלום־עליכם צו וועגען די פּערזאָנען, וואָס פיגורירען אין דער שילדע־רונג: „מענדעלי מוכר־ספרים — אַ שענער זקן, רעדט צוקערזיס. ביאַליק — אַ פּאָעט, אַ בעל־מחשבות. בן־עמי — אַ איד, וואָס קאָכט זיך. שלום־עליכם — אַן אַלטער בעקאַנטער, וואָס הערט זיך צו און שרייבט אַלסדינג אַריין אין אַ ביכעל". געווען איז עס נאָך דער רעוואָלוציע און די פּאָ־גראָמען אין רוסלאַנד (אין די יאָהרען 1905—1906), ווען די פיער דערמאָנטע שרייבער זענען געווען אין דער שווייץ. פון דער ערצעהלונג זענען דאָ געגעבען נעוואָרען נאָר די ערטער, אין וועלכע ס'ווערט געשילדערט מענדעלע. — ר ע ד.

ווייטער מיר געהען צו זיי, אלץ ווייטער געהען זיי אוועק, אנטלויפען פון אונז. מיר הויבען אָן געהן אביסעל גיכער, שטארק גיך, — בלאָטע! זיי לויפען נאָך גיכער.

— זיי רייצען זיך מיט אונז! — רוף איך מיך אָן צום איבעריגען עולם.

— ווער?

— די בערג.

— איך ווייס גאָר ניט, וואָס דאָס איז! — רופט זיך אָן מיין קאָלעגע מיט׳ן הייסען טעמפעראמענט, וועלכער איז קלאָר אין די אלפענבערג, ווי א איד אין אשרי. — ס׳איז קיינמאָל ניט געווען אזוי ווייט, ווי איצטיגס מאָל. איהר זאָלט מיך פאָלגען, וואָלטען מיר געגאנגען אביסעל גיכער.

און אָט אזוי האָט ער אונז אונטערגעגעבען אָלע מאָל מער היץ, מיר זאָלען געהן גיכער, מעהר פון אלעמען זיך איינגעמיעדט און מחמת דעם איז ער געוואָרען בייז, גערעדט מיט גאָל, געשאָטען מיט פייער, אויסגעלאָזט כל חמתו אויף פאָני-גנב מיט זיין רעוואָלוציע און מיט זיין קאָנסטיטוציע.

— שאט! איך וויל אייך עפיס פרעגען! — אזוי האָט זיך אָנגערופען צו אונז אלעמען דער זיידע רב מענדעלי, און מיר אלע האָבען זיך אויפגעשטעלט אויף א ווײַלע. — איך וויל, איהר זאָלט מיר זאָגען, יעדער בעזונדער, ווי אזוי פיהלט איהר זיך אין דער מינוט?

אפנים, אז מיין קאָלעגע מיט׳ן הייסען טעמפעראמענט האָט דער ערשטער פערשטאנען דעם זיידענ׳ס פראגע, מחמת ער האָט זיך געאיילט ענטפערען דער ערשטער, ווישענדיג מיט די פאָלעס דעם שווייס פונ׳ם נאסען שטערן.

— איך פיהל מיך אזוי גרינג, אז איך וואָלט געפלויגען, ווי איין אָדלער, נישט ארומגעקוקט זיך צוריק אפילו אויף א מינוט.

— און איך — מאכט דער יונגער פאָעט ביאַליק, איינגע־קוקט זיך אויף מיר — איך פיהל מיך ניט שלעכט, נאָר פליהען ווי איין אָדלער — ווייס איך ניט, אויב איך וואָלט געפלויגען.

אַצינד איז געקומען די צייט, איך זאָל אויך עפּעס ענט־פערען. און איך האָב געזאָגט:

— איך פיהל, אַז עס וואָלט מיר צוגעקומען אַ שטיק געזונד, ווען מיר זעצען זיך אָט־דאָ, למשל, אויפן גראָז...

מיין קאָלעגע מיט׳ן הייסען טעמפּעראַמענט איז געוואָרען אָנגעצונדען. ער האָט געזאָגט, אַז אויב מיר וועלען אָט אַזוי געהן, וועלען מיר שבת האַלטען אונטער׳ן באַרג. מיך האָט ער געמאַכט אויסצודרעהען. ער האָט ניט פערשטאַנען, ווי אַזוי נעמט זיך אונטער אַזאַ מענטש, ווי איך, געהן, אַז איך ווייס, אַז איך קאָן ניט געהן?

פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם גאָרניש׳ט געשטערט, ער זאָל צונויפלעגען דעם שירם, פערקאַטשען די פּאָלעס און גלייך מיט אונז אַלע זיך אַ וואָרף טהון אין גרינעם, פרישען, שמעקע־דיגען גראָז אַריין און געניסען טעם גן־עדן פון רוהען אין מיטען פעלד, אונטער גאָט׳ס הימעל, און הערען דעם זיידען דערצעהלען אַ מעשה

• • •

בעשרייבען אַ מעשה און דערצעהלען אַ מעשה — דאָס איז זיך צוויי בעזונדערע זאַכען. פאַרהאַן מענשען, וואָס וועלן אייך בעשרייבען אַ זאַך אויסגעצייכענט, און לאָזען זיי אייך עפּיס נעמען דערצעהלען, צעברעקלען זיי דאָס און צעקייען עס אייך אַזוי, אַז עס שלאָגט צו דער גאַל. און פאַרהאַן מענשען, וואָס וועלן אייך דערצעהלען אַ מעשה טשאַקענדיג, אויסגעטאָקט און אויסגעפּוצט מחיה נפשות, — און פּרובט, לאָזען זיי דאָס וועלען איבערגעבען אויף פּאַפּיער — איר זאָלט זיי אַראָפּנעמען דעם קאָפּ! פאַרהאַן נאָך אַ קאַטעגאָריע גליקליכע מענשען, וואָס זענען ווייט פון ביידע זאַכען, ניט דערצעהלען, ניט בעשרייבען; נאָר פון זיי רעדען מיר נישט. מיר רעדען פון די, וואָס די נאַטור האָט זיי געבענשט מיט ביידע טאַלאַנטען. דער זיידע רב מענדעלי מוכר־ספרים בע־זיצט ביידע מתנות פון זיין ליבען נאָמען אויפ׳ן העכסטען שטיי־

גער. ער, אז ער דערצעהלט אַ מעשה. מאָהלט ער אַ בילד, און איהר זיצט און הערט און זעהט, און עס דאַכט זיך אייך, אַז איהר לעזט דאָס פון אַ בוך – ניין! וואָס זאָג איך! עס דאַכט זיך אייך, אַז דאָס לעבט, אַז דאָס רעדט, אַז דאָס קומט-פאָר פאַר אייערע אויגען, און עס ווילט זיך אייך אייביג אַזוי זיצען און הערען, און הערען, און הערען...

דער שמועס, וואָס ביי אונז האָט זיך געקייטעלט, האָט זיך אָנגעהויבען, געוויינטליך, פון פּאָליטיק, פון דער אידישער לאַגע אינ׳ם אומגליקליכען לאַנד. און מען איז אַריבער אויף דעם, וואָס אונז שריפטשטעלער, איז מעהר נאָהענט צום האַרצען, – אויף דער ליטעראַטור. די גאַנצע צייט איז אָבער דער זיידע געזעסען פערכמורעט, מיט אַ ביטער שמייכעלע אויף די ליפּען, ווי איינער רעדט: „נאַראָנים האָבען געפונען פון וואָס צו רעדען!"... דער זיידע האָט זיך אויפגעהויבען מיט אַ קאָפּ העכער פון דער גאַנצער וועלט און האָט געזאָגט, אַז כּל זמן עס וועט לעבען די „אונערבאַרעמליכ-קייט פון עקזיסטענץ" („אכזריות הקיום"), וועט איהם נישט נעמען נישט דאָס „שלעכטע" נישט דאָס „גוטע", וואָרום עס איז נישטאָ אויף דער ערד נישט „שלעכטעס" נישט „גוטעס" – עס איז נאָר דאָ דאָס, וואָס עס איז... און ער האָט אויסגעלאָזט זיין פילאָזאָ-פישע טעאָריע מיט אַ בקשה צו אונז, זיינע אייניקלעך, אַז מיר זאָלען איצטיגס מאָל אַראָבוואַרפען פון זיך די שריפטשטעלערישע קאַפּאָטע, פערגעסען, אַז ס׳איז דאָ אויף דער וועלט אַ קולטור מיט אַ ליטעראַטור, מיט בוכדרוקעריי, מיט מוכרי-ספרים און, פערלעגער, און אָרויסגעבער, און צייטשריפטען, און גאַזעטען, מיט מענשען-רשעים און מענשען-צדיקים, מיט פּאָני. מיט, להבדיל, אידען, מיט נאָך אַזעלכע זאַכען, און מיר זאָלען געדענקען, אַז איצט, אין דעם דאָזיגען טאָג, זענען מיר גלאַט מענשען – טוריסטען, וואָס האָבען גענומען איין עקסקורסיע אין די אַלפּענבערג. עלעהיי ענגלענ-דער! און מחמת מיר זענען אַביסעל מיעד, האָבען מיר זיך אָני-דערגעזעצט אָט דאָ אַביסעל רוהען, און לאָמיר בעסער רעדען דערצעהלען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין.

– מעשיות! מעשיות! – האָבען אויסגעשריען מיר, אַלע

דריי אייניקלעך. — דערצעהלט אונז עפּיס אַ מעשה, זיידעניו, אַ מעשה!

— אַ מעשה? וואָס פאַר אַ מעשה זאָל איך אייך דערצעהלען?

— דערצעהלט אונז, זיידעניו, אַ מעשה פון זיך אַליין, פון אייער אייגענעם לעבען, פון פאַרצייטען!

— גוט, איך וועל אייך דערצעהלען אַ מעשה מיט אַ פערטעל עוף, נאָר מיט אַ תנאי...

— אַז מע זאָל אייך ניט איבערשלאָגען אין מיטען? ניט פערלויפען אויף צו־פריהער? ניט אַריינפאָהרען מיט אַ וואָגען אין שליטען אַריין?

— אָט־אָט־אָט! גוט, וואָס איהר ווייסט מיין טבע און וואָס איהר קענט זיך אַליין.

אַזוי האָט אונז געזאָגט דער זיידע, זיך גענומען צום מדרש, וואָס ער האָט מיטגענומען אין וועג אַריין צידה לדרך, פערריסען די ברילען אַרויף אויפ'ן שטערען, געגעבען אַ קוק־אַריין, פערמאַכט דעם מדרש, אַראָפּגעלאָזט די ברילען צוריק אויף דער נאָז און אָנגעהויבען מיט אַ ניגון פון דער גמרא:

אַ מעשה מיט אַ פערטעל עוף

— הערט זשע, אמר רבי יוחנן — האָט רבי יוחנן געזאָגט: איבער קמצא ובר־קמצא איז חרוב געוואָרען ירושלים; איבער אַ הוהן מיט אַ האָהן איז חרוב געוואָרען די שטאָדט ביתר; איבער אַ פלעקעל פון אַ וואָגען איז חרוב געוואָרען טור־מלכא. ערלויבט מיר צוצוזעצען: איבער אַ פערטעל עוף איז פון אַבראַמאָוויטש געוואָרען מענדעלי מוכר־ספרים. הערט אַ מעשה!...

מיר רוקען זיך צונויף אַלע דריי נאָך נעהנטער צום זיידען, און דער זיידע הויבט־אָן צו דערצעהלען בזה הלשון:

— שטעלט אייך פאָר אַ גרויסען פיערעקעכיגען פּלאַץ. פערבויט פון איין זייט מיט אַ ברייטען מויער, אַ פּאַלאַץ, פון דער אַנדערער זייט — מיט אַ שענעם בית-המדרש, ביי דער זייט, להבדיל, אַ מרחץ, אַ גרויסע קיך, ברייטע שטאַהלען און קאַמערס מיט קעמערלעך — דאָס איז דער „הויף". וועמענ'ס הויף — דאָס וועט איר וויסען שפּעטער. אין בית-המדרש זיצען יומם ולילה צעהן אידען לומדים און לערנען. נאָר אַז מע זאָגט אייך צעהן אידען לומדים זיצען און לערנען, שטעלט איהר זיך שוין פאָר אין דער פאַנטאַזיע די געוויסע „עשרה בטלנים", דאָס הייסט: פערשמירטע, אָפּגעריסענע, אָרעמע לעדיג-געהער. האָט [illegible]צייט! דאָס זענען געווען צעהן שענע זיבער-געקליידטע פאַרשוינען, מיט ליכטיגע פּנים'ער, געקליבע-נע לומדים פון דער ליטא, וואָס יעדער פון זיי וואָלט געמעגט זיין אַ רב בכל תפוצות ישראל. אַ זכיה האָט געהאַט דער, וואָס איז צוגעלאָזט געוואָרען צו הערען פון זיי אַ וואָרט. אַלע פּריה און פאַרנאַכט האָט מען דאָרט געדאַווענט — דאָס איז זעלבסטפערשטענדליך. האָט איהר אייך דעם בית-המדרש. אַצינד וועלען מיר זיך דורכגעהן מיט אייך אין קיך אריין. נאָר אַז איך זאָג אייך אַ קיך, זאָלט איהר ניט מיינען, אַז איך רעד פון סתם אַ קיך מיט איין אויווען, מיט איין אונטער-אויווען, מיט איין אויפ'ן-אויווען און מיט אַ קאַץ. ניין, דאָס מיין איך אַ גאַנצען רעסטאָראַן מיט לאַנגע געדעקטע טישען, און אויף די טישען — פון כל טוב: פיש און פלייש און ביער און פּירות אַלערליי, און כל דכפין — פראַנק און פריי פאַר דער גאַנצער וועלט, מיט צוויי טיהרען, פון איין טיהר אריין, פון דער אַנדערער אַרויס. אויף און אָפּ, ווי אויף אַ יאריד! און די קאַמערען מיט די קעמערלעך זענען געפּאַקט מיט פּראָוויזיע אויפ'ן גאַנצען יאָהר, און משרתים, דיענערס און דיענסטען און משגיחים, דרעהען זיך אַרום הין און הער, און עס קאָכט ווי אין אַ קעסעל. ווער עס קאָכט, ווער עס באַקט, ווער עס דערלאַנגט עסען, ווער עס וואַשט, ווער עס פּרעסט, ווער עס הייצט דאָס באָד, ווער עס לעשט די ליכט אום שבת,—דערויף איז פאַרהאַן

אין הויף אַ בעזונדער פּאַרשון, אַ שבת-גוי מיט'ן נאָמען פּאַוולאַ, וואָס פון איהם האָב איך אייך גאָר אַ בעזונדערע מעשה. איהר קאָנט פערשטעהן, ווער דער פּאַוולאָ איז — אַז ס'זענען געווען מענשען, וואָס פלעגען ביי דעם פּאַוולאָ זיך נאָכפרעגען, ווען איז ראש-חודש און ווען איז דער מולד... נאָר מיר לאָזען פאָרלויפיג פּאַוולאָ צו-רוה, און מיר קעהרען זיך אום צוריק אין „הויף" אַריין. דאָס האָט איהר אייך דעם פּרוזדור, דער אַריינטריט. אַצינד וועלען מיר זיך מטריח זיין מיט אייך אין טרקלין, אין פּאַלאַץ אַריין, זיך בעקענען מיט'ן אייגענטהימער פונ'ם „הויף".

שטעלט אייך פאָר אַ בילדשענעם מענשען, האַלב-אידיש, האַלב-אייראָפּעאיש געקליידט, מיט אונטערגעבויגענע פאות, מיט אַ ווייסען קאָלנער, מיט אַ ליכטיג שטרענגען פּנים, מיט מאַניערען פון אַ פירסט. דער גאַנצער „הויף" שטייט פאַר איהם ווי פאַר אַ מלך. אין שטוב איז ריין, זויבער, רייך, נאָר אייגפאַך און שטרענג, און זעלטען ווער עס האָט די עהרע אַהער אַריינצוטרעטען, אַ חוץ שבת; און קומט שבת, ווערד געדעקט אַ לאַנגע רייהע פון טישען, און אַ חוץ דער פאַמיליע ווערען איינגעלאַדען אויך געסט פון די פאָרנעמסטע אורחים. איך האָב אייך פערגעסען מיטצוטיילען, אום איר זאָלט האָבען אַ ריכטיגען בעגריף פון דעם „הויף", אַז אין שטוב דרעהט זיך אַרום אויך אַ גלות. דאָס איז אַ דייטש, אַ לעהרער צו די קינדער, וואָס לעהרענט מיט זיי „שפּראַך". אויבענאָן, אויף אַ הויכען שטוהל, זיצט דער בעל-הבית, דער אייגענטהימער אַליין, און אַלע אויגען זענען צו איהם.

ווייסט איהר, ווער דאָס איז? דאָס איז אַ ליטווישער גביר, אַ איד אַ סוחר, רב יונה סלוצקער, און די מעשה קומט-פאָר נישט אין קיין אַנדער שטאָדט, נאָר טאַקי אין סלוצק.

אַצינד לאָזען מיר איבער דעם בן-מלך און נעמען זיך צו דער בת-מלכה, דאָס מיין איך — צו רב יונה סלוצקער'ס טאָכטער, וואָס איהר נאָמען איז געווען פייגעל און גערופען האָט מען זי די „קליינע אויגעלעך", נישט בלשון סגי-נהור, ווייל

זי האָט געהאַט גרויסע אויגען, נאָר טאַקי דערפאַר, ווייל זי האָט געהאַט זעהר קליינע אויגעלעך, און מחמת רב יונה סלוצקער איז געווען אַ ייד אַ גביר, און די טאָכטער האָט געהאַט קליינע אויגעלעך, האָט מען איהר געזוכט אַ חתן איין אָרעם בחור. נאָר אַ מושלם, אַ צאַצקע, אַזעלכען, וואָס זאָל זיין איינער ביי גאָט דער אַנדערער ביי איהם, — און גאָט האָט איהם געבראַכט די מציאה אין שטוב אַריין.

איהר שטויסט זיך שוין אודאי, אַז דאָ וויל איך אייך דערצעהלען שוין פון זיך. אַלזאָ, מוז איך אייך דערקלערען, ווער בין איך געווען און וואָס בין איך געווען צו יענער צייט. מיך האָט גאָט געבענטשט מיט דריי טיטלען מיט אַ מאָל. איך בין געווען אַ „יתום", אַ „יורש" און אַ „נשרף". אַ יתום בין איך געווען פון טאַטע-מאַמע אין אַ קליין שטעדטעל אין דער ליטא, אין קאַפּוליע. אַ יורש בין איך געווען אויף אַ חלק פון דער דירה, וואָס איז געבליבען אונז בירושה — געוויינטליך, נישט אויף אַ גרויסען חלק: דעם גרעסטען חלק האָט געהאַט מיין עלטערער ברודער, דער בכור; אויף מיין חלק האָט זיך אָנגענומען סך-הכל אַ „זיבעטעל", וואָס אַז מע זאָל געווען די דירה צו יענער צייט פערקויפען, וואָלט זיך אָנגענומען אויף מיין חלק אודאי אַ קערבלעך דרייסיג, און געוויס זענען געווען אַ סך אַזעלכע, וואָס האָבען מיר מקנא געווען. נאָר אַזוי ווי מע האָט די דירה בעצייטענס ניט פערקויפט, — און שולדיג זענען אין דעם געווען טאַקי די יורשים אַליין — איז זי אין דער גרויסער שרפה, וואָס עס איז געווען ביי אונז אין קאַפּוליע, אָפּגעברענט געוואָרען, און צו מיינע צוויי טיטלען, „דער יתום" און „דער יורש", איז צוגעזעצט געוואָרען אַ דריטער טיטעל: „דער נשרף", וועלכער האָט איינגעשלונגען יענע ערשטע צוויי טיטלען, ווי די זיבען מאָגערע קיה פון מצרים, וואָס האָבען אַזוי בריה'ש איינגעשלונגען אין זיך די זיבען פעטע קיה, אַזוי אַז קיינער האָט ניט דערקענט, וואָס פאַר אַ גוטען אָנבייסען זיי האָבען געהאַט...

מילא, דערצעהלען אייך וואָס אין קאַפּוליע האָט זיך אָפּגע-

שהאָן בשעת פונ׳ם „יתום״ מיט׳ן „יורש״ א׳. געוואָרען אַ „נשרף״ — ווייל איך נישט. דאָס לאָז איך איבער אויף איין אַנדערש מאָל. איך וויל אייך נאָר מודיע זיין, אַז עס האָבען זיך געפונען גוטע בּארעמהערציגע מענשען, וואָס האָבען רחמנות געהאַט אויפ׳ן „יתום״ דעם „נשרף״ (דער טיטעל „יורש״ איז אַוועק, וואו דער ליעבער שבת-קודש געהט אַוועק) און האָבען איהם אָפּגעפיהרט פון קאַפּוליע קיין סלוצק צו רב יונה סלוצקער אין בית-המדרש אַריין — לערנען.

מיין איבּעראַשונג, אַז איך בין אָנגעקומען צו רב יונה סלוצקער אין „הויף״ אַריין, לאָזט זיך ניט בּעשרייבּען. איך בין זיכער, אַז קיין תלמיד פון דער ישיבה און קיין סטודענט פון אוניווערסיטעט האָט אַזוי פלייסיג נישט געלערענט און אַזוי פיעל הנאה געהאַט פון דעם לערנען, ווי דער „יתום״ פון קאַפּוליע האָט געהאַט ביי רב יונה סלוצקער אין בית-המדרש. אייביג וועל איך ניט פערגעסען די לאַנגע ווינטער-נעכט אינ׳ם העל-בּעלויכטען גוטאָנגעהייצטען בית-המדרש, אויף די גלאַטע בּענק מיט די געפּאָלירטע סטענדערס, וואו דאָס קול קלינגט זיך אָפּ מיט אַ זעלטענער זיסקייט, וואָס צעגעהט זיך ממש אין די ביינער, נאָכדעם — דאָס געשמאַקע דאַווענען מיט׳ן ערשטען מנין פאַרטאָג, אַז דער רבונו-של-עולם אַליין שלאָפט נאָך, און נאָכ׳ן דאַווענען — דאָס הייסע גלעזעל טיי מיט זודיגע מילך מיט פרישע געבּעקס, נאָר-וואָס פונ׳ם אויווען. און ועל כולם — פרייטאָג אין באָד אַריין מיט די פּראַכטפולע שטיינערע בּענק, ריינע שעפלעך, מחיה׳דיגע שפּריצערס, ריינע בּאַסיינס אויף צו שווימען — איין אמת׳ער גן-עדן! איך זאָג אייך דעם אמת: איך וואָלט וועלען אייביג זיין אַ „יתום״ אַ „נשרף״ און זיצען ביי רב יונה סלוצקער אין „הויף״, אַלס אָרעם-בחור, און לערנען. איז דאָך אָבער דאָ אַ שטן מקטרג אויף דער וועלט, געהט ער און רעדט אָן די לומדים, וואָס האָבען מיט מיר געלערענט און בית-המדרש, אַז זיי זאָלען רעדען מיט רב יונה סלוצקער וועגען דעם קאַפּוליער אָרעם-בחור, און רב יונה סלוצקער גיט אַרויס אַ בּעפעהל, אַז שבת זאָל מען מיך ברענגען צום „מיש״. פונ׳ם שמועס, וואָס די עשרה בטלנים האָבען גע-

האָט צווישען זיך, האָב איך פערשטאַנען, אום וואָס דאָ האַנדעלט זיך. קיין גרויסער הכם דאַרף מען ניט בעדאַרפט זיין, ווארום זיי האָבען מיר גלייך אַרויסגעזאָגט, אַז איך בין אַ גרויסער בר-מזל, און האָבען שוין געקוקט אויף מיר, ווי אויף אַ פּרינץ, ווי אויף רב יונה סלוצקער'ס טאָכטער'ס חתן.

וואָס איך האָב איבערגעלעבט יענעם טאָג, ווען איך האָב בעדאַרפט צום ערשטען מאָל געהען צום „טיש" — בעדאַרף איך אייך נישט דערצעהלען. דער כח הדמיון האָט מיך געכאַפּט אויף די פליגלען און האָט מיך אַוועקגעטראָגען צו אַלדי שוואַרצע יאָהר, ערגיץ הינטער די הרי-חושך, און איך האָב מיך דערזעהן זיצען אויבענאָן אויף אַ גאָלדענעם שטוהל, אָנגעטהאָן אין סאַמע זיידענע מלבושים, און דער גאַנצער „הויף" מיט די עשרה בטלנים מיט, להבדיל, פּאוולאָ דעם שבת-גוי קניהען און בוקען צו מיר, און איך שאַף מיך מיט זיי, זיי זאָלען מיר דערלאַנגען די גמרא... און פּלוצים, איך טהו אַ קוק — עס פליהט אַ קאַרעטע מיט געגילטע רעדער און מיט ברענענ- דיגע פערד, און אין קאַרעטע, זעה איך, זיצט צעלעגט אַ גראַף — דער „יתום", דער „יורש", דער „נשרף" פון קאַפּוליע, און וויל גאָרנישט אַ קוק טהון אויף מיר...

— וואָס נעמסט דו זיך איבער אַזוי? — טענה איך צו איהם. — דאָס בין איך דאָך טאַקי אַליין, היינט וואָס איז מיט דיר דער יחוס?...

— הקיצור, איך וועל אייך נישט מאריך זיין, קינדער, מע האָט מיך געבראַכט צום „טיש" דעם ערשטען פרייטאָג-צו- נאַכטס און מע האָט מיך אַוועקגעזעצט ביי'ם עק טיש, פּונקט אַ קעגען דעם גביר און אַקעגען דעם גביר'ס טאָכטער מיט די קליינע אויגעלעך. דער גביר האָט אַלע מאָל געוואָרפען אויף מיר אַ פּאָר שוואַרצע, שאַרפע, שטרענגע אויגען, מיט וועלכע ער האָט מיך דורכגעניזעט דורך און דורך. די „קליינע אויגעלעך" האָבען געקוקט צו זיך אין טעלער אריין. מיר איז געווען ניט אַם בעסטען — דאָס דאַרפט איהר אַליין פערשטעהן.

אָבמאָהלען אייך די פּרעכטיקע סעודה — למאי, זאָלט איהר

מיך נויטען, איך זאָל אייך טהון אזא זאַך, וואָס איהר קאָנט דאָס געפונען אין שבועות׳דיגען „אַקדמות״? איך וויל אייך נאָר זאָגען איינס: דעם ערשטען מאָל אויף מיין לעבען האָב איך דערזעהען אזוי פיעל טעלער מיט טעלערלעך! און גלאַנצעני־דיקע, גלאַטע, גליטשיגע. איהר מיינט, ס׳איז אַ מעלה? האָט צייט, איהר וועט עפּעס הערען! דערצו דאַרף איך מיך מודה זיין, אַז מיט׳ן שכל פון גאָפּעל־מעסער בין איך צו יענער צייט נאָך עפּיס נישט אזוי שטאַרק בעקאַנט געוועזן. און דאַ דערלאַנגט מען אייך, אַ געבראַטענעם, אַ פערטעל עוף, גוט איינגעפּרעגעלט אין שמאַלץ, אָנגעפּילט און בעגאָסען מיט אַ מין זאַך (צימעס מן הסתם?), וואָס איך האָב עס נאָך קיינמאָל ניט פערזוכט. אודאי דאַרף מען זיין אַ גרויסער חכם, מע זאָל פערשטעהן, אַז דאָס איז גיט קיין שלעכטער מאכל. נאָר במה דברים אמורים — ווען איז דאָס גערעדט געוואָרען, אַז מע זאָל דאָס נעמען אין האַנד אריין, ווי גאָט האָט געבאָטען, און טהון מיט דעם דאָס, וואָס דער טאַטע האָט געטהאָן. ווי זשע איז אָבער דער דין, אַז מע דאַרף נאָכקוקען וואָס אַנדערע טהוען? איך קוק און זעה, אַז אַלע קליגען זיך, בריה׳ן זיך מיט׳ן מעסער און מיט׳ן גאָפּעל, — קליג איך מיך אויך און בריה מיך אויך מיט׳ן מעסער און מיט׳ן גאָפּעל, און דאַ דער גביר מיט זיינע שאַרפע, שטרענגע אויגען, וואָס נידערען אייך גלייך אין דער נשמה אריין! איהר קאָנט זיין ווי הונגעריג, מוזט איהר פערליִרען דעם אַפּעטיט. אַוועקלעגען דעם גאָפּעל מיט׳ן מעסער איז אָבער אויך ניט קיין פּלאַן. שלעכט! פּלוצים — אַז מיין פערטעל עוף הויבט זיך ניט אויף פונ׳ם טעלער, גלייך ווי עס וואָלט ביי דעם אויסגעוואַקסען פליגעל, און טהוט ניט אַ פליה איבער׳ן גאַנצען טיש — און גלייך דעם גביר אין פּנים אריין, און פונ׳ם פּנים גלייך אויף זיינע ריינע, שעהנע, רייכע שבת׳דיגע בגדים?!!!

— — — — — — — — — — — — — —

איהר ווילט וויסען דעם סוף פון דער מעשה? איהר ווייסט איהם שוין... דער גאַנצער מיין מיינער איז געווען —

ערשטענס, מיר זאָלען אביסעל אויסרוהען די פיס, און, צווייטענס, כאָטש א האַלבע שעה ניט רעדען פון אונזערע מכות. אצינד קאָנען מיר געהן ווייטער.

און מיר האָבען זיך אויפגעהויבען פון דער ערד און מיר זענען אוועק ווייטער.

דעם זיידענ׳ס האָטעל

די זון האָט געהאַלטען אין רעכטען שפּאַציערען איבער׳ן העל-בלויען שווייצאַרישען הימעל, בעגאָסען די בערג אַרום און אַרום מיט גאָלדענע סנאָפּעס, וואָס האָבען זיך צעשאָטען אַזוי ווי זאַנגען איבער די אייביגע שטיינער, און געקייקעלט זיך אַראָפּ-בארג, איבער גרינע טהאָלען, און אַריינגעפאַלען אינאיינעם מיט די שלענגעלדיגע וואַסערלעך אין דער גלענצענד-בלויער אונרוהי-גער „ראָנאַ״, וואָס לויפט מיט א געזאַנג צווישן די פעלזען, גאָט ווייסט פון ווען-אָן און ביז וואַנען, גאָט ווייסט פאַר וואָס און צוליעב וואָס און צוליעב וועלכען צוועק? און מיר זענען נאָך אַלץ אונטער׳ן באַרג, וואָס וואַקסט פאַר אונזערע אויגען, ווערט אַלע מינוט ברייטער און העכער און שעהנער, און עס דאַכט זיך, אַז ער לויפט שוין ניט מעהר פון אונז, ווי פריער, נאָר אדרבה, ער געהט אונז אַקעגען מקבל-פּנים זיין, קוקט אויף אונז פריינדליך, נאָר מיט גדלות, ווינקט צו אונז, אַז מיר, פּיער אידישע שריפט-שטעלער, זאָלען זיך מטריח זיין אַהין, צו אים אַרויף, נאָהענט צום הימעל, צו גאָט׳ס שטול; דאָרט וועט ער אונז ציינען זיינע גרויסע וואונדער; דאָרט וועט ער אונז לייענען א קאַפּיטעל פון מעשה-בראשית; דאָרט וועט ער אונז דערצעהלען, וואָס גאָט קאָן, און פון דאָרט וועט ער אונז בעווייזען דאָס נידעריגע, נאַרישע וועלטעל, וואו נאַרישע קינדער האָבען אויסגעבויעט קליינע שטי-בעלעך און האָבען דאָס א נאָמען געגעבען שטעדט, געלאָזט לויפען קליינע וועגעלעך און האָבען דאָס א נאָמען געגעבען באַהנען.

האָבען זיך פּערשטעלט פּאָר מלכים, קעניגען און פּרעזידענטען. שפּיעלען אין מלחמות, ים-געשלעג, הארען און קנעכט — פּונקט אַזוי ווי ביי די גרויסע...

ביי יעדען פון אונז בעקומט דער באַרג איין אַנדער נאָמען: ביי איינעם הייסט ער „דער זקן"; דער אַנדערער האָט געפונען, אַז אים פּאַסט הייסען „דער גדול"; נאָך איינעם איז געפעלען איהם אַ נאָמען געבען „רב זייט זשע מוחל". דעם זיידען רב מענדעלי האָט זיך פּערגלוסט אַראָפּברענגען אַהער דעם גרעסטען ריעז עוג מלך הבשן, וואָס זאָל כאַפּען דעם באַרג אויף די פּלייצעס און לויפען מיט אים ת"ק מייל אין איין אָטהעם און ווען אַרויפוואַרפען אים אויף די אידען; פּלוצים טהוט גאָט אַ נס און עס וואַקסען-אויס ביי'ם מערדערישען קעניג צוויי ציינער, איי-נער אַרויף, דער אַנדערער אַראָב, און דער מערדערישער קעניג בלייבט שטעהן מיט'ן באַרג, ניט אַהער, ניט אַהין — אַ זעלטען טראַגיקאָמישעס בילד!...

— ווי אַזוי הייסט ער, אָט דער שעהנער באַרג?

אַלע אויגען קוקען אויף מיין קאַלעגאַ מיט'ן הייסען טעמפּע-ראַמענט — ער איז דאָך אין דער שווייץ אַ גאַנצער בעל-הבית: ער קען זיך, זאָגט ער, מיט אַלע בערג און איז אויסגעבונדען מיט אַלע טייכען און טייכלעך — מיט איינעם אַ וואָרט אַ „היימישער מענש". מיין קאַלעגאַ מיט'ן הייסן טעמפּעראַמענט האָט זיך אָפּגעשטעלט, געוואָרען רויט, געריבען זיך דעם שטערן, געקוקט אַרויף, אויפ'ן סאַמע שפּיץ באַרג; נאָכדעם האָט ער אויסגע-שפּיגען מיט אַזאַ כעס, גלייך ווי עמיצער וואָלט אים אָנגעטראָטען אויפ'ן פוס:

— טפו זאָל דאָס ווערען! איך האָב פּערגעסען דעם נאָמען פונ'ם באַרג! געוואוסט נאָר-וואָס — און פּערגעסען! וואָס זאָגט איהר דערויף?

— פּערגעסען? — רופט זיך אָן דער זיידע רב מענדעלי. — הערסט דו! וואָס פּערגעסעניש מאַכט — פרעגט ביי מיר. נישטאָ קיין ערגערע שטראָף אויף דער וועלט, ווי אַז מע פּערגעסט! מיר איז בעקאַנט דער טעם, אַז מע ווייסט עפּיס אַ זאַך און פּלוצים

פליהט דאָס ארויס פון זכרון, ווי אַ פויגעלע פון דעם שטייגע־לע — געה כאַפּ דאָס! פערגעסעניש איז אַ חולאת, איין אָנשי־קעניש, איין אומגליק אויף אַ מענשן! אויב איהר ווילט, קינדער, וועל איך אייך דערצעהלען אַ מעשה, ניט קיין פאַנטאַזיע, נאָר טאַקי אַ מעשה שהיה, וואָס מיט מיר האָט געטראָפפען אין אדעס פאַר עטליכע יאָהרען. אַ מעשה מיט אַ האָטעל...

— איך וועל אייך דערצעהלען אַ שענערע מעשה, וואָס מיט מיר האָט געטראָפפען אויך אין אדעס!... הערט איהר? ס'איז ווערט צו בעשרייבען!...

אזוי האָט זיך אָנגערופען מיין קאָלעגע מיט'ן הייסען טעמ־פעראַמענט און האָט שוין געוואָלט אָנהויבען דערצעהלען, האָט איהם דער פּאָעט איבערגעשלאָגען:

— אָט וועל איך אייך דערצעהלען נאָך אַ שענערע מעשה, וואָס מיט מיר האָט זיך געטראָפפען, ניט אין אדעס, נאָר אין זשיטאָמיר!

— און וואו בין איך? — האָט זיך ארויסגעכאַפּט דער פּערטער, טאַקי איך אליין. — איך וועל אייך בעסער דערצעהלען אַ מעשה פון דריי שטעדט מיט אַ מאָל, וועט איהר זיך האַלטען ביי די זייטען!...

— פון דריי שטעדט מיט אַ מאָל? אויב אזוי — קומט אייך די בכורה!

אזוי האָט זיך אָנגערופען דער זיידע מיט אַ הילכיגען געלעכטער און מיט אַ ניגון און האָט אַ מאַך געטהאָן מיט דער האַנד אין דער לופטען, ווי איינער רעדט: „איהר האָט אויס־געכאַפּט?... פאַר אייך די מציאה!“...

אלע פיער האָבען זיך צעלאַכט, און איך האָב מיך דערמאָנט אין'ם פסוק: „שבעה דברים בגולם“, און פערשטאַנען, ווי אומ־טאַקטיש עס איז פון אונזער זייט, וואָס מיר זענען אריינגעפאַהרען מיט אונזערע מעשיות דעם זיידען אין די רעד אריין, און מיר זיינען גרייט געווען פעררייכטען אונזער פערברעכען. מיר האָבען אָבער לאַנג בעדאַרפט בעטען דעם זיידען, ער זאָל אונז דער־צעהלען די מעשה, וואָס מיט איהם האָט זיך געטראָפפען אין

אדעס, און דער זיידע (אַז מע בעט איהם שטאַרק, פועל׳ט מען ביי איהם) האָט פערקאַטשעט די אַרבעל, ווי זיין שטייגער איז, אַרויפגעריקט די ברילען אויפ׳ן הויכען, ווייסען, קלוגען שטערן, וואָס קוקט-אַרויס פון די כוואַליעדיגע שניי-ווייסע האָר. די קליינע נאָר שאַרפע, טיעפע, דורכדרינגענדיגע אויגען האָבען זיך האַלב געשלאָסען, געקוקט אַרויף, אַ ביסעל אין אַ זייט, און אויפ׳ן פנים האָט זיך צעגאָסען דאָס שיינענדיגע קינדערשע שמייכעלע, וואָס מאַכט איהם תמיד יונגער מיט פופציג יאָהר און גיט איהם צו אַזוי פיעל חן, אַז עס ווילט זיך זיצען אַזוי אייביג נעבען איהם און האָרכען איהם רעדען און רעדען, און רעדען!...

און לאַנגזאַם, ווי זיין שטייגער איז, מיט אַ האַלב-קאָמישען, האַלב-ערנסטען טאָן, האָט ער אָנגעהויבען זיין געשיכטע בזה הלשון:

— דאָס איז געווען, ווי איך האָב אייך געזאָגט, מיט עטליכע יאָהר צוריק אין אדעס, דאָס הייסט, ניט אין אדעס גופא, נאָר עטליכע סטאַנציעס הינטער אדעס. קורץ, איך בין געפאָהרען אַהיים קיין אַדעס. אָסיענצייט איז דאָס געווען. דער אינדרויסען האָט זיך איינגעהילט אין אַ רעגענמאַנטעל. דער הימעל האָט געגאָסען מיט טרערען, דער ווינד האָט געקלאָגט, די ערד האָט געטרויערט, געבענקט נאָך דער ליעבער וואַרעמער זון, ווי איין אַלמנה נאָך איהר מאַן. די ביימער האָבען זיך שוין לאַנג אָפּגע-טרייסעלט פון די געלע בלעטלעך, די פויגלען האָבען פערלאָזען זייערע נעסטען, צוגעזאָגט אויף, אם ירצה השם, איבער אַ יאָהר צוריק קומען, אַז גאָט וועט שענקען דאָס לעבען... אַ דריבנע רעגענדרעל האָט געזיפּט פון אויבען אונאויפהערליך און פון צייט צו צייט צעבייזערט זיך און געשמיסען אין די פערשוויצטע פענסטער פון אונזער וואַגאָן, וואו מיר זענען זיך געזעסען גאַנץ ברייטליך, בעקוועם, אין דער וואַרעם, אַ גאַנצע קאָמפּאַניע און געשמועסט פון פערשידענע זאַכען, עניינים און געגענשטענדען. אַקעגען מיר איז געזעסען אַ פּאַסאַזשיר, אַ געבילדעטער, אַ בע-לעזענער, אַ פּראַכטפולער מענש, ווי עס האָט זיך אַרויסבעוויזען נאָכדעם — אַ קריסט, אַ זעלטענער אידענפריינד. איהר ווייסט,

אז איך האָב פיינט אַ מה־יפית־אידען ערגער ווי אַ משומד, און ווער נישט נתפעל פון אַ קריסט, וואָס זאָגט אויף אונז אַ גוט וואָרט. נאָר צו דעם פאַרשוין האָב איך געהאַט אַ פּער־זענליכע סימפּאַטיע דורך אַ פאַרבאָרגענער צוציהונגסקראַפט, וואָס ליגט אַביסעל טיעפער פון אונזער פערשטאַנד. וואָס זאָל איך אייך זאָגען? איך האָב זיך געפיהלט מיט איהם אַזוי גוט, איך וואָלט זאָגען: היימיש, אַז עס וואָלט ווירקליך מיר ניט נמאס ווערען פאָהרען מיט איהם נאָך דריי טעג. עס האָט זיך מיר געוואָלט מיט עפּיס וואָס־ניט־איז נוצליך זיין איהם, טהון עפּיס אַ געפעליגקייט, און שטעלט אייך פאָר, אַז די גוטע געלעגענ־הייט איז מיר געקומען צו דער האַנד גאַנץ אַליין, פון זיך. וואָס איז די מעשה? אַזוי ווי ער פאָהרט דעם ערשטען מאָל אין מיין שטאָדט, אין אדעס, וואָלט ער וועלען עפּיס אַ רעכטע סטאַנציע, איין אָנשטענדיגעס האָטעל, און אַזוי ווי איך בין איין אדעסער תושב פון אַ סך יאָהרען, אפשר איז מעגליך, איך זאָל איהם רעקאָמענדירען נאָך מיין פערשטאַנד דאָס שענסטע און דאָס בעסטע האָטעל אין אדעס?

— אַ האָטעל? אָך !...

מיט ביידע הענד האָב איך מיך אָנגעכאַפּט אינ׳ם דאָזיגען צופאַל און האָב גענומען איהם אויסמאָהלען מיט די שענסטע פאַרבען אַ בעוואוסטעס האָטעל, לויט מיין מיינונג, דאָס גרעסטע און דאָס שענסטע האָטעל, וואָס אין דער שטאָדט. ערשטענס, די פּאַנאָראַמע. דאָס הויז איז אויפגעשטעלט געוואָרען אַזוי קוני־ציג, אַז אַלע פענסטער קוקען־אַרויס אויפ׳ן ים. היינט די ברייטע, הויכע, ליכטיגע חדרים, דער פּרעכטיגער ווינטערגאָרטען, די אָראַנ־זשעריען, דאָס לעזע־צימער, די בעדיענונג, איך מיין די „מענשען". היינט דער רעסטאָראַן, די מוזיק — קורץ, איך האָב מיך אַזוי בעגייסטערט, גלייך ווי איך וואָלט געמאָהלט אַ גן־עדן, ניט קיין האָטעל.

אַ ליכטיגע, וואַרעמע, פרייליכע סטאַנציע אין אַ פרעמ־דער שטאָדט, בשעת אין דרויסען איז אַזוי אָנגעכמורעט, איז צעהן מאָל אַזוי אָנגעלעגט, ווי אין איין אַנדער צייט. מיין

פארשוין האָט מיך אויסגעהערט מיט לויכטענדיגע דאנקבארע אויגען און מיט אַ שיינענדיג גליקליך פּנים. איך האָב בעמערקט, ווי ער האָט אַרויסגענומען פון דער טאַש אַ נאָטיץ-ביכעל, אָבגעשפּיליעט פונ׳ם זייגער אַ גאָלדען שטיפטעל, און האָט גע-וואַרט ביז איך וועל ענדיגען, אום ער זאָל קאָנען פערשרייבען דעם נאָמען פונ׳ם האָטעל. איך בין אָבער נאָך אַלץ געווען בעגייסטערט פון מיין בעשרייבונג און האָב ניט אויפגעהערט אויסצורעכענען די מעלות פונ׳ם מערקווירדיגען האָטעל. איך האָב גאָר ניט בעמערקט, אַז מיר זענען שוין אַט-אָט אין אדעס. נאָר אַז דער עולם האָט גענומען אויפהויבען זיך פון די ערטער און קוקען אַרויף צו די פּעקלעך, האָט מיין פארשוין פאַרזיכטיג, מיט זעהר אַ פריינדליך שמייכעלע, זיך געווענדט צו מיר און האָט מיך זעהר העפליך אַ פרעג געטהאָן, ווי אַזוי איז דער נאָמען פונ׳ם האָטעל?

— אַך! יאָ, דער נאָמען? אָט באַלד וועל איך אייך זאָגען!...

און איך האָב מיך אויף אַ ווייל̃ע פערטראַכט—גאָט מיינער! ווי אַזוי איז דער נאָמען? אָט ערשט האָב איך געוואוסט... בלאָטע! ניטאָ קיין נאָמען! אַוועקגעפלויגען!... אומזיסט האָב איך מיר געריבען דעם שטערען, געזוכט אין אַלע קעשענעס — נישטאָ קיין נאָמען! אפשר מיינט איהר, אַ שווערער נאָמען, אַ פאַרפּלאָנטעטער, וואָס איז ניט גרינג צו געדענקען? אָט וועט איהר הערען! קיין מעהר גרינגערער נאָמען קאָן שוין גאָר ניט זיין אין דער וועלט! נאָך מעהר, דאָס איז אַזאַ נאָמען, וואָס מע קאָן איהם ניט פערגעסען, מע זאָל אַפילו וועלען! איהר וועט הערען, וועט איהר אַליין זאָגען! קורץ, איך האָב גע-מיינט, אַז איך וועל מיר נאָר אַ מעשה אָנטהון! דער נאָמען איז מיר געלעגען, ווי מע זאָגט, אויף דער צונג: אָט-אָט! נאָר אַרויסרעדען איהם — בשום אופן ניט, כאָטש שריי חי וקיים! כאָטש לעג זיך און שטאַרב! איך וועל אייך מעהר ניט דער-צעהלען. מיין פארשוין האָט, אַפּנים, געזעהען מיין טרויעריגע לאַגע. ער האָט געוואָלט מיר אויסהעלפען ווי וויט מעגליך, אַרויסציהען מיך פון דער בלאָטע, וואוהין איך בין מיט מיין

אייגענעם ווילן פערקראָכען. ער האָט דערצו אָנגעוועגדט אַלע קרעפטען. ער האָט מיר געגומען אונטערזאָגען, אויסרעכענען אַלע נעמען פון דער גאַנצער וועלט. דאָ איז געווען: «גראַנדהאָטעל», «בעלוויו», «טערמינוס», «מעטראָפּאָל», «נאַציאָנאַל», «אינטער־נאַציאָנאַל», «בריסטאָל», «פּאַריז», «מאַדריד», «סאַנקט פּעטערסבורג», «שיקאַגאָ», «סאַנרעמאָ», «לאָנדאָן», «האַמבורג», «קאָנסטאַנטינאָ־פּאָל» — ניין, ניין און ניין! קורץ, מיין פּאַרשוין האָט געזעהען, אַז נעמען פון שטעדט געהען ניט, האָט ער זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף נעמען פון לענדער: אפשר «פראַנציע»? «מאָנטענעגראָ»? «אַנגלעטער»? «ראָססיאַ»? «עסטרייך־אונגאַרן»? «בעלגיע»? «האָלאַנד»? «בראַזיליע»? «אַרגענטינאַ»? — וואו? עס הויבט זיך גאָר ניט אָן! אפשר «האָטעל פּאָסט»? «האָטעל ראָיאַל»? «האָטעל איירָאָפּאַ»? «האָטעל לאָוור»? «האָטעל דאַנמאַרק»? «האָטעל אימפּעריאַל»? — קורץ! איך האָב געזעהן, ווי מיין פּאַרשוין האָט בעהאַלטען דאָס נאָטיץ־ביכעל, צוגעשפּיליעט צוריק צום זייגער דאָס גילדענע שטיפטעל, זיך גאַנץ העפליך מיט מיר אָפּגעזעגענט, געדאַנקט, געבעטען, איך זאָל מיך ניט בעמיהען, ער וועט שוין ווי־ס׳ניט־איז אליין זעהען, מע זאָל איהם פיהרען אינ׳ם בעסטען האָטעל... און איך? אַ גרוב, ווען עס עפענט זיך מיר, וואָלט איך אַריין אַ לעבעדיגער! אַזאַ שאַנדע! אַזאַ סקאַנדאַל! אויספּאַטשען זיך! שמיץ בין איך דאָך ווערטה געווען!... און איך האָב גענומען זיך אליין זאָגען מוסר: אַלטער נאַר וואָס דו ביזט! דו אַליין זאָגסט אַלע טאָג איין איבערגעדרעהטען מדרש: «מוטב שאהיה רשע כל ימי, בעסער לאָם איך זיין אַ רשע אַלע מיינע יאָהרען, ואל אהיה שוטה אַפילו שעה אחת». אַבי ניט זיין קיין נאַר איין שעה אַפילו. — זאָלסט דו אָפּטהון אַזאַ דומהייט? ווער האָט דיך געבעטען, זאָלסט זיך פאַרשטעלען פאַר אַ בעל־טובה? ווער האָט דיך געבעטען, זאָלסט רעקאָמענדירען איין אומבעקאַנטען מענשען אַ האָטעל אין אדעס? ווי קומט צו דיר האָטעלס־או ווי אזוי פערגעסט מען דאָס אַ זאַך, וואָס מע ווייסט, וואָס מע זעהט דאָס אַלע טאָג, וואָס מע קלערט תוּן דעם אַלע מינוט??...

קורץ, איך וועל אייך מ'עהר ניט דערצעהלען. איך בין געקומען אהיים א צעקאכטער, ארומגעגאנגען איבער'ן שטוב און געריבען זיך דעם שטערען, טאמער וועל איך מיך דא כאטש דערמאנען דעם נאמען פונ'ם האטעל? — נישטא קיין נאמען!

— ווייסט דו ניט, — זאג איך צו מיין ווייב — ווי אזוי הייסט דאס האטעל?

— וואסער האטעל!

— הערסט! איך זאל איהר זאגען וואסער האטעל! איך פרעג דאך ביי דיר!

— זאג מיר דעם נאמען — מאכט זי צו מיר.

נו? געהט רעדט מיט א אידינע! בקצור, מע דארף אליין זיך מטריח זיין דוכגעהן גלייך אהין צום האטעל! נאר, ווי געוועהנטליך, אז א מענש קומט פון וועג, געפינען זיך אכצעהנ־הונדערט געשעפטען, בריעף, עסקים — מע דארף דאס אלץ ער־לעדיגען. און איך ווער נאך מעהר אויפגערעגט, נערוועז, איך כעס אויף זיך און אויף דער גאנצער וועלט, לאז אויס דאס הארץ צו די אומשולדיגע. און אט אזוי האט מען מיר פערדרעהט דעם קאפ. עס איז געווארען נאכט, מע האט שוין לאנג אפגעגעסען, מע דארף זיך שוין לעגען שלאפען — און מיך מוטשעט נאך אלץ דער נאמען פונ'ם האטעל. האט איר געהערט א מעשה?... קורץ, איך וועל אייך מעהר ניט דערצעהלען. עס איז געבליבען, אז מארגען כאור געה איך צום האטעל נאר אהן א שום תירוץ! עס נעמט מיך אבער ניט קיין שלאף! איך וואלט שוין וועלען דער־לעבען טאג, וועל איך מיך אנטהון און וועל פריהער פאר אלע היומס צוגעהן צום האטעל און א קוק טוהן אויפ'ן שילד, וואס פאר א נאמען עס טראגט. פלוצים טהוט דאס מיך א טראג־אויף פונ'ם בעט און איך טהו מיך אן.

— גאט איז מיט דיר! — זאגט צו מיר מיין ווייב, איין איבערגעשראקענע געבאך אויף טוידט. — וואוהין איז?

— איך וועל דאס ניט אויסהאלטען! — זאג איך, — איך מוז געהן באלד א קוק טהון!

— וואוהין א קוק טהון ?
— נעם א לאַנטערן — זאָג איך צו מיין ווייב — און קום מיט מיר !
— וואוהין ?
— פרעג מיך נישט, קום !

מילא, די לאַגע פון מיין ווייב נעבאַך פערשפּאָר איך אייך צו בעשרייבען. איהר דאַרפט אַליין פערשטעהן די לאַגע פון אַ ווייב, וואָס איהר מאַן איז אַוועקגעפּאָהרען פון דער היים, דאַכט זיך, געזונד און שטאַרק — און קומט צו פאָהרען אַהיים אַ ברוגז'ער, רעדט ניט, שפּאַנט-אַרום איבער דער שטוב און רייבט זיך דעם שטערן, ווי אַ פערריקטער; און פּלוצים כאַפּט ער זיך אויף ביינאַכט פון בעט, הייסט אָנצינדען אַ לאַנטערן און זאָגט: „קום !"... נאַר וואָס טהוט ניט אַ ווייב נעבאַך צוליב איהר מאַן ? מע זאָגט איהר „קום" — געהט זי !

קורץ, וואָס טויג אייך, איך געה, מיין ווייב געהט מיר נאָך. איך טיאָפּקע אין דער בלאָטע, מיין ווייב טיאָפּקעט מיר נאָך. גאָט האָט געהאָלפען, מיר זענען געקומען. געקומען צום האָטעל, אויפגעהויבען די לאַנטערן. איך גיב אַ קוק אויפ'ן שילד — אַנו, טרעפט, וואָס פאַר אַ נאָמען ? אז איהר וועט זיין מיט אַכצעהן קעפּ, וועט איהר אויך ניט טרעפען ; דאָס האָטעל הייסט מיט'ן נאָמען :

„אָ ד ע ס אַ"!!!...

די היסטאָריע פון דער „קליאַטשע"

די זון האָט געהאַלטען אין רעכטען בראָטען, אין רעכטען באַקען, אָנגעגליהט די שטיינער פונ'ם באַרג, ווי אין אייזען-פּרעס, און געמאַכט אונז אַזוי צו שוויצען, אַז מיר האָבען געמוזט אַראָפּוואַרפען פון זיך די קאַפּאָטעס, זיך ווישען דעם שוייס און געהן באַרג-אַרויף אַ ביסעל ניט אַזוי ראַשיג,

פּאַוואָלינקע, אַזוי לאַנג, ביז מיר האָבען אָנגעהויבען פּיהלע פּיס — און דאָס איז אַ שלעכטער סימן, וואָרום איין אבר פון אַ מענשען האָט ליב, מע זאָל איהם ניט פּיהלען; קוים פּיהלט איהר איהם, איז ניט גוט — דאָס האָב איך געהערט נאָך אין חדר פון מיין רבי׳ן, וואָס פלעגט אויך מאַכען פּיהלענדיג אַזעלכע אברים, וואָס אָהן איהם וואָלט איך זיי קיינמאָל ניט געפּיהלט... בקיצור, מיר האָבען דערפּיהלט פּיס, און האָבען אָנגעהויבען אונטערקוקען איינס אויפ׳ן אַנדערען און פרעגען זיך איינער דעם אַנדערען:

— וואָס איז די מעשה? איהר שטעהט שוין אָב?

— ווער? איך? חס וחלילה!

— וואָס זשע שלעפּט איהר זיך?

— עס ווייזט זיך אייך אויס...

— מיר דאַכט, אַז איהר הינקט עפּיס אונטער אויף אַ פוס?

— ווער? איך?

— אייך איז, אַפּנים, שווערליך אַרויף אַ באַרג?

— עס הויבט זיך גאָר בישט אָן!

— וואָס זשע סאָפּעט איהר אַזוי?

— איהר האָט אַ טעות: איך סאָפּע קיינמאָל נישט, ביי מיר איז ניטאָ קיין טבע פון סאָפּען.

— נו, און איהר ווי אַזוי פּיהלט זיך עפּיס?

— גאַנץ גוט! נאָר די פּיס ווילען ניט דיענען.

— ביי מיר אויך דאָס אייגענע.

— און ביי מיר ניט אַזוי די פּיס, ווי די פּיאַטעס!

— די פּיאַטעס איז בלאָטע! די ליטקעס פון די פּיס!...

דאָס פערשטעהט אַ מינדסט קינד, אַז נאָך אַזאַ געשפּרעך האָבען מיר אַלע פיער אידישע שריפטשטעלער, צווישען זיי איינער אַ פּאָעט, זיך אַוועקגעזעצט אויפ׳ן גרינעם גראָז און האָבען זיך ממש מחיה געווען. דעם זיידען רב מענדעלע האָבען מיר אָפּגעטראָטען דעם אויבען-אָן, און מיר דריי האָבען זיך אויסגעזעצט אַרום איהם, ווי אייניקלעך אַרום אַ זיידען, אָדער ווי תלמידים אַרום אַ רבי׳ן, האָרכען דעם אַלטען׳ס תורה, ווי

ער דרשנ'ט און טייטשט פסוקים און דערציילט מעשיות, וואָס האָבען אַ שייכות צו דעם, וואָס אונז אַלעמען בעריהרט — צו דער אידישער ליטעראַטור, אויסגעמישט אַלע מאָל מיט אַ זייטיגער מעשה, אָדער, ווי ער רופט דאָס אָן, מיט אַ „הקדמה". אַ הקדמה פון פאָרענט, אַ הקדמה אין מיטען, אַ הקדמה צום סוף.

— אַז איך בין פערגאַנגען מיט'ן טראַגען מיט דער „קליאַטשע"... — אַזוי האָט דער זיידע אָנגעהויבען צו דערציילען אַ מעשה, נאָר מע האָט איהם באַלד איבערגעשלאָגען אין רעכטען אָנהויב, ווי דער שטייגער איז. איטליכער האָט געשטעלט איין אַנדער פראַגע:

— זיידע! פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אייך „די קליאַטשע"?

— זיידע! וועלכעס איז געוועזען דאָס ערשטע ווערק, וואָס איהר האָט געשריבען אין אידיש, און וואָס האָט עס אייך געבראַכט צו שרייבען אידיש?

— זיידע! פאַר וואָס האָט איהר זיך אויסגעקליבען דעם פסעוודאָנים „מענדעלי מוכר-ספרים"?

דער זיידע האָט גאַנץ רוהיג, מיט האַלב-צוגעמאַכטע אויגען און מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפען, אויסגעהערט אַלע אונזערע פראַגען, און האָט אונז נאָכדעם מיט אַ הילכיגען געלעכטער אָפּגעענטפערט:

— נו? שוין? מעהר האָט שוין קיינער גאָר נישט וואָס צו פרעגען? טאָמער האָט איהר נאָך אַ פּאָר שאלות — אדרבה, גיט אַהער, שעמט זיך ניט, שיט אויס אַלע אינאיינעם אין איין קופּע, ס'איז גאַנץ אידישליך. איהר, מיט אייער פרעגען מיך פון אַלע זייטען, דערמאַנט מיר אַ בילד, ווי אַ מוטער קומט פון מאַרק מיט אַ פולען קאָשעק פערשידענע זאַכען: עפּעל, און באַרען, און בייגעל, און בולקעס, און אייער, און קאַר-טאָפעל, און מעהרלעך, און פלוימען, און פעטרישקע, און אַ רויטער האָהן מיט אַ האַרטען קאַם אויך אין קאָהן, — און עס בעפּאַלען זי די קינדער פון אַלע זייטען: מאַמע! מיר איין עפּעל! מאַמע! מיר אַ באַר! מאַמע! קאָן מען עסען רויהע

מעהרלען? מאמע! אויף וואס דארף מען פעטרישקע? מאמע! וואס קאסט דער האהן? „קינדערלעך! — בעט זיך נעבאך די מאמע. — לאזט מיך כאפען דעם אטהעם, וועל איך אייך אלע-מען צופריעדען שטעלען!”...

אזוי האט אונז דער זיידע בערוהיגט און האט אונז אלעמען געגעבען א תשובה יעדען אויף זיין פראגע, חלילה נישט דורכ-געלאזט קיינעם. און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז צו שרייבען אידיש, דאס הייסט, צו רעדען מיט'ן גאנצען פאלק אויף זיין לשון, האט איהם שוין לאנג געצויגען, נאך פאר'ן ערשטען ארויסטריט אויפ'ן פעלד פון דער אידישער ליטעראטור; און מחמת שרייבען אידיש איז מיט פיערציג יאהר פריהער נאך געוועזען א שאנדע, ובפרט נאך אזא יונגען מאן א משכיל, ווי ער, וואס «קלוגע מענשען» האבען אויף איהם געזאגט, אז דאס וואקסט א «חיים זעליג סלאנימסקי», — האט ער זיך מיט זיין ערשטען ווערק «דאס קליינע מענשעלע» בעהאלטען בחדרי-חדרים, אז קיינער זאל ניט וויסען, און האט אוועקגעשטעלט דערויף א נאמען פון א לעבעדיגען פארשוין, איינעם א סענדערעל א מוכר-ספרים'ניק, וואס האט זיך ארומגעשלעפט אין יענער צייט מיט זיין פערד-און-וועגעלע אין דער סביבה פון בארדיטשעוו, דאס בעריהמטע גלופסק אליין. «דאס קליינע מענשעלע», אדער «יצחק אברהמעל תקיף», איז גענומען געווארען פון א לעבעדיגען פארשוין, וואס האט אין יענער צייט געקנאקט אין גלופסק מיט דער גרויסער בייטש און אנגעטריבען די כנסת ישראל... אנגע-שריבען האט ער «דאס קליינע מענשעלע» אין פערלויף פון דריי טעג, נישט מעהר, מיט פחדים און מיט פיבער, און אוועק-געשיקט עס אין «קול מבשר» אריין, צו אלכסנדר צעדערבוים. דערזעהען אויפ'ן שער דעם נאמען «סענדערעל מוכר-ספרים», האט זיך אלכסנדר צעדערבוים דערשראקען, צי מיינט מען דאס ניט איהם אליין טאקי (אלכסנדר — סענדער — סענדערעל)? האט ער זיך מיישב געוועזן — קיין גרויסע צערעמאניעס מיט א אידישען מחבר דארף קיינמאל א אידישער רעדאקטאר נישט מאכען, ובפרט נאך אין יענער צייט — און האט איהם איבערגעמאכט דעם

נאָמען סענדערעל אויף מענדעלי, — און אַט אַזוי איז זיך אַרויס אויף דער וועלט „מענדעלי מוכר-ספרים", וואָס האָט ניט אויפ-געהערט אַרומצופאָהרען מיט זיין ביסעל געדרוקטע סחורה איבער דער מדינה פון גלופסק, פערבלאָנזעט פון דאָרטען קיין קאַב-צאַנסק און טונעיאַדעווקע...

דאָס זענען די דריי הויפּט-שטעט, אָדער די דריי ק"קין, ווי ער רופט זיי אָן אויף לשון-קודש, וואָס פיגורירען אין אַלע כּתבים פון מענדעלי מוכר-ספרים און וואָס דריקען-אויס און זייערע נעמען די קווינטעסענציע פונ'ם אידישען גהעטאָ אין יענער צייט. דאָס זענען די דריי זאַכען, וואָס האָבען אָפּגעשטעמפּעלט דאָס פאַר-צייטיגע רוסישע אידענטום: גלופסק — אונוויסענהייט, קאַב-צאַנסק — אָרמוט, טונעיאַדעווקע — פּוסטעפּאַסניקעס, לעדיג-געהערס, אָהן אַ שום מלאכה, אָהן אַרבייט נעבאַך, איבעריגע בעשעפּענישען אויף דער וועלט.

— אַט דאָס זענען געווען די הויפּט-עלעמענטען פונ'ם אידישען פאָלק אין יענער עפּאָכע, וואָס מיר איז בעשערט געווען מיט זיי זיך אַרומצושלעפּען בכל תפוצות ישראל... — אַזוי האָט געזאָגט דער זיידע מיט אַ זיפץ און מיט אַ ביטער שמיי-כעלע. — נאָר איר האָט זיך, דאַכט מיר, נאָכגעפרעגט אויפ'ן יחוס פון דער „קליאַטשע"? דאַרף מען אייך, קינדערלעך, טהון צוליעב און דערצעהלען. אַזוי איז געווען די מעשה: איינמאָל, אין אַ זומערטאָג איז דאָס געווען, זיץ איך מיר אַזוי אין גלופּסק אויף דער אכסניה פערטראַכט און קוק מיר דורך איין אָפענעם פענסטער אין דרויסען אַרויס און דערזעה איין אוסגע-מוטשעטען, פערשוויצטען אידען מיט אונטערגעשטעקטע פאָלעס פון א צעריסענער קאַפּאָטע, שטעהט און קאַטצוועט איין אָרעמע אויסגעמוטשעטע פערשוויצטע קליאַטשע מיט אַ צעביסענער פעל, איינגעשפּאַנט אין אַ פולען וואָגען מיט ציגעל, שעלט מיט טוידטע קללות אי די קליאַטשע, אי זיך, אי די גאַנצע וועלט:— ברענען זאָל די פעל דיינע, וויסטע קליאַטשע וואָס דו ביזט — און זי, די קליאַטשע, האָט אויסגעדרעהט די פערוויסטע, פער-פינסטערטע מאָרדע איהרע צום אידען, קוק אויף איהם, ווי אַ

זינדיגער מענש, און עס דאכט זיך מיר, אז איך הער, ווי זי זאָגט צו איהם:

— שוטה, קליאַטשע רופט ער מיך! ביזט אַליין אַ קליאַטשע! טהו אַ קוק אַהין, צו יענעם פּלאַץ, וואו איך שלעפּ די ציגעל, וועסט דו זעהען, אז איהר זענט אַלע קליאַטשעס, וויסטע, פינסטערע קליאַטשעס, אַז אָך און וועה איז צו אייך אַלעמען!

אַזוי, האָט זיך מיר געדאַכט, רעדט די קליאַטשע, און איך האָב אויפגעהויבען די אויגען אויף יענעם פּלאַץ, וואָס די קליאַטשע האָט אָנגעוויזען מיט איהר מאָרדע, און איך האָב דערזעהען אַ בעקאַנטען נפש פון יענע פיינע בריות, וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט אין גלופסק—מיט פינף פינגער אַרויפצושלאָגען זיך אויף אַ מויער, און אויף נאָך אַ מויער, און דאָס אַלץ נעבאָך פון כשר׳ע אידישע מטבעות, פון כשר אידיש שווייס און בלוט... דער שענער מענש, דער פיינער בריה, איז געשטאַנען די הענד אַרונטער, דאָס היטעל פּעררוקט אַרויף, דער שטערן האָט געשוויצט און געבויעט גרויסע פּלענער, און אַרום איהם האָבען זיך, ווי קנעכט, אונטערטהעניג אַרומגעדרעהט אָרעמע אידעלעך נעבאָך, געקוקט איהם, ווי געטרייע הינד, אין די אויגען אַריין, געוועזן גליקליך מיט זיינס אַ שמייכעלע און געציטערט פאַר אַ בייזען קוק — — — — און עס איז מיר געקומען אויפ׳ן זינען דער פּסוק אין שיר-השירים: לססתי ברכבי פרעה — צו דער קליאַטשע אינ׳ם רייטוואָגען פון פּרעה, דמיתיך רעיתי — טהו איך דיר טהון גלייכען, כנסת ישראל! — און איך בין פערגאַנגען אויף טראָגען מיט דער „קליאַטשע״...

דריי טעג בין איך אַרומגעגאַנגען איבער גלופסק אַ צעטראָגענער, ווי מיין ישראליק, נישט געהערט, וואָס מע רעדט צו מיר, געענטפערט איטליכען אויף זיין „גוט-מאָרגען״ מיט׳ן וואָרט „קליאַטשע״, וואָרום אַלע פנים׳ער האָבען אויסגעזעהען ביי מיר קליאַטשעדיג, און אָט אַזוי האָב איך מיך געקליאַטשעט, ביז איך בין געקומען צהיים קיין טונעיאַדעווקע און האָב מיך

פערשלאָסען ביי זיך אין חדר אויף זעכצעהן טעג און אָנגע־שריבען אַלע זעכצעהן קאַפּיטלען פון דער „קליאַטשע"...

אַצינד איז געבליבען די פראַגע: וואָס טהוט מען מיט דער „קליאַטשע"? דעמאָלט האָט נאָך קאָלומבוס ניט אַנטדעקט אַמעריקאַ, און דעריבער האָבען זיך נאָך ניט געפונען יענע בּאַרעמהערציגע לייט, וואָס האָבען אין דרייסיג יאָהר רחמנות געהאַט אויף מיר, דעם אָרעמען מענדעלי מוכר-ספרים, און האָבען מיך אַרויסגעגעבען דאָרטען, ניט צו פרעגען ביי מיר מיין הסכמה, ניט צו געבען מיר צו וויסען: הנה, זייט וויסען, רב מענדעלי, אַז מע האָט אייך אַ טובה געטהאָן, מע האָט אייך בע'גנבה'ט!...

דאָ האָט זיך דער זיידע אָפּגערוהט אַ ווײַלע און האָט זיך פערטראַכט. מיר, די אייניקלעך, האָבען זיכער געקאָנט מיינען, אַז דאָ וועט זיך אָנהויבען שיטען פייער, פעך און שוועבעל אויף די פיינע מענשען אין אַמעריקאַ, וואָס האָבעןווירקליך בעגאַנגען איין אונגעהייערען פערברעכען קעגען דעם איינציגען אידישען קלאַסיקער, קעגען דעם גרעסטען אידישען דיכטער, דענקער און קינסטלער, דערמיט וואָס זיי האָבען איבערגעדרוקט און אַרויס־געגעבען אַלע זיינע ווערק ניט אין אַמעריקאַ אַליין, נאָר אויך אַריבערגעפּעקלט אַהער, קיין „יוראָפּ", און געמאַכט איהם אַ מיאוסע מפּלה, אַ קאָנקורענץ אויף זיין סחורה טאַקי מיט זיין אייגענער סחורה — און געהאַט לאָדט זיי צום ונתנה-תוקף!...

נאַטירליך, איז מיין קאָלעגאַ, דער וואָס מיט'ן הייסען טעמפּע־ראַמענט, אַרויס מיט אַ פייעריגען פּראָטעסט קעגען די אַמעריקאַ־נער פּיראַטען, ים-גזלנים, זיי געמאַכט (הינטער די אויגען) מיט דער בלאָטע גלייך, זיך געוואונדערט וואָס מע שווייגט:

— וואָס שווייגט איהר זיי, זיידע? — האָט אויסגערופען מיין קאָלעגאַ. — איך, אויף אייער אָרט, וואָלט פון זיי געמאַכט אַט-אַ-דאָס-אָ!

און מיין קאָלעגאַ מיט'ן הייסען טעמפּעראַמענט האָט צע־וויזען מיט ביידע הענד אין דער לופטען, וואָס ער וואָלט פון זיי געמאַכט, נאָר וואָס, אייגענטליך, — איז שווער געווען צו פער־

שטעהן, מחמת מיט הענד קאָן אַ מענש מאַכן מי יודע וואָס!...
דערויף האָט איהם דער זיידע געענטפערט מיט אַ שמייכעלע:
— איך וועל אייך דערצעהלען: כל זמן איך בין נאָר אַ נגזל
אַליין, איז נאָך צו דערליידען — וואָס קאָן מען טהון? פון איין
אומגליק איז קיינער נישט בעהיט. נאָר זיין דערצו נאָך אַ שוטה
אויך — דאָס איז שוין צו פיעל פאַר מיר! פראָטעסטירען, רעכענען
זיך, צאָהלען — דאָס איז נאַריש; דאָס דאַרפען טהון אַנדערע,
ניט איך, וואָס איך אַליין דאַרף טהון — וועט מן הסתם
געטהאָן ווערען... מענדעלי מוכר-ספרים, ברוך השם, איז נאָך ניט
געשטאָרבן! מילא, בקצור המעשה, דאָס אַלץ איז נאַרישקייטען.
איהר ווילט דאָך וויסען, ווי אַזוי איז די „קליאַטשע" אַרויס אויף
דער וועלט? — דאַרף מען אייך דערצעהלען וואָס ווייטער איז
געוועזן.

און דער זיידע האָט אונז איבערגעגעבען אַ געשיכטע.
ווי אַזוי ער האָט איין אַ געשלאָסענער פערזאַמלונג פון אינטימע
פריינד צום ערשטען מאָל געלייענט די „קליאַטשע", ווי אַזוי
זיינע אינטימע פריינד האָבען פריהער געלאַכט פון איהם, געמאַכט
חוזק איבער'ן נאָמען פונ'ם ווערק. נאַ דיר גאָר אַ פערד,
אַ קליאַטשע! און ווי אַזוי זיי זענען נאָכדעם געוואָרען ערנסט...
ווי אַזוי איינער (יוסף בצלאל הארקאַווי) האָט נאָכ'ן איבערלייענען
די „קליאַטשע" צוגענומען ביים מחבר דאָס העפטעל,
אַריינגעלעגט אין אַ זייט-קעשענע אָהן ווערטער, אַוועקגעפיהרט
דאָס קיין פּעטערבורג און צוגעשיקט אין אַ צייט אַרום דעם
פערפאַסער אַ פאַרטיגע, איין אָפּגעדרוקטע „קליאַטשע". ווי
אַזוי נאָכדעם דער צענזאָר האָט געהאַט אַ מיאוסע מפלה דערפאַר,
וואָס ער האָט דורכגעלאָזט אַזאַ „טרפה סחורה", און נאָך
אַ סך אינטערעסאַנטע מעשיות האָט אונז דערצעהלט דער זיידע,
וועהרענד מיר, זיינע אייניקלעך, זענען געזעסן און אויסגערוהט
זיך דערויילע אונזערע אויסגעמוטשעטע פיס.

אַ מינוט פאַר'ן טוידט

ווידער אַ מאָל זענען מיר געזעסען זאַלבעפערט, די זעלבע פיער אידישע שריפטשטעלער, צווישען זיי דער יונגסטער פון אַלע — אַ דיכטער. דער זיידע איז געווען, ווי אַלע מאָל, דער צענטער, געזעסען אין מיטען; מיר, די אייניקלעך, אַרום איהם. עס איז געווען אַ זומערנאַכט, אַ פרעכטיגע, אַ ווארעמע, אַ שמעקענדיגע נאַכט. עס האָט זיך ניט געגלוסט געהן אין שטוב אַריין. שווער געווען זיך צעשיידען מיט אַזאַ נאַכט! גערעדט האָט מען וועגן איבערנאַטירליכעס, אומבעגרייפליכעס אין דער נאַטור און וועגן דעקאַדענץ אין דער ליטעראַטור. דער זיידע האָט געקוקט מיט זיינע ניט גרויסע, נאָר שאַרפע, האַלב-צוגעמאַכטע, קורצזיכטיגע אויגען ערגיץ אין דער האַלב-פינסטערער ווייטקייט אַריין. נאָכדעם איז געקומען צו רעד וועגן בעשרייבען די נאַטור. דער זיידע האָט געזאָגט, אַז בעשרייבען די נאַטור הייסט פראָפאַנירען די נאַטור, און ער האָט גענומען מאָהלען מיט זיין איינפאַכער נאָר געשמאַקער אידישער שפּראַך אַ נאַכט-בילד מיט אַ האַלב-ערענסטען און האַלב-קאָמישען טאָן, אַזוי, אַז עס איז שווער געווען צו וויסען, אויב ער מיינט דאָס באמת, אָדער ער שפּאַסט?...

אָט אַזוי האָט דער זיידע געשילדערט אַ זומערנאַכט:

— שטיל גנבה'ט זיך אַריין די נאַכט. איינציגווייז, אַזוי ווי ליכט, ווערען אויסגעלאָשען די רויטפאַרביגע שטראַהלען פון דער פערגעהענדיגער זון. אַ קליין ווינטעלע לויפט-דורך און רוימט אייך איין אַ סוד: «דער טאָג איז פאַרביי... דער טאָג שטאַרבט-אָב»... די בוימער האָבען אַראָבגעלאָזט די ברעמען, זיי ווילען שלאָפען. איין אומעט, אַ מרה-שחורה אַרום און אַרום, ווי שבת פאַרנאַכט צו שלש-סעודות, ווען אַלץ טרויערט, אַלץ בענגט, און די נשמה יתירה רייסט זיך ערגיץ, צאַפּעלט, עס איז איהר שווער צו שיידען זיך... נאָר שאַט! אָט געהט זי, די נאַכט-מכשפה, און

פערשפרייט איבער אונז איהרע שווארצע פליגלען. אט באלד וועט זי זיך בעזעצען אין איהר פינסטערען געצעלט, וואס וועט בעלייכט ווערען פון פינקעלדיגע שטערען. אט באלד וועט זי אונז זאגען: א גוטע נאכט! שטיל וועט זי אפלייענען „קריאת-שמע״, און וועט איינשלאפען, און עס וועלען זיך איהר חלומ׳ען אלערליי משונה-פערדרעהטע פערפלאנטעטע וועלט-חלומות...

דער זיידע ווערד שטיל. מיר זיצען ווי פער׳כשופ׳ט. מיר וואלטען וועלען הערען ווייטער, ווי ער מאהלט זיינע פרעכטיגע נאכטבילדער אין דער דאזיגער פרעכטיגער זומערנאכט. ער פערשטעהט אונזער וואונש.

פלוצים רייסט-איבער דער זיידע זיך אליין און רופט זיך אן:

— מילא, נו, בקיצור, נאטור! עס איז גאלע ליגען! אלע אונזערע בעשרייבענישען, שילדערונגען און מאהלעכצען האבען אזא פנים קעגען דער נאטור אליין און געבען אונז פון איהר אזא בעגריף, פונקט אזוי ווי אט-א-יענע געוויסע בילדער פון דער הגדה, וואס זענען געדרוקט אין ווילנא אדער אין באר-דיטשעוו, געבען אונז א בעגריף פון יציאת-מצרים... אויב איהר ווילט, וועל איך אייך, קינדער, בעסער דערצעהלען א מעשה שהיה, א מורא׳דיגע מעשה, וואס מיט מיר האט אמאל פאסירט אין בעסאראביע. די געשיכטע האט אין זיך עטוואס מיסטישעס, אומבעגרייפליכעס, און שטימט זעהר מיט דער דאזיגער פראכטפולער נאכט, וואס איז פול מיט כשוף, מיסטי-ציזם און דעקאדענץ... ווילט איהר הארכען, זאלט איהר זיצען שטיל, רוהיג, און דער עיקר — נישט איבערשלאגען אין מיטען, ווי דער מנהג איז, און נישט פרעגען קיין קשיות. איך בין אייך מבטיח, אז עס וועט אייך מיט דער צייט אליין אלסדינג פערענטפערט ווערען.

און מיר אלע דריי אייניקלעך האבען זיך צוגערוקט נאך נעהענטער צום זיידען, און דער זיידע האט א מאך געטהאן מיט דער האנד איבער דער לופט, גלייך ווי ער וואלט עמיצען אפגעטריבען פון זיך, און האט אנגעהויבען רוהיג און לאנגזאם צו דערצעהלען זיין שרעקליכע געשיכטע בזה הלשון:

— בעסאראביע, ווייסט איהר, איז א ווינקעל חלילה נישט פון מכשפים, נישט פון לצים. נישט פון וועלטבעריהמטע גנבים, גזלנים און רויבער. בעסאראביע איז זיך א ווינקעל פון אנטי-סעמיטען, פאפעשויעס, וויין און מאמעליגע, אזוי, אז פונ׳ם נאמען בעסאראביע איז נישט צו דערווארטען, עס זאל זיך דארטען טרעפען מיט מיר עפיס איין אויסערגעוועהנליכע, איבערנאטירליכע געשיכטע. פון דעסטוועגען מוז איך אייך זאגען פאראויס, אז איהר וועט הערען, וועט איהר נבהל ומשתומם ווערען פאר שרעק, און איהר וועט שטוינען. איהר וועט ניט פערשטעהען מיט׳ן גלייכען שכל, וואס דא שטעקט אזעלכעס, און כמעט האב איך מורא, אז איהר וועט ניט וועלען גלויבען, דאס הייסט, איהר וועט חלילה ניט רעכענען אויף מיר, אז איך זאל אייך איבערגעבען א פאנטאזיע פאר א ווירקליכע געשיכטע; חס ושלום! אזוי גראב וועט איהר ניט זיין! נאר וואס דען? איהר וועט זיך קלערען: א קשיא אויפ׳ן אלטען, אפשר האט זיך איהם אויסגעדאכט?...

נו, אלזא, הערט-זשע מיט קאפ. שטעלט אייך פאר מיט א יאהר עטליכע און דרייסיג צוריק א שטאדט אין בעסאראביע (נאר נישט קעשעניעוו, ווארום קעשענעוו קריכט שוין פונ׳ם האלז!). אלזא, א שטאדט אין בעסאראביע, און אין מיטען שטאדט איין איינפאהרהויז. מילא, וואס איין איינפאהרהויז איז און ווי אזוי זעהט אויס איין איינפאהרהויז — דארף איך אייך ניט דערצעהלען. דאס איז א הויז, וואס איז געשטעלט געווא-רען לכתחילה צוליעב „פריצים“, און וויבאלד צוליעב פריצים, קאנט איהר שוין זיכער זיין, אז עס איז פערזארגט מיט אלע מעגליכע בעקוועמליכקייטן, ווארום א פריץ איז נישט קיין איד. א איד איז א איד, און א פריץ איז א פריץ! נאר נישט דאס בין איך אויסען...

די שטוב אליין איז זיך אפילו א גאנץ געוועהנליכע שטוב פון „מיטעלמעסיגען וואוקס“, נישט הויך, נישט נידעריג, מיט א רויטען דאך פון שינדעל, מיט א הויכען ברייטען טויער אויף ארייצופאהרען מיטן גאנצען עקיפאזש גלייך אין הויף ארי׳,

מיט צוויי רייהען חדרים פוןביידע זייטען, רעכטס און לינקס, וואס די טהירען זייערע געהען-ארויס צום הויף און די פענסטער צו דער גאס. די צימערען זענען ריין, ברייט, גענוג ליכטיג. בעל-הביתיש מעבעל: א קיילעכיגער טיש אין מיטען צימער, א שען הילצערן געפאלירט בעט, פריש צוגעקליבען און מיט דיוואנעס פערהאנגען, א קליידער-שאפע אויך אזוינע, א וואש-קעסטעל, א ווייכע קאנאפע מיט א שפיגעל איבער איהר, מיט שטוהלען א פאר. אויף די ווענד בילדער, געוועהנליכע בילדער, פארטרעטען פון משה מאנטעפיורי מיט דער ברייטער געפלועטער מאנישקע, פון, להבדיל, נאפאלעאן באנאפארטע מיט'ן המנ'טאש אויפ'ן קאפ און מיט דער האנד אין זשילעט, מיט אביסעל א צו בייז אויסזעהען — פונקט דער היפך פון, להבדיל, רב משה מאנטעפיורי, וואס זעהט-אויס שוין אביסעל צו פיעל זיס-צוקערדיג. מערקווירדיג! צוויי בעזונדערע העלדען פון צוויי עפאכען, געמאהלט פון בעזונדערע קינסטלער, און ביידע מיט איין הסרון, ביידע איבערגעכאפט די מאס... נאר נישט דאס בין איך אויסען. די שענסטע און די בעסטע ציערונג, וואס אין צימער, איז די הרובע, דער אויוען, א פראסטע הרובע, ניט קיין געקינצעלטע, א געוועהנליכע, א געלע, מיט בלויע פלעקען, א חנ'עוודיגע, און דער עיקר, א ווארימע הרובע — א געטרייע, ווי א מאמע! דערפון איז געדרונגען, אז די מעשה, וואס איך וויל אייך דערצעהלען, האט זיך געטראפען אים ווינטער — און דאס איז זעהר נויטיג צום ענין.

אזוי ווי דער זומער האט אין זיך זיין זומערדיקן חן און שענקייט, וואס אונז איז ליעב און טייער, אזוי האט אויך דער ווינטער ביי אונז זיין חן מיט זיין צויבער, בשעת אין דרויסען איז גוט קאלט, דער ווינד בלאזט, דער פראסט ברענט און גנבהט זיך אריין דורך די צוגעמאכטע לאדען און מאהלט צאצקעס אויף די שויבען פון די פענסטער, און איהר זיצט זיך מיט א געזעלשאפט אין א ווארים-אנגעהייצטען און גוט-באלויכטען חדר, ביי א געדעקטען טיש מיט א זודיגען סאמא-ווער, וואס קאכט און פארעט און ציהט-אויס א לאנגען דינעם

טאָן. זאָגט אייך וואָס איהר ווילט — איטליכע זאַך איז גוט אין איהר צייט. נישט גוט איז נאַר, אַז אין מיטען ווינטער ווערד פּלוצים זומערדיג, דריליוואַטע, אָדער, אַז אין מיטען זומער ווערד קאַלט, ווינטערדיג... נאַר נישט דאָס בין איך אויסען.

געזעסען ביי׳ם סאַמאָוואַר און געטרונקען טיי איינער אַליין, האָב איך אַרויסגעקוקט, אַז עמיצער אַ לעבעדיגער פּאַרשוין זאָל זיך בעוויזען, רעדען אַ וואָרט, ווי עס מאַכט זיך אַמאָל, אַז מע פערבענגט זיך נאָך אַ מענשען. וואָרום מענשען האָבען אַ טבע: זיי עסן זיך צו, נאַר אַז מע זעהט זיי נישט, בענגט מען נאָך זיי. גאָט האָט געהאָלפען, עס האָט זיך געעפענט די טהיר און עס האָט זיך בעוויזען אַ נפש אַ בעוואַקסענער מיט האָריגע הענד, איינער פון די נפשות, וואָס נאַר אַ לאַנד פון פּאַפּעשויעס, ווייַן און מאַמעליגע קאָן אַרויסגעבען. אָפּמאָהלען אייך איהם — געפין איך נישט פאַר נויטיג צו אונזער געשיכטע, נאַר אין צוויי ווערטער זאָגען שאַדט נישט: גרעבער ווי לענגער, און אַזוי פערוואַקסען מיט שמאַלץ, אַז קוים וואָס ער כאַפּט דעם אָטהעם. דאָס איז דער בעל־הבית פון דער אכסניה. אַריינגעקומען איז ער צו מיר, ווי געוועהנליך, מקבל־פּנים זיין דעם אורח, איהם אָפּגעבען שלום, פרעגען, פון וואַנען ער איז און וואוהין ער פאָהרט און וואָס איז זיין טהועכץ, אַ קוק, אַ שמעק, אַ טאַפּ אין וואָגען, אפשר דאַרף ער עפּעס האָבען, וועט ער איהם דיענען. נו, און אַזוי ווייטער. לאַנג בעטען איהם זיצען האָב איך זישט בעדאַרפט; טרינקען מיט מיר אַ גלעזעל טיי האָב איך אויך ביי איהם גע׳פועל׳ט און עס איז אַוועק ביי אונז אַ געשפּרעך, וואָס איך זעה נישט, ער זאָל האָבען פאַר אייך אַ אינטערעס. דער געשפּרעך האָט זיך גע־דרעהט אַרום אַלערליי וועלט־ענינים, שטאָדט־זאַכען, מסחר, פאַמיליענאַנגעלעגענהייטען, און אַביסעל גלאַט אַזוי, אַבי גערעדט, נישט געשוויגען. מיין בעל־הבית, ווי איך האָב אייך שוין געזאָגט, איז געוועזען אַ איד אַביסעל אַ שווערער, אַביסעל צו פיעל פערוואַקסען מיט שמאַלץ, דעריבער איז איהם שווער

געווען אָנצוהויבען רעדען. אַלע מאָל, ווען ער דאַרף עפּיס זאָגען, סאָפּעט ער זיך פריהער גוט אויס, ווי אַ בלאָזאָק, און קוים האָט ער זיך אָפּגעאָפּעט און דעם בלאָזאָק אויסגעבלאָזען, איז ביי איהם אַוועק ווי אַ מזמור, און ער האָט מיר אָפּגעגעבען דין וחשבון פון גאַנץ בעסאַראַביע, מיך בעקאַנט געמאַכט מיט אַלע פריצים, וועלכע פריצים עס האָבען אַ סך ערד און ווינציג הינד, און וועלכע פריצים עס האָבען ווינציג ערד, נאָר אַ סך הינד. אויך פון פערד האָט ער מיר דערצעהלט זעהר אַ סך שענע מעשיות, פון „עהרליכע" פערד און פון „גנבה'שע" פערד, און פון גנבים, וואָס גנבה'נען פערד, און פון גנבים, וואָס גנבה'נען אַנדערע זאַכען, און פון גזלנים, וואָס קומען אַהער פון רומעניע, מייסטענס ציגיינער, וואָס טהוען-אָפּ אַמאָל אַזעלכע זאַכען, אַז די האָר שטעלען זיך קאַפּויער! איך האָב איהם אויסגעהערט, בעטראַכט אָט דעם בעוואַקסענעם נפש מיט די האָריגע הענד, צי געהערט ער זיך נישט אָן אַ וויטער קרוב מיט אָט די גזלנים פון רומעניע... איך האָב אָבער אַרויסגעזעהן, אַז אומזיסט האָב איך איהם חושד געווען, וואָרום פון זיין ווייטערען שמועס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז ער איז גלאַט אַ גראָבער יונג, איין עם-הארץ און נעבאַך אַ גרויסע בהמה! פון די גזלנים איז ער אַרויף אויף מכשפים, לצים, רוחות און שדים, מתים, וואָווקלאַקעס און שרעטעלעך, וואָס ער אַליין מיט זיינע אויגען האָט דאָס געזעהן — אַ סימן, זיי זענען מיט הערנער. ווער איז מיט הערנער — האָב איך איהם פערגעסען פרעגען, און אַגב האָבען זיך מיר געקלעפּט די אויגען... גאָט ווייסט, וויפיעל צייט מיין חכם וואָלט נאָך אַזוי געזעסען איבער מיר, ווען איך הויב נישט אָן אונטערצודרימלען. שטאָף אויף צו דערצעהלען האָט ער נאָך געהאַט, ווייזט אויס, געגנוג, מחמת אַז ער האָט זיך געזעגענט, האָט ער מיר צוגעזאָגט, אַז מאָרגען אין דער צייט וועט ער ערשט דערצעהלען און דערצעהלען. פאַר'ן אַוועקגעהן האָט ער מיט מיר אינאיינעם בעטראַכט די פענסטער, צי האָט מען גוט פערמאַכט די לאָדען, געכאַפּט אַ קוק צום אויווען, צי האָט מען נישט פריה

צוגעשטעקט דעם קוימען, בעוויזען מיר, ווי אַזוי מע פערשליסט די טהיר, געזאָגט אַ גוטע נאַכט, אָפּגעלאָזט דעם בלאָזזאַק און אַוועק.

נאָך זיין אַוועקגעהן האָב איך די טהיר צוגעשלאָסען און געפּרובט, אויב זי עפענט זיך נישט. ניין — זי עפענט זיך ניט. נאָכדעם האָב איך בעטראַכט די פענסטער אַלע, געכאַפּט אַ קוק, אַזוי זיך פאַרבייגעהענדיג, אונטער'ן בעט, גענומען זיך אויסטהון, צוגעגרייט דעם זייגער אויפ'ן טיש און די שוועבעלעך, אַריין אין בעט אַריין, זיך איבערגעדעקט מיט אַ וואַרעמער ריינער בייענער קאָלדרע, אויסגעלאָשען דאָס פייער, און...

דאָ האָט זיך דער זיידע פלוצים אָפּגעשטעלט און איז אַנטשוויגען געוואָרען. די נאַכט איז ווירקליך געווען פול מיט כשוף. דער הימעל האָט אַראָפּגעקוקט צו אונז מיט זיינע שטערען, וואָס האָבען זיך געמינעט, געביטען זיך, געפינטעלט, ווי אַ מענש, וואָס פינטעלט מיט די אויגען. זיי האָבען צו אונז גע-וואונקען, זיי האָבען גערעדט צו אונז, זיי האָבען אונז געזאָגט: «ווען איהר זאָלט וויסען, וואָס עס טהוט זיך דאָ ביי אונז אין הימעל?!»... «נו, אַדרבה, זאָגט אונז שטערנדלעך, זאָגט אונז, וואָס טהוט זיך דאָרט ביי אייך אין הימעל?»... נאָר די שטערענדלעך זאָגען ניט, וואָס עס טהוט זיך דאָרט ביי זיי אין הימעל. זיי מינען זיך, זיי בייטען זיך, זיי פינטלען, ווי אַ מענש וואָס פינטעלט מיט די אויגען. און מיר קוקען, קוקען אין הימעל אַריין, און ווייסען ניט, וואָס דאָרטען טהוט זיך.

מיר האָבען זיך אַלע, אַפּנים, שטאַרק פערטיעפט אין די שטערען און גאָר נישט בעמערקט, אַז דער זיידע שווייגט עפּיס זעהר לאַנג. און אַלע דריי האָבען מיר זיך אָנגערופען צו איהם:

— נו?

— וואָס נו?

— וואָס זענט איהר אַנטשוויגען געוואָרען?

— איך האָב געוואָלט אייך אויספּרובען, צו איהר האַלט קאָפּ.

— וואָס הייסט, צי מיר האַלטען קאָפּ? געוויס האַלטען מיר קאָפּ.

— זאָגט-זשע מיר, קינדערלעך, וואו האלט איך?

— איהר האַלט ביי דער בייענער ווארעמער קאַלדרע. איהר האָט זיך איינגעדעקט, אויסגעלאָשען דאָס פייער און...

— אָט אַזוי האָב איך אייך ליעב. וויבאַלד איהר האַלט קאָפּ, קאָן איך אייך דערצעהלען ווייטער. אַלזאָ, איך האָב מיך גאַנץ פיין איבערגעדעקט און — אַ גוטע נאַכט!... איך וועל אייך ניט זאָגען אַקוראַט, צי איך האָב שוין געהאַט איינגעשלאָ-פען, צי איך האָב נאָר-וואָס געזאָלט אַנטשלאָפען ווערען, צי איך האָב שוין געהאַט אָפּגעשלאָפען אַ צייט, — איך ווייס נאָר, אַז די אויגען האָב איך געהאַלטען צו, נאָר געהערט האָב איך טריט, שטילע טריט — מע געהט!... איך הער מיך צו שטאַרק — יאָ, מע געהט!... «עט! עס ווייזט זיך מיר אודאי אויס!... דאָס איז אַ סך-הכל, אַ רעזולטאַט פון דעם בעל-הבית׳ס מעשיות»... אַזוי טראַכט איך מיר און וויל מיך איבערדעקען איבער׳ן קאָפּ — איך הער ווידער אַ מאָל גאַנץ קלאָרע טריט! איך הויב מיך אָן בערעכענען: אפשר געהט מען דאָס אינ׳ם אַנדערען צימער אויף יענער זייט וואַנד? אפשר פון אויבען איבער מיין קאָפּ? ניין! איך הער טריט אָט דאָ, ביי זיך אין צימער, ניט ווייט פון מיין בעט! איך האָב צונויפגענומען אַלע מיינע געדאַנקען, איך דער-מאָן זיך, אַז איך האָב, דאַכט זיך, גוט צוגעשלאָסען די טהיר, בעטראַכט די פענסטער אַלע, געזעהען אויך וואָס אונטער׳ן בעט טהוט זיך — ווער קאָן דאָס זיין און פון וואַנען האָט ער זיך אַהער גענומען?... און דאָ איז אַ פינסטערניש, כאָטש נעם זיך אַרויס די אויגען! וואָס טהוט מען? אויסרייבען אַ שוועבעלע? זענט איהר געזעהן. אַ שכל איז דאָס טאַקי. די פראַגע איז אָבער, וואו נעמט מען אַ שוועבעלע, אַז די שוועבעלעך ליגען ערגיץ ווייס איך וואו, אויפ׳ן טיש? נו? וואָס וועט איהר טהון? יאָ, איהר שווייגט? אַז עמיצער איז פאַרהאַן ביי מיר אין צימער — איז שוין ביי מיר קיין ספק ניט געווען. די קשיה איז נאָר, פון וואַנען האָט ער זיך גענומען? ווי אַזוי איז ער אריין?

פאָלגליך, דאַרפֿען מיר קלערען, אַז אָדער דורך דער טהיר, אָדער דורכ׳ן פענסטער? אויב דורך דער טהיר, איז דאָס דער בעל-הבית אַליין, מיט אַ נאָכשליסעל; אויב דורכ׳ן פענסטער, איז דאָס גלאַט אַ גנב. קיין גרויסע נפקא-מינה אַפילו איז דאָס ניט, נאָר אַ מענש אַ בר-דעת האָט ליעב יעדע זאַך בעקלערען, ער װאָל וויסען, וואו ער איז אין דער וועלט. ער זאָל ניט בלאָנזען אין דער פינסטער אַפילו דעמאָלט, ווען עס איז פינסטער... איך האָב מיר פאַרגעשטעלט, פערשטעהט איהר מיך, אין קאָפּ אַלסדינג, ווי אין פסוק שטעהט: החכם עיניו בראשו. איך האָב מיר אויסגעמאָהלט מיין צימער, דעם טיש, דאָס בעט, ווי אַזוי האָב איך מיך געלעגט? מיט׳ן פנים צום פענסטער, מיט די פיס צו דער טהיר. פאָלגליך, ווען עס זאָל זיין אָפען די טהיר, וואָלטען דאָס דערפיהלט פריהער פון אַלעמען — ווער? די פיס. שטעק איך אַרויס פּאַוואָלינקע אַ שפּיץ פוס פון אונטער דער קאָלדרע, געוויס וועל איך דערפיהלען עפּיס אַ ווינטעלע? — ווער! וואָס! די טהיר איז צו — דערויף וועל איך שווערען! דאַרף מען זיך נעמען צום פענסטער. ווי אַזוי זשע טהוט מען דאָס? שטעק איך אַרויס פּאַוואָלינקע פון אונטער דער קאָלדרע אַ האַנד — קיין שפור פון קיין ווינטעל, פון קיין קעלט. עס איז צו טיהר און טויער, און די טריט ווערען אַלע מאָל קלערער און נעהענטער. איך מעג שווערען אַז איך הער עמיצער נעבען מיר אָטהעמט שוין! עס פערשטעהט זיך, אַז יעדע מינוט, יעדע סעקונדע איז אַ טאָג, אַ יאָר.

אַ קאַלטער שוויס האָט שוין לאַנג אַרויסגעטרעטען! דאָס האַרץ קלאַפּט, קלאַפּט, ווי אַ זייגער. וואָס טהוט מען? אַראָפּשפּרינגען פון בעט? אָנהויבען שרייען? מאַכען אַ גוואַלד? צו וועמען? אויף וועמען? אַפּנים, איהר ווייסט דען, מיט וועמען איהר האָט צו טהון? אויפזוצען זיך אויפ׳ן בעט — האָט איהר מורא זיך אַ ריהר טהון, וואָרום צו וואָס זאָלט איהר ווייזען יענעם, אַז איהר שלאָפט ניט? ממה נפשך, איז דאָס אַ גנב, וועט ער זיך נעמען זיינס, וואָס איהם איז נויטיג, און וועט זיך געהן געזונטערהייד. אָבער אַז איהר וועט נעמען מאַכען קולות,

זועט ער דאָך וועלען ראַטעווען זיין אייגענע פעל, וועט ער אָנפאַלען אויף אייך ווער ווייסט מיט וואָס פאַר אַ פּליי־זיין, וועט איהר, הייסט עס, אַליין מאַכען איהם פאַר אַ גזלן, — צו וואָס נוצט דאָס אייך? וואָס זשע דען? וואַרטען ביז ער וועט צוגעהן צו אייך צום בעט און וועט אַרויפפאַלען אויף אייך און וועט אייך כאַפּען פאַר׳ן האַלז, און וועט אייך אָנהויבען וואַרגען, שטיקען? איז עפּיס אויך ניט קיין פּלאַן. אַלזאָ, אַצינד זאָגט שוין איהר, וואָס וואָלט איהר געטהון? לאָם איך הערען. איהר זייט יונגע לייט, העלדען!...

אַזוי האָט זיך דער זיידע געווענדט צו אונז, זיינע דריי אייניקלעך, און געוואַרט אויף אונזער ענטפער. דער ערשטער האָט זיך אַרויסגעכאַפּט מיט זיין ענטפער דוקא דער יונגסטער פון אַלע, דער פּאָעט. ער האָט זיך אָנגעצונדען, ווי איין אמת׳ער העלד, געמאַכט צוויי מורא׳דיגע קולאַקעס און בעוויזען, ווי אַזוי ער וואָלט געגעבען אַ שפּרונג־אַראָפּ פונ׳ם בעט, ווי אַזוי ער וואָלט איהם צוגעבויגען צו דער ערד, ווי אַזוי ער וואָלט איהם געשטיקט, און האָט אויסגעלאָזט מיט פייער: — נפש תחת נפש! מיר אַ טוידט, דיר אַ טוידט!...

אויסגעהערט די תשובה פונ׳ם פּאָעט, האָט דער זיידע אַ קנייטש געטהאָן מיט דער האַנד, ווי איינער רעדט: „מהיכי־תיתי!״ און האָט זיך געווענדט צו מיין קאָלעגאַ מיט׳ן הייסען טעמפּעראַמענט: וואָס וואָלט ע ר געטהאָן? און מיין קאָלעגאַ מיט׳ן הייסען טעמפּעראַמענט האָט אים אָפּגעענטפערט גאַנץ אויפריכטיג:

— איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, זיידע: געהן אָנפאַלען אויף אַ מענשען, וואָס איך קען איהם ניט און זעה איהם ניט — דאָס וואָלט איך נישט געטהאָן. איך וואָלט איהם איבערגעלאָזט דעם זייגער מיט האַק און פּאַק, כאַפּט איהם דער רוח, און אַליין וואָלט איך אַרויסגעשפּרונגען דורכן פענסטער. האָבען צו טהון מיט יעדען פּאַרך, מיט יעדען גנב? זאָל דאָס געהן אין דער ערד אַריין...

— אויך גערעכט! מאַכט דער זיידע. — האָבען צו טהון

נישט מיט קיין גלייכען איז אודאי נישט כדאי... נו, און איהר, וואס וואלט איהר געטהאן, ווען מיט אייך טרעפט זיך אזא מעשה?

אזוי זאגט דער זיידע שוין צו מיר, און איך ענטפער איהם אויך גאנץ אפענטליך:

— איך? איך וואלט פערשפארט אלע זאכען! איך וואלט נישט אנגעפאלען אויפ'ן גנב, איך וואלט נישט געשפרונגען דורכ'ן פענסטער. איך וואלט... איך וואלט... געשטארבען!

— אט דאס איז ריכטיגער פון אלץ! — מאכט דער זיידע מיט א הילכיגען געלעכטער, און אויף איהם קוקענדיג לאכען אלע, אחוץ מיר. — שטארבען פאר שרעק איז טאקי זעהר א וואוילע עצה, נאר איידער מע קומט דערצו, פאלט-ארויס דריי מאל די נשמה, עס בעשלאגט אייך א קאלטער שוויס, און איהר פיהלט, אז דער מח הויבט זיך אייך! איהר זעהט פאר זיך דעם מלאך-המות, איהר פיהלט אויף זיך דעם קאלטען חלף, נאר איהר ווייסט נישט, ווען וועט זיין דער „חיק"!... בקיצור, איך וועל אייך מעהר נישט דערצעהלען. איך הער נעבען מיין בעט שוין עמיצער סאפעט, אבער ווי אזוי נאך! מיט אימפעט, מיט כעס: „הא! אי-הא! אי-הא!" איך פיהל דורך דער קאלדערע עמיצנ'ס א האנד אויף זיך, א פעסטע, א שווערע, א קאלטע, א האריגע האנד, און טאקי באלד נאך א האנד. אהא! עמיצער קריכט צו מיר אין בעט אריין, אט-אט איז ער שוין, אט-אט כאפט ער מיך ביי'ם גארגעל! אט-אט דערלאנגט ער מיר מיט איין אייזען אי-בער'ן קאפ! אט-אט... נו? חכמים! וואס וועט איהר איצטער טהון?

דא האט זיך דער זיידע אפגעשטעלט, אפנים, געוואלט אפרוהען א ווײלע. מיר האבען פערשטאנען, אז עס איז איהם מסתמא שווער געוועזן איבערצולעבען נאך א מאל אזא קריטישען מאמענט, האבען מיר איהם געלאזט, ער זאל אביסעל אפרוהען, און אליין האבען מיר זיך גענומען איינהערען אין דער שטיל-קייט פון דער נאכט. ליעבע פריינד? די שטיל-קייט פון דער נאכט רעדט, רעדט ווערטער. הערט זיך איין אמאל, וועט איהר הערען קולות, שטילע נאר זיסע ווערטער

פון איין אומבאַקאַנטען נפש, וואָס זיצט נעבען אייך און סוד'עט זיך און שושקעט זיך מיט אייך, און עס מאָהלט זיך אייך אויס, אַז אייך איז בעקענט די שטימע, איהר האָט זי ערגיץ געהאָרכט, איהר ווייסט ניט וואו... און עס דאַכט זיך אייך אויס, אַז איהר האָט געהערט אַ זיפץ, אַ טיעפען זיפץ, און איהר ווייסט ניט, ווער האָט דאָס געזיפצט: צי אָט דער אומבעמערקטער נפש, וואָס זיצט נעבען אייך, אָדער איהר אַליין האָט דאָס געזיפצט?... און עס כאַפּט אייך אָן אַ מורא מיט אַ בענקעניש אינאיינעם; איהר וואָלט געוועהן אויפהויבען זיך, אַוועקגעהן, נאָר עפּיס האַלט אייך צו — איהר ווייסט נישט וואָס... עמיצער ציהט אייך ביי דער נשמה, איהר ווייסט ניט ווער... און עס בענגט זיך אייך מיט סכנת-נפשות — איהר ווייסט נישט נאָך וועמען... פּלוצים הערט איהר: פליוך! ווי אין אַ טייך אַז מע וואַרפט אַריין אַ שטיינדל, אָדער אין אַ ברונען ה׳ט עמיצער אַראָפּגעלאָזט אַ זאַך! . . . אַרום און אַרום אייך, ווייסט איהר, איז נישטאָ קיין ברונען, נישטאָ קיין טייך. וואָס בעדייט דער פּליוך?... אָדער אַ „קראַ” לאָזט זיך הערען. פון וואַנען געהט דער „קראַ”, אַז אַלע פויגלען שלאָפען?... און עס דאַכט זיך אייך, אַז די ערד אָטהעמט, קוים-קוים וואָס מע הערט. גלייך מיט אייך אָטהעמט זי, די ערד, די גאַנצע וועלט, און איהר פיהלט, אַז איהר זייט אַ חלק פון דער אָטהעמדיגער ערד, פון דער גרויסער-גרויסער וועלט, וועלכע איז אַ גרויסער-גרויסער סוד פאַר אייך...

דאָס שטילשווייגען פונ'ם זיידען האָט זיך ווידער פאַרצויגען מעהר ווי־יעל מע בעדאַרף, און מיר זענען אויסגעגאַנגען וויסען גיכער דעם סוף פון דער געשיכטע, און מיר האָבען זיך ווידער אַ מאָל גענומען מינטערען דעם זיידען.

— נו?

— וואָס נו?

— וואָס הייסט, וואָס נו? וואָס איז געוועזען ווייטער? ווער איז דאָס געוועזען? און וואָס האָט ער אייך געטהאָן? ווי אַזוי זענט איהר אַרויס פון זיינע הענד?

— אזוי ? איהר ווילט טאַקי וויסען דעם סוף ? האָט צייט. מאָרגען איז אויך אַ טאָג. עלעהיי, זאָל זיך אייך דאַכטען, עס איז אַ ספור-המעשה, וואָס איז געדרוקט ערגיץ אין אַ בלאַט, און דער רעדאַקטאָר, דער חכם, האָט אייך איבערגעהאַקט אין סאַמע מיטען, אוועקגעשטעלט פון אונטען די געוויסע צוויי ווערטער: „פאָרטזעצונג פאָלגט" — און געהט לאָדט איהם צום ונתנה-תוקף. עס פערשטעהט זיך, אַז דאָס האָט דער קלוגער רעדאַקטאָר אייך געטהאָן מיט אַ כיון, בכדי איהר זאָלט מאָרגען אויך קויפען זיין בלאַט — איהר האָט איין אַנדער ברירה ? אָדער עלעהיי, זאָל זיך אייך דאַכטען, עס איז די מעשה מיט דער שלאַנג.

— מיט וואָסער שלאַנג ?

— איהר ווייסט נישט די מעשה מיט דער שלאַנג ? — ציהט אויס דער זיידע מיט אַ ניגון. — וועל איך אייך דערצעה-לען אַ נייע מעשה, אַ מעשה מיט אַ שלאַנג.

איינמאָל, דאָס איז געווען דעם 31-טען דעקאַבר, פונקט ערב ניי-יאָהר, לייענט מען אין אַ צייטונג אזא מין געשיכטע: «אַ יונגע שענע פרוי, איין ערשטלינג, איז געזעסן מיט איהר ברעקעלע קינד אויף די הענד ביי׳ם פענסטער, נאָר-וואָס גע-קליבען זיך געבען דעם קינד זויגען. פלוצים, מע ווייסט ניט ווי און פון וואַנען, קריכט אַרויס אַ שלאַנג, טהוט זיך אַ קאַטשע אַרויף גלייך אויף דער פרוי, כאַפּט אַריין די ברוסט אין מויל אַריין און הויבט אָן צו זויגען. זעלבסטפערשטענדליך, אַז די פרוי איז באַלד אויפ׳ן אָרט געפאַלען חלשות. נאַטירליך, איז מען זיך צונויפגעלאָפען פון דער גאַנצער שטאָדט רעטען די אומגליקליכע פרוי. מע האָט צונויפגערופען די גרעסטע דאָקטוירים פון שטאָדט, נאָר געהט טהוט עפּיס, האַלט מלחמה מיט אַ גיפטיגער היה ! מע קאָן דאָ גאָר נישט מאַכען, מחמת טאָמער ריהרט מען אָן די שלאַנג, אַזוי לאָזט זי אַרויס איהר גיפט און טוידט די פרוי אויפ׳ן אָרט. ווידער צוריק, זאָל מען לאָזען די שלאַנג זאָל זויגען ווייטער, וועט זי אַזוי לאַנג זויגען, ביז די פרוי וועט שטאַרבען... שלעכט ! — אַזוי לאָזט אויס די צייטונג. — די לאַגע איז זעהר קריטיש, די שלאַנג זויגט, די פרוי חלש׳ט. דאָקטוירים

זיצען און זוכען מיטלען. אונזערע רעפּאָרטערען שטעהען און וואַרטען. מאָרגען וועלען מיר געבען צו וויסען אונזערע לעזער. וואָס ס'איז געוואָרען מיט דער פּרוי און מיט דער שלאַנג". עס פערשטעהט זיך, אַז ניט איין מאָרגען איז אַוועקגעגאַנגען. דער עולם האָט ניט אויפגעהערט צו קויפען אַלע טאָג די צייטונג, געזוכט דעם סוד פון דער פּרוי מיט דער שלאַנג אַ צייט מיט יאָרען, און איך האָב מורא, אַז עס זענען אַזעלכע געטרייע לעזער, וואָס עד היום נאָך הערען זיי נישט אויף צו קויפען די צייטונג אַלץ צוליעב דער פּרוי מיט דער שלאַנג... שוין-זשע האָב איך ניט פערדיענט ביי אייך, קינדער, איהר זאָלט מיר וואַרטען ביז מאָרגען? אַ גוטע נאַכט!

און דער זיידע איז אויפגעשטאַנען פון דער ערד און האָט גענומען זיך געזעגענען מיט אונז אויף דער רעכטער אמת. זענען מיר, אַלע דריי אייניקלעך, צוגעפאַלען צו איהם, געבעטען, געחלש'ט, געקושט — קוים מיט צרות געפּועל'ט, ער זאָל זיך אַוועקזעצען צוריק אויף זיין אָרט און פאָרזעצען זיין שרעקליכע געשיכטע.

– געדענקט-זשע, קינדער, וואו האַלטען מיר? מיר האַלטען, ווי אַזוי דער נפש געהט מיט שטילע טריט צו מיין בעט. איך הער, ווי ער טאַפּעט מיט אימפּעט און מיט פּעס: „הא! אי-הא! אי-הא!" איך פיהל דורך דער קאָלדערע עמיצענ'ס אַ האַנד, און טאַקי באַלד נאָך אַ האַנד, עמיצער קריכט צו מיר אין בעט אריין, אָט-אָט איז ער שוין ביי מיר אין בעט!... איך ווייס ניט, ווי אַזוי איהר; איך האָב מיך אָנגעלייענט אַמאָל, אין די יונגע יאָהרען, אַ סך אַזעלכע מעשיות, מורא'דיגע, מיט שדים, גזלנים, מכשפים, רוחות — די דאָזיגע אַלע מעשיות, דאַרף איך אייך זאָגען דעם ריינעם אמת, האָבען אויף מיר נישט געמאַכט קיין שום איינדרוק, אויסער דעם, וואָס איך האָב נאָר געוואָלט וויסען דעם סוף, אַ שטייגער, אָט אַזוי ווי איהר אַצינד... דער בעגריף פון „אָנפאַלען", „איבערפאַלען", „הרגה'נען", „טוידטען" — איז מיר געווען פרעמד. אפילו דער מלאך-המות מיט די פּיעלע אויגען איז אויך געווען ביי מיר נישט מעהר

ווי אַ „סטראַשידלע״, איין אויסגעטראַכטער חלום אויף צו שרע-
קען אונז, און ווייטער גאָר נישט... דאָ אָבער האָב איך דער-
זעהן דעם מלאַך-המות פאַר מיינע אויגען. איך האָב איהם דער-
זעהן און האָב איהם דערקענט, אַז דאָס איז — ער! ער!
איך האָב נאָר נישט געקאָנט טרעפען, מיט וואָס פאַר אַ טוידט
איך וועל פון איהם דאָ פאַלען, און האָב דעריבער נישט גע-
וואוסט, צו וואָס איך זאָל מיך פריהער חאַפּען: צום קאָפּ, צום
האַלז, צום בויך? נעהער פון אַלץ האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט,
אַז צוויי גרויסע, ביינעריגע, קאַלטע הענד וועלען מיך אַרומ-
חאַפּען ביי׳ם האַלז און וועלען מיך נעמען וואַרגען. איך וועל
ווערען ברוין און בלוי, די אויגען וועלען מיר אַרויס פון שטערן,
און איך וועל נישט קאָנען שרייען. אויך האָט זיך מיר פאָרגע-
שטעלט אַ שווערע זאַך, איין אייזערנע, לאָזט זיך אַראָפּ מיר
אויפ׳ן קאָפּ, און איך ווער פריטשמעליעט... אָדער אַ ברייטעס שאַר-
פעס קאַלטעס מעססער טהוט אַ שנייד-אַריין זיך גלייך צו מיר
אין בויך אַריין, און איך הער דעם שניט... איך ווייס אַליין ניט,
קינדער, פון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען מוטה און
כוח — פון דערשרעק ווערד דער גרעסטער טרוס אַ העלד, און
אויב איהר ווילט וויסען, וועל איך אייך אויסזאָגען אַ סוד, אַז
קיין „העלדען״ זענען גאָר נישטאָ אין ערגיץ; דער אמת׳ער העלד
איז טאַקי נאָר דער טרוס... הקיצור, איך האָב דערזעהען,
אַז עס איז מיר אַ מינוט צום טוידט, האָב איך מיר
אַ טראַכט געטהאָן: „וואָס ליגסט דו, שוטה? אויף וועמען וואַרטסט
דו? דיין לעבען איז דאָך סאַי ווי אַצינד נישט ווערטה אַ גראָשען״...
און איך האָב מיך געגעבען אַ הויב-אויף און אַ שפּרונג-אַרויס
פון בעט, און בין שוין געווען מיט איין פוס ביי׳ם טיש, און
האָב געחאַפּט אַ שוועבעלע און געגעבען אַ רייב-אויס און אַ
טראָג-צו צום בעט, — איך טהו אַ קוק: אַ גרויסער, אַ שוואַרצער,
אַ קודלאַטער הונד, איין אמת-ער „סיביריאַק״ מיט רויטע אויגען!...

געלעגען איז דער כלב-שבכלבים, אַפּנים, די גאַנצע צייט,
ערגיץ אונטער דער קאַנאַפּע, אָדער צווישען דער שאַפע, איז
איהם נמאָס געוואָרען צו ליגען אַליין, אָדער עס איז איהם גע-

זואָרען קאַלט, איז ער דאָס געקומען צו מיר מיט אַ וויזיט, זיך בעקענען מיט׳ן נייעם אורח, און, אַגב, איז טאַקי בײַ מיר אויף דער בייענער קאָלדערע פיעל בעסער, וואַרעמער און געשמאַקער...

אויף מאָרגען האָט מיר דער האָריגער בעל-אכסניה דער-צעהלט, אַז דאָס האָט ער בעקומען אַ מתנה פון אַ פריץ.

— עס איז אַ שטילער הונט, — האָט ער זיך פערענטפערט — זעהר אַ שטילער הונט. ער טשעפּעט ניט קיין פליעג צו־פּילו. ער איז שוין זעהר אַלט, און דערצו איז ער נאָך בלינד אויף ביידע אויגען.

ש. ל. ציטראָן

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש*)

ווי ס׳איז באַוואוסט, האָט אַבראַמאָוויטש געהאַט פֿל ימיו אַ גרויסע חולשה צום שמועסן, און ניט בלויז מיט חברים־שריפט־שטעלער. און געשמועסט האָט אַבראַמאָוויטש ניט סתם אין דער וועלט אַריין. וועגן וואָס פֿאַר אַן ענין ער זאָל ניט האָבן גערעדט, האָט זיין מויל געשפּריצט פֿונקען פֿון זעלטענע, און אויך גאַנץ־אָריגינעלע געדאַנקען, אָדער ער האָט געשפּראָדלט מיט וויץ און מיט אַ פֿריילעכן, געזונטען הומאָר. אַ גאַנץ קנאַפּער בעלן איז אָבער אַבראַמאָוויטש געווען — אַזוי פֿלעגן זיינע מקורבים דערציילן — אַריינצולאָזן זיך אין געשפּרעכן, מיט וועמען ס׳זאָל ניט זיין, בנוגע זיינע פּערזענליכע איבערלעבענישן, און אַפֿילו וועגן אַזוינע פֿאַקטן, וואָס האָבן אַ היסטאָריש־געזעלשאַפֿטליכען אינטערעס. תמיד פֿלעגט ער זאָגן: וויל ווער וויסן מיין לעבנס־באַשרייבונג, זאָל ער גיין און לייענען מיינע ספֿרים. אין די ווייניגע אַווטאָביאָגראַפֿישע נאָטיצן, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט פֿאַרעפֿנטליכט אין סאָקאָלאָווס „ספֿר זכרון", האָט ער שוין אויף דעם געגעבן די ערשטע אָנצוהערעניש. ער שרייבט דאָרטן: „זינט כ׳האָב פֿאַרלאָזן מיין שטיף־פֿאָטערס הויז, הויבן זיך אָן

*) פֿון בוך „דריי ליטעראַרישע דורות", מיט איניגע קיצורים — רעד.

אין מיין לעבענס-בוך נייע קאפיטלאך, וועלכע זיינען איינגעוועבט און איינגעפלאָכטען אין דעם אלגעמיין אידישען לעבען און וועלכע כ'וועל באשרייבען אין באזונדערע ערצעהלונגען". דער-ווייליע וואָס ווען שיקט אבראמאָוויטש אָב די אלע, וואָס אינ-טערעסירען זיך מיט זיין לעבענס-געשיכטע, צו זיין ביאָגראפיע, וועלכע ל. בינשטאָק האָט אפגעדרוקט אין דעם רוסיש-אידישען חודש-זשורנאל „וואָסכאָד", (דעצעמבער 1884). אבראמאָוויטש בע-מערקט אָבער דאָרטען אויפען אָרט, אז די דאָזיגע ביאָגראפיע איז ניט מער פון א רמז אויף די געשעהנישען און פאסירונ-גען פון זיין לעבען.

אבראמאָוויטש האָט, אמת, וואָרט געהאלטען. כמעט אלע זיינע ספרים, די העברעאישע ווי די אידישע, ענטהאלטען א סך פון דעם אווטאָביאָגראפישען עלעמענט. מ'קען נאָך אָבער אויף קיין פאל ניט זאָגען, אז אין די דאָזיגע ווערק איז שוין אבראַ-מאָוויטשעס לעבנס-געשיכטע אינגאנצען אויסגעשעפט געוואָרען. נאָך מער: אפילו אין זיין „שלמה ר' חיימ'ס", וועלכער האָט, לכל הדעות, די גרעסטע פרעטענזיעס אויף אן אווטאָביאָגראפיע, זיינען אויך דאָס רוב שטריכען טיפּישע, און ניט קיין אינדיווי-דועלע, דאָס הייסט, ניט אזעלכע, וואָס זיינען צוגעפאסט נאָר צו אים, צו אבראמאָוויטשען אליין, און חוץ אים צו קיינעם ניט. דער ליטעראטור-היסטאָריקער. וואָס וועט אמאל קומען שרייבען אבראמאָוויטשעס כאראקטעריסטיק אלס מענש, אלס פערזענ-ליכקייט, וועט פאר זיך אין „שלמה ר' חיימ'ס" קנאפ-וואָס מאטעריאל געפינען, און אין אבראמאָוויטשעס איבעריגע ווערק בצוויס און געוויס ניט.

אבראמאָוויטשעס ביאָגראפיע, אין וועלכער עס זאָל זיך אָפּשפּיגלען דאָס פארבען-רייכע, ברויזנדיגע לעבן פון אונזער גרויסען דיכטער, און וועלכע זאָל אונז קענען געבען א ריכטיגען באגריף וועגען די אינעווייניגסטע איבערלעבענישען פון זיין נשמה, די פארשיידענע איינדרוקען פון דער אלטעגליכקייט, דאַרף נאָך ערשט געשריבען ווערען. העכער פון א פופציגיאָריגען ליטעראַרישען וועג האָט אבראמאָוויטש דורכגעמאכט. פאר אָט

ד ע ר צייט האָט ער פיל איבערגעליטען און איבערגעלעבט. אויב ניט אַלע, אָבער דער גרעסטער טייל פון די דאָזיגע איבער־לעבענישען, וועלכע האָבען געוויס געהאַט אַ קלענערע צי אַ גרעסערע ווירקונג אויף זיין שאַפונגס־פּראָצעס, זיינען דער ברייטער עפענטליכקייט פאַרבליבען אונבאַקאַנט ביז אויפן היינטיגען טאָג. אָט דאָס איז די סיבה דערפון, וואָס מיר האָבען בערך פיל קריטישע בעטראַכטונגען וועגען אַבראַמאָוויטשעס ליטעראַרישער טעטיגקייט, און אין דער זעלבער צייט האָבען מיר ניט א יי ן רעכטע און אויסשעפּענדיגע אַבראַמאָוויטשעס ביאָגראַפיע.

כ׳וויל דאָ נור ברענגען אַ קליינעם ביישפּיל, וואָס באַווייזט בעשיינפּערליך, ווי ווייניג מ׳קאָן נאָך ביי אונז אַבראַמאָוויטשעס לעבען.

בינשטאָק, אַבראַמאָוויטשעס ביאָגראַף, דערציילט אין זיין אַרטיקעל פאָלגענדעס:

„אין דעם לעבען פון שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער האָט זיך קיינמאָל ניט געקענט בעקלאָגען אויף איבעריגע גוטס־קייט מצד זיין גורל, זיינען פון דעם 1877־טען יאָר אָן פאָרגעקומען אַזעלכע געשעענישען, וואָס האָבען ביי אים אָפּגענומען יעדען חשק צו דער ליטעראַרישער טעטיגקייט. פאַרברייטערען זיך דאָ וועגען די דאָזיגע געשעהענישען האַלט איך פאַר איבעריג און פאַר ניט פאַסיג. כ׳וועל נור זאָגען, אַז דער שטרוימיגער קוואַל איז אונטער דעם דרוק פון די דערמאָנטע פאַסירונגען אינגאַנצען אויסגעטריקענט געוואָרען. ניט איינמאָל האָט זיך פאַר מיר אַבראַמאָ־וויטש אין יענער צייט געקלאָגט אויף זיין מאָראַליש געדריקטער לאַגע. „אויפהערען צו דענקען—אַזוי האָט מיר אַבראַמאָוויטש אַמאָל געזאָגט — הייסט: אויפהערען צו לעבען און דענקען איז מיר שוין, דאַכט זיך, אונמעגליך. מיין מאַרך איז פערגאָסען מיט בליי, און דאָס האַרץ איז מיר פערשטיינערט". אַבראַמאָוויטש — שרייבט בינשטאָק ווייטער — האָט זיך קיינמאָל ניט בעקלאָגט אויף זיין מצב; אָבער כדי אויסצוהאַלטען די קלעפּ, וואָס זיין שיקזאַל האָט מיט אַ ברייטער, אָפענער האַנט געשאָטען אויף זיינע פּליי־צעס, — דערצו האָט מען געדאַרפט האָבען אַזוינע אייזערנע

געווען אין אזא שטאָל־אייזערנעם כאַראַקטער, ווי אַבראַמאָוויטש האָט געהאַט, און נור אַ דאַנק דער דאָזיגער מאָראַלישער קראַפט איז אַבראַמאָוויטש ניט געפאַלען אונטער די קלעפּ פון זיין גורל, און האָט מוטיג אויסגעהאַלטען דעם דרוק פון אַלע זייטען, — אַ דרוק, וועלכער וואָלט געקאָנט אַוועקלייגען אַפילו דעם גרעסטען ריז...*)

„דער שטורעם — פערענדיגט בינשטאָק, — וואָס האָט אויסגעבראָכען איבער דעם קאָפּ פון אונזער פאָלקס־שרייבער און וועלכער האָט לאַנג געדויערט, האָט זיך ביסלאַכווייז געלעגט. די וואָלקענס, וואָס האָבען באַדעקט זיין האָריזאָנט, האָבען זיך צושפּרייט און די קליינינקע קריעה׳לע, אויף וועלכער ער האָט זיך קיים געהאַלטען איבער דעם אָנבערגיגען אָקעאַן פון זיין לעבען, איז גליקליך צוגעקומען צום ברעג, און איצטער (דאָס איז געווען אין יאָר 1884) בעת מיר קלייבען זיך צו גריסען אים צו זיין פינפאונצוואַנציג־יאָריגען יובילייאָ, געפינט זיך אַבראַ־מאָוויטש אין אַ ברייטען און אַ שטילען האַפען“.

פון די דאָזיגע שורות, וועלכע זיינען געשריבען געוואָרען דורך איינעם פון אַבראַמאָוויטשעס נאָהענטסטע פריינד, זעט מען אַרויס גאַנץ קלאָר, אַז אין 1877־טען יאָר האָט אַבראַמאָוויטשען פּאַסירט אַ שרעקליכען אומגליק, און, ווי מ׳דאַרף משער זיין, אַ פאַמיליען־אומגליק, וואָס האָט זיך געצויגען אַ היבשע צייט און האָט אים, ממש, צובראָכען און געמאַכט אויס מענש. אין וואָס אַזוינס איז דאָס בעשטאַנען אָט דער אומגליק, וועלכער האָט אַבראַמאָוויטשען אַזוי צודולט דעם מח און אָראָפּגעשלאָגען אים פון מוט אויף אַזוי פיל, דאָס ער האָט פאַרלאָרען די פייהיגקייט צו דענקען, און במילא אויך צו שאַפען, — דאָס צו דערציילען האָט בינשטאָק דאַמאָלס געפונען פאַר „ניט פּאַסיג“. לויט האָבען דערפון געדרונגען, און מיט רעכט, אַז דאָס איז געווען אַזאַ מין אומגליק, וואָס ביי אַבראַמאָוויטשעס לעבען האָט מען אים באמת נישט געקענט און נישט געדאַרפט מפרסם זיין. אָבער איצטער, נאָך אַבראַ־מאָוויטשעס טויט, צו געפינען זיך ביי אונז אַ סך, וואָס

*) זע ווייטער דעם אַרטיקעל פון ש. גינזבורג — רעד.

זאָלען האָבען אפילו די קלענסטע אנונג וועגען דעם „גרויסען שטורעם, וואָס האָט אויסגעבראָכען אויף זיין קאָפּ, און באַדעקט זיינע לעבענס-הימלען מיט געדיכטע וואָלקענס ?״ ווען אונטער דער גרויזאַמער ווירקונג פון דער רויער ווירקליכקייט ווערט מיט אמאָל דער מח פון דעם דענקער „פאַרגאָסען מיט בליי״ און דאָס פיינפילנדיגע האַרץ פונם דיכטער ווערט „פאַרשטיינערט״, איז דאָס א העכסט טרויעריגע, און, מ׳קען אויך זאָגן, א קאַטאַסטראָפאַלע ערשיינונג, ביי וועלכער יעדער איינציגער פון אונז, און דער קריטיק-פסיכאָלאָג באַזונדער, מוז זיך אָפּשטעלען מיט דער גרעסטער אויפמערקזאַמקייט, און וועלכע מוז גרינדליך אויסגעפאָרשט ווערען. אויב ס׳וועט זיך קיינער ניט געפינען, וואָס זאָל דעם דאָזיגען זעהר בעדייטענדען עפּיזאָד אין אבראַמאָוויטשעס לעבען קענען אויפקלערען און באַלייכטען ווי געהעריג, און ער וועט מוזען פערבלייבען פון אונז פאַרבאָרגען אויך אויף להבא, ווי ער איז פון אונז פאַרבאָרגען געווען ביז היינטיגען טאָג, — דעמאָלס פערלירט אבראַמאָוויטשעס לעבענס-געשיכטע א פּרק פון א זיבעניאָריגער תקופה, א טרויעריגע תקופה אפילו און א שטומע, אָבער ווער ווייסט ! אפשר וואָלטען דוקא דער דאָזיקער טרויער און די דאָזיקע שטומקייט מוסף געווען גאַנץ נייע און פילזאָגעדיגע שטריכען צו אבראַמאָוויטשעס מאָראַלישער פיזינאָמיע ?

דעם דאָזיגען פאַקט האָב איך דאָ נור געבראַכט אַלס ביישפּיל, ווי ווייט מ׳קען נאָך ביי אונז ניט אבראַמאָוויטשעס לעבענס-געשיכטע. לויט דעם איז גאַנץ מעגליך, אז אבראַמאָוויטשעס ביאָגראַפיע האָט אויפצואווייזען פיל אינטערעסאַנטע, אונז ביז אהער אונבאַקאַנטע בלעטלאַך, וועלכע וואָלטען געהאַט א באַזונדערס גרויסע באַדייטונג הן פאַר ליטעראַטור-פאָרשער און הן פאַרן קולטור-היסטאָריקער. דאָס לייגט אַרויף א חוב אויף אַלע, וואָס האָבען געהאַט ווען ס׳איז א געוויסע שייכות צו אבראַמאָוויטשען אין די פאַרשידענע שטעט, וואו ער האָט געוואוינט אינם משך פון זיין לאַנגען לעבען, צו פאַרעפענטליכען די מער כאַראַקטעריסטישערע פאַקטען פון זיין לעבענס-געשיכטע. באַ-

זונדערס וויכטיג אין דעם פּרט זענען די זכרונות פון יענע מענשען, וועלכע זענען געשטאַנען נאָהענט אַבראַמאָ־וויטשען אין אָדעס, וואו ס'איז אַריבער די בליהענדסטע און גלענצענדסטע תקופה פון זיין דיכטערישער שאַפונג. די דאָזיגע פּערזאָנען דאַרפען צוזאַמענקלייבן די מער אינטערעסאַנטערע פאַקטען וועגען אַבראַמאָוויטשעס לעבענס-שטייגער, וועלכע זיינען זיי אַליין באַקאַנט דורך אייגענע באַאָבאַכטונגען, און אויך אַלץ, וואָס זיי האָבען געהערט פון אַנדערע. נאָר אויף אַזאַ אופן וועט קאָנען געגעבען ווערן די מעגליכקייט צו באַשאַפן דאָס ערשטע גענויע און טרייע בילד פון אונזער גרויסען פאָלקס־שרייבער און וואָרט-קינסטלער.

איך געב איבער עטליכע כאַראַקטעריסטישע עפּיזאָדן פון אַבראַמאָוויטשעס לעבן. דער ערשטער עפּיזאָד, וועלכען איך האָב אַמאָל געהערט, צוזאַמען מיט דעם צווייטען, פון דעם באַוואוסטען העברעאיש-אידישן שריפטשטעלער אליעזר צבי צווייפעל, שטייט, קאָן זיין, אין אַן ענגער פאַר־בינדונג מיט דעם אויבענדערמאָנטען טרויעריגען פאַקט, וועגען וועלכען בינשטאָק האָט אין 1884-טען יאָר נישט געפונען „פּאַר־פּאַסיג" צו דערציילען...

I

אין יאָר 1885 האָב איך מיך צוזאַמענגעטראָפען מיט צווייפלען אין וואַרשע, וואו ער איז דעמאָלסט געקומען דרוקען זיין „סניגור". זיצענדיג איין טאָג ביי אים אין האָטעל איז אַרויף אונזער שמועס אויף דער שאַרפער פּאָלעמיק, וואָס ער האָט אַמאָל צוליב זיין ערשטען ביכעל „מינים ועוגב" געפירט אינם „המליץ" מיט שלום יעקב אַבראַמאָוויטשען. פון דעם איז דאָס געשפּרעך גע־ריבער וועגען אַבראַמאָוויטשען בכלל. וויסענדיג, אַז צווייפעל

איז אין די מיטעלע 70-ער יאָרען געװען אַבראַמאָװעטשעס אַ בן-עיר — זײ האָבען דעמאָלט בײדע געװאױנט אין זשיטאָמיר — האָב איך אים געפרעגט, אױב ער האָט געלײענט בינשטאָקס אַר־טיקעל אין „װאָסכאָד" און אױב ער האָט אַ װעלכע ס'איז אַנונג בגוגע דעם טרױעריגען עפּיזאָד, װעלכער האָט זיך אָפּגעשפּיעלט אין אַבראַמאָװיטשעס לעבען, און װאָס בינשטאָק האָט געפונען פאַר ניט פּאַסיג צו דערמאָנען אים אין דער עפענטליכקײט.

איוף דעם האָט מיר דאַן צװײפעל געענטפערט:

— פאַראַיאָרען, בעת ס'האט זיך אפּגעדרוקט אין „װאסכאד" בינשטאקס אַרטיקעל, האב איך מיך אויף אים אָפּגעשטעלט, און װיפעל מאל איז מיר שוין אויסגעקומען צו רײדען װעגען דעם מיט זשיטאָמירער און בערדיטשעװער בעקאַנטע. איך האב װעגען יענעם עפּיזאד געהערט צװײ װערסיעס. אײן װערסיע איז, אז דער פאַקט װעגען װעלכען בינשטאק שרײבט, איז דאָס די גע־שיכטע מיט אַבראַמאָװיטשעס בן-יחיד, דער יונגער פּאעט, װאס זײענדיג דאַן אַ סטודענט פונ'ם פּעטערבורגער אוניװערזיטעט, האט ער זיך פאַרמישט אין אַ פּאליטישען ענין, און איז פאַרשיקט גע־װארען אויף עטליכע יאר אין אַרכאַנגעלער גובערניע. אט די געשעהעניש זאל אויף אַבראַמאָװיטשען האבען אַזױ געװירקט, דאס ער האט געהאַלטען, ממש, בײם אַראפּגײן פון זי ען. באַרוהיגט האט ער זיך ערשט נאכדעם, װי זײן זון איז צוריקגעקומען פון פאַרשיקונג. דאס איז, אײן װערסיע, װעלכע לײגט זיך אַביסעל אויפ'ן שכל. כ'האב אבער געהערט װעגען אַ צװײטען פּאַל, װאס האט כמעט אין דערזעלבער צײט פּאַסירט מיט אַבראַמאָװיטשען, און, לפי דעתי, איז דער דאזיגער צװײטער פּאַל נאך פיל מער טראַגישער פון דעם ערשטען. װען דאס זאל אמת זײן מיט די אַלע פּרטים, װעלכע איך האב געהערט פון א באַקאַנטען בערדיטשעװער יידן, איזדאס, פּשוט, שרעקליך, און ס'איז אַ װאונדער װי אַבראַ־מאָװיטש האט דאס געהאַט כחות אַריבערצוטראַגען. כידוע, האט אַב־ראַמאָװיטש און די אנפאַנג זיבעציגער יארען געװאױנט אין בערדיטשעװ, װאו ער האט געדינט אַלס לערער פאַר אַלגעמײנע למודים אין דער אַזױגערופענער „קאַזיגער אוטשילאָשטשע". אין יענער צײט

האָט ער אָנגעשריבען און אָפּגעדרוקט זיין באַקאַנטע טעאַטער־שטיק „די טאַקסע", אין וועלכער ער האָט פאָטאָגראַפיש ריכטי־אָפּגעשילדערט די גלופּסקער (ד. ה. די בערדיטשעווער) בעלי־קאָג־ראָבקע, די שטאָדט־בעלי־טובות, פרומע, כשר'ע יידן, גאָטס סטראַפּ־טשעס, וואָס שינדען אַראָפּ די הויט ביי די אָרימע לייט, פירען קהל פאַרען נאָז, און לאָזען אַראָפּ עוֹ״מ׳שע צדקה־געלטען אין קעשענע. ווי מען זאָגט, זיינען די בילדער פון די אָפּגעמאָלטע פּערזאָנען אַרויס אַזוי געטרוי, דאָס יעדערער פון די העלדען האָט זיך באַלד אַליין דערקענט, ווי אין אַ שפּיגעל. די טאַקסע האָט אָנגעמאַכט צווישען די בערדיטשעווער רעדעלפירער אַזאַ מהומה אין דערוועקט ביי זיי אַזאַ אומגעהייער גרויסען שטורעם פון רגזנות, דאָס אַבראַמאָוויטש האָט צוליב דעם געמוזט פאַרלאָזען בערדיטשעוו און אַרויספאָרען וואוינען קיין זשיטאָמיר. דער רעש און דער געפילדער און דער רוגז פון די בערדיטשעווער בעלי־קאָראָבקע האָבען אָבער ניט אויפגעהערט אויך נאָך דעם, ווי אַבראַמאָוויטש איז אָפּגעפאָרען קיין זשיטאָמיר. די סבה דערפון איז געווען, וואָס גייענדיק אין גאס פלעגט מען אויף זיי טייטלען מיט די פינגער און זאָגען: אָט זיינען זיי, די שיינע מענשען! די אַלע קהל'שע קלייזמקעס, וועלכע האָבען זיך געפילט פאַר־טשעפּעט פון דער „טאַקסע", האָבען ניט אויפגעהערט צו זוכען קיין מיטלען ווי נוקם צו זיין זיך אָן אַבראַמאָוויטשען. מ'האָט געפּרובט שיקען אויף אים פאַסקווילען צו דער זשיטאָמירער „נאַט־שאַלסטוואָ", מ'האָט אויף אים געשיקט, וואוהין מ'באַדאַרף, פאַרשידענע אַנאָנימע מסירות'לאַך. אָבער קיין זאַך האָט ניט געהאָלפען. אַלע באַמיהונגען שלעכטס צו טאָן אַבראַמאָוויטשען זיינען פאַרבליבען אָן אַ שום רעזולטאַט. אַזוי זיינען אַוועק אַ יאָר דריי. דערווייל זיינען איינינע אַבראַמאָוויטשעס העלדען צושטאָרבען, אַנדערע זיינען שוין גלאַט אָפּגעגאַנגען פון כעס און בכלל, האָט אויסגע־וויזען, ביסלעכווייז האָט מען זיך שוין אין בערדיטשעוו פאַרגע־סען אָן דער גאַנצע מעשה. ליידער, איז אָבער ניט אַזוי געווען דער פאַל.

— ביי איינעם אַ פאַרביסענעם יונג פון אַבאַראַמאָוויטשעס

העלדען — האָט צווייפעל פאַרגעזעצט זיין ערצעהלונג—האָט די גאַנצע צייט ניט אויפגעהערט צו טליען אין האַרצען אַ פייערל פון נקמה. דער דאָזיגער נפש האָט זיך געפּי"ט אָנגעגריפען דורך אַבראַמאָוויטשען, גאָר ניט דער ערך מערער פון זיינע אַלע איבעריגע חברים. דאָס איז געווען יענער פּאַרשוין, וועמען אַבראַמאָוויטש האָט אָנגערופען אין דער טאַקסע מיטען נאָמען ר' מענדע'ל דער געלער, און האָט אים אָפּגעמאָלט מיט די פאָלגענדע זעהר כאַראַקטעריסטישע הויפּט-שטריכן: „אַ שטאָדט-שייגעץ, אַ בילער, סלוזשעט ביי די בעלי-טובות און פאַלט אָן אויף וועמען מ'הייסט". אָט דער מענדעל דער געלער האָט אַבראַמאָוויטשען בשום אופן ניט געוואָלט מוחל זיין, און האָט גענומען נאָכזוכען אויף אים חטאים כאָטש פון אונטער דער ערד. די גאַנצע צייט האָט ער אַזוי ניט אויפגעהערט צו גריבלען, ביז ער האָט זיך, ענדליך, דערגריבעלט, און האָט אַנטפּלעקט וועגען אַבראַמאָוויטשען אַ זאַך, וואָס מער פון דעם האָט ער שוין ניט באַדאַרפט האָבען.

גריבלענדיג זיך האָט ער דערגאַנגען גאָר אַ קליינינקייט... ער האָט אויסגעפונען, אַז אַבראַמאָוויטש, וועלכער איז אַ געבוירענער פון קאַפּוליע, מינסקער גובערניע, איז גאָר קיינמאָל ניט אריינגעטראָגען געוואָרען אין דער קאַפּוליער „סקאַזקע", דאָס הייסט, אַז ער איז אַ - נעלם!...

נאָכמער: ער האָט אויך אַרויסגעגריבעלט, אַז זיין אמת'ע פאַמיליע איז גאָר ניט אַבראַמאָוויטש, און אַז ער האָט זיך אַזוי אָנגערופען אויפען נאָמען פון אברהם'על דעם בלינדען בעטלער, מיט וועלכען ער איז אין זיינע אינגעלשע יאָרן אַרומגעפאָרען איבער וואָלינער שטעדט און שטעדטלעך...

כדי צו האָבען אַ וועלכען ס'איז באַגריף פון דעם, וואָס פאַר אַ מין אומגליק ס'וואָלט געווען פאַר אַבראַמאָוויטשען, ווען די זאַך וואָלט נתפּרסם געוואָרען, דאַרף מען נאָר נעמען אין אַכט דעם אָרט, וועלכען אַבראַמאָוויטש האָט דאַמאָלס פאַרנומען הן אין דער אידישער און הן אין דער ניט-אידישער געזעלשאַפט.

קודם כל איז שוין אַבראַמאָוויטש דענסטמאָלט געווען מפורסם אין דער וועלט אַלס בעדייטענדער שריפטשטעלער; ער

האָט שוין יעמאָלט געהאַט אָנגעשריבען זיינע גרויסע העברעאישע ווערק, ווי „האבות והבנים״ און דעם דריי בענדיגען „תולדות-הטבע״ און אַנדערע, און איז אויך געווען זעהר פּאָפּולער אין דער אידישער ליטעראַטור.

צווייטענס, איז אויסער וואָס ער איז שוין דאַן געווען פון כמה יאָהרען אַן אָנגעשטעלטער קרוינישער לערער, אַפריהער אין בערדיטשעוו און נאָכדעם אין זשיטאָמיר, און האָט געהאַט אַ נאָמען ביי זיין נאַטשאַלסטווא פאַר אַ חשוב'ן פּעדאַגאָג, האָט מען נאָך פון אים אויך שטאַרק געהאַלטען אַלס געלע-רענטען אידן אין די הויכע רעגירונגס-ספערען פונם דרום-מערב קאַנט. אַלעמען איז באַקאַנט דער פאַקט, אַז אין די סוף זעכציגער יאָרען, בעת דער דאַמאָלסדיגער וואָלינער, פּאָדאָליער און קיעווער גענעראַל-גובערנאַטאָר האָט געגרינדעט אַ קאָמיסיע פון באַרימטע אידישע פּערזענליכקייטען צו באַקלערען, ווי אַזוי מען פערבעסערט דעם קולטורעלען מצב פון די אידען, איז אַבראַמאָוויטש געווען איינער פון די ערשטע איינגעלאַדענע אין דער דאָזיגער קאָמיסיע, און זיינע פאָרשלאָגען האָט מען דאַמאָלס צוגעגעבען אַ גאַנץ גרויסע באַדייטונג.

דערצו דאַרף מען נאָך נעמען אין אַכט דעם דאַמאָלסט-דיגען אַבראַמאָוויטשעס פּערזענליכען מצב. שוין געווען אַ פאַ-מיליען-פאָטער; געהאַט זעהר אַ פעהיגען זון אין זשיטאָמירער גימנאַזיע...

און מיט אַמאָל וועט זיך די וועלט דערוויסען, אַז דער דאָזיגער גרויסער אַבראַמאָוויטש, דער מקורב למלכות, איז גאָר ניט קיין אַבראַמאָוויטש, און ער איז גאָר אַ נעלם!...

היינט אַ קשיא אויף אַ מעשה, וואָס אַ רוסישער טשי-נאָווניק קאָן ביי אַזאַ פאַל אָבטאָן? אפשר גאָר אָבגעבען אים, אַבראַמאָוויטשען, אין סאָלדאַטען (ער איז נאָך דאַמאָלס ניט אַלט געווען קיין גאַנצע פ ע ר צ י ג יאָהר)? און ווען ניט דאָס, איז אַרויפלעגען אויף אים אַ קאָלאָסאַלע געלד-שטראָף?!

מענדעל דער געלער האָט דאָס אַלץ איבערגעקלערט און איבערגעוואויגען. ביי אים איז אָבער געבליבען ניט אויסצונוצען

דאָס פאַר אַ געהיימער מסירה. ער האָט זיך אַרומגעזעהן, אַז ער קאָן דאָס מאַכען פאַר אַ גוטען געשעפט, און האָט גענומען און איז אַוועקגעפאָרען קיין זשיטאָמיר...

וואָס ס׳איז פאָרגעקומען אין זשיטאָמיר צווישען אַבראַמאָ- וויטשען מיט מענדעל דעם געלען, — קיין פרטים וועגען דעם האָט צווייפעל ניט געוואוסט. ער האָט מיר נאָר דערציילט, אַז דער סוף איז געווען, דאָס דער שיינער מענש, דער אַמאָליגער בערדיטשעווער שטאָט-שייגעץ, האָט געהאַלטען אַבראַמאָוויטשען אין דער קלעם אַ פאָר יאָר נאָכאַנאַנד. די גאַנצע צייט האָט זיך אַבראַמאָוויטש ביי אים געמוזט אויסקויפען דורך באַדייטענדע געלד-סומעס, וועלכע ער האָט אָבגעריסען פון זיין טעגליכען קאָרגען לערערישען ברויט. אַבראַמאָוויטש איז אין דעם מסור ניט געווען זיכער. תמיד האָט ער זיך געשראָקען, אַז אָט, אָט דער- וויסט זיך די וועלט פונ׳ם שרעקליכען סוד...

אויסגעלייזט פון דעם דאָזיגען פאַרשווינס לאַפעס איז אַבראַמאָוויטש געוואָרען ערשט נאָכדעם, ווי צוויי פון זיינע בער- דיטשעווער גוטע פריינד, וועלכע ער האָט פאַרטרויט דעם גאַנצען ענין, האָבען זיך אין דעם אַריינגעלייגט, און זיינען תיכף אַוועק- געפאָרען קיין קאַפוליע און האָבען מיט׳ן דאָרטיגען קהל אויסגעפונען אַ וועג, ווי צו פאַרריכטען די זאַך, און אַזוי אַרום האָבען זיי אַרויסגעריסען פון מענדעל דעם געלנס הענט דעם מסוכנ׳- דיגען כלי-זיין, וואָס ער האָט געהאַט געגען אַבראַמאָוויטשען, אינגיכען איז געוואָרען אַבראַמאָוויטש אַ בערדיטשעווער נכתב...

צווייפעל האָט פאַרענדיגט זיין ערציילונגען מיט דער פאָלגענדער באַמערקונג:

— איך זאָג אייך נאָכאַמאָל, אַז לויט מיין מיינונג האָט דער צווייטער צופאַל געדאַרפט האָבען אויף אַבראַמאָוויטשען אַ פיל שטאַרקערע ווירקונג אַלס די פערשיקונג פון זיין זון, און דעריבער קאָן גרייזאַך זיין, אַז אין בינשטאָקס אַרטיקעל איז געווען די רייד נאָר וועגען אים.

11

אלע אבראמאָוויטשעס ביאָגראפען, אָנהויבענדיג פון בינשטאָקען, דערציילען, אז אין די ערשטע 70-ער יאָרען פונ׳ם פאָריגען יאָרהונדערט האָט ער אָפּגעגעבען עקזאמען אלעס ראבינער אין זשיטאָמירער ראבינער-שול. בינשטאָק גיט דערביי אָב די פאָלגענדע ערקלערונג: „כאָטש אבראמאָוויטש האָט שוין לאנג געהאט א שם אין מיניסטעריום אלעס גוטער פעדאגאג, פונדעסטוועגען איז אים אָן אן אטעסטאט דאָך שווער געוועזען צו דערשלאָגען זיך צו אן אָפּיציעלער שטעל, אין וועלכער ער האָט זיך, צום באדוירען שטענדיג גענויטיגט. דאָס האָט אים באוואויגען אוועקצוזעצען זיך פלייסיג לערנען און צוצוגרייטען זיך אויסצוהאלטען דער ראבינער-עקזאמען אין זשיטאָמירער ראבינער-שול״.

דער דאָזיגער פאקט איז אָבער ניט אינגאנצען ריכטיג. אמת איז נאָר, אז אבראמאָוויטש האָט אָבגעגעבען דעם ראבינער-עקזאמען און האָט אים גוט אויסגעהאלטען; קיין אטעסטאט האָט אָבער ער ניט באקומען. דאָס איז געוועזען זיין שטראָף פאר א קליינער פאָליטישער אומפאָרזיכטיגקייט, אין וועלכער ער איז גע-שטרויכעלט געוואָרען.

און אָט ווי די מעשה איז געוועזען:

נאָכדעם ווי אבראמאָוויטש איז אָרויס פון אלע עקזאמענס מיט זעהר גוטע באלען, האָט ער נאָך געדארפט, לויט ווי דער מנהג איז דאמאָלסט געוועזען, האלטען שבת ביים דאווענען, נאָך קריאת-התורה, אין דער סינאגאָגע פון ראבינער-שול א רוסישע רעדע. דאָס איז געוועזען איינגעפירט אלעס א מין באזונדער עקזאמען אין חכמת-הדרוש, אין וועלכער א ראבינער האָט געמוזט זיין באהאָוועוונט. א פאר טעג פאר שבת האָט דער דאמאָלסטדיגער אינספעקטאָר פון זשיטאָמירער רבינער-שול, חיים זעליג סלאנימסקי, אויפמערקזאם געמאכט אבראמאָוויטשען אין א שמועס, אז בנוגע די דרשות האלטען מען זיך אין ראבינער-שול

אָן דעם שטייגער פון די ראַבינער-סעמינאַריעס אין אויסלאַנד, דאָס דער רעדנער דאַרף זיך אויסקלויבען אַלס יסוד צו זיין דרשה אַ געוויסען פסוק פון דער וואָך-סדרה; בכן גיט ער איהם איין עצה צו נעהמען דאָס אין אַכט און באַצייטענס אויסזוכען אַ טעמע, וואָס זאָל זיין צוגעפּאַסט צו אַ פסוק, וועלכען מ׳וועט לייענען דעם קומענדיגען שבת.

לכבוד אַבראַמאָוויטשען, וועלכער איז שוין דאַמאָלסט געווען אַ גרויסער מפורסם אַלעס העברעאיש-יידישע שריפטעשטעלער, זיינען געקומען צו זיין דרשה כמעט אַלע תלמידים פון ראַבינער-שול מיטען גאַנצען לערער-פּערסאָנאַל מיט סלאָנימסקין אין דער שפּיץ. גאַנץ אומערוואַרט איז תיכף נאָכ׳ן לייענען געקומען דער דירעקטאר, אַ קריסט, וואס האט געשמ׳ט אין זיין צייט פאַר נישט קיין קליינעם שונא-ישראל.

גראד האט מען יענעם שבת געלייענט די סדרה „בהעלותך", און אין זיין רעדע האט זיך אַבראַמאוויטש אפּגעשטעלט אויפן פסוק: „מי יאכילנו בשר"? אבער אין דער אונטערשטער שורה איז אויסגעקומען, אַז דאס איז געווען נישט קיין דרשה אין געוועהנליכען זין פון וואָרט, נאר אַ שאַרפע אנ-קלאגס-רעדע געגען די שייקעס תקיפים און רעדל-פירער, די בעלי-קאראבקעס, וואס שינדען אַראפּ פון ארימאַן די הויט, און אנשטאט פלייש גיבען זיי איםביינער. מיט פיל טעמפּעראַמענט האט אבראמאוויטש גערעדט וועגען די גרויסע יודישע מאַסען, וואס לעבען אין נויט און אין דחקות, און ווערן עקספּלואַטירט פון די רייכערע קלאַסען, וועגען די אומארדענונגען, וואס הערשן אין די חדרים און תלמוד-תורות און אין די פאַרשיידענע צדקה-חברות, וועלכע ווערן אנגעפירט דורך אַ כנופיא גבירים מיוחסים— מענשן פינסטערע און האַרט-האַרציגע. מיט אַ באַזונדער פייער איז אַבראַמאָוויטש אַרויסגעטראטען געגען דער פּערוואַרלאזטער ערציהונג פון די ארימע קינדער, פון די „בני עניים שמהם תצא תורה". פאַרגעסען האט אַבראמאוויטש בשעת-מעשה, אַז ער איז אַ בעל-דרשן, און האט זיך גענומען צום פּענזעל . . . אַ גאַנצע

גאַלעריי פון בילדער האָט ער שטעהענדיג אויף דער בימה באַשאַ־פען, בילדער פון דעם יידישען דלות, פון דער יידישער טארבע...

דער עולם איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אין איין באַגייס־טערונג, און האָט, ממש, די פינגער געלעקט. אין זשיטאָמירער ראַבינער־שול האָט מען נאָך ביזאַהער קיינמאָל אַזאַ אינטערעסאַנטע רעדע ניט געהערט. אַז אַבראַמאָוויטש האָט געענדיגט ריידען און איז אַראָב פון בימה, איז צו אים דער ערשטער צוגעגאַנגען צ ווייפעל, האָט אים אָבגעגעבען אַ גרויסען יישר־כח און גע־זאָגט: „מילא וועגען אייער שטעכעדיגער פעדער האָב איך אַ ידיעה שוין פון לאַנג; אַז איר האָט נאָך דערצו אַזאַ שטעכעדיגען מויל, — אויף דעם וואָלט איך מיך גאָר קיינמאָל ניט געריכט. כ'בין בטוח, אַז פון אייך וועט אַרויסוואַקסען אַ צווייטער יעלינעק*). אויך די איבעריגע לערער, און בעזונדערס די תּלמידים פון ראַבינער־שול, האָבען אַבראַמאָוויטשען אויסגעדריקט אַ הייסען דאַנק. געשוויגען האָבען דעמאָלס נאָר צוויי: דער גוי'אישער דירעקטאָר מיט'ן יידישען אינספעקטאָר...

אין עטליכע טעג אַרום, אַז אַבראַמאָוויטש איז אַריין אין ראַבינער־שול צו דערוויסען זיך דעם באַל, וועלכען מ'האָט אים געשטעלט פאַר זיין רעדע, האָט אים סלאָנימסקי אַריינ־גערופען צו זיך אין קאַבינעט, האָט אים געבעטען זיצען, און נאָך אַ קליינער פויזע געזאָגט:

— יאָ, איר האָט אַ שיינעם מויל, טאַקע אַן אמת'ן „פום ממלל רברבן", מ'קען אַנדערש ניט זאָגען... איר געדענקט דאָך אָבער, מסתמא, דעם פסוק פון „משלי": „שומר פיו ולשונו" און ווייטער...

— וואָס הייסט? — האָט אים אַבראַמאָוויטש געפרעגט גאַנץ פאַרוואונדערט.

—דאָס הייסט, אַז אייער שבת'דיגע דרשה האָט איר געמעגט ניט זאָגען.

---

*) ד"ר אַדאָלף יעלינעק, דער פּרעדיגער פון דער ווינער ײדישער געמיינדע אין יענער צייט, וועלכער האָט געהאַט אַ שם אין דער וועלט פאַר אַ גרויסען רעדנער.

— פֿאַרוואָס ?
— ס'איז גאָר פּשוט — האָט אים סלאָנימסקי געענטפֿערט — אַ ביכעל איז ניט קיין דרשה, און אַ דרשה איז ניט קיין ביכעל. אַ צווייטע „טעקסט" האָט איר אונז שבת אָפּגעלייענט.
— מילא בכן ?
—בכן איז אויף אייך אונזער דירעקטאָר שטאַרק אויפֿגעבראַכט און זאָגט, אַז אַ מענשען, וואָס ליגט אין אָנמאַכען העצעס צווישען אָרימע און רייכע, קען מען ניט צולאָזען צו פֿערנע־מען די שטעל פֿון אַן אָפֿיציעלען ראַבינער.
אַבראַמאָוויטש האָט זיך געוועסט געפּרובט משתדל זיין, אָבער ס'האָט אים קיין זאַך ניט געהאָלפֿען. דער דירעקטאָר האָט זיך איינגעעקשנ'ט, און האָט בשום אופֿן ניט געוואָלט נאָכגעבען.
אָט אַזוי איז אַבראַמאָוויטש פֿאַרבליבען אָן אַן אַטעס־טאַט פֿון אַ ראַבינער.
ביז אַהער האָב איך געהערט פֿון צווייפֿלען.

* * *

אין די לעצטע אַכציגער יאָרען פֿונ'ם פֿאָריגען יאָרהונ־דערט האָט אָ ד ע ס גענומען פֿאַר אַ ראַבינער דעם באַוואוסטען יידישען געלערנטען ח י י ם י ו נ ה ג ו ר ל אַ נ ד.
ביי אַ געוויסער געלעגענהייט האָט אים אַמאָל אַבראַמאָ־וויטש דערצעהלט אין אַ שמועס וועגען דעם פּסק, וואָס ער האָט געהאַט אין זשיטאָמירער ראַבינער שול מיט זיין דרשה.
אויף דעם האָט גורלאַנד געזאָגט :
— שטעלט אייך פֿאָר, הער אַבראַמאָוויטש, אַז מ י ר אין ו י ל נ ע ר ראַבינער־שול איז אויך אויסגעקומען צו האַלטען מיין עקזאַמען־דרשה אין שבת פּרשה „בהעלותך".
— און אויך אויף אַ פּסוק פֿון דער וואָך־סדרה ? — האָט אים אַבראַמאָוויטש געפֿרעגט.

— געוויס. ווי קען דאָס גאָר געמאָלט זיין אַ דרשה אָן אַ פּסוק?

— און וועלכען?

— באַלד ביים אָנהויב, „בהעלותך את הנרות"...

— אין דיין טין טאָן טון אָנצינדען — האָט אַבראַמאָ-וויטש אַ זאָג געטאָן מיט אַ סאַרקאַסטישען שמייכעל — טאַקע אַ שיינער פּסוק; וואָס, כ'בעט אייך, האָט איר מחדש געווען אויף דעם דאָזיגען טין טאָן טון אָנצינדען?

— כ'האָב דורכגעפירט אַ פּאַראַלעל צווישען דער פינסטער-ניש, וואָס האָט תּמיד געהערשט ביי די רוסישע יודען, און צווישען דער גרויסער ליכטיקייט, וועלכע האָט מיט אַ מאָל אַ שטראַל געטאָן זינט ס'איז אַרויף אויפן כסא-המלוכה אַלעקסאַנ-דער דער צווייטער.

— טאַקי, טאַקי, גאַנץ גערעכט, כ'לעבען! — האָט אַבראַ-מאָוויטש אויסגערופען; — טאַקי אַן אמת'ער מלך חסד איז דאָס געווען, · אַ קליינינקייט אַביסעל אַזאַ ליכטיקייט. אַזאַ ליכ-טיקייט! מ'האָט דאָך, פּשוט, ניט געקאָנט איינשטעהן פאַר אירע גין גאָלדענע שטראַלען! זיי האָבען דאָך, ממש, געשטאָכען די אויגען!... בהעלותך את הנרות — דאָס איז דאָך עפּעס אַזוי פיין אָנגעמאָסטען צו יענער ליכטיקייט, וואָס אַלעקסאַנדער דער צווייטער האָט אויסגעגאָסען מיט זיין גרויס גענאָד אויף אונזער מאָ, דאָוואַנקע, למשל, אויף אונזער פּערעסיפּ*)...

* *

*

איינמאָל אין אַ טאַבעל-טאָג — דאָס איז געווען אין 1900-טען יאָר — בעת דערזעלביגער גורלאַנד האָט אין אָדעסער גרויסער שול געהאַלטען אַ פייערדיגע פּאַטריאָטישע דרשה, און האָט אויסגערעכענט די גרויסע חסדים פון די מלכי בית-ראָמאַ-

*) צווי אָדעסער פאָרשטעט, וועלכע זיינען באַוואוינט באַזונדערס פון די אָרימסטע אידישע שיכטען.

נאָוו, איז אים פּלוצלונג ניט גוט געוואָרען, האָט זיך אָראָבגעגליטש פון דער קאַנצעל, און איז דאָרטען תיכף אויפ'ן אָרט געשטאָרבען.

אַז אַבראַמאָוויטש האָט דערהערט די בשורה האָט ער אויסגערופען:

— אָט דאָס הייסט טאַקי אַן אמת'ער פּאַטריאָטישער טויט: יצאה נשמתו ב„או־ר־רא, וואַשע אימפּעראַטאָרסקאָיע וועליטשעסטוואָ!”...

III

אין די אַוטאָביאָגראַפישע נאָטיצען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט פאַרעפענטליכט אין סאָקאָלאָווס „ספר־זכרון”, האָט ער געבראַכט אַ רשימה פון זיינע העברעאישע און אידישע ספרים ביז יענער צייט. אין דער דאָזיגער רשימה דערמאָנט אַבראַמאָוויטש אויך זיין קליינעם העברעאישען ספר'ל „דברי הימים להרוסים” (די געשיכטע פונם רוסישען פאָלק). דערביי דערציילט אַבראַמאָוויטש אגב אורחא, אַז אין יאָר 1868 האָט ער איבערגעזעצט דאָס בוך לויטען פאָרשלאָג פון דער פעטערבורגער חברה „מפיצי־השכלה”, אָבער צוליעב געוויסע טעמים האָט ער נאָכהער די אַרבעט איבערגעריסען אינמיטען. מיט דעם צוגלייך הייסט אַבראַמאָוויטש דעם לעזער איינקוקען אין דער באַמערקונג, וואָס געפינט זיך אויף דער 51־טער זייטעל פון זיין העברעאיש ווערקל „ע י ן מ ש פ ט”.

אין יענער הערה צום „עין משפט” דערציילט אַבראַמאָוויטש, אַז די חברה „מפיצי־השכלה” האָט ביי איהם בעשטעלט איבערצוזעצען אין העברעאיש די רוסישע געשיכטע פון אילאָווייסקי'ן פאַר דעם מקח פון צ ע ה ן רובעל אַ דרוק־בויגען. אויף אַזאַ האָנאָראַר האָט ער ניט איינגעשטימט און איבערזעצענדיג אַ דריטעל ספר האָט ער אַוועקגעוואָרפען די אַרבעט.

לויט די פּראָטאָקאָלען פון דער חברה „מפיצי-השכלה" באַקומט אָבער דער דאָזיגער אינצידענט גאָר אַן אַנדער פּנים. ערשטענס, ווייזט זיך אַרויס, אַז די אונטערהאַנדלונגען צווישען דער חברה מיט אַבראַמאָוויטשען בנוגע דער איבערזעצונג האָבען זיך אָנגעהויבען נאָך אין 1865-טען יאָר. דאַמאָלסט האָט די חברה לויטען באַשלוס, וואָס זי האָט אָנגענומען אין נאָוועמבער 1864, פאַרגעלייגט אַבראַמאָוויטשען איבערצוזעצען אין העברעאיש אילאָווייסקי'ס געשיכטע פון רוסלאַנד פאַר דעם האָנאָראַר פון 10 רובעל אַ בויגען. אַבראַמאָוויטש האָט, קענטיג, דעם פאָרש-לאָג אָנגענומען, וואָרים באַלד נאָך דעם האָט ער שוין צוגע-שיקט דעם ערשטען איבערזעצטען בויגען. מיט אַמאָל איז געוואָרען אַ מניעה אין דער זאַך מצד דער חברה. אין איר פּראָטאָקאָל פון 27-טען פעברואַר 1865 געפינען מיר פאַרצייכענט די פאָלגענדע רעזאָלוציע: „די חברה האָט געוועסט בעשטעלט ביי דעם הערען אַבראַמאָוויטש פון באַרדיטשעוו איבערצוזעצען אין העברעאיש אילאָווייסקי'ס היסטאָריע פאַר 10 רובעל אַ בויגען, און זי האָט שוין ערהאַלטען פון מחבר צוגעשיקט אַ פּראָבע-בויגען. ווייל דער קאָמיטעט האָט אָבער דערהערט, אַז איינער אַ שריפטשטעלער האָט שוין אילאָווייסקי'ס געשיכטע איבערגע-זעצט, און אַז אַן אַנדער שריפטשטעלער האָט שוין דעמזעלביגען ספר אָבגעדרוקט אין אָדעס, דעריבער האַלט ער פאַר איבעריג צו אונטערהאַנדלען וועגען אַ נייער איבערזעצונג"*).

אין אמת'ן זיינען אָבער די דאָזיגעביידע פאַקטען, אויף וועלכע עס שטיצט זיך די רעזאָלוציע פון קאָמיטעט, געווען געגומען אינגאַנצען פון דער לופט. קיינער האָט אין יענער צייט נישט געהאַט אָבגעדרוקט אויף העברעאיש אילאָווייסקי'ס געשיכטע אין אָדעס, און קיינער האָט זי ניט געהאַט ביי זיך אַן איבערזעצטע. והראיה, אַז אין אַ יאָר אַרום (אין פעב-רואַר 1866) האָט די חברה „מפיצי-השכלה" אויסגעשריבען אַ קאָנקורס אויף אַ העברעאישער איבערזעצונג פון אילאָווייסקי'ס געשיכטע, און האָט וועגן דעם פאַרעפענטליכט אַן אויפרוף אין

*) זעה „תולדות חברה מרבי-השכלה בישראל", 1 ז. 17.

די ציײטונגען*). אין אַ יאָר אַרום (פעברואַר 1867) האָט זיך איינער אַ געוויסער יוסף אליעזר עפּשטיין, אַ לערער אין שאַוולער יודישער קרוינישער שול, אָפּגערופען אויפ'ן דאָזיגען אויפרוף, האָט אָנגעהויבען צו איבערזעצען אילאָווייסקי'ן און צוגעשיקט דער חברה עטליכע פּראָבע-בלעטער. ווי עס ווייזט זיך אַרויס פון אַ צווייטען בריוו, וואָס דער זעלביגער עפּשטיין האָט געשריבען צו דער חברה אין אַ האַלב יאָר אַרום (אין אַוגוסט 1867), איז דעם קאָמיטעט געפעלען געוואָרען זיין איבערזעצונג, און האָט איט באַפולמעכטיגט פאָרצוזעצען די אַרבעט.

נעמענדיג דאָס אַלץ אין אַכט בלייבט, אין פלוג, אומפאַרשטענדליך, כמעט רעטזעלהאַפט, דער פאַקט, אַז אין דער זעלבער צייט, וואָס די חברה „מפיצי-השכלה" האָט באַשטימט אַ קאָנקורס פאַר אַ העברעאישער איבערזעצונג פון אילאָווייסקי'ס געשיכטע, און האָט שוין געפונען וועמען איבערצוגעבען די אַרבעט, — האָט זיך אַבראַמאָוויטש גאַנץ רוהיג געשריבען זיין איבערזעצונג, און דער קאָמיטעט האָט אויך זי אָבגעדרוקט אין אָדעס אונטערן נאָמען „דברי הימים לבני הרוסים".

ווי ס'האָט מיר אַמאָל דערציילט דער בעקאַנטער העבּרעאישער דיכטער, יל״ג (יהודה ליב גאָרדאָן), וועלכער האָט אין די אָנפאַנג 70-ער יאָרען באַטראָטען די שטעל פון הויפּט-סעקרעטאַר ביי דער חברה „מפיצי-השכלה", האָט מיט אַבראַמאָוויטשעס איבערזעצונג פּאַסירט גאָר עפּעס וואָס אַנדערש. דאָס, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט זיך אינמיטען אָבגעוואָרפען פון דער איבערזעצונג, איז ניט געווען צוליעב דעם האָנאָראַר, נאָר גאָר צוליעב אַן אַנדער פּאָליטישען טעם. דאָ האָט זיך גאָר געהאַנדעלט אָט אום וואָס:

דער, וואָס איז בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון דער חברה „מפיצי-השכלה", באַזונדערס אין אירע ערשטע יאָרען, וויים, וויפיל מי אירע גרינדער און פאָרשטעהער האָבען זיך

*) ראַזטען ז. 31.

געגעבען נושא חן צו זיין ביי דער רעגירונג, און וויפיל זי האָט זיך תמיד משתדל געווען אַרויסצווייזען ביי יעדער געלעגענהייט אויפ'ן בולט'סטען אופן אירע פּאַטריאָטישע געפילען און אירע רוסיפיקאַטאָרישע שטרעבונגען. בעת די חברה האָט אָנגענומען אַ באַשלוס אַרויסצוגעבען אין אַ העברעאישער איבערזעצונג די געשיכטע פון רוסלאַנד, האָט זי זיך אָבגעשטעלט דווקא אויף דאָס ווערק פון אילאָווייסקיען, וועלכער איז שוין דאַמאָלסט געווען באַקאַנט אַלס פאַרביסענער רעאַקציאָנערער היסטאָריק. דער ערשטער טאָנגעבער, דער אַווטאָריטעט און דער מבין בנוגע די פאַרשידענע ליטעראַרישע אונטערנעמונגען פון דער חברה, איז אין יענער צייט געווען דער געשמדטער פּראָפּעסאָר כוואָלסאָן. ער האָט געגאָלטען פאַר'ן ערשטען און לעצטען פּוסק אין אַלע פראַגען, וואָס זענען געווען שייך צום אַרויסגעבען אויף דער רעכענונג פון דער חברה די ווערק פון דעם צי פון יענעם שריפטשטעלער. אים, כוואָלסאָנען, האָט מען דאָס געגעבען צו לייענען אַלע פּראָבע-בויגענס פון די פאַרשידענע מחברים, און ער האָט דאָס געהאַט צו אַנטשיידען, וועלכען ספר די חברה דאַרף אָננעמען צום דרוק, און וועלכען זי דאַרף נישט אָננעמען. בשעת אַבראַמאָוויטש האָט צוגעשיקט אין קאָמיטעט דעם ערשטען פּראָבע-בויגען פון זיין איבערזעצונג, האָט כוואָלסאָן אַרויסגעזאָגט זיין מיינונג, אַז ס'געפעלט אים זייער די שפּראַך, דער סטיל; ער געפינט אָבער אין ספר זייער אַ גרויסן פעלער, וועלכער באַשטייט אין דעם, וואָס דער איבערזעצער האַלט זיך נישט פעסט אָן אָריגינאַל, ער ווייכט אויס אינגאַנצען אילאָווייסקי'ס שניט, און פאַרנעמט זיך גאָר אויף אַ גאַנץ אַנדער דרך. לויט כוואָלסאָנ'ס פאָרשלאַג האָט מען דאַן פון קאָמיטעט אויף דעם אויפמערקזאַם געמאַכט אַבראַמאָוויטשען, און פאָרגעלייגט אים, אַז ער זאָל זעהן היטען איבערצוגעבען אילאָווייסקי'ס געדאַנקען ריכטיג און טריי דעם רוסישען טעקסט.

אַבראַמאָוויטש האָט אָבער בשום אופן אויף דעם נישט געוואָלט איינגיין, נישט זיינענדיג פון די בויגעוודיגע נאַטו-

רען, האָט ער זיך פאַרעקש'נט, און האָט נישט מסכים געווען, אַז אַנדערע זאָלען אים אָנווייזען ווי צו איבערזעצען. ס'איז אַוועק צווישען אים מיט דער חברה אַ גרויסע קאָרעספּאָנדענץ, וועלכע האָט נישט געבראַכט צו קיין רעזולטאַטען.ביידע צדדים האָבען זיך איינגעשפּאַרט, און קיינער פון זיי האָט נישט געוואָלט נאָכגעבען. כדי צו ווירקען אויף אַבראַמאָוויטשען האָט די חברה מודיע געווען אין די בלעטער, אַז זי זוכט אַ העברעאישען איבערזעצער פאַר אילאָווייסקי'ס געשיכטע; נאָכדעם האָט זי פאַרעפענטליכט אַ ידיעה, אַז דעם איבערזעצער, וועלכען זי זוכט, האָט זי שוין געפונען. אַבראַמאָוויטש, ווי געדריקט ער איז דאַמאָלסט געווען, האָט זיך אָבער נישט געלאָזט כאַפּען אויף דער ווענדקע. די דריי, פיר בויגען פון זיין איבערזעצונג האָט ער אָבגעגעבען דער אָ ד ע ס ע ר אָבטיילונג פון דער חברה „מפיצי-השכלה״, וועלכע איז דאַן אָנגעפירט געוואָרען דורכ'ן ד״ר ל. פינסקער, דער שפּעטערדיגער מחבר פון דעם עפּאָכעמאַכעדיגען ביכעל „אויטאָעמאַנציפּאַציאָן״, און זי, די אָדעסער אָבטיילונג, האָט עס אָבגעדרוקט אויף אירע הוצאות, אַז דער פּעטעבורגער קאָמיטעט, איז פון דער מעשה געווען זעהר נישט קאָנטענט, — דאָס זעט מען אַרויס פון דעם, וואָס זי האָט אַבראַמאָוויטשעס ווערק נישט דערמאָנט אין קיין איינציגען פון אירע פּראָטאָקאָלען, און בעת זי האָט נאָכהער פאַרעפענטליכט אין אַ באַזונדער העבראַאיש ווערק די קאָרעספּאָנדענץ, וואָס זי האָט געפירט מיט איטליכען שריפטשטעלער, ביי וועמען זי האָט באַשטעלט אַ וועלכע ס'איז ליטעראַרישע אַרבעט, האָט זי וועגען אירע אונטערהאַנדלונגען מיט אַבראַמאָוויטשען אינגאַנצען פאַרשוויגען.

IV

כ׳וויל פאַרענדיגען מיינע זכרונות וועגען אַבראַמאָוויטשען מיט אַ פּאָר קליינע עפּיזאָדען, וועלכע זענען דורך איינצעלנע שטריכען פון זיי זעהר כאַראַקטעריסטיש פאַר אונזער גרויסען דיכטער.

סוף זומער 1909 האָט אַבראַמאָוויטש פאַרבראַכט אין ווילנע עטליכע טעג. כ׳האָב איהם דעמאָלסט אַרויפגעפירט אין סטראַשונס ביבליאָטעק. צוריקגייענדיג זענען מיר דורכ׳ן אייזערנעם טויער אַרויס אויף דער אידישער גאַס.

— קומט צו אָט אַהער — האָט צו מיר אַבראַמאָוויטש געזאָגט אַריבערגייענדיג די געסל, גלייך וויזאַווי. דאָרטען האָט ער זיך אָפּגעשטעלט לעבען אַ פּאָר אידענעס, וואָס זיינען געזעסען צוגעשפּאַרט צו אַ וואַנט מיט קאָשיקעס עפּעל, האָט מיט זיין היסטאָרישען באַרנשטעקען אַ קלאַפּ געטאָן צוויי מאָל אויף דער ערד און געזאָגט:

—אָט דאָ דאַרף איך מאַכען אַ ברכה!

כ׳האָב אויף אים אויסגעשטאַרטשעט אַ פּאָר אויגען, נישט פאַרשטייענדיג וואָס ער מיינט.

— אויב איך האָב קיין טעות נישט — האָט אַבראַמאָוויטש צו מיר געזאָגט — איז דאָ, אָט אויף דעם אָרט געשטאַנען אַמאָל ראַמיילעס ישיבה. איאָ?

— גאַנץ ריכטיג.

— אויב אַזוי דאַרף איך דאָ מאַכען די ברכה: „ברוך שעשה לי נס במקום הזה״.

— וואָס הייסט, האָב איך אים געפרעגט — האָט אייך דען דאָ, וואו מיר שטייען איצט געקענט טרעפען אַן אומגליק?

— ס'הייסט אַן אומגליק? אַן אומגליק מארץ האומגליקען איר קוקט מיך אָן? אַט הערט זשע: איר האָט דאָך, מן הסתם געהערט, אַז איך האָב אַמאָל געלערענט אין ראַמיילעס ישיבה? כ'בין דאַמאָלס געווען אַ בחור'ל פון אַ יאָר 16 — 17. פלעגט אונז אַ מיידעל אַלע טאָג אין דער פרי נאָכ'ן דאַווענען ארויפ־טראָגען באָבעס. געשמאַקע באָבעס זיינען דאָס געווען; איך פיהל נאָך עד היום זייער טעם. פלעגט זיך דאָס מיידעל האָבען אַ טבע אָבצושטעלען זיך אין פירהויז. איינמאָל, איך געדענק שוין נישט ווי דאָס האָט פּאַסירט — האָט מיר פאַר־דרייט דער קאָלטען, און דאָס איז געוויס געווען מעשה־שטן, אריינצובעטען דאָס מיידעל מיט די באָבעס אינעווייניג אין דער ישיבה אריין. זי לעגט מיר אַזוי אריין אינ'ם מעסטעלע די באָבעס, און איך שטיי מיר אַזוי און רייד מיט איהר, און האָב בשעת מעשה שטאַרק הנאה: אַ שוואַרץ חנ'ווודיג מיידעל איז דאָס געווען מיט גרויסע קאַרשען אויגען און מיט באַקען, ווי די עפּעל, און אַ מיילעכעל האָט דאָס געהאַט ווי אויף שרייפּעלאַך, און איך אַ בחור — אַ שקאָץ!... צרשט מיט אַ מאָל איז צו מיר פון הינטען אונטערגעשפּרונגען דער משגיח, און אַ געשריי טאָנענדיג ווי נישט מיט זיין קול: „שגץ, אין אַ מקום קדוש!" האָט ער מיר אראָבגעלאָזען אַ פּאַטש, אַז ס'מיר, ממש, פינסטער געוואָרען אין די אויגען, ס'האָט מיר גענומען פינטלען מיט „עקודים, נקודים וברודים". ווי געפּעלט דאָס אייך, וואָס אַ איד, אַ געלער משגיח נישט קאָן?

האָב איך אַבראַמאָוויטשען געפרעגט:

— נו, איז דאָך דאָס טאַקי געווען אַן אמת'ער אומגליק, און איהר רעדט גאָר וועגען אַ נס!

— דעם נס ווילט איהר וויסען? — האָט מיר אַבראַמאָ־וויטש געענטפערט — ווי פאַרשטייט איהר דאָס אַליין נישט? ער האָט דאָך מיר געקאָנט געבען ניט איין פּאַטש, נאָר צוויי, און פאַרוואָס נישט דריי? און פאַרוואָס טאַקי נישט די גאַנצע פיר בעת מ'איז אַ משגיח אין ראַמיילעס

ישיבה און מ׳האָט צוויי לאָפּעס ווי די בערען, און מ׳האָט זיך מיט זיי נישט וואו אַהינצוטאָן?...

* * *

גייענדיג האָט מיך אַבראַמאָוויטש געבעטען, כ׳זאָל איהם אַריינפיהרען אין אַ וועלכען ס׳איז חדר.

— ביי אונז אין אַ ד ע ם — האָט מיר אַבראַמאָוויטש געזאָגט — זיינען אַפילו אויך דאָ חדרים מיט מלמדים. אָבער זיי הויבען שוין אָהן צו שמעקען מיט היינטוועלטיקייט, מיט דעם, וואָס לייט רופען עס מאדערניזם, כביכול, און איך גאַר צו זעהן אַן אמת׳ן אידישען חדר מיט אַן אמת׳ן אידישען מלמד, טאַקי אַ מלמד כמו שנאמר, מיט אַלע פּיטשעווקעס.

כ׳האָב ממלא געווען אַבראַמאָוויטשעס רצון, און האָב איהם אַריינגעפיהרט אין אַ חדר.

אַרויפגייענדיג אויף די טרעפּ און אַריינגייענדיג אין אַ טונקעלען קאָרידאָר, האָבען זיך עפּעס פון אַ ווינקעל גענומען הערען זעהר ניט קיין שמעקעדיגע ריחות...

— אָט דאָ איז דער חדר! — האָט אַבראַמאָוויטש אויסגע- רופען - איך געדענק, איך דערמאַן מיך, דערזועלביגער אַמאָליגער ריח... אפשר ווייסט איהר, מיין פריינד, וואוהין מ׳לייגט אויף אַ ווילע אָוועק די נאָז-לעכער?...

אין אַ מינוט אַרום האָט ער מיך אַ פרעג געטהון מיט אַן ערענסטער מינע:

— זאָגט מיר, כ׳בעט אייך, היתכן, אַז דער דאָזיגער ריח זאָל דאָס זיין אָט יענער ריח התורה, וועלכער האָט אונז דער- האַלטען ביז אויפ׳ן היינטיגען טאָג אין גלות?

כ׳האָב געשוויגען.

— און זאָגט מיר, זייט מוחל, איהר זייט דאָך עפּעס אַ

ציוניסט, זיינען מיר שוין אין ארץ-ישראל גאראנטירט פון דעם דאָזיגען ריח?

כ׳האָב אַלץ געשוויגען.

און אַבראַמאָוויטש האָט אַ זאָג געטהון אין׳ם זעלביגען ערענסטען טאָן:

— מחשבות׳ן, כ׳האָב פאַרגעסען. אין ארץ-ישראל האָבען מיר דעם באַרג לבנון; דער לבנון שמעקט ווי אין פסוק שטייט; „וריח לו כלבנון", און אַז אַ פסוק זאָגט נאָר, איז שוין, פאַרשטייט איהר מיך, גאָר אַנדערע דבורים.

דערווייליע האָבען זיך דערהערט דורך אַ טיר די קולות פון די חדר-אינגלעך, מיר זיינען אַריינגעגאַנגען. ביי אַ טיש זיינען געזעסען אַ קינדער צעהן אַן ערך, און דער מלמד איז געשטאַנען. נאָך דעם ערשטען „שלום עליכם" האָב איך אַ זאָג געטאָן:

— איר ווייסט, קינדערלאַך, ווער דער גאַסט איז? דאָס איז דאָך דער זיידע ר׳ מענדעלע!

— מיר ווייסען! מיר ווייסען! — האָבען די קינדער אויסגעשריען, און איינער פון זיי האָט תיכף מוסיף געווען:

— כ׳האָב געלייענט!

האָט אים אַבראַמאָוויטש מיט זיין ליבליכען שמייכעל אַ פרעג געטאָן:

— אַזוי? דו האָסט געלייענט? זאָג מיר נאָר, מיין קינד, וואָס האָסטו געלייענט?

אויף דעם האָט דאָס אינגעל תיכף אויסגעשאָסען:

— די קליאַטשע!

— אַ מעשה מיט אַ פערדעל! הא, וואָס זאָגסטו? — האָט אים אַבראַמאָוויטש געפרעגט אַ גלעט טאָנענדיג אים פאַר׳ן בעקעל.

— ניין, דאָס איז אַ משל!

— אַ משל? אַנטקעגען וועמען?

— אַנטקעגען אונז, אידען — האָט דאָס אינגעל געענט-פערט; — אַזוי האָט ער מיר געזאָגט מיין עלטערער ברודער.

— נו, בטל׳ט ניט, קינדערלעך! לערענט, לערענט

— נו, זאָגט, קינדער! — האָט דער מלמד אַ קאָמאַנדעווע־געטהון; — זאָגט אָבער שיין, מיט אַ ניגון!

די קינדער האָבען געלערנט „משלי", און האָבען אַלע צוזאַמען, זינגענדיק אויפֿען קול:

„מוקש — אַ שטרויכלונג, אָדם — מענש, ילע — זאָגט, קדש—הייליג, ואחר—און נאָך, נדרים—נדרים, לבקר—צו פֿאָרשען".

אַבראַמאָוויטש האָט אָנגענעמען איינעם פֿון די קינדער פֿאַר זיין מאָרדעטשקע און האָט אים געפֿרעגט:

—פֿאַרשטייסטו, מיין פֿייגעלע, דאָס, וואָס דיין מײלעכעל האָט דאָ איצטער אַרויסגעזאָגט?

דאָס אינגעל האָט געשוויגען. דאָ האָט זיך אַרויסגעכאַפּט דער מלמד:

— זאָג, זאָג, וואָס וויל דאָ שלמה המלך האָבען.

דאָס אינגעל האָט עפּעס אָנגעהויבען צו ברומען אונטער דער נאָז, און האָט זיך אָפּגעשטעלט.

— זאָל זאָגען אַן אַנדערער! — האָט דער מלמד אויס־געשריגען; — מ׳שקע, זאָג דו!

דער אַנדערער האָט אויך גענומען זאָגען: מוקש — אַ ...ט ויכלונג, אדם — אַ מענש, און ווייטער נישט פֿון אָרט.

און אַזוי איז געווען מיט אַ דריטען און מיט אַ פֿער־טען אינגעל. קיינער האָט נישט אָנגעהויבען צו וויסען דעם פּשט פֿון די ווערטער.

דאָ האָט אַבראַמאָוויטש געזאָגט:

— שלמה המלך אַליין איז אַפֿילו געווען אַ גרויסער חכם, אַ וועלט-חכם, אָבער לערנען זיינע חכמות מיט אַזעלכע עופּה׳לעך איז גאָר קיין חכמה נישט. קומט לאָמיר גיין!

כ׳האָב דאַמאָלסט באַגלייט אַבראַמאָוויטשען ביז צו זיין קוואַרטיר. די גאַנצע לאַנגע וועג איז ער געגאַנגען פֿאַרטראַכט און פֿאַרטיפֿט אין זיך, און האָט מיט מיר אַ וואָרט נישט אויסגערעדט. ער האָט זיך געפֿונען אונטער דעם שווערען איינדרוק פֿון חדר.

דעמזעלבען טאָג איז אַבראַמאָוויטש געווען איינגעלאַדען

צו מיטאָג צו דעם בעוואוסטען ציוניסטישען עסקן ה׳ י צ ח ק ליב גאָלדבערג. ביים מיטאָג בין איך אויך געווען צוזאַמען מיט דעם העברעאישען לערער און איינער פון די מחברים פון׳ם פּירוש אויף תנ״ך „מקרא מפורש״, ד ו ד נ אָ ט י ק. ס׳איז געקומען צו רייד וועגן מלמדים, חדרים און תנ״ך. דאָ האָט זיך אַבראַמאָוויטש שטאַרק צופלאַקערט, און האָט אין אַ שעה׳דיגען שמועס אויסגעגאָסען וואָס ס׳האָט אים אויפגעקאָכט אויפ׳ן האַרצען אונטער דעם שלעכטען רושם, וועלכען עס האָט אויף איהם געמאַכט דער חדר.

דאָס איז נישט געווען קיין שמועס אין געוויינליכען זין פון וואָרט, נאָר אַ מין גלענצענדער פאָרטראַג וועגען די מעלות און חסרונות פון דער אידישער אַלטער און נייער פּעדאַגאָגיק. יעדעס וואָרט איז געווען אַן אוצר פון טיפע געדאַנקען, און עד היום טוט מיר זעהר לייד, וואָס כ׳האָב דאַמאָלסט אַבראַמאָוויטשעס געשפּרעך ביי מיר נישט פאַרצייכענט.

* * *

גראָד אין דער צייט, וואָס אַבראַמאָוויטש איז געקומען בעזוכען די רעדאַקציע פון „הזמן״, וואו כ׳בין דאַמאָלס געווען אַ מיטאַרבייטער, איז אַהין אַריינגעקומען דער שריפטשטעלער י ה ו ש ע מ ז ח, וועלכער איז שוין דעמאָלט געווען אַ זקן מופלג, און האָט נאָך אַמאָל האָלט געהאַט צו זאָגען אַ וויץ.

אינמיטען געשפּרעך האָט אים אַבראַמאָוויטש אַ פרעג געטאָן:

— זאָגט מיר נאָר, ה׳ מזח, ווי אַלט קענט איר זיין ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר?

— כ׳וועל אייך ענטפערען ווי מ ש ה יאָג האָט אַמאָל געענטפערט: „כ׳ווייס נישט צו פּ צו פ״... נאָר דאָס געדענק איך, אַז בעת איר האָט אָפּגעדרוקט אייער ערשטען מאמר

אין „המגיד" וועגן חנוך, האָב איך אַקאָרשט וואָס אָנגעהויבען צו טראַכטען וועגן אַ ד ר י ט ע ווייב...

— הייסט עס, אַז איר זייט עלטער פון מיר — האָט אַבראַמאָוויטש געזאָגט מיט אַ שמייכעל; — וואָלט איהר אָבער געוואוסט ווי איך בין אייך מקנא!

— א י ר, ר' שלום יעקב, זייט מ י ר מקנא? — האָט מזח געפרעגט פאַרוואונדערט; — וואָס זייט איר מיר מקנא? מיין דלות? מיין עלענד לעבען? מיין אַרומשלעפּען זיך מיט די ספרים איבער די הייזער?...

— אויף דעם קומען מיר דאָך עפּעס אַרויס פון דער משפחת-סופרים, שמעון ולוי'ס אייניקלאַך. איר זייט, דאַכט זיך, אַ לוי? די לויים פלעגען אַרומגיין איבער די שייערען נאָך די מעשרות, און מיר, אידישע מחברים, שלאָגען אָב די נגידי-שע שוועלען מיט אונזערע ספרים. כ'בין אייך אָבער מקנא גאָר פאַר אַן אַנדער זאַך. שטאַרבט איר, חלילה, און מ'קומט אייך מספיד זיין אין אַ העברעאיש בלאַט, לאָמיר זאָגען: אין „הזמן", למשל, האָט שוין באַלד אייער ספדן אַ קעפּעל פאַר זיין הספד. און נאָך וואָס פאַר אַ קעפּעל, אַזש פון תנ"ך, פון ישעיה'ן אַליין: אוי, גוואַלד געשריען: „א י ן מ ז ח ע ו ד"!...

— מזח האָט אַ מינוט אַ טראַכט געטהון און האָט גע-זאָגט:

— איר האָט מיר, ר' שלום יעקב, גאָרנישט וואָס מקנא צו זיין. אין ד ע ם פאַל זייט איהר שוין פיל גליקליכער פון מיר. אויף אייך איז דאָ אַ פסוק, איז שוין דאָס איינמאָל אַ פסוק! „ש ל ו ם, ש ל ו ם, ו א י ן ש ל ו ם"!...

אין דער זיידע האָט זיך הארציג צולאַכט.

ש. אנ—סקי

דער ריז*)

א

אַרום דעם פּאַטריאַרך פון דער יודישער ליטעראַטור, מענדעלי מוכר ספרים, האָט זיך אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען אויסגעוועבט אַ לעגענדע פון אַלטקייט. אָפיציעל האָט דער „זיידע" געפּראַוועט זיין אַכציג־יעהריגען יובילעאום, נאָר די נאָהנטע פריינד זיינע האָבען מיט אַ צאַרטען שמייכעל איינגע־רוימט איינער דעם אַנדערען אַ סוד, דער זיידע „פערלייקענט יאָהרען": באמת איז איהם פיל מעהר. „איבער ניינציג",—האָבען געזאָגט איינע; „קרוב צו הונדערט",—האָבען צוגעגעבען אַנדערע.

מיטן אוטערשטרייכען דעם זיידענס אריכת ימים האָט מען בעוואונדערט נישט זיין אַלטקייט, נאָר זיין יונגקייט. און עס איז באמת געווען וואָס צו בעוואונדערן. דער גרייז־גרויער זקן האָט זיך נישט אונטערגעגעבען דער לאַסט פון די יאָהרען. אַ שלאַנקער און אַ שטייפער, מיט אַנ'אויפגעהויבענעם, אַ ביסעל אָן אַ זייט פערוואָרפענעם קאָפּ, ווי ער וואָלט עמיצען דרייסט

*) פון ש. אנסקיס „זכרונות". אין אַ פּאָר ערטער געקירצט — רעד.

אַרויסרופען אויף מלחמה, מיט אַ פינקלענדען בליק פון די יונגע אויגען, מיט אַ מונטערען קול און הילכיגען „קייכענדען" קינדלישען געלעכטער, שטענדיג אין אַ לעבענס-פריידיגער, אָפטמאָל אפילו שטיפערישער שטימונג. און ביי זיינע פריינד האָט זיך געשאַפען אַ מין מיסטישע האָפנונג, אַז דער אונגעוועהנליכער מענש, וועלכער האָט אַרויסגעוויזען אַזאַ ריזיגען כח אין גייסטיגען שאַפען, איז אפשר פיזיש אויך פון אַזאַ שטאָף, וואָס קאָן נאָך ציהען דורות און דורות.

און ביים זיידען אַליין איז אויך געווען דאָס געפיהל, אַז ער וועט נאָך לאַנג-לאַנג לעבען. בעת איך האָב זיך מיט איהם געזעהן דאָס לעצטע מאָל, אין 1915, האָט ער מיר מיט זיין שטיפערישען שמייכעלע געזאָגט:

— פאַר הונדערט יאָהר לעבען בין איך ערוב, און נאָכדעם וועלען מיר זעהן. אפשר טאַקי נעהמען און אָנפאַנגען איבער-אַנ'יס פון אָנהויב! ביי יודען איז דאָך שוין אַזאַ רגילות: אויס-געלאָזט די תורה אין גלייך בנשימה אחת אָנגעהויבען פון אָנ-הויב: לעיני כל ישראל — בראשית ברא...

און ווער ווייסט, אויב זיין הבטחה וואָלט נישט מקויב געוואָרען, ווען נישט די שרעקליכע מלחמה, וועלכע האָט פריה-צייטיג אַראָבגעפיהרט אין קבר אפילו זיינע ליטעראַרישע קינדער און אייניקלעך, — פרצ'ן, שלום-עליכמ'ען, פרוג'ן...

אויף דער ליטעראַרישער שאַפונג, ווי אויף דער פערזענ-ליכקייט פון מענדעלי מוכר ספרים איז געלעגען דער אוסדריק-ליכער צייכען פון געניאַליטעט. די אַכצעהן בענדער, וואָס ער האָט אונז איבערגעלאָזט, האָבען אַ כאַראַקטער פון איין ווערק, וואָס נעהמט אַרום דאָס גאַנצע יודישע לעבען צוזאַמען מיט דער נאַטור, וועלכע רינגעלט איהם אַרום: אַנ'עפּישע פאָעמא, אַ מין יודישע „איליאַדע" אָדער „קאַלעוואַלאַ".

און אז מען פערטיפט זיך אין מענדעלע'ס ווערק, זעהט מען, אז דאָס, וואָס ער האָט אָנגעשריבען, איז נאָר אַ קליינער טייל פון דעם, וואָס ער האָט זיך געגרייט צו שאַפען; אז פאַר די זעכציג-זיבעציג יאָהר אַרבייט האָט ער צייט געהאַט אָנצו-שרייבען בלויז אַ „הקדמה" צו יענער וועלט-פּאָעמע, וועלכע ער האָט געטראָגען אין זיין גייסט, צייט געהאַט אויסצומאָהלען נאָר אַ פאָן פאַר דאָס ריזיגע בילד, וואָס האָט זיך געטראָגען פאַר זיינע אויגען. ער איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַזאַ רעליגיע-זער התפעלות צו גאָט'ס וועלט מיט אַלע איהרע בעשעפענישען, אַז אייד'ער ער איז צוגעטראָטען צום „סיוזשעט" פון זיין פּאָעמע, האָט זיך זיין גאַנץ לעבען אויסגעגאָסען אין אַ בעגייסטערטען „ברכי נפשי" דער נאַטור.

מענדעלע האָט זעהר טיף געפיהלט די נאַטור, צוגעהערט זיך צו יעדען רויש פון לעבען, פערשטאַנען און צאַרט געליבט יעדעם גאָט'ס בעשעפעניש. עס איז שווער צו בעשטימען, ווער זענען די עכטע העלדען פון זיינע ערצעהלונגען, די מענשען — די אַלטערס, פישקעס, שלמה'לעך, — אָדער די ברואים און פלאַנ-צונגען: דאָס מידע, געפלאָגטע און דאָך גוטמוטיגע פערדעל, דער הונגעריגער, פערהאַוועטער קרעטשמערס הונד, די אַ ערליי פויגעלעך, פליגעלעך, רייך-געקליידטע באַבאָטשקעס ביז'ן „וואַנ-צעלע", וואָס וויל דאָך אויך נעביך נישט מעהר ווי אַ ביסעל חיונה; אַלע צמחים, פון די דינע בוימעלעך, וואָס ריידען זיך דורך שטיל אויף זייער לשון, ביז די גאָלדענע זאַנגען, ביז'ן שטילסטען גרעזעלע. מען קאָן זאָגען, אַז נאָך דעם פערפאַסער פון „ברכי נפשי", נאָך בודדאַ און שפינאָזאַ איז מענדעלע געווען דער גרעסטער פּאַנטעאיסט. אויב מען קען איהם אין דעם אופן פערגלייכען, איז נאָר מיט ראַבינדראַנאַט טאַגאָר'ן.

אויף וויפיל גרויס מענדעלע איז געווען אין זיין שאַפען, אויף אַזוי פיל, איז ער געווען געניאַל-אייגענאַרטיג ווי אַ פּער-זענליכקייט.

פושקין, מאָהלענדיג דעם גייסט פון אַ דיכטער, האָט געשריבען: „כל זמן דער דיכטער ווערט נישט געמאָהנט צום

הייליגען אָפּפער דורך אַפּאָלאָ׳ן, איז ער פּערטהון אין שטותים פון דער וועלט״. פאַר מענדעלע איז די כאַראַקטעריסטיק נישט גינסטיג. ער איז שטענדיג געשטאַנען ביים „הייליגען אָפּפער״, שטענדיג געווען דורכגעדרונגען מיט אַ שאַפונגס-שטימונג, מיט אַ שאַפונגס-התלהבות. ווען מען זאָל זיך מיט איהם נישט גע-ווען טרעפען אין וועלכער שטימונג און געזונד-צושטאַנד ער זאָל נישט זיין, — שטענדיג האָט ער געפינקעלט מיט בילדער און געדאַנקען. יעדע ערצעהלונג זיינע איז געווען אַ קינסטלע-ריש ווערק, מייסטערהאַפט אויסגעאַרבייט אין פאָרם און טיפ-זיניג אין אינהאַלט. ער הויבט אָן מיט אַנ׳ערינערונג, אַ מעשה׳לע—פלעכט אין איר אַריין אַ צווייטע, אין דער צווייטער אַ דריטע, וואַרפט אַריין אַ משל, מאָהלט-אויס אַ בילד פון דער נאַטור ווי שפּילענדע כוואַליעס אין אָפענעם ים הויבען זיך אויף און גיסען זיך איינע איבער די אַנדערע, בעזונדערע מעשיות, בילדער, ציטאַטען פון תנ״ך און הגדה. נאָר אָט, מיט איין שטריך בע-העפטען זיי זיך אַלע צוזאַמען, בעקומען אַ גאַנצקייט און ס׳ווערט קלאָר דער טיפער געדאַנק פונ׳ם גאַנצען ווערק.

דער שעפערישער כח איז ביי מענדעלע׳ן פערבליבען פריש און שטאַרק כמעט ביז די לעצטע טעג פון זיין לעבען. מיט אַ יאָהר אַנדערטהאַלבען פאַר זיין טויט, בעת ער איז, נאָך אַנ׳אַפּאָפּלעקטישען אַטאַק, געוואָרען געלעהמט אויף אַ האַלבען גוף, האָט מיר ביאַליק געשריבען: „עס איז נשתומם צו ווערען פון זיין געוואַלדיגען שעפערישען כח, וואָס איז מיט זיין קראַנק-הייט געוואָרען נאָך גרעסער און בולט׳ער. אין איהם האָט זיך אויפגעוואַכט אַ נייער קוואַל פון שאַפונג, ערינערונגען פון די קינדערשע יאָהרען. יעדע ערצעהלונג זיינע איז אַ קלאַסיש ווערק, אַ פּעריל פון קונסט. ווען עס וואָלט זיין די מעגליכקייט, האָט מען געדאַרפט זיצען נעבען איהם און פערשרייבען וואָרט ביי וואָרט אַלץ, וואָס ער רעדט.״

ב

מענדעלע האָט נישט אָנגעהערט צו קיין שום פּאָליטישע פּאַרטיי און גענומען אַ שוואַכן אָנטייל אין געזעלשאַפטליכן לעבען, און דאָך איז ער געווען אַ מעכטיגער, קעמפער פאַר די העכסטע אידעאַלען פון דער מענשהייט. זיינע שריפטען זענען געווען עפּיש נאָר לויט זייער גרויסן מאַסשטאַב, זייער הויכען אַלמענשליכען איבערבליק און שטימונג. אָבער זייער טאָן האָט ווייט נישט שטענדיג געהאַט אַן׳עפּישע רוהיגקייט. מענדעלע האָט שטענדיג געלערנט, געמוסר׳ט, געבייזערט זיך, געקריטיקירט. ער האָט בעגאָסען מיט אַ גאַליגען סאַרקאַזם אונזערע מיאוסע מידות און הנהגות, די אכזריות פון די זאַטע און דאָס טעמפּע געדולד פון די הונגעריגע, דעם גאַנצען אומגעלומפּערטען סדר פון אונזער לעבען.

בטבע איז מענדעלע געווען אַ שטאַרקער פּחדן און האָט עס אָפּען אַרויסגעוויזען. ער האָט מורא געהאַט פאַר אַ יון, פאַר אַ קנעפּעל, פאַר דעם קלענסטען רעש. און דאָך איז ער דאָס גאַנצע לעבען געווען און געבליבען אַ רעוואָלוציאָנער אין פולען זין פון וואָרט. אַ זוהן פון בכבוד׳יגע עלטערען, האָט ער, זעכ־צעהן יאָהר אַלט מיטאַמאָל איבערגעריסען מיט דער סביבה, און זיך אַ וואָרף געטהון אין טיפסטען תהום פון אָרימקייט און עלענד. מיט דעמזעלבען מסירת-נפש, מיט וועלכען די דעמאָל־דיגע רוסישע רעוואָלוציאָנערען — נאַראָדניקעס זענען געגאַנגען „אין פאָלק״, איז ער צוגעשטאַנען צו אַ חברה בעטלער און זיך געלאָזט מיט זיי וואַנדערען איבער דער וועלט. שפּעטער, אַז ער האָט אָנגעהויבען שרייבען, האָט ער אַרויסגעוויזען אַן׳אמת-רע־

וואָלוציאָנערע דרייסטקייט. זענענדיג א וואונדערבארער קענער פון העברעאיש, וויסענדיג זעהר גוט, אויף וויפיל עס איז פער-האַסט און מבווה די„ שפּראך פון דינסטמיידלעך", — האָט ער געפונען אין זיך גענוג מוט אומצובייטען זיין העברעאישע פּע-דער אויף א יודישע, ווייל ער האָט מיט זיין געניאלען חוש דערפילט אין דער שפראך דעם פולס פון א נייעם לעבען. אָנגעקומען פאר אנ׳איידעם צו אנ׳אָנגעזעהענעם בערדיטשעווער בעל-הבית, איינער פון די וויכטיגסטע קהל׳ס-לייט אין שטאָדט, נעהמט ער און שרייבט אָן „די טאַקסע", וואו ער טרעט ארויס מיט די שווערסטע בעשולדיגונגען און זלזולים געגען דעם שוועהר און אנדערע קהל׳שע רעדעל-פיהרער און בלוט-זויגער. דער דרייסטער ארויסטריט האָט איהם טייער געקאָסט: ער האָט געמוזט אנטלויפען פון בערדיטשעוו. מיט צעהן יאָהר שפּעטער איז ער ווידער ארויסגעטראָטען מיט א פיל טיפערען, וויכטיגערען און שארפען פּאָלטישען פאַמפלעט, „די קליאַטשע", אנ׳עכט-רעוואָלוציאָנער ווערק, וואָס האָט געקאָנט ערשיינען אין דרוק נאָר א דאנק דער נאכלעסיגקייט פון יודישען צענזאָר. אז „די קליאַטשע" איז מיט פיל יאָהרען שפּעטער, שוין ביי פרייערע צענזור-בעדינגונגען, געווען איבערזעצט אין רוסיש און אָבגע-דרוקט אין „וואָסכאָד", האָט מען דעם זשורנאל, צוליב דעם בעשטראָפט און אָבגעשטעלט.

איינמאָל האָט מענדעלע מיט איינעם פון זיינע מעשה׳לעך קלאָר און בולט מיר כאראקטעריזירט זיין אונרוהיגען, זוכענדען, רעוואָלוציאָנערען גייסט.

מיר זענען געזעסען און געשמועסט וועגען „די העברעע שטרעבונגען פון מענשליכען גייסט", האָט ער זיך מיט אמאָל אויפגעמונטערט און אָנגעהויבען דערצעהלען:

—הערט א טשיקאווע מעשה. יונגעלווייז בין איך געווען א גרויסער שטיפער און דערצו שטארק נייגעריג. אלץ האָב איך געדארפט וויסען און זעהן. פאלט מיר ארייין אין זינען אָנצו-קוקען דעם יצר-טוב און דעם יצר-הרע. וואָס זענען דאָס פאר א בריאים, וועלכע זיצען זיך אין הארצען, יעדערער אין זיין

חדר'ל און האַלטען אין איין איבערריידען דעם מענשען? ביי-נאַכט, בעת אַלע האָבען געשלאָפען, טהו איך אויס די שיך און פערקלויב זיך שטילינקערהייד אין הארצען, אָנקוקען מיינע פאַר-שוינען. וואוהין געה איך צום ערשטען?—פערשטעהט זיך, צום יצר-טוב. איך קום אַריין אין זיין חדר'ל—אַ פּאַלאַץ, שען ווי גאָלד און ליכטיג—ליכטיג, אַזש פערבלענדט צו ווערען. און ער אַליין, דער יצר-טוב, זיצט זיך שטאַטיג, די פליגעלעך צונויפ-געלעגט, מיט אַ פרום פנימ'ל און מורמעלט אַ תפילה. שטעה איך אַ פערגאַפטער און קוק איהם אָן. נאַר באַלד ווערט מיר לאַנגווייליג. עס איז אַזוי ליכטיג, אַזוי דורכזיכטיג, אַז איך זעה אַלץ, אי דעם פּאַלאַץ, אי דעם מלאך, יעדעס ווינקעלע. איצט אַז אַלץ איז קלאָר—וואָס האָב איך נאָך צו טהון דאָ? געה איך אַרויס. מען דאַרף אַריינקוקען צום יצר-הרע. אַהינצו דערקלויבען זיך איז שוין געווען נישט אַזוי גרינג. איך קום אַריין. רבונו-של-עולם! וואו בין איך דאָס? אַ פינסטערע הייל, אַנ'אמת'ער תהום. עס לויפען דורך עפּעס רויטע פייערלעך, נישט צו כאַפּען מיט'ן אויג, נישט צו דערקענען, וואָס דאַרט טהוט זיך. און דאָס מלאכ'ל, דער יצר-הרע, הייסט עס, טראָגט זיך אום ווי אַ רוח פון איין ווינקעל אין אַנדערן, און יעדע רגע האָט ער אַנ'אַנדער אויסזעהן. איך נעהם זיך צוקוקען, הויב-אָן טאַפּען די וועגד, אומעטום גריבער, היילען, לעכער. הויב איך אָן אַרומ-צוטאַפּען דעם חדר פון אַלע זייטען, אַ שווערע מלאכה. ס'איז גליטשיג, איך שטויס זיך אָן יעדע ווייַלע אויף שפּיצען און שטיינער—נאַר איך טהו מיינס. טאַפּ איך אַ טאָג און צוויי און אַ וואָך אי'ן אַ חודש. דוכט זיך, שוין אַלץ אויסגעפּאָרשט. ערשט, וואו! עס אַנטפּלעקט זיך מיטאַמאָל אַ נייע הייל, אַ נייער גרוב. קריך איך אַהין און פאָרש ווייטער. טאַפּ איך ווידער אָן נאָך אַ הייל, אַ נייעם תהום. בקצור, אָט אַזוי בין איך דאָס גאַנצע לעבען אומגעקראָכען, אומגעדראַפּעט זיך אין יצר-הרע'ס מלוכה'לע, און וואָס ווייטער איך בין פערקראָכען, אַלץ נייגעריגער בין איך געוואָרען—און קיין גרונד האָב איך דאַרט ביז איצט נישט גע-פונען... איך גיב אייך אַנ'עצה, מיין פריינד, אַריינקוקען אַהין.

אָהן אַ׳ערך אינטערעסאַנטער ווי ביים יצר-טוב!—האָט ער פֿער-ענדיגט און שטיפעריש צולאַכט זיך.

דאָס האָט אַרויסגעזאָגט אַן׳אַכציג—ניינציג-יעהריגער זקן!

וואָס עס איז געזאָגט געוואָרען וועגען מענדעלעס רעוואָ-לוציאָניזם, קאָן אין אַ געוויסער מאָס איבערגע׳חזר׳ט ווערען וועגען זיין בעציהונג צום סאָציאַליזם. ער האָט נישט אָנגעהערט צו קיין סאָציאַליסטישער פּאַרטיי, אַמאָל געווען „ברוגז“ אויף די סאָציאַליסטען, געבייזערט זיך אויף זיי.

אין דער הקדמה צו „פישקע דער קרומער“ שרייבט מענדעלע:

— „איך האָב נאָר שטענדיג צו טהון מיט אביונים, קבצנים, אומגליקליכע נעביך. מיר חלומ׳ען זיך נאָר בעטלערס. פֿאַר מיינע אויגען שוועבט תּמיד אַ טאָרבע... וואָס איך זאָל נישט וועלען זאָגען, אָדער דערצעהלען, קומט פֿאַר מיר אָבער די טאָרבע“.

דער אביון, דער בערויבטער און אונטערדריקטער איז געווען דער הויפּטהעלד אין מענדעלע׳ס ווערק. אים האָט מענ-דעלע אָבגעגעבען זיין גאַנצע אויפמערקזאַמקייט, זיין גאַנצע ליבע, און אויף וויפיל זיין האַרץ האָט זיך געצויגען צו די אָרימע און שוואַכע, אויף אַזוי פיל האָט ער טיף געהאַסט, געפיהלט אַ פייערדיגע שנאה צו די רייכע און זאַטע, וואָס האָבען זיך אָנגעזויגען מיט׳ן אָרימאַנס בלוט, צו די אַלע רמאי׳שע כּלל-פֿערזאָרגער, צו די, וואָס רייטען אויף דער „בידנער קליאַטשע“.

אייגענאַרטיג איז געווען מענדעלע׳ס בעציהונג צו דער נאַציאָנאַלער בעוועגונג. ער האָט זיך נישט געהאַלטען פֿאַר אַ נאַציאָנאַליסט, נישט ליב געהאַט ריידען וועגען נאַציאָנאַליזם,

אַמאָל, אין היץ פון פּאָלעמיק, אפילו געזאָגט, אַז ער איז „אַנ׳אַסימילאַטאָר״.

קיינער האָט נישט געטהון אַזוי פיל פאַר דער ניי-יודי-שער ליטעראַטור און שפּראַך, ווי מענדעלע. ער האָט געלעגט דעם פונדאַמענט פון דער ליטעראַטור, איז געווען דער „קיריל און מעפאָדי״ פון דער שפּראַך, האָט איהר געגעבען אַנ׳„אַלפאַ-בעט״. נישט קוקענדיג אויף דעם, איז ער געווען זעהר ווייט פון אַ וועלכען-עס-איז „שפּראַך-פאַנאַטיזם״ און האָט זיך בעצוי-גען צו העברעאיש מיט אַ טיפער אַכטונג און מיט דערזעלבער ליבע, ווי צו יודיש, די לעצטע יאָהרען האָט ער פיל געשרי-בען אין העברעאיש, און אין וואָס פאַר אַ העברעאיש! דער גרעסטער קינסטלער פון דער העברעאישער שפּראַך, ביאַליק, האָט אָנערקענט מענדעלע׳ן פאַר זיין רבי׳ן אין דער שפּראַך און פלעגט אָפט זיך האַלטען מיט איהם אַנ׳עצה וועגען עפּיס אַ וואָרט אָדער אויסדרוק. וועגען דער שפּראַכען-פראַגע האָט זיך מענדעלע אַמאָל אויסגעדריקט: „צוויי שוועסטער, אויסגע-געבענע פאַר צוויי ברידער, דאַרפען זיין נישט בלויז נישט פיינדליך, נאָר פריינדליך צווישן זיך, און אויך זייערע קינדער, ווי נאָהנטע קרובים, דאַרפען זיך בעציהען פריינדליך איינע צו די אַנדערע. לויט די דינים פון אונזער תורה מעגען זיי זיך מתחתן זיין צווישן זיך״.

ביאַליק האָט געלעזען אין אָדעס און אין עטליכע אַנדערע שטעדט אַ פאָרטראָג „הלכה און הגדה״. אַזוי ווי עס איז נישט געווען ערלויבט צו לעזען אין יודיש, האָט ער געלייענט אויף רוסיש. מענדעלע איז דאַן געלעגען אַ פּאַראַליזירטער. ווען מען האָט איהם דערצעהלט, אַז ביאַליק לעזט זיין פאָרטראָג אין רוסיש, האָט ער מיט אַ סאַרקאַסטישען שמייכעל געזאָגט:

— אַ מאָדנע אומה דאָס יודישע פאָלק. געראָטען אין

מענדעלע׳ן, ווײל נישט פֿערשטומט ווערען, אַפּילו ווען מען מוז (די דאָקטוירים האָבען איהם דאַן שטרענג פֿערבאָטען צו ריידען), אַפּילו ווען מען סטראַשעט מיט קאַטאָרגע. עהע, אַ יוד ווערט דיר נישט שווייגען, דו ווערסט איהם דאָס מויל נישט פֿער־שטאָפּען.

און באַלד אילוסטרירט דאָס מיט אַ משל:

— פֿערשטעהסט איהר מיך: ביז אַהער איז געווען אַ גרויסע שפּאַרעניש, דורך וועלכער נאָזלאָך דאַרף אַ יוד אָטעמען (מיט אַ גמרא־ניגון). איינע האָבען געהאַלטען, אַז נאָר דורך דער לינקער נאָז־לאָך, אַנדערע ווידער — לאָ, דוקא דורך דער רעכטער, איינע — דוקא העברעאיש, אַנדערע — נאָר יודיש. אַז מענשען קאָנען און דאַרפֿען אָטעמען דורך ביידע נאָזלעכער — ווילען זיי נישט פֿערשטעהן... וואָס־זשע טהוט גאָט? קומט פּאַניע מיט דער נאַהייקע און זאָגט, אַז אַ יוד דאַרף כּלל נישט אָטעמען, ער פֿערשטאָפּט ביידע נאָזלעכער — און אַ סוף. מיינט איהר דאָך, אַז איהר זענט שוין פֿאַרטיג? ניין, אַ יוד גיט זיך אַן׳עצה. ער הויבט אָן אָטעמען דורכ׳ן גראָבען פֿינגער: אויף בערדיטשעווער רוסיש.

אין איינעם פֿון זיינע ווערק („שלמה ר׳ חיים׳ס״) שיל־דערט מענדעלע ווי אַזוי שלמה׳לע (לייען — מענדעלע) האָט פֿון יוגענד אָן געלעבט אין אַן׳אַנדער וועלט, טויזענדער יאָהרען פֿאַר זיין צייט און טויזענדער מיילען פֿון זיין געבורטס־אָרט. געוואוינט האָט ער אין ווייס־רוסלאַנד אין אַ קליין שטעדטיל וואָס איז געשטאַנען אויף אַ בלאָטיגען טייכעל מיט אַ גוי׳אישען נאָמען. געזעהן האָט ער אין מאַרק רוסישע פּויערן, נאָר גע־לעבט האָט ער וויים, ווייט פֿון דעם אַלעמען. זיינע שטעדט זענען געווען פֿרן ארם און באר שבע, זיין טייך איז געווען דער ירדן, די פֿעלקער, וואָס האָבען איהם אַרומגערינגעלט, זענען

געוועזן פלשתים און עמלק, מואב און עמון. דאָרט האָט ער גע־פיהלט זיך אין דער היים, דאָרט איז איהם אַלץ געווען נאָהנט און פערשטענדליך.

פאַר מענדעלע'ן איז די „אַלטע היים" געווען נאָהנט און טייער. ער איז געווען ווי שלמה'לע, אַ „דאָרטיגער", און ביז דעם לעצטען טאָג פון לעבען האָט ער נישט געקאָנט אָפּרייסען זיין בליק, אָבווענדען זיין געדאַנק פון יענע ערטער. נאָר אין דערזעלבער צייט איז ער געווען מיט'ן גאַנצען גייסט צוגעבונ־דען צום גלות, צו דעם פער'חושכ'טען און פערביטערטען קאַב־צאַנסק מיט זיין גרויסער טאָרבע. ער האָט געפיהלט, אַז נאָר דאָ, וואו עס איז דאָס פאָלק, איז אויך זיין נשמה, זיין קולטור.

איינמאָל, אין אַ געשפּרעך, האָט מענדעלע מיר אַ זאָג געטהון אַ וואָרט, וואָס האָט מיך ערשיטערט מיט זיין דרייסט־קייט און טיפקייט:

— מיר איז דער חורבן בית-המקדש נישט ווייניגער טייער ווי דער בית-המקדש אַליין. דער חורבן האָט אונז געגעבען די העכסטע פּעריל פון פּאָעזיע, געשאַפען אַ גאַנצע קולטור.

אין די עטליכע ווערטער פון דעם געניאַלען דיכטער און טיפען דענקער האָט זיך אויסגעדריקט זיין גאַנצע וועלט-אַנ־שויאונג. זיין פּראָגראַם און זיין באַציהונג צו די פערוויקעל־טע פראַגען פון אונזער נאַציאָנאַלען לעבען.

י. ה. ראַבניצקי.

„דער זיידע" אויף דער פרייער נאַטור.

ביי אונז יודען איז איינגעפיהרט — (אַזוי האָט געזאָגט פּאַר צוויי יאָהרען דער זיידע ר׳ מענדעלע אין זיין אָבדאַנק-רעדע פאַר׳ן עולם אין יענעם גרויסען טאָג פון זיין פרעכטיג-שענעם יובילעי), — אַז שמחת-תורה באַלד נאָכ׳ן סיום פון „וזאת הברכה", מאַכט מען איבער אַ נייעס אַ התחלה ווידער פון „בראשית", און אַזוי האָט ער צוגעזאָגט, אַז מיט זיין יובילעי-שמחה וועט ער אויך נישט קיין ס י ו ם מאַכען אינ׳ם שרייבען, נאָר ער האָפט ערשט ווייטער אָנצוהויבען פון „בראשית".

און נישט גלאַט אַזוי קיין שפּיעל-וואָרט, קיין שענע פראַזע האָט אַרויסגעזאָגט דער גרייז-גרויער יובילאַר, וואָס האָט געוויס לכל-הדעות שוין געהאַט דאָס רעכט נאָכ׳ן יובילעי זיך אָבצורוהען, ווי מען זאָגט, אויף זיינע לאָרבער-קרענץ. דער זיידע האָט באמת נישט אָנגעהויבען צו טראַכטען פון „רוה", און באַלד נאָכ׳ן יובילעי-יום-טוב האָט ער זיך שוין גענומען ווייטער געשמאַק צו דער אַרבייט מיט זיין פון גאָט-געבענשטער פען און זיך פאָרגע-נומען צו שרייבען אַ גאַנצע רייהע יום-טוב-בילדער, און דאָס ערשטע פון זיי מיט׳ן נאָמען „לכבוד שבת" האָט ער טאַקע גליין אָנגעשריבען און אָבגעדרוקט אין „השלוח".

אויספיהרען אָבער דאָס, וואָס ער האָט פאַרטראַכט, האָט דער זיידע דאָסמאָל נישט געקאָנט: באַלד האָט זיך איהם געמאַכט אַ מין עקזעמאַ אויפ׳ן שטערען, וואָס האָט איהם נישט אָבגעלאָזט, און ער האָט שטאַרק דערפון געליטען. מיט דער האַנד פלעגט ער זיך אַלע מאָל כאַפּען רייבען דעם הויכען שטערען זיינעם מיט די ברייטע ווינקלען,–און ווייטער שרייבען איז געוואָרען פאַר איהם אונמעגליך. „אַ יובילי – האָט געד׳ רונגען דער זיידע – קאָן דעם יובילאַר גלאַט נישט אָבגעהן״;– און ער האָט אָנגענומען פאַר ליעב דאָס, וואָס ער האָט נאָך, הייסט עס, גוט אָבגעשניטען און אָבגעקומען בלויז מיט אַזאַ „פערבייסעניש״.

דערווייל האָט מען גענומען דרוקען דעם דריטען באַנד פון אַבראַמאָוויטשעס העבּרעאישע כּתבים, וואו צום סוף האָט בעדאַרפט, לויט דעם פּלאַן, אריינקומען זיין יוגענד-ווערק „האבות והבנים״. אַרויסלאָזען איבער אַ נייעס דעם „האבות והבנים״ „אַזוי ווי ער שטעהט און געהט״, אָהן ענדערונגען און אויסבעסערונגען — דערויף האָט ר׳ מענדעלע אויף קיין פאַל נישט געוואָלט איינגעהן: צו-פיעל שוין נאַאיווע און, מען מעג זאָגען, האַלב-קינדערשע זייטלעך האָבען זיך דאָרט געפונען. האָט ר׳ מענדעלע נישט געקוקט אויף דעם דאָקטאָר׳ס שטרענגען פערזאָג נישט צו נעהמען קיין פען אין דער האַנד — און ער האָט זיך גענומען גאַנץ-ערנסט צו דער אַרבייט.

און אַ שטיקעל אַרבייט האָט ער דאָ פאַר זיך געהאַט זעהר אַ שווערס. ערשטענס, איז גלאַט נישט קיין גרינגע זאַך איבערצוניצעווען אַלטוואַרג. אַרויסוואַרפען שטיקער, גאַנצע קאַפּיטלען און אַריינשטעלען נייע אויף זייער אָרט, איבער־דרעהען און איבערשטעלען שפּעטערדיגע זייטלעך אויף פריהער און פערקעהרט, און דאָס אַלץ פערגלעטען אַזוי קונציג, אַז עס זאָל נישט בלייבען פאַר אַ זייטיג אויג קיין ברעקעל סימן פון אַ געשטיקעוועטער זאַך; און צווייטענס, איז דאָס שוועריגקייט געווען דאָ דאָפּעל און איבער דאָפּעל צוליעב דעם לשון, ווייל ר׳ מענדעלע האָט דאָסמאָל זיך געמוזט פעסט האַלטען אין דער

דיין-ביבלישער שפּראַך, וואָס אין איהר האָט ער געשריבען אין זיין פריהערי יוגענד דעם „האבות והבנים“, און שטאַרק געהיט-זיין נישט אַראָבצוקריכען, חלילה, פונ׳ם וועג און נישט אַריינ-פאַלען אין „מענדעלע׳ס לשון“. אַלע מאָל האָט ער זיך אַליין געכאַפּט ביי דער האַנד, אַז ס׳האָט זיך ביי איהם אַרויסגע-כאַפּט אַ וואָרט אָדער אַן׳אויסדרוק, וואָס איז נישט אָנגעפּאַסט צום לשון פון „האבות והבנים“. און אָפטמאָל האָט זיך געמאַכט אַז איך האָב איהם אָנגעוויזען, ווי ער פלעגט זיך אויסדריקען, אויף אַזאַ מין „קאָנטראַבאַנד“, — און ווי דאָס וואָרט אָדער דער אויסדרוק זאָל נישט זיין געלונגען אויפ׳ן בעסטען אופן, האָט ער געמוזט אומ׳ברחמנות׳דיג אויסמעקען און ווידער קנייטשען דעם שטערן און אויסזוכען צו פערבייטען עס מיט „עכט-העברעאיש“, ווי אין פסוק שטעהט...

נאָך דער דאָזיגער אַרבייט האָט זיך זיין שלאַפקייט גע-שטאַרקט און ער איז געוואָרען אַלץ מעהר אָבגעשוואַכט, אַזוי אַז פאַר-אַ-יאָרען סוף ווינטער איז נישט געווען פשוט צו דער-קענען דעם פריש-לעבעדיגען, אייביג-יונגען זיידען, אַן׳אמת׳ער זקן איז ער געוואָרען, אויסגעזעהן ווי אַ שוואַכער צובראָכענער אַלטיטשקער, קוים אויף די פיס זיך געהאַלטען. איצטיגס מאָל האָט „די באָבע“ געמוזט פאָלגען דעם דאָקטאָר׳ס גזירה און אַרויספאָהרען מיט׳ן זיידען אויף זומער אויסער דער שטאָדט אויף דער פרייער נאַטור.

סוף מאַי איז דער זיידע געקומען אין דער זומער-וואוי-נונג אויפ׳ן „גרויסן פאָנטאַן“ ביי אדעס — און אַ מערקווירדיגע זאַך! עפּעס נאָר אַזוי ווי מיט אַ כשוף איז ער מיט אַמאָל געוואָרען ווי גאָר אַן׳אַנדער מענש. גלייך ווי יענער גריכישער גבור, וואָס האָט געדאַרפט זיך נאָר צורירן צו דער ערד, ער זאָל ווידער בעקומען זאַפט און קראַפט, אַזוי איז דער זיידע געוואָרען געזונד און פריש, ווי נאָר ער איז געקומען אין נאָהענטער בעריהרונג מיט דער נאַטור. די הייס-געליעבטע זיינע פון אייביגע יאָהרען, די פרייע נאַטור, האָט באַלד בעוויזען

איהר ווירקונג אויף איהם, ווי אַ וואונדערליכע רפואה, ווי דער בעסטער באַלזאַם.

געדאַרפט האָט מען זעהן דעם אַלט-יונגען ר׳ מענדעלע אויף זיינע שפּאַציר-געננג אין דער אומגעגענד אַרום און אַרום, וואָס ער פלעגט גאַנצע שעה׳ן-לאַנג מאַכען אַלע טאָג, און אָפטמאָל צוויי מאָל אַ טאָג, ווי דאָס וועטער זאָל נישט זיין שלעכט. פריש און מונטער, גלייך, אויסגעצויגען ווי אַ פּאַלמען-בוים, מיט אָפענע, קורץ-שאַרפזיכטיגע אויגען, האָט ער מיט גרויס הנאה נישט אויפ־געהערט זיך נייגיריג איינצוקוקען אין יעדען פעלד-בלימעלע און גרעזעלע, אין יעדען פויגעלע אין זומער-פליגעלע. אַלץ אַרום אין דער נאַטור האָט פאַר איהם געלעבט און גערעדט יעדעס מיט זיין לשון, און ער צוזאַמען מיט איהר, מיט דער לעבעדיגער נאַטור, איז געווען פול מיט לעבען, מיט יוגענד-זאַפט. נישט אומזיסט האָב איך געהערט פון איהם נישט איינמאָל ביי אַזעלכע שפּאַציר-געננג (דעם זומער האָב איך געהאַט דאָס גליק מיט איהם צו וואוינען אין נאָהענטער שכנות): „ווי באַלד איך פיהל אַזוי די נאַטור און קאָן נאָך פון איהר אַזוי געניסען מיט אַזאַ אמת׳ער הנאה, איז עס אַ גוטער סימן, אַז דער לעבנס-קוואַל אין מיר האָט זיך נאָך נישט אויסגעשעפּט און איך האָב נאָך זאַפט אויף לאַנגע יאָר״.

און וויפיעל לעבען האָט דער זיידע אַרויסבעוויזען אין זיין ריידען און שמועסן בשעתן אַרומגעהן אין די ווייטע און ברייטע פעלדער! נישט ווי אַ 77 יעהריגער גרייז-גראָהער מאַן, נאָר מיט אַ פריש-לעבעדיגען טעמפּעראַמענט פון אַ הייס — בלוטיגען יונגען-מאַן, פלעגט ער אַרומריידען ברייטליך און שארף, אַמאָל גאַנץ היציג און אויפגעבראַכט און אַמאָל גאָר געלאַסען מיט אַ גוטמוטיגען שמייכעל, וועגען פערשיעדענע ענינים, וואָס קומען איהם אויפן זינען, סיי וועגען דעם, וואָס ער האָט די לעצטע טעג בעגעגענט אין די יודישע צייטונגען, וועלכע ער בעקומט און לייענט זיי אַלע איבער, סיי ערינערונגען וועגען עפּיזאָדען און מענשען-טיפּען פון אַמאָליגע יאָהרען, און סיי וועגען גלאַט אַזוי זאַכען, וואָס אַ בילד פון דער נאַטור רופט ביי איהם אַרויס אין געדאַנק.

און ריידען רעדט דער זיידע אָפּט מיט פּאָעטישע בילדער, מיט טרעפענדע, שען-אָנגעמאָסטענע גלייכעגישען, און דאָ און דאָרט וואַרפען זיך דורך אין זיין שמועס גלענצענדע פונקען און שלענגלען זיך בליצען פון שאַרפזין.

מיר געהען, א שטייגער, פאַרביי א שען בעפוצטע ווילע מיט זעהר פיין-געארדנעטע בוימער, מיט בעקוועמע ברייטע אַלעען, רופט ער זיך אָן צו מיר: „זעהט איהר, אָט האָט איהר אייך פונקט ווי אייער „ספר האגדה", אויך גאַנץ-פיין אַרומגעשניטען און אַרומגעהאַקט, אויסגעגלייכט און צוגעגלעט און אַרומגעטאָקט און אויסגעשטעלט מיט א סדר, מיט א מאָס, יעדעס בעזונדער צוגעפּאַסט אויף זיין אָרט, געוויס שען אנצוקוקען פון דערווייטענס, וואָס האָט מען דאָ צו ריידען. פאַר מיר אָבער, מוז איך אייך זאָגען, איז פיעל ליעבער און חשוב'ער די אמת'ע נאַטור ווי זי איז, נישט גע'מלאכה'ט, נישט געקינצעלט. איך האָב ליעב נישט דעם געמאַכטען אַרום געפוצטען גאָרטען. נאָר דעם נאַטירליכען געדיכטען וואַלד פון דער אַלטער יודישער אגדה, אויף איהר אָרט אין תלמוד און מדרשים, מיט די הויכע פערדרעהטע און פערפלאָנטערטע צווייגען, וואו עס דאַרף דיר, אמת, קאָסטען אמאָל מעהר מיה זיך דורכצומאַכען א וועג, דו פיהלסט אָבער דערפאַר, אז דאָ שוועבט אויף דיר גאָט'ס גייסט און דו ווערסט אַרומגענומען און איינגעהילט מיט'ן גרויסען וועלט-סוד פון דער העכסטע אָריגינעלער נאַטור".

— וועגען דעמזעלבען „ספר האגדה" האָט ער געגעבען נאָך אַנ'אַנדער גלייכעניש. „עס קומט אויס, — זאָגט ער, — גלייך ווי ריינע סטיליזירטע מילך, אין דעם נויטיגט זיך אָבער נאָר א חולה; אפנים, אונזערע יודישע קינדער זענען שוין גענוג קראַנק, אז זיי קאָנען שוין נעביך אויף אַנ'אַנדער אופן נישט פערדייען אונזער אגדה".

אַנ'אַנדערס מאָל קומען מיר נעבען א פעלד, וואו עס אַרבייט א שנייד-מאַשין. און דער זיידע האָט ווידער פאַר זיך א פאַרטיגע אילוסטראַציע צו זיין געדאַנק וועגען „ספורי

המקרא״ (פארקירצטען חומש פאר קינדער) „דער ספורי המקרא״ אייערער — מאכט ער צו מיר — איז אזוי פאר זיך א פיין שטיקעל ארבייט, נאר זאגט אייך, וואס איהר ווילט, ס׳איז פארט נישט דער חומש, עס פעהלט מיר די פאעזיע פונ׳ם גאנצען חומש ווי ער איז. וואס קענט איהר, א שטייגער, האָ-בען צו דער ארבייט פון א היינטיגער שנייד-מאשין? דאכט זיך, זי טהוט זיך איהר זאך בשלמות, אויפ׳ן בעסטען אופן. איהר זעהט, ווי זי ארבייט גוט און גלאט, ס׳איז אָבער אינ-גאנצען אויסגעשטאָרבען די פאָעזיע פון אמאָליגען שניט, איהר זעהט נישט פאר זיך צושפרייט אויפן פעלד די שניידער און שניידערינס, איהר הערט נישט זייער געזונטען געלעכטער, זייער געזאנג ביי דער ארבייט און געהענדיג פון דער ארבייט, קורץ גערעדט, טויט אָהן א נשמה״...

און אמאָל נעהמט-אפיר דער זיידע געהענדיג דאָס ליעבע תנ״כ׳ל, אין וועלכען ער איז אזא בקי און אזא חריף צוזא-מען, און גיט-איבער אויסוויינינג עפעס א שארפזיניגען אויפטהו זיינעם אויף איינצוזעצען און רעכט-מאכען אזעלכע שווערע פסוקים, וואָס לאָזען זיך נישט איינבייסען. אָדער ער טייטשט-איין א פסוק מיט א וויציגען שפאס, וואָס האָט א טיעפען זין. למשל „ואת אחיך תעבוד״ — יצחק בענשט עשו׳ן, אז ער וועט דיענען זיין ברודער יעקב׳ן. וואָס איז דאָס פאר א משונה ברכה, בענשען איינעם, אז ער וועט זיין א דיענער ביי יענעם? נאָר ווי מיר זעהען ארויס בעשיינפערליך אין היינטיגע צייטען שטעקט אין דעם א גרויסע ברכה פאר עשו׳ן, ווייל יעקב׳ס א זוהן, ווי באלד ער בעקומט געלד און ווערט א גרויסער באנקיר, א רייכער פאבריקאנט, וועט ער שוין אויף קיין פאל, איהר מעגט זיין זיכער, נישט נעהמען ארבייטער און דיענער פון זיינע ברידער, פון יעקב׳ס קינדער, נאָר דווקא פון עשו׳ס...

און גאָר אמאָל דערמאָהנט זיך דער זיידע אין איינעם פון די וויכטיגע און אינטערעסאנטע פערזאָנען פון זיינע יוגענד-פריינד און אזוי בעקאנטע, ווי יהושע-מרדכי ליפשיץ, דער פערפאסער פונ׳ם ערשטען רוסיש-יודישען ווערטער-בוך, אָדער

ר׳ מרדכי סטרעליסקער, יוסף-הירש פאליטשינעצקי און אנדערע לעהרער פון דער ראבינער-שול, וואס יעדער פון זיי איז א „ספר בפני עצמו״, א גאנץ בוך פאר זיך. דער זיידע דער-צעהלט אויך מיט התפעלות פערשיעדענע עפיזאָדען פון „בימים ההם״, פון יענע אלטע צייטען און אלטע העכסט-אינטערעסאנטע טיפען — און איהר שטעלט-אן מויל און אויערען און עס ווילט זיך אייך ער זאל דערצעהלען נאך און נאך. עס טוט אייך נור באנג, פארוואס עס געפינט זיך נישט בשעת-מעשה איינער ביי דער זייט מיט פאפיר און בליישטיפט, וואס זאל אויפ׳ן אָרט דאס אלץ פערצייכענען וואָרט איין וואָרט.

בכלל, איז ר׳ מענדעלע „שבעל-פה״, ד. ה. ר׳ מענדעלע׳ס שמועסען, און אפילו די שיחת-חולין זיינע, אָפטמאל אויפ׳ן העכסטען אופן אָריגינעל און אינטערעסאנט, און עס וואלט זעהר כדאי געווען, אז זיינע נאָהענטע בעקאנטע שריפטשטעלער זאלען אָפטער דערמיט בעקאנט מאכען דעם עולם, ווי מ׳איז זיך נוהג ביי די אומות-העולם מיט אלץ, וואס האט א שייכות צו זייערע גרויסע.

נישט אינגאנצען אָבער האט זיך דער זיידע איבערגע-געבען צו רוה, ווי מען זאָגט, „אין שויס פון דער נאטור״, אויך אויף דער פרייער נאטור האט ער זיך נישט בעפרייט פון „עול תורה״, און גאנץ אָפט פלעגט ער זיך צוכאפען צו א ספר און נישט קוקען, נאר לערנען, זיך פערטיפען אין איהם. און כמעט שטענדיג, ווען מ׳האט איהם געטראָפען אין דער היים, האט מען איהם געפונען זיצען איינגעבויגען איבער דעם אלטען קליינעם תנ״כיל, וואס איז ביי איהם פערבליבען אנ-אָנדענק, דאכט זיך, נאך פון גאטלאָבער׳ן, צי איבער דעם מדרש-רבה, אָדער גאר פערטיעפט אין א גרויסער ש״ס-גמרא. און אז ער הויבט-אויף די קורצזיכטיגע אויגען פונ׳ם ספר און

דערזעהט אייך, רופט ער זיך אָן: „הערט איהר, מיר מעגען שטאָלצירען, גרויסע מענשען זענען זיי געווען, אונזערע אַלטע חכמים!״ און ער גיט אייך איבער מיט התלהבות, אַ פרישען געדאַנק, וואָס ער האָט נאָר-וואָס אַרויסגעשעפּט פון׳ם אַלטען קוואַל, פון׳ם מדרש, צי פון דער גמרא, אָבער גלאַט אַנ׳אויס-דרוק, וואָס גיט-איבער עפּעס אַ בעגריף קורץ און שאַרף און דייטליך. „זאָגט אייך, וואָס איהר ווילט — גיט ער צו — אָקעגען זיי הויבען מיר נישט אָן צו קאָנען שרייבען; וויפיעל מיר זאָלען זיך נישט ברעכען דעם קאָפּ, וואָלטען מיר אַזוינס אויף קיין פאַל נישט געקאָנט צוטראַכטען״.

נאָר מיט לערנען אַליין, מיט אַריינקוקען אין אַ ספר, קאָן זיך דער זיידע נישט בעגנוגנען. איהם ווילט זיך אַרבייטען, שרייבען. און דערפאַר, אַז איך מיט ביאַליק׳ן האָבען איהם פאָרגעלעגט, מיר זאָלען צוזאַמען איבערזעצען אויף יודיש די „ספורי-המקרא״ — האָט ער זיך דעם אָנגעכאַפּט. „אודאי, — האָט ער געזאָגט — וואָלט גלייכאַר געווען זיך נעהמען צום גאַנצען חומש, נאָר איהר ווילט דוקא „ספורי-המקרא״, וועל איך אייך צוליעב טהון״.

און אַזוי איז געבליבען. צוויי מאָל אין דער וואָך, אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, פלעגט זיך ביאַליק אַראָפּכאַפּען אין אונזער ווינקעל און מיר האָבען געאַרבייט צו בּיסעלעך אין דער איבערזעצונג.

איך זאָג „צו ביסעלעך״ — דאַרפט איהר וויסען, אַז שולדיג איז אין דעם געווען איינער פון די צוויי אייניקלעך, אַלע מאָל אָן אַנדערער פון זיי, אַלענפאַלס נישט דער זיידע. דער זיידע, פערשטעהט איהר, האָט בטבע פיינט צו אַרבייטען צו ביסעלעך. ער האָט ליעב, אַז אַרבייטען זאָל זיין געאַרבייט. און נישט איינמאָל פלעגט איהם אויסקומען צוהאַלטען זיינע צוויי מיטהעלפער, נישט דערלאָזען אָברייסען זיך פון דער אַרבייט ביז מען וועט „מאַכען נאָך אַ קאַפּיטעל״, אין דרויסען איז אַזוי שען, דער קריסטאַל-לויטערער הימעל זעהט זיך דורך, די ליכטיגע זון שיקט-אַריין איהרע מילדע שטראַהלען און פערבעט אַרויס אויפ׳ן פרייען פעלד.

אויפן גרינעם גראָז — דער זיידע וויל פון קיין זאַך נישט וויסען, אַרבייטען זאָל זיין געאַרבייט.

און מ׳האָט געדאַרפט זעהען, ווי דער זיידע פערהאַלט זיך צו דער אַרבייט, ווי ער איז אין איהר אינגאַנצען אַריינגעטהון, ווען מיר, די צוויי מיטאַרבייטער זיינע, האָבען זיך אַמאָל גענומען אַמפּערען, ווי דער שטייגער, וועגען אַ וואָרט אָדער אַן אויסדרוק, פלעגט ער מאַכען צו אונז: „שאַט, לאָז זיין שטילער אַ ביסעל, לאָזט מיך הערען, וואָס זאָגט אויף דעם מיין יודעל". ווער „זיין יודעל" איז, האָבען מיר שוין געוואוסט. נאָך פון אָנהויב-אָן האָט ער אונז ערקלערט, אַז ביי דער דאָזיגער אַרבייט מאָלט ער זיך אויס, ווי עס שטעהט איהם ביי דער זייט אַ פּשוט יודעל, וואָס רעדט ריין יודיש אָהן חכמות, און ער, דער זיידע, דאַרף זיך נור גוט איינהערען, ווי אַזוי אין אַזאַ פאַל רעדט אָט דאָס יודעל. און דאָס יודעל פלעגט איהם אָפטמאָל שטעהען אין דער נויט און איינרוימען אין אויער אַן עכט-יודישען טייטש פּשוט אין גוט צוגעפּאַסט אויפ׳ן אָרט.

ביי דער אַרבייט האָט מען באמת געקאָנט אַרויסזעהען, אַז דער זיידע האָט נישט געהאַלטען און האַלט נישט ביי קיין סיום. און אויב נישט אָנהויבען נאָכאַמאָל פון „בראשית", אָבער אַלענפאַלס קאָן נאָך זיין שענער גייסט זעהר שען אַרבייטען. גייסטיגע אַרבייט שוואַכט איהם נישט אָב; אַדרבה, זי גיט איהם צו זאַפט און קראַפט.

ח. ראוויניצקי.

מענדעלע און אחד-העם.

מענדעלע איז שטענדיג און אין יעדער זאך געווען שטארק סוביעקטיוו. ער האט זיך ס'רוב געפונען אונטער דער ווירקונג פון עפיס א געפיהל און צן איבערגייענדיקער שטימונג. און אויף אחד-העם'ען, וועלכער איז זיך תמיד געגאנגען זיין בעזונדערען אייגענעם וועג און נישט אומגעקוקט זיך, נישט אויף רעכטס, און נישט אויף לינקס, פלעגט ער אפטמאל זיך בייזערען, ווערען אין כעס און אפילו פארביטערט צוליב עפעס א פארבייגייענדיגען געפיהל, וואס האט איהם בעהערשט.

אט האט ער, למשל, איבערגעלייענט איינעם פון אחד-העם'ס ארטיקלען, אין וועלכען אחד-העם באטאנט בעזונדערס די גרויסקייט און וויכטיגקייט פון דעם „מרכז-הרוח" („גייסטיגען צענטר"), און א סך ערטער אין דעם ארטיקעל האבען איהם שטארק אויפגערעגט. און אז איך בין צו איהם אין יענעם מאמענט ארויפגעקומען, האט ער זיך נישט געקאנט איינהאלטען, נישט אויסצוגיסען זיין צארען אויפ'ן קאפ פונ'ם „משיב הרוח ומוריד הגשם" מיט אזוינע מינע רייד:

— דער „רוח" (גייסט) האט איהם באפאלען, אט דעם מענשען! שטענדיג, א גאנצען טאג האלט ער אין איין פערשפרייטען צווישען די יודען די תורה פונ'ם רוח און הערט נישט אויף נביאות צו זאגען אין נאמען פון דעם אלהי-

*) איבערגעזעצט פון העברעאיש.

הרוחות. רבונו של עולם, צי פעלט דען דעם פאָלק ישראל גייסט? מיר דאַכט, אַז דאָס יודישע פאָלק איז שוין דערגאַנגען צו דער מדרגה, וואָס קיין גוף איז נישטאָ און קיין געשטאַלט פון אַ גוף איז אויך נישטאָ. אַדרבא, פערקערט, אין יודישען פאָלק איז דאָ פיעל מעהר גייסט, ווי עס איז נויטיג, און אַ יוד פון אונזער צייט דאַרף זיך בעמיהען צו זיין אויך אַ ביסעל אַ מענטש מיט אַ גוף, אַ בשר-ודם, און אַוועגשיקען אַמאָל דעם ג י י ס ט (רוח) צו אלדי-רוחות...

אַמאָל טרעפט זיך, אַז דער זיידע געפינט זיך אין אַן אַנדער מין שטימונג, און פערעל שיטען זיך פון זיין מויל, און ער צודרש׳נט זיך גאָר אויף אַ געהויבענעם שטייגער, מיט די שענע משלים, מיט די גלענצענדע און וואונדערבאַרע בילדער וועגען דעם גייסט פון פאָלק-ישראל, וועגען זיין גרויסקייט און שטאַרקייט. און אַז דו ווענדסט זיך צו איהם און מאַכסט איהם דערויף אויפמערקזאַם מיט אַ בעוואונדערונג:

— זיידע, איהר זענט דאָך שוין געוואָרען אַן אמת׳ער אחד-העמ׳יסט!

שטעלט ער אָן אויף דיר זיינע צוויי קורצזיכטיגע אויגען און ענטפערט מיט אַ נאַאיוו-קינדעריש געלעכטער, ווי זיין שטייגער איז:

— איך אַן אחד-העמ׳יסט? ניין, טייערער, האָסט אַ טעות. פערקעהרט, אחד-העם, ווען ער רעדט אַזוי, איז ער אַ „מענדעליסט״, ווייל אַזוינע ווערטער האָב איך שוין לאַנג געזאָגט, און זיי זענען אויסגעקריצט אויף מיינע לוחות פיעל, פיעל פריער פאַר אחד-העמ׳ס מתן-תורה.

בכלל פלעגט מענדעלע שטענדיג זאָגען:

— איך און אחד-העם זענען מיר ווי צוויי עלעקטרישע נעגאַטיווע קראַפטען, וואָס כאָטש זייער טבע איז אָבצושטויסען איינע די צווייטע, זענען זיי דאָך פון איין מין.

אָבער דער אָבשטויסענדיגער כוח פון אָט די צוויי גרויסע קראַפטען — און דער עיקר פון איין צד, פונ׳ם היציגען

מענדעלע׳ן — פלעגט ווירקען זעהר זעלטען נאָר אין אַ הייסען מאָמענט און אויך דאַמאָלס — נאָר אויף אַ קורצער צייט.

אין אַזאַ קריגערישען מאָמענט פלעגט מענדעלע אויסרופען שטאַרק אין כעס:

— דו ווייסט, אחד-העם ברענגט מיך אַמאָל אַריין אין אַזאַ גרימצאָרען, אַז איך וואָלט איהם גענומען און וואָלט איהם מיט מיינע אייגענע הענד אויפגעהאָנגען פאַר זיין אייגענער רוחניות — און ער פלעגט דערביי צוגעבען: און שפּעטער, פאַרשטייט זיך, וואָלט איך איהם אַליין מספּיד געוועזען און וואָלט ביטער בעקלאָגט די גרויסע אבדה, ווייל ווער קען איהם ביי אונז פאַרטרעטען?

איינמאָל האָט מענדעלע׳ס גרימצאָרען אויף אחד-העם׳ען געברענט פלאַם-פייער.

עס איז געוועזען בעת אחד-העם׳ס אַ פאָרטראַג אין אָדעס, אין יאָהר תרס״ד, אין יודישען סוחרים-קלוב „בעסיעדאַ״, וועגען משה רבנו: דער פאָרטראַג איז דערנאָך אָבגעדרוקט אין דריטען חלק „על פרשת דרכים״. אין אָט דעם אינטערעסאַנטען פאָרטראַג האָט אחד-העם אויף אַ גלענצענדען אופן ארויסגעזאָגט זיין מיינונג, אַז אונז דאַרפען שטאַרק נישט אַרען די שאלות און ספקות, וואָס די געלערענטע פון די אומות-העולם שטעלען: צי איז טאַקע דער מאַן משה געווען במציאות, צי האָט ער געלעבט און געווירקט אויף אַזאַ אופן, ווי מיר האָבען עס בקבלה א. א. וו., א. א. וו. מיר האָבען דעם משה, וואָס ליגט אין דער פאַנטאַזיע פונ׳ם פאָלק, און ווען אפילו „עס זאָל עמיצען געלינגען בפירוש צו דערווייזען, אַז משה איז אינגאַנצען נישט געוועזען אָדער אַז ער איז געוועזען נישט אַזאַ, וועט דורך דעם גאָרנישט געמינערט ווערען די היסטאָרישע ווירקליכקייט פון משה אַלס אידעאַל, וועלכער איז פאַר אונז פאָראויס געגאַנגען נישט נור פערציג יאָהר אין מדבר-סיני, נור טויזענדער יאָהרען אין אַלע „מדבריות״, דורך וועלכע מיר זענען דורכגעגאַנגען פון מצרים ביז אַהער״. און אָט די ווערטער, וועלכע זענען געוועזען נישט מער ווי אַ הקדמה צו דעם

עצם פאָרטראַג, האָבען מענדעלע׳ן, וועלכער איז געווען צווישען די צוהערער, שטאַרק אויפגעבראַכט און אויפגערעגט. מענדעלע איז געזעסען ווי אויף הייסע קוילען, געזאָדען און געוואָרען אויפגערייצט.

ר׳ מענדעלע איז בכלל געווען אַן ענטשלאָסענער און אויסגעשפּראָכענער געגנער פון די עקסטרעמע ביבעל-קריטיקער און ער האָט שטענדיג געהאַט אויף דער צונג שאַרפע און האַרבע ווערטער געגען די קריטיקער, וואָס רייסען זיך אַריין אין דעם הייליגען היכל פון תנ״ך מיט זייערע העק און גראָב-אייזענס און ערלויבען זיך צו צעשטערען און צוברעכען און צו פאַרדרייען גאָטס לעבעדיגע רייד ביז צו אַ מין פערזעניש. דאָס—פלעגט ער טענה׳ן — איז אַן עסק פאַר גויים, וועמענס געלערנטע פון ביבעל-וויסענשאַפט זענען ס׳רוב גראָבע-יונגען עמי-הארצים אַנטקעגען אונזערע תלמידי-חכמים. און מענדעלע אַליין איז געווען אַ בקי אין תנ״ך, וואָס האָט גאָר זיין גלייכען נישט. זיינע חידושים און המצאות אין תנ״ך פלעגען ממש פערוואונדערן זיינע צוהערער מיט זייער טיפקייט און חריפות, און עס איז אַ שאָד, וואָס זיי זענען נישט פערשריבען און פעראייביגט געוואָרען. משה-רבנו, דער פאָטער פון אַלע נביאים, איז געווען זיין הויפּט-העלד פון דער וועלט-געשיכטע, און זיין נאָמען איז ביי מענדעלע׳ן תמיד טייער און געהייליגט געווען — און אָט קומט איינער נישט פון די גויים, נאָר דווקא אחד-העם, איינער פון די אויסדערוויילטע תלמידי-חכמים צווישען אונז, — שטעלט זיך אַנידער פאַר אַ גרויסען עולם דרשנ׳ען, און זיינע ווערטער אַזעלכע אפּיקורסישע ווערטער, ווערען אויסגעהערט שטיל און געלאַסען, גלייך ווי מ׳וואָלט שוין ביי זיך געפּועלט, אַז מ׳קען צווייפלען אין דעם, צי דער געטליכער מאַן משה האָט עקזיסטירט אין דער ווירקליכקייט אָדער נאָר אין דער פאַנטאַזיע!

דער זיידע האָט זיך איינגעהאַלטען, ס׳איז איהם שווער געווען צו בלייבען זיצען רוהיג אויף זיין אָרט ביז׳ן סוף פון דער לעקציע. און באַלד ווי דער רעדנער האָט געענדיגט זיינע לעצטע ווערטער, ווען דער גרויסער עולם האָט נאָך נישט

אויפגעהערט צו אפלאָדירען, ווי דער שטייגער איז, מיט גרויס בעגייסטערונג, האָט זיך ר׳ מענדעלע געווענדעט צו זיין פריינד, דעם בעריהמטען היסטאָריקער שמעון דובנאָוו, וועלכער איז נעבען אים געזעסען. איהם אָבגערופען אָן א זייט, זיין פנים האָט געפלאַמט פון כעס, און ער האָט מיט אַן איינגעהאַלטענעם ווייטאָג געזאָגט:

— ווי געפעלט אייך די שענע דרשה? אז אָך און וועה איז צו די אויערען, וואָס האָבען אזוינס געהערט! ווייסט איהר? עס שטעהט געשריבען אין דער תורה וועגען משה׳ן „און קיין מענש ווייסט נישט זיין קבר ביז אויפ׳ן היינטיגען טאָג״. איך בין דער מענש, וועלכער ווייס אויף היינטיגען טאָג, וואו משה־רבנו׳ס קבר געפינט זיך. דאָ אויף דעם אָרט, אין זאַל פונ׳ם יודישען סוחרים קלוב „ביעסידע״, האָט מען משה׳ן בעגראָבען, דאָ איז זיין קבר, און דער קברן, וואָס האָט זיך טריי מיט אָט דער הייליגער מלאכה פערנומען איז — אונזער אחד־העם!

נאָר אויך אָט דער גרויסער כעס האָט, חלילה, לאַנג נישט געדויערט.

ר׳ מענדעלע האָט זיך בעמיהט ארויסצורייסען פון האַרצען דעם כעס צו אחד־העמ׳ען, וועלכער האָט, לויט זיין מיינונג, עפענטליך אָבגעטהון אזא חלול־השם און נישט געווען פאָרזיכטיג ארויסצוזאָגען אזעלכע ווערטער, וואָס פאַסען פאַר איהם נישט. עס איז אָבער נישט וויניג צייט אוועג, און דאָס צורירען זיך צו דער וואונד פלעגט ביי דעם זיידען ארויס־רופען אַן אויפרעגונג, וואָס פלעגט אָבער ווידער פארבייגיין... ער האָט אויך ווייטער נישט אויפגעהערט צו שעצען אחד־העמ׳ען און איהם תמיד ליעב געהאַט מיט׳ן גאַנצען האַרצען.

אָפטמאָל פלעגט ר׳ מענדעלע זיך ערלויבען גוטמוטיג א שטיך צו טון און חוזק צו מאַכען פון דעם אָדער יענעם עסקן און שרייבער פון די חובבי־ציון, אחד־העמ׳ס מקורבים און חסידים. אויף איינעם אַן עסקן, צום ביישפיל, פון די בעזונ־דערע טומלער פלעגט ער זאָגען: דער קינפטיגער היסטאָריקער פון אונזער תקופה, ווען אוודאי, ווי עזרא הסופר אין זיין צייט,

וועלען געבען אַ פולע רשימה פון די עלטסטע עולי־הגולה, און אויף די דאָזיגע נעמען וועט ער שטעלען, ווי דער שטייגער איז, דעם טראָפּ, און אויף דעם נאָמען פון י ע נ ע ם עסקן וועט געוויס קומען דער טראָפּ „קרני־פרה", און, לייענענדיג יענעם נאָמען, וועט מען מוזען לאַנג אויסציהען און ציקלען זיך לויט די אַלע כללים פון דער דאָזיגער נגינה (און בשעת־מעשה פלעגט דער זיידע אויסציהען דעם דאָזיגען נאָמען, לאַנג ציקלען זיך לויטן טראָפּ פון „קרני־פרה")... אָדער אויף איינעם אַ שרייבער פון אחד־העם׳ס תלמידים און נאָכפאָלגער פלעגט ר׳ מענדעלע צוזאָגען: דאָס איז אחד־העם׳ס „גולם", פונקט ווי דער „גולם" פון ר׳ לייב שרה׳ס אָדער פון׳ם מהר״ל מפראג אין זיינע צייטען, אַלץ וואָס ער רעדט און וואָס ער שרייבט, טהוט ער עס מיט׳ן כח פון אחד־העם׳ס „שם־המפורש".

אָט די ליצנותן זענען דערגאַנגען צו אחד־העם׳ען. און נישט נאָר דאָס אַליין, עס האָבען זיך אויך געפונען גוטע מענשען, וואָס האָבען צוגעטראָגען אחד־העם׳ען אויך די האַרבע ווערטער, וואָס דער זיידע פלעגט אַרויסזאָגען וועגען איהם אין אַ מאָמענט פון אויפרעגונג. אחד־העם אָבער האָט אויף די ווערטער קיין געוויכט נישט געלעגט; הערענדיג די ליצנותן, פלעגט ער לאַכען פון גאַנצען האַרצען, און קיינמאָל זענען נישט געשטערט געוואָרען דורך דעם די זעהר פריינדליכע באַציהונגען צווישען אחד־העם׳ען און ר׳ מענדעלע׳ן.

אויטאָ-דאַ-פע

פאַראינערונגען לכבוד דעם ליטעראַרישען יום-טוב פונ'ם זיידען „מענדעלע מוכר-ספרים", געשריבען פון זיין ערשטען אייניקעל*).

דער בנוהג-שבעולם איז, אז סע שטאַרבט — ניט דאָ געדאַכט, ניט פאַר אייך געדאַכט, ניט פאַר קיין שום אידען געדאַכט — אַ גרויסער מענש, בעקומט מען איהם ליעב און מע הויבט אָן נאָכזאָגען שבחים נאָך זיין בעט, און מע הויבט זיך אָן דערמאָנען און נאָכדערצעהלען פון איהם מעשיות, עפיזאָדען, אַנעקדאָטען, אַפאָריזמען, געדאַנקען, ווערטלעך, גלייכווערטלעך, חכמות און נאַרישקייטען — אַלץ גיט אַהער, אַלץ איז אַ סחורה, אַלץ ווערד פערצוקערט. איך נעם מיר די שטאַרקייט צו זאָגען, אז ס'איז אַ נאַרישער מנהג, און אויב איהר ווילט — טאַקי אַ שטיקעל עולה אויך. אַ קונץ נאָכ'ן טויט דערצעהלען שבחים?

---

*) איך האָב שוין איין מאָל מוסר-מודעה געווען פאַר דער גאַנצער וועלט, אז דאָס בין איך געווען דער ערשטער, וואָס האָב אָנגערופען מענדעלע מוכר-ספרים מיט'ן נאָמען „זיידע", און ער מיך — „אייניקעל", פון דעמאָלט אָן זענען מיט גאָט'ס הילף אויסגעוואַקסען, קיין עין הרע, אַ גאַנצער דור מיט „אייניקלעך" — יע...

שלום-עליכם.

פאַרוואָס זאָל דער בעטרעפענדער אַליין אויך ניט געניסען פונ׳ם כבוד? פאַרוואָס זאָל ער אַליין ניט זעהן און ניט הערען די אַלע שבחים מיט די מעשיות, וואָס מע דערצעהלט זיך אָן פון איהם, מיט די עפּיזאָדען, אַנעקדאָטען, אַפאָריזמען, געדאַנקען, ווערטלעך, גלייכווערטלעך, חכמות און נאַרישקייטן? אדרבה, איך געה נאָך ווייטער: איך זאָג גאָר, אַז ס׳איז מצהר יושר פאַר׳ן לעבען אַלס נאָכ׳ן טויט צו איבערגעבען אַזעלכע זאַכען, וואָרים טאָמער חלילה — לא יעלה ולא יבוא — עס מאַכט זיך אַמאָל, איינער איז מגזם, דערצעהלט אויף איהם אַזעלכעס, וואָס ניט געשטוי- גען, ניט געפלויגען, קאָן ער אַרויסטרעטען אין דער עפענטליכ- קייט, ואין החי יכול להכחיש את החי, און זאָגען: „זייט זשע מוחל, רב איד, איהר האָט, דאַכט זיך, אויסגעטראַכט אויף מיר, מחילה, אַ גרויסען ליגען״...

אויף איינעם אַ לץ דערצעהלט מען, אַז ער האָט זיך געוועקגעלאָזט למדינת הים, אין אַ ווייטען וועג אַריין, און האָט אַרויסגעלאָזט אַ קלאַנג, אַז דאָס שיף איז אונטערגעגאַנגען און ער איז דערטרונקען געוואָרען. לאחר זמן קומט ער צו פאָהרען אַהיים און טרעפט מסתמא איין איבערקעהרעניש: דאָס ווייב האָט צוגענומען איין אַנדערער, די שטוב האָט מען פערקויפט, מיט זיין גוטס האָבען זיך צעטיילט זיינע גוטע פריינד — אַ חורבן! ער געהט אַרום פון שמונים צו בוני׳ן: „האָט איהר געהערט איין אומגליק, אַזאַ-נ-אומגליק?״ „צו וואָס האָט דאָס אייך געטויגט?״ „איך האָב געוואָלט הערען, וואָס וועט די וועלט זאָגען״...

אַ יובילעאום — דאָס האָבען שוין אַ סך חכמים געזאָגט — איז געגליכען, להבדיל, צו אַ לויה. בדידי הוה עובדא — איך אַליין האָב איבערגעלעבט פאַר אַ פאָר יאָהרען אַזאַ מין „לויה״, זיך אָנגעהערט אויף זיך אַזעלכע שבחים, וואָס זאָגען מ׳ר קיינ- מאָל ניט געקומען אין חלום. איין אַבירה נאָר, וואָס דער צו האָט זיך פערגעסען און גיך אַנשוויגען געוואָרען... און מחמת איך ווייס דעם טעם פון „יובילעאום״, ווילט זיך מיר מהנה זיין דעם „זיידען״, און דעם זיידענ׳ס פיל׳ן פריינד און פערעהרער, האָט

מיט איינעם פון די פילע, פיעלע עפיזאָדען, וואָס איך האָב וועגען דעם זיידען צו דערצעהלען און צו דערצעהלען.

די מעשה האָט זיך געטראָפען אין אָדעס, ביי׳ם ברעג פונ׳ם שווארצען ים, אויפ׳ן גרויסען פאָנטאָן, זומער אויף אַ דאַטשע — מיט אַלע סימנים, און דער בעסטער סימן וועט זיין דער נאָמען פון דער דאַטשע „מאַנדראַזשי״ — און לאָז דער זיידע זיך דערמאָנען, ואין החי יכול להכחיש את החי!...

אין יענער צייט — אַ יאָהר צוואַנציג דאַרף שוין זיין אין דעם — בין איך געווען אונטער׳ן איינפלוס פונ׳ם זיידען און געשריבען אַ גרויסעס אַלעגאָרישעס ווערק, טאָקי, אַ ראָמאַן, נאָר מיט אַ פערשטעלעניש, כמו ווי להבדיל אַ מין „קליאַטשע״. און מחמת מיר האָט זיך געגלוסט געבען איין אַלעגאָריע, דאָס הייסט, איך האָב געהאַלטען פאַר די אויגען ניט דאָס ווירקליכע לעבען, נאָר די „כנסת ישראל״, בין איך מסתמא פערקראָכען אין אלף השישי אריין. און, ווי געוועהנליך, ביך איך געווען פערליעבט אין דעם דאָזיגען ווערק, ווי אַ חתן אין זיין כלה אין די געצעהלטע טעג פאַר דער חופה, געהאַלטען, אַז דערמיט ענדיגט זיך שוין די גאַנצע וועלט! און עס האָט זיך מיר זעהר געוואָלט בעוויזען פאַר עמיצען מיין געליעבטע כלה, מיין איך — מיין נייעס ווערק. וועמען זשע בעווייזט מען אַזאַ אבן-טוב, אַז ניט פאַר׳ן זיידען? סטייטש איך האָב אַזאַ מבוא: סך-הכל איין האַלבע שעה פון אָדעס, און דאָרט זיצט דער זיידע מענדעלע — ווי זאָגט מען: אַ כשר׳ער טאָפּ מיט אַ כשר׳ען לעפעל... נאָר וואָס דען? ווי קומט די קאָץ איבער׳ן וואַסער? טראָגען דעם ראָמאַן צום זיידען — צו אַ גרויס פעקעל. מטריח זיין דעם זיידען צו זיך — עפּיס נישט קיין דרך-ארץ. פאַלט אַ איד אויף אַ המצאה: זומער-לעבען, הייסט עס, מע בעדאַרף פערבעטען צו זיך אויף דער דאַטשע דעם זיידען — געניסען לופט, זיך אָבבאָדען אין ים, און אַביסעל שמועסען. איז אָבער אַראָבברענגען דעם זיידען ניט אַזוי גרינג, מע בעדאַרף האָבען אַ שעת-הכושר. גאָט האָט מיר געהאָלפען, עס האָט זיך גע-

פונען אַ שעת-הכּושר — אַראָבגעבראַכט דעם זיידען. אַ גאַסט אויף אַ גאַנצען מעת-לעת.

די מצוה פון „הכנסת-אורחים” איז, נאָך מיין נאַרישען שכל, מעהר לוקסוס ווי מצוה, און אויב עס וואָלט מיר זיין ערלויבט צו רעדען נאָך מעהר עפּענטליך, וואָלט איך זאָגען, אַז ניט דערי-מיט אַליין איז אברהם אָבינו געוועזן אַזוי גרויס, וואָס ער איז געווען אַ מכניס-אורח, ווארום וואָס קאָן זיין מעהר אַנגענעהם ווי אויפנעמען געסט?

נאָר אויב אויפנעמען געסט בכלל איז אַ פערגעניגען, איז האָבען פאַר אַ גאַסט דעם זיידען רב מענדעלע — אַ יום-טוב. מענדעלע מוכר-ספרים אין אַ געזעלשאַפט איז אַזוי פיעל אָריגי-נעל, אייגענאַרטיג, ווי מענדעלע מוכר-ספרים אין דער ליטע-ראַטור, און אויב איהר ווילט, איז ער אין לעבען נאָך מעהר בולט, ווי אין בוך. אין דער צייט ווען אַז מיר בעגעגענען זיך מיט אַנדערע שריפטשטעלער, טרעפט זיך אַמאָל, אַז מיר האָבען דערנאָך חרטה, למאי מיר האָבען זיי געזעהן אַזוי נאָהענט, איז דער זיידע מענדעלע פונקט דער היפך: ער איבערטרעפט אין אַ פערזענליכען בעגעגעניש אַלסדינג, וואָס איהר האָט אייך פאָרגעשטעלט פריהער אין אייער פאַנטאַזיע. נאַטירליך, ער איז ניט מיט הערנער — נאָר איהר דערזעהט פאַר זיך אַ פאַרשוין איין אויסערגעוועהנליכען. דאָס איז ניט נאָר אַ זקן שקנה חכמה, דער אמת׳ער טיפּ פון דעם אידישען תלמיד-חכם; דאָס איז אַ מענש, וואָס איז פול מיט לעבען, מיט בעוועגונג, וואָס דאָס לעבען טריפט ביי איהם אין אַלע אָדערען, קוקט-אַרויס פון דעם שאַרפען בליק פון די קלוגע אויגען, פון די טיעפע קנייטשען פון דעם הויכען שטערן, פונ׳ם יונגען שמייכעל, וואָס אויף די דינע ליפּען, און איהר פרעגט זיך: „אָט דאָס איז מענדעלע מוכר-ספרים?”... ביי מעהר נאָהענטע, אינטימע בעקאַנטשאַפט דערזעהט איהר פאַר זיך אַ אידען אַ קינד. אַ זקן, אַ קונדס, וואָס וועט אייך בעווייזען וואָס הייסט מוסקולען, וואָס הייסט געהן גלייך ווי אַ סטרונע, וואָס הייסט קאָנען שפּאַנען, קאָנען לויפען, קאָנען שפּילען זיך מיט קינדער — און איהר וועט

פרעגען ביי זיך: „אָט דאָס איז אַ אידישער מחבר, וואָס מע פייערט זיין פינף-און-זיבעציג-יאָהריגען יובילעאום?״ אין דער געזעלשאַפט פון אַזאַ גאַסט הויבט איהר אליין אויך אָן פיהלען זיך יונגער און פרישער און לעבעדיגער, און איהר פערגעסט מיט איהם, וואו די צייט קומט אַהין, וואו דער טאָג געהט אַוועק.

נאָר „שפּיעל, זאָגט מען, דעם חתן ווייגענדיגס, ער האָט זיך זיינס אין זינען״. ווי גליקליך איך בין ניט געווען מיט׳ן טייערען גאַסט, ווי געשווינד די צייט איז נישט געלאָפען, איז מיר מיין ראָמאַן נישט אַרויס פון זינען אפילו אויף איין מינוט. נאָר ווי טרעט מען צו צום עסק? ווי אַזוי נעמט מען גלאַט אַט אַזוי און מע טהוט אַ זאָג: „זיידע, איך וועל אייך לייענען מיין ראָמאַן?״ — האָט אָבער גאָט געטהון אַ נס. דער זיידע אליין האָט מיך אַ פרעג געגעבען, אויף דער נאַכט איז דאָס געווען, נאָכ׳ן עסען: „וואָס הערט זיך? וואָס שרייבט מען עפּיס נייעס?״ איך האָב דערפיהלט, ווי דאָס האַרץ האָט מיר אָנגעהויבען קלאַפּען „טיק-טיק-טאַק״. דאַנקען גאָט, געקומען די מינוט. און איך האָב מיך אָנגעהאַפּט מיט ביידע הענד, אַרויסגעצויגען מיין ליעבלינג פון שופלאָד, וואו ס׳איז געלעגען צונויפגעקאַטשעט, ווי אַ הייליגע שריפט, איבערגעבונדען מיט אַ רויטען פאָדעם-זייד — איך בין שוין גרייט געווען צוטרעטען צום עסק, שוין געוואָלט אָנהויבען לייענען, — אָן מיר איז, הייסט עס, ניט געווען קיין שום מניעה, — האָט מיך אָבער דער זיידע אָנגענומען ביי דער האַנד: „איצט? ניין. איצט בעדאַרף מען געהן מקבל פּנים זיין די לבנה, וואָס געהט אויף פונ׳ם ים״.

שוין איז דער ים, אַז ער צעשפּיעלט זיך מיט אַלע זיינע וועלען בייטאָג אויף דער שיין פון דער גינגאָלדענער זון. שוין איז ער ביי׳ם אונטערגאַנג פון דעם רויט-פייעריגען קוגעל, וואָס לאָזט זיך אַראָפּ, פאַלט אַריין אין אָפּגרונד אַריין, און אַלץ ווערד ווי מיט פייער בעגאָסען. אין אַ פורפור-מאַנטעל ווערד איינגע-וויקעלט דער עק הימעל, און אַ קיהלע שטילקייט לאָזט זיך אַראָפּ און געוועלטיגט און הערשט אויף דער ערד. טויזענד מאָל שענער איז אָבער דער ים ביינאַכט, ווען עס שניידט זיך אויס און בעווייזט

זיך אויפ'ן הימעל דאָס ווייסע בלאַט פון דער זילבערנע־ לבנה און בעווייסט, און בעזילבערט, און בעגיסט מיט ווייסען הן און מיט זילבערנעם נאַכט־כשוף די שטילע וואַסערען פון בערוהיגטען ים, וואָס קוים־קוים וואָס ער ציטערט און שפּיעגעלט אָב אין זיך די אלפי אלפים ורבוא רבבות פינקעלדיגע שטערען. ניין, דער זיידע איז גערעכט. ניט איצט איז די צייט צו לייענען ראָמאַנען. עס גלוסט זיך אפילו ניט געהן אין שטוב אַריין שלאָפען. איין עבירה, איין עבירה אַזאַ נאַכט! מיר פּיקט אָבער אין קאָפּ אַלץ דער ראָמאַן, אַלץ דער ראָמאַן! פון וואָס מע זאָל ניט רעדען, איך קום אויף מיינעם. איך וויל איהם חאָטש איבערגעבען די אידעע, איהם בעקענען מיט'ן איגהאַלט. „צו וואָס? — זאָגט דער זיידע. — אותיות מחכימות. מאָרגען אין דער פרי וועלען מיר זיך אוועקזעצען אינצווייען און איבערלייענען דעם ראָמאַן פון טאָוועל ביז טאָוועל". אַך, ווי גוט! אַך, ווי גוט!

יענע נאַכט איז קיין שלאָף ניט געקומען אויף מיינע אויגען. איך האָב מיר פאָרגעשטעלט, וואָס וועט זיין, למשל, אַז איך וועל איהם שוין האָבען געהאַט איבערגעלייענט מיין ווערק אינגאַנצען? וואָס וועט זאָגען דער זיידע? „איך בין ענטציקט"? „איך בין נתפעל"? „איך בין איבעררעשט"? ניין. ער איז ניט אַזעלכער, וואָס זאָל זיך צעגיסען אין סענטימענטען, צוקערדיגע ווערטער („לאַקריץ" הייסט דאָס אויף זיין לשון). עס וועט זיין געענוג פון זיין זייט, אַז ער וועט אַרויפלעגען אויף מיר זיין האַנד: „נו? יישר כח! שרייבט, שרייבט אַ סך אַזעלכע ווערק, און לאָז דער זיידע האָבען נחת פון זיין אייניקעל"...

און אפשר קאָן זיין, אַז ער וועט גאָר ניט זאָגען. לחלוטין גאָרנישט. ער וועט נישט האָבען קיין ווערטער. און דאָס שוויי־גען זיינס וועט זיין פאַר מיר אויך גאַנץ געענוג. אַ „זיידע", וואָס דער „אייניקעל" האָט איהם אַריבערגעיאָגט (איך בין זיך מודה, אַז דער געדאַנק איז אויך געוועזען), וואָס האָט ער צו זאָגען?... אַביסעל האָט מיר וועה געטהאָן דאָס האַרץ אויפ'ן זיידען, וואָס איך האָב איהם אַריבערגעיאָגט. ער איז דאָך עפּיס נישט קיין מאַן־דהוא, עפּיס אַ מענדעלע מוכר־ספרים!

אַ קליינקייט?! קומט אַ יונגעל, אַ שנעק, אַ שלום-עליכם, און שרייבט אָן אַ בוך, וואָס שטעלט אַוועג אַזאַ ריעז אויף אַ זייט, לאָזט איהם איבער הינטער זיך, — נעבאַך, נעבאַך!...

יענע נאַכט איז דער זיידע אויך ניט געשלאָפען, נאָר ניט איבער מיין ראָמאַן — איבער איין אַנדער מעשה: דאָס חדר, וואו מיר האָבען בעלעגט דעם גאַסט, איז געוועזן דאָס צווייטע פונ׳ם קינדער-צימער, האָט דאָס קינד (דאָס „קינד״ איז שוין איצטער אַ סטודענט) אַ גאַנצע נאַכט געשריען אויף צייהנדלעך, קיין אויג איהם נישט געלאָזט צומאַכען! — „וואָס איז דאָס ביי אייך דאָרט פאַר אַ מין שרייער? — האָט זיך דער זיידע פאַר אונז געקלאָגט אויף מאָרגען אין דער פריה. — און איך וואָלט וועלען וויסען, וואו נעמט זיך צו אַ קינד אַזוי פיעל כח, קיין עין-הרע ניט?״...

נאָך אַ ביסעל ווערטלען זיך איבער׳ן „שרייער״ און נאָך טיי טרינקען, האָט מיר דער זיידע אַ וואונק געגעבען:

— נו?...

פון אַלע „נו׳ען״ איז דאָס געוועזן דער סאַמע בעסטער, סאַמע זיסטער „נו״. אַ גן-עדן-באַלזאַם איז זיך צעגאַנגען אין אַלע מיינע גליעדער, און איך האָב גענומען דעם זיידען און האָב מיך בעזעצט מיט איהם ביי זיך אין קאַבינעט, צוגע-מאַכט דאָס פענסטער, פערשלאָסען די טירען, אַרויסגעצויגען די הייליגע שריפט פון שופלאָד, אויפגעבונדען דעם רויטען פאָדעם-זייד און...

— איך וועל מיך אָוועגזעצען — זאָגט צו מיר דער זיי-דע — אָט דאָ ביים פענסטער אַקעגען אייך, און איהר זעצט אייך אַוועג אָהער צו מיין לינקען אויער, איך זאָל אייך קאָ-נען בעסער הערכען. נאָר פריער דערצעהלט מיר, וואָס האָט איהר געוואָלט?

וואָס איך האָב געוואָלט? — דאָס איז געווען פאַר מיר ווי אָבגעגאָסען מיט איין עמער וואַסער. וואָס איז שייך?...

— אַ שרייבער, אַז ער זעצט זיך אַוועג שרייבען אַ

נוך, — גיט מיר דער זיידע צו פֿערשטעהן — בעדאַרף זיך פֿריהער פֿרעגען: „וואָס וויל איך?“

איך בין מיך מודה: פֿאַר מיר איז דאָס געווען דאָס אמת׳ע אַמעריקע אויפֿגעדעקט. שוין אַ יאָהר פֿינף אַז איך שרייב, שוין אָנגעשריבען, ברוך השם, אַזוי פֿיעל זאַכען, און נאָך איין מאָל ניט געפֿרעגט ביי זיך: וואָס וויל איך? וואָס קאָן אַ שרייבער וועלען? אַ שרייבער וויל שרייבען, וואָרום ער זאָל ניט וועלען שרייבען, וואָלט ער דאָך קיין שרייבער ניט געווען... אויסגעדרעהט האָב איך מיך פֿון זיינע הענד מיט אַ תירוץ, אַז וויל דאָס, וואָס איך וויל איהם לייענען, איז איין אַלעגאָריע, וואָס טראָגט אין זיך אַ פֿערבאָרגענעם געדאַנק, וויל איך זעהן, צי וועט ער כאַפּען אַליין דעם גע־דאַנק, איידער איך וועל האָבען געענדיגט דאָס גאַנצע ווערק. און איך האָב גענומען לייענען, און עס האָט זיך מיר אויס־געוויזען, אַז ניט איך לייען, נאָר איין אַנדערער לייענט. איך האָב נישט דערקענט מיין קול — און דאָס האָט מיך געמאַכט אויפֿגערעגט, נערוועז. נאָר ׳ דאָס אַליין וואָלט נאָך געווען אַ האַלבע צרה — האָט זיך סאַמע אין רעכטען פֿייער צעשריען מיין קדיש דער שרייער, כאָטש טהו זיך אָן אַ מעשה! אוי, וואָלט איך איהם בעוויזען אַ שרייען! איך בין גרייט געווען אַלע מינוט זיך אויפֿהויבען, אַריינלויפֿען צום שרייער אין צי־מער אַריין, איהם פֿערשטאָפּען דאָס מויל מיט וואַטע. האָט מיך אָבער דער זיידע נישט אָבגעלאָזט. ער האָט מיך אָנגענו־מען ביי אַ האַנד, די אויגען האָט ער געהאַלטען צו — דאָס איז אַ סימן, אַז ער הערט מיט קאָפּ — און געהייסען מיר, איך זאָל גאָרנישט קוקען אויף קיין זאַך, איך זאָל נאָר לייע־נען.

וויפֿיעל איך האָב אַזוי געלייענט — ווייס איך ניט. אויפֿ׳ן זייגער האָב איך ניט געקוקט. איך האָב געקוקט נאָר אויפֿ׳ן זיידען. געוואָלט זעהן, ווי וויים ער איז ענטציקט, איז אָבער שווער געווען צו זעהן אויף זיין פּנים, וואָס ער טראַכט. אַ מענש, אַז ער זיצט מיט צוגעמאַכטע אויגען, וועט איהר קיינמאָל ניט טרעפֿען,

וואָס ער טראַכט. פּלוצים עפּעננט ער אויף די אויגען, נעמט מיך אָן ביי דער האַנד, קוקט אויף מיר אַריבער די ברילען מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען און טהוט אַ מאַן מיט דער האַנד:

— הערט זשע, איך מוז אייך איבערשלאָגען אין מיטען דער מעשה. ווי מיינט איהר, קאָכט זיך שוין ביי אייך וואָרמעס אין קיך?

— וואָרמעס? געוויס. איהר זענט אפשר הונגעריג? וועל איך הייסען עפּיס געבען.

— הונגעריג? חס ושלום! איך וויל נאָר וויסען, אויב עס הייצט זיך דאָרט ביי אייך אין אויוועו?

— געוויס הייצט זיך אין אויוועו.

— אויב עס הייצט זיך, טאָ נעמט און וואַרפט אַריין, זייט מוחל, אָט דאָס גאַנצע העפט אין אויוועו אַריין, און פערברענט דאָס אויפ'ן פייער, ווארום דאָס איז ניט אייער זשאַנר. דאָס איז... דאָס איז — פע!!!

— — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — —

מיר האָבען נאָך דעם ניט איין מאָל געזעהען זיך מיט'ן יידען, אַסך מאָל גערעדט וועגען שרייבען, וועגען דעם, וועלכעס איז מיין זשאַנר און וועלכעס איז ניט מיין זשאַנר, — נאָר וועגען יענער מעשה מיט'ן „פע" און מיט'ן „אויטאָ-דאַ-פע" האָבען מיר קיינמאָל, קיינמאָל נישט גערעדט מעהר, קיינמאָל נישט מזכיר געווען אפילו. און דעריבער איז מיר ניט אויסגעקומען עד היום הזה אַרויסצוזאָגען דעם יידען זאָל לעבען, וויפיעל איך בין איהם דאַנקבאַר! אַך, וואָלט מען בעדאַרפט האָבען, עס זאָל זיך אָפט הייצען ביי אונז אין אויוועו אין דער צייט, ווען מיר האַלטען ביי'ם פערענדיגען אַ בוך, וואָס אונז ווייזט זיך אויס, אַז ס'איז אַזוי גוט, וואָס בעסער קאָן שוין גאָרניט זיין...

נערווי (איטאַליע), ז' הנופה התרע"א. (1910)

ד״ר יוסף קלויזנער

ר׳ מענדעלע׳ס שיחות־חילון

דער מענדעלע שבעל־פה איז געווען עפעס מעהר פון דעם מענדעלע שבכתב. אין דער צייט, וואָס מענדעלע שבכתב איז געווען אַ שטאַרקער איבערקלייבער, געזעסען אויף יעדען וואָרט פיעל צייט, און אַרויסגעלאָזט פון זיין פעדער אין משך פון צענד־ליגער יאָהרען בלויז איינינגע בענדער, איז מענדעלע שבעל־פה געווען אַ מעין־המתגבר, אַ קוואַל, וואָס האָט גאָר נישט אויפגע־הערט צו שטראָמען: עכטע חריפות, וואָס שלאָגט אַרויס פון די טיעפע־טעיפענישען, צעגיסט זיך און פערפלייצט, ווי די שטראָמען אין פרילינגס־צייט, ווען די שנייען צעגייען. מענדעלע האָט זיך געפרעהט דעריבער מיט יעדען בעזוך: ער האָט דערביי געפונען אַן אָרט, אַרויסצולאָזען דעם צופלוס פון די געדאַנקען און געפילען. ער פלעגט רעדען גאַנצע שעה׳ן אָהן אַן הפסקה, נישט געבענדיג דערביי דעם צוהערער די מעגליכקייט אַרויסצוזאָגען אַ וואָרט, און מאַכען וואָסער ס׳איז בעמערקונג. זיין געשפּרעך פלעגט שטיי־גען אויף בערג, אַראָבנידערען אין טאָלען, איבערגעהן פון איין ענין צום צווייטען — אָבער אַלץ האָט געהאַט אַ שייכות צום ענין. און אַ פּנים האָט דאָס געהאַט, ווי אין זיינע ערצעהלונגען, ווען ער פערענדיגט יעדען אָבזאַץ מיט זיין בעוואוסטען פסוק:

„נישט דאָס בין איך אויסען״, — און דווקא דאָס איז ער דאָך אויסען געווען, און דאָס איז דאָך אפילו געווען די עיקר-כוונה זיינע... אין זיינע ווערטער האָט שטענדיג געשטעקט עפּיס אַ שפּיצעל, עפּיס אַ בליץ-געדאַנק — נישט שטענדיג אַ ריכטיגער — אָבער דערפאַר ניי, צום בעוואונדערען, צוגעטראָפּען, דורכדרינגענדיג און שטענדיג געטראָפען אין פּינטעל. רעדען פלעגט ער מיט די הענט און מיט די פּיס, מיט די אויגען און מיט די אַקסלען, דער עיקר — מיט דער נאָז. טיילמאָל פלעגען די בעוועגונגען זיינע און דאָס צוזינגען זאָגען אַ סך מעהר ווי די ווערטער, זיי פלעגען שטענדיג דערגענצען זיינע רייד, פלעגען מאַכען קלערער און בולטער זיין געדאַנק. דערפאַר איז אַזוי שווער איבערצוגעבען און איבערצודערצעהלען זיינע שיחות-חילון. ער פלעגט רעדען נאָר יודיש, אָדער ווי ער פלעגט עס אָנרופען: „יודישטייטש״, אָדער „פּראָסט-יודיש״. רוסיש פלעגט ער רעדען נאָר בשעת-הדחק — מיט נישט קיין יודען, אָדער מיט די יודישע „גואים״, העברעאיש האָט ער קיינמאָל נישט גערעדט. נאָר אין זיין „פּראָסט-יודיש״ איז געווען אַ סך מעהר העברעאישעס, ווי אין עמיצענס העברעאיש. אין זיינעם אַ גאַנצען געשפּרעך פלעגט אַמאָל זיין נאָר דער יודישער זאַץ-בוי, דאָס גאַנצע געשפּרעך פלעגט זיך דרעהען אויף פּסוקים און גמרא-ווערטלעך. זעהר זעלטען פלעגט ער בענוצען אַן אייראָפּעאישען ליטעראַרישען אויסדרוק, דאָס רוב — אויף דייטש, דערפאַר פלעגט ער זעהר אָפט זיך בענוצען מיט כאַראַקטעריסטישע יודישע שפּריכווערטער און וויצען. דאָס געשפּרעך איז תמיד געווען פליסיג און גלאַטיק. אין דער צייט, וואָס אין זיין שרייבען פלעגט ער זיך אָבשטעלען אויף יעדעס וואָרט, זיך אַליין פרעגען: ווי אַזוי, וואָלט זיך אויסגעדריקט אַ קאַפּוליער יוד צוריק מיט פופציג יאָהר, ווען ער איז נאָך נישט געווען אונטער דער ווירקונג פון אַ פרעמדער שפּראַך (דאָס איז שרייבען יודיש)? אָדער: ווי אַזוי וואָלט אויסגעדריקט דעם דאָזיגען געדאַנק דער בעל-המשנה אָדער דער בעל המדרש (דאָס איז בעת׳ן שרייבען העברעאיש)? — איז בעת׳ן רעדען פלעגט ער זיך בענוצען מיט יעדען וואָרט און אויסדרוק, וואָס איז איהם

נאָר געלעגען אויף דער צונג, און נישט שטאַרק מקפיד געווען אויף דער גאַנצקייט פון סגנון, דערלאַנגט אָפט אַ געמיש פון לשונות, אויף אַזוי פיעל, אַז עס האָט זיך געשאַפען אַ מין מו־זעאום פון שפּראַכען; עס איז געווען זייער אנגענעהם צו הערען. דעריבער טאַקע קאָן מען בשום־אופן נישט איבערגעבען זיינע געשפּרעכען געטריי, ווי ער האָט זיי אַרויסגעזאָגט. מ׳קאָן נאָר איבערגעבען דעם אינהאַלט, דעם עיקר־געדאַנק – נישט מעהר.

דער אינהאַלט אַליין איז זעהר אינטערעסאַנט. און ווען אַלע זיינע מקורבים און בעקאַנטע זאָלען איבערגעבען אַלץ, וואָס זיי האָבען געהערט פון איהם מיט׳ן זעלבען לשון – וואָלטען מיר געהאַט אַ צווייטען מענדעלע, אַ נייעם מענדעלע און מיר וואָלטען געהאַט נאָך אַ דרייסיג בענדער.

פינף און צוואַנציג יאָהר האָב איך געקענט מענדעלען. מיט׳ן ערשטען העברעאישען מאמר מיינעם בין איך געקומען צו איהם הערען זיין מיינונג וועגען דער „פּרוכט פון מיין פען״. געווען יאָהרען, וואָס איך בין געווען שטאַרק נאָהענט צו איהם, געווען אויך יאָהרען וואָס מיר האָבען זיך דערווייטערט איינער פון דעם אַנדערען צוליעב פערשיעדענע סבות, נישט קיין פערזענליכע. אין מיין זכרון האָבען זיך פערהיט צענדליגער געשפּרעכען, וואָס איך האָב פון זיין מויל געהערט, צווישען זיי – גאַנצע דערצעה־לונגען, וואָס אויב איך וואָלט נאָר געקאָנט איבערגעבען סטענאָ־גראַפיש, וואָלט אונזער ליטעראַטור דורך זיי שטאַרק בערייכערט געוואָרען. צו דעם צוועק וואָלט שוין נויטיג געווען אָנשרייבען אַ גאַנץ בוך. דאָס מאָל קום איך איבערגעבען וואָס ס׳איז מעגליך איבערצוגעבען אין אַ קורצען אַרטיקעל.

מיין ערשטער מאמר, וואָס איך האָב געבראַכט צו מענדע־לען, כדי ער זאָל וועגען איהם אַרויסזאָגען זיין מיינונג, איז געווען „ציון למשורר יהודה גורדון״, וואָס איז געדרוקט געווע

אין זאמלבוך „השרון" פון גרשום באדער (קראקא תרנ"ג) און דערנאך ערשינען אין א באזונדער בראשור (אדעסא, תרנ"ד). אין דעם מאמר האב איך געפרובט דערוויזען, אז גארדאן איז געווען אן אמתער חובב-ציון, ער האט אבער מורא געהאט פאר דער רעאקציע, וואס האט זיך דעמאלס געשטארקט ביי די חובבי-ציון, און דעריבער האט זיך אויסגעוויזען, אז ער איז א געגנער פון חיבת-ציון. — אין דער אמת'ן איז ער נאר געווען א געגנער פון דער רעאקציע אין דער בעוועגונג. מענדעלע האט איבער-געלעזען דעם מאמר, וואס אן אכצעניאריגער בחור האט אנגע-שריבען — ער איז שוין דאן געווען א זעכציגער אדער זיבעצי-גער — און ארויסגעזאגט פאר מיר זיין מיינונג וועגען די חסרונות ערענסט, אן וואסער ס'איז איראניע. פלוצלינג האט ער איבערגעריסען זיין קריטיק און געזאגט:

— דאס זענען חסרונות פון אייער עלטער, עס וועט נישט העלפען קיין עצות און קיין רייד, נאר ביסלעכוויין, ביסלעכווייז וועלען זיי אויסגעבעסערט ווערען, מיט דער צייט. די דאזיגע פעלערען זענען א נויטווענדיגקייט אין אייערע יאהרען — וואס-זשע וועט ארויסקומען, אז כ'וועל אייך אנווייזען אויף זיי?

ער האט געפילט א יונג הארץ. אין אט דעם גרייז-גרויען זקן איז נאך נישט אויסגעוועפט געווארען דער ריח פון יוגענד. אבער גלייכצייטיג איז שוין ביי איהם רייף געווארען די העכסטע קלוגשאפט — דער פערשטאנד, מיט וועלכען עס ווערען בעשאנקען די עלטערע תלמידי-חכמים, וואס דורך דעם „בליק אין דער אייביגקייט" איז אלץ ביי זיי פערשטענדליך און ס'ווערט דורך זיי פערגעבען...

איך אבער, זייענדיג יונג, האב נישט געקענט אבשאצען די וויכטיגקייט פון זיינע ווערטער. דער עיקר איז מיר גע-גאנגען — אין דעם געדאנק, מיט וועלכען איך בין געווען פערנומען און וועלכער האט זיך מיר אויסגעוויזען אזוי וויכטיג, גלייך ווי פון זיין אויפקלערען הענגט אב, לכל-הפחות, די עקזיסטענץ פון דער גאנצער יודישער אומה. איך האב זיך צו איהם געווענדט מיט דער פראגע:

— כ׳וואָלט אַ בעלן געווען וויסען, צי בין איך גערעכט, און איז גאָרדאָן טאַקע געווען אַ חובב-ציון אָדער גערעכט איז ליליענבלום, אַז גאָרדאָן איז...

— הער-נאָר! — האָט מיר מענדעלע איבערגעשלאָגען די רייד — וואַרף אַוועק דעם פּילפּול!.. פאַרהאַן אויף דער וועלט צוויי סאָרטען יודען: פאַרהאַן „יהודים בלא חכמות" און „יהודים בחכמות" (מענדעלע׳ס אויסדרוק). דער „יהודי בלא חכמות" קאָן נישט נישט-זיין קיין חובב-ציון: קאָן דען סתם אַ יוד, אַ יוד, וואָס פילאָזאָפירט נישט און חקרנ׳ט נישט, אַ יוד צו גאָט און צו לייטן, נישט האָפען אויף דער גאולה און שיבת-ציון?.. נאָר דער „יהודי בחכמות" — סיי אַ פרומער דרעה-קאָפּ אָדער אַן אַסימילאַטאָר, וואָס האָט פערלוירען דעם באָדען — קאָן זיין אַ געגנער פון דעם גאולה-געדאַנק. ביי יודען איז אַ חובב-ציון יעדער איינער, וואָס איז לויט זיין נאַטור, אַ פּשוטער חי וקים, אָן איבערשפּיצלעך און אויבער-הסברות. דער אומגליק אָבער איז, וואָס אַפילו צווישען די חובבי-ציון האָבען זיך געמעהרט די פּילפּול-מענשען, זיי האָבען זיך אָנגעשמעקט מיט פרעמדע געדאַנקען, — און עס עקעלט דעריבער פונ׳ם פּשוט׳ן יוד, פון זיי און נישט פון דעם חיבת-ציון...

אין אַלע אונזערע געשפּרעכען האָבען מיר בעריהרט דעם ציוניזם. אָט די געשפּרעכען האָבען זיך אַרומגעדרעהט אַרום איין פּונקט: דער ציוניזם איז זעהר אַ גוטע זאַך, נאָר די ציוניסטען מיט זייער פּאָליטיקע מאַכען קאַליע, מיט זייער קנאות און מיט זייער וואַרפען זיך אויף יעדען איינעם, וואָס איז נישט מסכים מיט זיי אַפילו נאָר טיילווייז. בעזונדער איז מענדעלע געווען שטאַרק אויפגערעגט אויף די שרייבער און ציוניסטישע טהוער, וואָס זענען אַרויסגעטרעטען געגען דער השכלה-עפּאָכע. ער פלעגט זיך אויפרעגען, וואָס די ציוניסטען ווילען נישט פערשטעהן, אַז נאָר די משכילים האָבען אויס-געטראָטען דעם וועג פאַר דעם נאַציאָנאַליזם און ציוניזם, און ווען נישט די משכילים וואָלטען נאָך יודען זיך געוואַלגערט

אין די שמוציגע געסלעך מיט זייערע משונה'דיגע מאַניערען, וואָס האָט נישט צו טהון מיט'ן לעבען און מיט'ן גייסט פון דער צייט — און ממילא אויך מיט אַ פּאָליטישען געדאַנק, ווי דער ציוניזם איז. אין דעם פאַל האָט מענדעלע'ן לחלוטין אויס-געפעלט אָט די „העכסטע חכמה”, וועגען וועלכער איך האָב פריהער דערמאָנט. ער האָט נישט געקאָנט פערשטעהן, אַז אַ נאַציאָנאַלע בעוועגונג קאָן נישט עקזיסטירען אָהן פּאָליטיק, אָהן קנאות און אָהן עקסטרעמקייטען. און ער, אַלס אַן אַלטער תלמיד-חכם, איז שוין געווען דאָ צופיל מיושבדיג...

זיין אמת'ע בעציאונג צום ציוניזם איז אַנטפּלעקט גע-וואָרען אַמאָל פאַר מיר, גאַנץ צופעליג:

אין יאָהר תרס"ט האָבען ביאַליק און ראַווניצקי געמאַכט אַ רייזע קיין ארץ-ישראל. זיי האָבען פון דאָרט צוגעשיקט דעם „זיידען” אַ קאַרטעל, אויף וועלכען עס איז געווען אויסגע-מאָלט אַ גרופּע אָרימע תימנער, אויסגעמאַטערטע, אָבגעריסענע-אָבגעשליסענע — פון אונטען איז געווען אונטערגעשריבען (ווי איך געדענק): „נאָך אַ קאַפּיטעל צו פישקע דעם קרומען”. איך בין גראַדע געווען ביי מענדעלען, ווען דאָס קאַרטעל איז אָנגע-קומען. מענדעלע האָט אַ וואָרף געטהון אַן אויג אויפן קאַרטל און איז געוואָרען מלא כעס:

— אָט דאָס שיקען זיי מיר פון ארץ-ישראל? — האָט ער געשריגען פון כעס, טייטלענדיג מיטן פינגער אויפ'ן קאַר-טעל: — עס פעלען מיר קבצנים אין גלות? זיי מיינען אין אמת'ן אַז איך האָב שטאַרק הנאה צו מאָלען קבצנים? — די אָרימקייט איז באַדנלאָזיגקייט און לופט-מענטש, — און לופט-מענטש און באדנלאָזיגקייט איז אַ פּראָדוקט פון גלות. אָרימ-קייט און גלות — איז איינס און דאָס זעלבע. די טאָרבע — איז גלות. כ'האָב אַלע מיינע יאָהרען פיינט געהאַט די יודישע טאָרבע, דעריבער האָב איך זי אַזוי שרעקליך אָבגעמאָהלט. ווייזט אויס, אַז ביאַליק מיט ראַווניצקין האָבען שלום-יעקבן מיט שלום-עליכמען פערטוישט. בשעת שלום-עליכם בע-שטימט עפּיס קאָמישעס, לאַכט ער אַליין פון גאַנצען האַרצען,

און איך — מיר טוט וועה דערביי דאָס הארץ. אז דו זאָגסט ארויס עפּיס א גלייכוווערטעל, לאַכט אן אַנדערער, נישט דו. און איך — איך וויין, נישט איך לאַך. נישט צום לאַכען האַב איך געשריבען „פישקע דער קרומער"! אין ארץ-ישראל וויל איך זעהן נישט קיין אָרימע לייט, נישט קיין באַדענלאָזע, נישט קיין לופט-מענשען, נאָר דעם היפוך דערפון. אונזער גאַנצער אומגליק און דער גאַנצער גלות איז דאָך — וואָס אונזער רוחניות און באַדנלאָזיקייט האָבען אויפגעגעסען דעם גאַנצען מעמד אונזערען — און מיר זענען געבליבען אָהן א מעמד, אָהן א באָדען. מ'דאַרף זיך אביסעל מאַטעריאַליזירען, זיך אַביסעל בעהעפטען צו דער ערד און ווערען פשוטער, און אז איהר ווילט — אפילו מגושמדיגער. נישט גראָב, נאָר מגושמדיג. פאַרהאַן אַן אונטערשיד צווישען די צוויי בעגריפען (דאָ האָט ער איבערגעריסען און זיך אריינגעלאָזט אין א טיעפער, אינהאַלטרייכער חקירה וועגען דעם אונטערשיד אין די דאָזיגע בעגריפען). אָט די מגושמדיקייט וויל איך זעהן אין ארץ-ישראל. און עס איז שוין דאָרט געוויס דאָ אַזוינס. עס זענען דאָך דאָרט געוויס פאַרהאַן פויערן און ארבייטער. מעהר אָדער וועניגער. און אָט נעמען זיי און שיקען מיר גאָר פון דאָרטען אָרימעלייט — גלייך ווי עס פעהלען מיר ארויס אָרימעלייט דאָ, אין גלות!

און פון אָט דעם שטאַנדפּונקט איז ער געווען א געגנער פון אחד-העם, בעת דער גרויסער פּאָלעמיק פון אחד-העם מיט הערצל און נאָרדוי. ער האָט געהאַלטען פון אחד-העמען און איינצייטיג געווען זיינער א שאַרפער געגנער:

— אחד-העמען וואָלט איך אויפגעהאָנגען און טאַקע באַלד וואָלט איך געהאַלטען נאָך איהם א גאַנץ פיינעם הספד — האָט ער מיר איינמאָל געזאָגט — א „מרכז רוחני" דאַרף ער? עס פעהלט דעם יודען רוחניות? — א ביסעל גשמיות פעהלט איהם, לעבענס-פרייד פעהלט איהם, ליעבע צו ארבייט פעהלט איהם, נישט קיין רוחניות. דער פּאָליטישער ציוניזם פון הערצל און נאָרדוי וועט אויף א האָר נישט פערקלענערען די גייסטיגע

קייט פון פאָלק ישראל: פערציג טויזענד פערד-קראַפט וועט נישט געלינגען צו ריהרען דעם יודען פון זיין תורה, מאָראַל און אַלטען קולטור-אוצר! וואָס עס פעלט דעם פאָלק ישראל איז — ערד אונטער זיינע פיס, און פאָליטישע רעכט אויף דער דאָזיגער ערד, און אַ ווירטשאַפטליך און פאָליטיש לעבען ווי אַלע פעלקער אויף דער ערד — און וואָס וועט געבען דער קאַמף פון אחד-העמען מיטן פאָליטישען ציוניזם?

אין דעם גאַנצען ענין איז מענדעלע געווען אַ גרויסער פשטן און ער האָט נישט בעמערקט די קוים-געזעהענע כחות, וואָס האָבען געווירקט אינ'ם „קולטור-קאַמף" אין יענער צייט.

איינמאָל האָט ער צו מיר אַזוי געזאָגט:

—מ'רעדט וועגן „אַ גייסטיגען צענטער". פאַר אחד-העמ'ען איז דאָס נישט מעהר ווי אַן אַלגעמיינער, אבסטראקטער געדאַנק. ווי מיין שטייגער איז, פערקערפער איך אויך אָט דעם דאָזיגען בעגריף. איך שטעל מיר פאָר דעם „גייסטיגען צענטער" אין אַזאַ מין פערקערפערונג: אין איינער פון די שענסטע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל וועלען מיר זיך בעזעצען, מיר אַלע, יודישע שרייבער, די בויער פון יודענטום און די, וואָס שטעהען אויף דער וואַך פון יודישען גייסט. דאָרט וועלען מיר בויען הייזער: מיר וועלען גרינדען אַ שרייבער-קאָלאָניע. דאָרט וועט איינגעאָרדענט ווערען אַ דרוקעריי, עס וועט געגרינדעט ווערען אַן אַקאַדעמיע צו פאָרשען די העברעאישע שפּראַך, דער „השלוח" וועט דאָרט דערשיינען, און אויך אַ טאָג-צייטונג, אַ גרויסע פּובליציסטיש-ליטעראַרישע מיט וועכענטליכע וויסענשאַפטליכע ביילאַגעס, וועט דאָרט ערשיינען, מען וועט דאָרט אויפשטעלען אַ פאָלקס-הויז מיט אַ פאָלקס-אוניווערזיטעט, און די יודישע שרייבער און געלערענטע וועלען דאָרט וואוינען במנוחה און וועלען וועבען דאָרט דעם גייסטיגען געוועב פון פאָלק-ישראל מיט אַלע תגין און פּיטשעווקעס. דאָס וועט זיין אַן אמת'ער „גייסטיגער צענטער", און פון איהם וועט אַרויסגעהן די תורה און ליכט פאַר'ן גאַנצען פאָלק-ישראל!

מיט אַזאַ מין „פערקערפערונג" האָט ער זיך אויך בעַ-

צוליעבן צו דער בעדייטונג פון רעליגיעזע מנהגים אין לעבן פון פאָלק.

— אחד העם וויל בעפעסטיגען די עקזיסטענץ פון אונזער אומה נישט דורך רעליגע און טראַדיציעס, נאָר דורך נאַציאָנאַלער מאָראַל, און דובנאוו רעכענט צו שטאַרקען די אומה דורך שטודיעס פון אונזער געשיכטע. איצט בעטראַכט זשע נאָר אַליין: פּסח וועט מען קיין „סדר" נישט פּראַווען, מצות און מרור וועט מען נישט עסען, מ׳וועט נאָר אַוועקלעגען אויפ׳ן טיש ברויט מיט פּוטער און מען וועט איבערלייענען דעם קאַפּיטעל פון יציאת-מצרים אין דובנאָווס געשיכטע — און מיט דעם אַליין וועלען מיר שוין זיין יודען! ניין! און ניין! עס איז אַ לוגען! ווען מען פרעגט ביי מיר: וואָס איז וויכטיגער פאַר דער עקזיסטענץ פון יודענטום: די מגילה אָדער המן-טאַשען? — וואָלט איך געזאָגט: די המן-טאַשען „אכול את המגילה הזאת" — האָט געזאָגט דער נביא: אַז דו עסט המן-טאַשען, שלינגסטו איין אומבאַוואוסט און נעגען דיין ווילען סיי די מגילה — סיי די יודישע געשיכטע. און אַ גוי, אַז ער לייענט די מגילה — און דעם חומש שמות (וועגען יציאת-מצרים), און אַז ער קען אפילו די יודישע געשיכטע ווי אַ דייטשער פּראָפעסאָר, ווערט ער נאָך אַלץ קיין יוד נישט.

מענדעלע האָט שטאַרק געגלויבט אין דער וויכטיגקייט און אין דער ווירקונג פון דער ליטעראַטור. איינמאָל האָט ער גערעדט וועגען די יודישע שרייבער, בעמערקט אַז זיי גלויבען נישט אין זיך, און לסוף האָט ער מיט אויפרעגונג און ציטער געזאָגט:

— הער, קלויזנער! מיר זענען דער האַמער און דאָס פאָלק — די קאָוואַדלע: לאָמיר קלאַפּען ביז דאָס פאָלק וועט זיך אויפ־כאַפּען!

און צוליעב אָט דעם גלויבען האָט ער זיך מיט אַ נישט־פערגלייכלעכען ערנסט בעצויגען צו זיין ליטעראַרישער טעטיגקייט.

ער פלעגט שטענדיג זאָגען: „אַ ווערק דאַרף מען פיילען און פיילען". „מ'דאַרף אויסקוועטשען דאָס וואַסער פון יעדער שפּונג, און אויב נישט — איז עס אָנגעבלאָזען און וואַסערדיג".

— צו זיין אַ שרייבער דאַרף מען זיין פריהער פאַר אַלץ אַ ג ז ל ן. דער שרייבער האָט אָנגעשריבען, לויט זיין מיינונג, שעהנע זאַכען, נאָר וואָס זענען נישט נויטיג צום עצם ענין, טוט עס איהם באַנג. אוי, אַ שאָד אויסצומעקען: עס איז דאָך אַזוי שעהן! — און איך זאָג צו איהם: „האָב קיין רחמנות נישט!" — מען מוז זיין אַן אכזר — און אויסמעקען! א ו י ס מ ע ק ע ן אָהן ר ח מ נ ו ת די אַלע צאַצקילעך און חנ'דעלעך און די שעהנע מליצות וואָס זענען נישט קיין נ ו י ט וו ע נ ד י ג ק י י ט פאַר דעם ווערק. נאָר דאָס נויטיגסטע דאַרף מען איבערלאָזען — און דאָס איבעריגע דאַרף מען בעהאַלטען, אויף וויפיעל דאָס הארץ טוט ווענה דערויף. נאָר אַזאַ מין א כ ז ר י ו ת מאַכט דעם שרייבער, ער זאָל ווערט זיין צו טראָגען דעם נאָמען שרייבער!

— דער אומגליק פון אונזערע שרייבער איז — וואָס זיי קאָנען נישט געהן מיט'ן ג ל י י כ ע ן וו ע ג. אַ י י ד דאַרף פאָהרען קיין ב ע ר ד י ט ש ע וו, פלוצלינג טרעפט ער אַ פור, וואָס פאָהרט קיין ז ש י ט אָ מ י ר. כאָטש ער דאַרף גאָר אין זשיטאָמיר נישט האָבען און ער האָט נישט וואָס צו פאָהרען אַהין. עס פאָהרט דאָך אָבער אַהין אַ פור, פאָהרט ער זיך מיט אַהין... נעמט די ווערק פון אונזערע בעסערע שרייבער און איר וועט דאָרט טרעפען אַזאַ מין אָבקערען פונ'ם גלייכען וועג, וואָס פאַרדאַרבט אין זייערע ווערק דאָס גאַנצע גוטע אין זיי. ר' א ה כ ה ן צ וו י י פ ע ל האָט נאָר אַ דאַנק דעם נישט פאַרנומען קיין חשוב'ן אָרט אין אונזער ליטעראַטור, וואָס ער וואָלט געקאָנט פערנעמען, וואָס ער האָט געלאָזט דאָס טייג אויסגעהען איבער דער מאָס, און עס איז געוואָרען נישטיג, שיטער און כרופקע. דאָס זעלבע איז מיט די ערצעהלונגען פון ס מ אַ ל ע נ ס ק י נ'ען, איך האָב זיי ממש נישט געקאָנט לייענען. און אַפילו ביי די בעסטע פון די נייע שרייבער אונזערע איז פאַרהאַן אָט דער חסרון אין אַ גרויסער מאָס.

— אוי, ווי אַ מענטש דאַרף זיך היטען! — האָט ער צו מיר איינמאָל אויסגערופען, אָנווייזענדיג מיט׳ן פינגער אויף אַ מאַנוסקריפּט, וואָס איז פאַר איהם געלעגען: — נעכטען האָב איך אָנגעשריבען אַ גאַנץ קאַפּיטעל וועגען דעם מיידעל ב ײ ל ע („ווינשפינגערעל״) איך שטעה היינט אויף און לייען איבער דאָס קאַפּיטעל נאָכאַמאָל — און אָט די ביילע האָט גאָר אַ באָרד! וועמענס באָרד? — אַבראַמאָוויטשעס באָרד!... כ׳האָב דעמאָלט אויסגעמעקט דעם גאַנצען קאַפּיטעל, פון אָנהויב ביז׳ן סוף, און איך האָב בעשאַפען אַן אַנדער ביילע, אַ יודענע אָן אַ סימן פון אַ באָרד...

די קלענסטע קריטיק פון אַ זייטיגען האָט מענדעלע נישט געקאָנט פערטראָגען: ער איז געוועזען געוואוינט אין די לעצטע טעג צו הערען נאָר ליוב-געזאַנגען און שבחים, אָהן אַ מאָס. דערפאַר אָבער האָט ער געהאַט זיין זעלבסט-קריטיק, וואָס איך האָב אַזוינס גאָר נישט געזעהן ביי קיין שרייבער. עס זענען געווען טעג, ווען אין אַ דריי-פיר שעה פלעגט ער אָנשרייבען זעקס-זיבען שורות נישט מעהר, און דער-נאָך פלעגט ער עס אויסמעקען — און אָנהויבען פון אָנהויב אָן. ער פלעגט זוכען וואָס מעהר נאַטירליכקייט און פשטות. עס קאָן זיין אַז ביאַליק שטעהט העכער מיט זיין רייכען העברעאישען ס׳גנון; אָבער צו מענדעלע׳ס פשטות אין העברע-איש איז נישטאָ קיין גלייכען אין דער ליטעראַטור. שפּיציגע איינפאַלען און חריפותן זענען אַן אָפטע ערשיינונג אין זיינע שריפטען, אָבער ס׳איז נאָר דאָרטען, וואו ער פילאָזאָפירט, אָדער ער ווערט אַ פּרעדיגער און חוזק-מאַכער; דאָרט אָבער וואו ער מאָלט — דאָרט איז ער אַ וואונדערבאַרער פּשטן אין זיין סגנון און שפּראַך, גלייך ווי די נאַטור אליין וואָלט גע-רעדט פון זיין מויל.

ער פלעגט אָפט שמועסען מיט מיר וועגען דער שפּראַ-כען-פראַגע. ער, דער ענטדעקער פון דעם נייעם העברע-אישען סגנון, וואָס האָט אין זיין יוגענד בעשאַפען אהן אַ שיעור ביינע ווערטער פאַר זיין „תולדות הטבע״ (נעמען פון פויגל:

עפרוני, גדרון, חרטומן, זנבנוע א. א.) און אויף דער עלטער — אין אַלע זיינע העברעאישע ערצעהלונגען (גפרור, שלגית, חזרזר, אורמנית, צו-קרב א. א.), איז געווען אַ שטאַרקער געגנער פון בן-יהודה און זיינע חברים פאַר זייערע חידושים אין דער העברעאישער שפּראַך. ער האָט אַרויסגעשטעלט צוויי טענות געגען זיי: א) די ניי-געשאַפענע העברעאישע ווערטער זענען נישט אין גייסט פון דער שפראַך; ב) זיי זוכען נישט נאָך אין דער אַלטער העברעאישער ליטעראַטור איידער זיי נעמען זיך שאַפען אַ ניי וואָרט. די נייע ווערטער אַפילו, וואָס זענען שוין לאַנג אַנגענומען געוואָרען אין דער העברעאישער ליטעראַטור, האָט ער נישט געקאָנט פערטראָגען: ער האָט בשום-אופן נישט געוואָלט זיך בענוצען מיטן וואָרט „שעון" (זייגער), נאָר דוקא מיטן אַלטען וואָרט „אורלוגין", און דאָס גלייכען. ער האָט זיך מודה געווען אויף זיינע „שפראַך-וועהען" און פלעגט זיך בעריהמען אַפילו.

— די העברעאישע מאַמע אונזערע איז אַן אביונטע — האָט ער מיר איינמאָל געזאָגט — נאָר איך כאַפּ אָן די מאַמע פאַרן פאַרטוך און זאָג איר: „כ'וועל דיך נישט אָבלאָזען ביז דו וועסט מיר נישט געבען אַלץ, וואָס איך דאַרף!" — און זי גיט מיר! זי גיט מיר מיט גוואַלד! איך טרעט נישט אָב פון איהר ביז זי שטעלט מיר נישט צו אַלץ, וואָס איך געפין אין אַן אַנדער שפּראַך! געווען אַ מעשה, איך האָב געדאַרפט דאָס וואָרט אין העברעאיש „קרעלען", „פּאַטשערקעס". גוה, געפין דאָס וואָרט אין דער אַלטער שפּראַך! — איך האָב נישט אָבגעטראָטען פון שרייב-טיש, ביז איך האָב געפונען. איך האָב איבערגעריסען דעם שרייבען אויף א גאַנצע וואָך, נאָר געזוכט אין אַלע ווינקלען פון דער ליטעראַטור — און איך האָב געפונען דאָס דאָזיקע וואָרט אין גמרא: „זגוגיתא". ווען איך וואָלט דאָס וואָרט נישט געפונען, וואָלט איך ווייטער נישט געשריבען.

איהר רעכענט אודאי — האָט ער מיר געזאָגט אַ צווייטען מאָל, — אַז די שווערקייט פון שרייבען העברעאיש איז אין אויספעהלען ווערטער? — די שווערקייט איז גאָר פון אַן אַנדער

מין. די שווערקייט איז – זיך צו בעפרייען פון אויסדרוקען, וואָס זענען נישט העברעאיש. אָט, למשל, דער בעוואָוסטער אויס-דרוק: „ער איז מיט מיר אַ קנעפּעל". עס איז דען שווער איבער-צוזעצען עס מיט העברעאישע ווערטער? – אָבער, אַז איך וועל שרייבען: „הוא עמי כפטור" – וועט עס זיין אַ „מגלה טמירין"-שפּראַך. דאַרף מען, נאַטירליך, זוכען און געפינען אַ פּאַסיגען אויסוואָג אין דער אַלטער ליטעראַטור אָדער אפילו – אין דער נייער. אויף דעם אָרט שרייב איך: „הוא לי רביעי – בחמישי" – איז דאָס איינצייטיג אי אַ יודישער בעגריף אי אַ עכט העברעאישער.

ביאַליק האָט אָנגעהויבען איבערזעצען פאַר'ן „הדור" מענדעלעס „פישקע דער קרומער". ביאַליקס סיגנון אין העברע-איש איז געווען רייך – און פונדעסטוועגען איז דער אַלטער נישט איבעריג געווען צופרידען. כ'האָב געפרעגט: פאַר-וואָס? –

– די „כלה איז צו שעהן" – האָט ער מיר געענט-פערט – ביאַליק ווייסט נישט דעם סוד-הצמצום. זיין סטיל איז צו רייך, זיין שפּראַך האָט אַ מענגע אויסדריקען, ווער-טער – און „עס איז דאָ אַ רייכקייט, וואָס איז אַן אומגליק פאַר זיין בעזיצער. דער איבערזעצונג פעהלט פשטות און צמצום – כ'וועל מוזען אַליין זיך נעמען צו דער איבערזע-צונג".

און ער האָט טאַקע אַזוי געטהון.

פון דעם ביאַליק-ראַווניצקיס „ספר-האגדה" איז ער געווען נישט שטאַרק צופרידען:

– פאַראַן אַ קעז, וואָס איז בעסער, ווען עס שמעקט אַ ביסעל. די אגדה, איהר גאַנצער פּראַכט איז – איהר אַלטערטימליכקייט, איהרע ווילדקייטען, דער געמיש פון סטי-לען – העברעאישע און אַראַמישע. וואָס האָבען געטהון ביאַ-ליק און ראַווניצקי? – זיי האָבען פון איהר אַראָבגעצוי-גען דעם אַלטערטימליכען שלייער, זיי האָבען זי „פעריונגט", צוגעפּאַסט צום גייסט פון דער צייט, זיי האָבען די אַראַמישע

אויסדריקען איבערגעזעצט אויף העברעאיש. דאָס איז אַ מעלה — אָבער פאַר עם-הארצות. די ליבהאָבער פון אַלטערטימליכקייטען ערגערן זיך שרעקליך, ווען מען נעמט אַראָב פון אַן אַלטען חפץ די סימנים פון אַלטקייט — דעם זשאַוור אַפילו — און מע פרישט אים אָב. מ׳דאַרף אים לאָזען זיין כּאַראַקטער — די אַלטערטימליכקייט. און דאָס איז נישטאָ אין דעם „ספר האגדה״.

ביאַליקס דערצעהלונג „אריה בעל-גוף״, וואָס איז געדרוקט געווען אין „השלוח״ האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק. איך בין געקומען אַ בעגייסטערטער צו מענדעלען. ער אָבער האָט נישט געוואָלט מיטפיהלען מיין התלהבות. ער איז געבליבען קאַלט, געקרומט מיט דער נאָז, ווי דער שטייגער איז ביי אים געווען, ווען עפּעס אַ זאַך האָט ביי איהם נישט גושא-חן געווען. איך האָב אים געפרעגט, וואָס איז די סיבה.

— ביאַליק האָט ווידער פאַרגעסען דעם „סוד פון צמצום״. עס איז דאָך נישט מער ווי אַן „אריה״, נישט מער ווי אַ „בעל-גוף״ — ווי לאַנג קרענקט ער, אויב איך וואָלט איהם צוועקגעגעבען דריי ביכער „השלוח״ („אריה בעל-גוף״ האָט זיך געדרוקט אין „השלוח״ אין דריי המשכים). איך וואָלט אים „געצויגען״ אויף דריי זייטלעך — און גענוג!

דערפאַר האָט ער געהאַט התפעלות פון ביאַליקס ערצעהלונג „מאחורי-הגדר״:

— עס האָט זיך מיט מיר געטראָפען בלעמ׳ס מעשה: כ׳האָב געוואָלט שעלטען און געמוזט בענטשען. די ערשטע זייטלעך פון „מאחורי הגדר״ האָבען ביי מיר אויסגעוויזען, אַז די ערצעהלונג איז געשטראָפט מיט בערעדעוודיגקייט און חכמה׳נען זיך, נאָר וואָס מעהר איך האָב געלעזען אַלץ מער האָט מיר דערלאַנגט דער ריח פון פעלד. אויף דער דערצעה-לונג מאַך איך אַ ברכה: „בורא מיני בשמים״.

אַ שטאַרקען איינדרוק האָט אויף מענדעלען געמאַכט ביאַליק׳ס ליד: „ידעתי, בליל הערפל״. דאָס איז געווען באַלד נאָך די פּאָגראָמען אין 1905, וואָס האָבען אים שטאַרק ערשיטערט:

— „און זי דרייט זיך דאָך !" — האָט צו מיר מענדעלע געזאָגט. איך האָב נישט געוואוסט צוקעגען וואָס ער זאָגט עס, אַלס תשובה אויף דער פראַגע, וואָס האָט זיך בעוויזען אויף מיין פנים, האָט ער באַלד צוגעגעבען: — אָט זענען געווען שרעקליכע פּאָגראָמען, מאָרד, רויב, געשענדעטע פרויען, צע־ריסענע ביכער און נאָך אַזעלכע שרעקליכע מעשים. וואו איז דער פּראָגרעס ? — ווילדע חיות זענען די מענטשען געווען צוריק מיט דריי טויזענד יאָר, און ווילדע חיות זענען זיי פאַר־בליבען אויך איצט. אַזוי זאָגט מען. ניין ! פאַראַן דאָך אַן אונטערשיעד. דו געדענקסט דעם „על נהרות בבל"? — „וואויל איז דעם, וואָס וועט דיינע עופהלעך נעמען און אָנם פעלז זיי צע־שמעטערן !" — איהר שטעלט זיך פאָר די עצה־טובה פון אָט דעם משורר ? — מע נעהמט אַ קינד, אַן עופהלע, מע רייסט עס אָב פון דער מוטער'ס ברוסט, מע נעמט עס אָן פאַר די קליינע צאַפּלענדיגע פיסלעך און מען האַקט מיט'ן ווייכן מוח'ל אין אַ האַרטען שטיין ביז מען צעפּלעט דאָס קעפּל און שטראָמען בלוט, אויסגעמישט מיט מאַרך, רינען און גיסען זיך ווי וואסער... און דערויף האָט מתפלל געווען איינער פון די בעסטע און גרעסטע אין דער אומה, וואָס האָט אויסגעדריקט דעם נאַציאָנאַלן וועהטאָג, דעם צער און גרויסען צאָרן אויף דעם חורבן פון לאַנד און בית־המקדש... ביאַליק איז אויך פול מיט צאָרן, ער דורשט אויך נאָך נקמה פון די פיינד און פערשוועכער פון זיין נאַציאָנאַלען כבוד. ער אָבער לעבט נישט מיט צוויי טויזענד פיער הונדערט יאָהר צוריק, נאָר אין היינטיגע צייטען. דעריבער קאָן ער בשום־אופן קיין עצה נישט געבען, מ'זאָל די פיינד טהון מדה כנגד מדה, מען זאָל אויך זייערע קינדער צעפּענען די בייכער... און אין זיין ליעד „ידעתי בליל הערב"; אַז ער דערגייט צום העכסטען פּונקט פון צאָרן און נקמה־דורשט, רייסט ער איבער זיין ליעד און ענדיקט נישט : „און גאָט פון נקמה, מיט אַ פערוואונדעטע האַרץ וועט אויפשטעהען און וועט ברילן — און וועט אַרויסגעהן מיט זיין גרויסען שווערד"... מעהר קאָן ער נישט זאָגען, ווייל סוף־כל־סוף לעבט

ער מיט צוויי טויזענד פיער הונדערט יאָהר נאָך דעם פּערפּאָסער פון דעם „על-נהרות-בבל"... עס איז פּאָרט דאָ פּראָגרעס !.. די ערד דרעהט זיך דאָך און שטעהט נישט אויף איין אָרט. און דאָס איז אונזער האָפנונג. און דאָס איז אונזער טרייסט אין דעם גרויסען צער פון די שחיטות, הריגות און רדיפות. עס זאָל זיין ליכט — אַ סוף צו דער פינסטערניש. עס איז נישט מעגליך עס זאָל קיין סוף נישט נעמען !..

און ס'איז געווען, ווי די שלאַנקע אויסגעצויגענע פיגור פון דעם אַכציג-יעריגען זקן וואָלט זיך נאָך מעהר אויסגעצויגען און וואָלט אין דער רגע ביז אונטער די הימלען דער-לאַנגען...

די גוטע באַציאונג פון מענדעלע'ן צו ביאַליק'ן האָט מיך נישט געוואונדערט: געווען איז צווישען זיי אַן אינערליכע נאָענטקייט. טיילמאָל האָט זיך אויסגעוויזען, אַז ביאַליק איז נישט מעהר ווי אַ יונגער מענדעלע, און מענדעלע איז נישט מעהר ווי אַ ביאַליק, וועמען עס איז בעשערט געווען געבוירן צו ווערען מיט פופציג יאָהר צוריק... זייער פּאָזיטיוו-נעגאטיווע בעציאונג צום גלות, זייער צוגעבונדענקייט צו דער ערד, זייער קאָנסערוואטיזם בנוגע צו דער העברעאישער שפּראַך מיט די אַלע נייע ווערטער, וואָס מ'האָט מחדש געווען, דאָס איבער-געגעבענקייט צו אונזער אַלטער ליטעראַטור, די ליבע צו ארץ-ישראל אינאיינעם מיט'ן גרויסען פּחד פאַר דער איבערשאַצונג פון די ווערטען און פאַר דאָס אָבלייקענען פון דעם גלות — דאָס אַלץ האָבען מענדעלע'ן מיט ביאַליק'ן גייסטיג געמאַכט זעהר נאָהענט אויף אַזאַ אופן, אַז בעוואוסט און אומבעוואוסט האָט זיך איינער געפונען שטענדיג אונטער דער ווירקונג פון'ם צווייטען. אָבער וואָס עס האָט מיך געוואונדערט איז — די אַבסאָלוט-פּאָזיטיווע בעציאונג, וואַרימע, ממש הארציגע בעציאונג פון מענדעלע'ן צו ט ש ע ר נ י כ אָ וו ס ק י ' ן און פון טשערני-כאָווסקי'ן צו מענדעלע'ן. מענדעלע, דער „יוד שביהוד" האָט שטאַרק ליעב געהאַט טשערניכאָווסקי'ן,—אָט דעם אַמשטאַרקסטען עלעניסט צווישען יודען. און טשערניכאָווסקי, וואָס זיין וועלט

איז געווען זעהר ווייט פון מענדעלעס וועלט, האָט שטאַרק גע־שעצט די ווערק פון דעם זיידען פיעל מער ווי אַנדערע שאַפונ־גען פון דער יודישער ליטעראַטור. „איך קען נישט דאָס לעבען, וואָס מענדעלע שילדערט — האָט מיר טשערניכאָווסקי געזאָגט — אָבער איך פיהל, אַז אין זיי איז דאָ דער ווירקלעכער אמת".
אין זיינע „אידיליעס" געפינט זיך טשערניכאָווסקי אונטער דער השפעה פון מענדעלעס סטיל און ליטעראַרישע פאָרמען, און ער ווידמעט דעם זיידען זיין ליד „קסמי־יער" — אפשר דאָס בעסטע פון זיינע נאַטור־לידער. און וועגן די בעציאונגען צווישען מענ־דעלען און טשערניכאָווסקין ווייס איך עטלעכע פאַקטען:

בעת עטליכע טשערניכאָווסקיס ערשטע לידער זענען שוין געווען געדרוקט, און ער איז געווען נאָך ווייניג בעוואוסט, בין איך געקומען צו מענדעלען מיט טשערניכאָווסקין. איך האָב איהם איינגערעדט, ער זאָל ווייזען מענדעלען אייניגע פון זיינע לידער (טשערניכאָווסקי פלעגט נישט בעזוכען די בעוואוסטע שרייבער, און זיינע לידער פלעגט ער ווייזען נאָר אַ צוויי־דריי פון זיינע פריינד: ער פלעגט דאָס רוב שרייבען נאָר פאַר זיך). מענדעלע האָט אויפמערקזאַם איבערגעלייענט אַ ליד, געמאַכט עטלעכע שנעלע בעמערקונגען, ביים לעצטען פערז האָט ער זיך עקשנותדיג פערהאַלטען: „אַזוי קאָן מען נישט זאָגען". עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ מלחמה מיט פסוקים: טשערניכאָווסקי ברענגט אַ ראיה פון איין פסוק, אַז מ'קאָן אַזוי יאָ זאָגען. און מענדעלע ענטפערט איהם אָפּ און ברענגט אַ ראיה פון אַ צווייטען פסוק, אַז מ'טאָר אַזוי נ י ש ט זאָגען. צום סוף, ווען די פסוקים האָבען זיך אויסגעלאָזען, האָט מענדעלע אַ זאָג געטהון קאַטעגאָריש און אַ ביסעל ברוגז:

— ניין! אַזוי שרייבט מען נישט!

פלוצלינג האָט זיך טשערניכאָווסקי אויפגעהויבען, — טשער־ניכאָווסקי דער בעשיידענער, נאָכגעביקער און דעמאָלט נאָך גאָר יונגער — און אויפ'ן קול קאַטעגאָריש געזאָגט:

— א י ך שרייב י אָ אַזוי! — ער האָט אַקצענטירט שטאַרק דעם „איך" און מיט'ן פינגער געוויזען אויף זיך.

איך בין צוטומעלט געוואָרען. כ׳האָב זיך נישט געגלויבט אויף טשערניכאָווסקין. מענדעלען האָב איך געקענט פאַר אַ קפדן און ציימנווייז אַ האַרטען מענש. איך בין געווען זיכער, אַז ער וועט אָנשרייען אויף טשערניכאָווסקין, וועט איהם אַזוי אָנזידלען, אַז ער וועט זיך שוין מעהר נישט קאָנען ווייזען פאַר איהם.

צו מיין פערוואונדערונג האָט דער אַלטער אַבגעשוויגען און דעם געשפּרעך אַריבערגעפיהרט אויף אַן אַנדער זאַך.

אויף מאָרגען, אַז איך בין געקומען צו מענדעלען, אָהן טשערניכאָווסקין, זענען די ערשטע ווערטער פונ׳ם אַלטען געווען:

— ווען אַנ׳אַנדערער וואָלט געהאָט די העזה צו זאָגען „איך“ מיט אַזאַ תּקיפות, וואָלט איך איהם אַראָפּגעוואָרפען פון אַלע טרעפּ. ער אָבער מעג. ער האָט אין זיך עפּעס פון אַ גדול: בעשיידענקייט, ענווות אַ גאַנץ יאָהר, און שטאַרקען מוטה און תּקיפות — אין אויסערגעוועהנליכע פאַלען. אַזעלכע מעגען אַלץ!

דאָס איז געווען מיט צוואַנציג יאָהר צוריק און אפשר נאָך מעהר, נאָך איידער עס איז ערשינען טשערניכאָווסקיס ערשטע ליעדער-זאַמלונג!

דערזעלבער מענדעלע, אַז ער האָט אין שניאור׳ס אַ ליעד געפונען אַנ׳אויסדרוק, וואָס פּאַסט זיך נישט צו אַ פּסוק פון יחזקאל, און שניאור האָט איהם אָפּגעענטפערט: „וואָס געהט מיך אָן יחזקאל?“ — האָט ער אויסגעשריען צו שניאור׳ן: „אַרויס פון מיין שטוב!“ — —

און נאָך אַ מעשה, פון שפּעטער מיט אַ צעהן יאָהר. צוליעב די פּאָגראָמען אין אָדעס איז מענדעלע ענטלאָפען קיין זשענעווע, וואו ס׳האָט דאַן געוואוינט דער שריפטשטעלער בן-עמי. איך האָב געוואוינט דעמאָלט אין לאָזאַנא, וואו טשערניכאָווסקי האָט געלערנט מעדעצין. איין מאָל זענען מיר אין דרייען, מענדעלע, בן-עמי און איך, געפאָהרען קיין בערן אויף אַ ליטעראַרישען אָוועגד לכבוד מענדעלע. דעמאָלט זענען ערשינען מיט אַ מאָל די דריי העפטען פונ׳ם פינפצעהנטען באַנד „השלח“, וואו עס זענען געווען געדרוקט „הבריכה“ און „מגלת-אש“ פון ביאַליק

און אויך אַ ליעד פון טשערניכאָווסקין, „כחום היום". דער זיידע האָט אָנגעהויבען:

— כ'האָב זיך היינט געבאָדען אין דער סאַזשעלקע („הבריכה"), דאָס וואַסער האָט מיך ממש דערקוויקט. מחיה-נפשות!

בן-עמי האָט איהם אונטערגעהאַלטען און גענומען לויבען און ריהמען די „הבריכה" און אויך „מגלת-אש", וואָס איז, אפּנים, מענדעלען נישט אין גאַנצען פערשטענדליך געווען. מענ-דעלע האָט זיך אויסגעדרייט פון צו רעדען וועגען דעם אַ וואָרט. דערפאַר אָבער האָט מענדעלע גענומען זאָגען שבחים דעם ליעד „כחום-היום". בן-עמי איז געוואָרען אין כעס: בשעת מיר האָבען פאַר זיך אַזעלכע פּערעל ווי „הבריכה" און „מגילת-אש" — ווי קאָן מען גאָר רעדען וועגען „כחום-היום"? — דער זיידע האָט זיך אויסגעצויגען אין זיין גאַנצער גרויס און געזאָגט:

— בערוהיג זיך נאָר! אויך אינ'ם גן-עדן פון טשערניכאָוו-סקין גייט זיך אָרום גאָט „לרוח היום"!

ס'איז געווען עפּעס געמיינזאַמעס און אַ גייסטיגע קרבה-שאַפט צווישען דעם „יוד שביוד" און צווישען דעם יודישען „גריך". נישט אומזיסט האָט איינער אַ יודישער קריטיקער (י. א. לובעצקי) מענדעלען אָנגערופען „סקולפּטאָר". די פּלאַסטיק פּער-נעמט אַן'אָרט אין די בעוועגונגען פון מענדעלעס העלדען נישט ווייניגער, ווי אין די בעשרייבונגען פון טשערניכאָווסקין. אין די נאַטור-ליעדער גלייכען זיך (אין גייסטיגען ווערט) דער עלטסטער פון אונזערע דערצעהלער און דער יונגסטער פון אונזערע פּאָעטען. דאָס האָב איך געפיהלט נישט נאָר אין מענדעלעס ווערק, נאָר אויך אין די צוויי שמועסען, וואָס מענדעלע האָט געפיהרט אין בערן און אין זשענעווע, ווען ער האָט געוואוינט אין דער שווייץ, נאָך די פּאָגראָמען פון 1905. —

ס'איז געווען אַן אָווענד, אויף וועלכען איך מיט בן-עמין, האָבען געהאַלטען פּאָרטראַגען וועגען מענדעלע'ן אַלס קינסטלער, אוי מענדעלע אַליין האָט פּאָרגעלעזען אַ קאַפּיטעל פון „דער

קליאטשע" מיט גרויס ערפאלג (זיין אינטאנאציע, זיין אופן פון דעקלאמירען און זיינע בעוועגונגען זענען געוועזען אונפער־גלייכליך, זייער אייגענארטיג!) דערנאך איז מענדעלע מיט מיר געגאנגען שפאצירען הינטערען שטאדט. עס איז שוין געוועזען שפעט. ארום און ארום פינסטער. נאר איינצעלנע שטערען האבען געוואונקען מיט זייערע בלויע אויגען. פלוצלינג איז מענדעלע געבליבען שטעהען אין מיטען דער פינסטערניש. פאר אונז איז געשטאנען א הויכער דעמב, א דיקער, א שטארק בעצווייגטער, וואס איז געשטאנען איינזאם אויף דעם פוסטען שטח, אין דער געדיכטער פינסטערניש... מענדעלע איז צוגע־גאנגען נאהענט צום דעמב, איהם ארומגענומען מיט זיינע ארעמס און גפזאגט מיט א ציטער:

— ווייסט איהר וועמען איך בין מקנא? — אט דעם דעמב. פארוואס? ער איז אזוי שטארק און הויך. — ווייל ער איז איינזאם, אליין, לעבט פאר זיך און שעפט פון זיך נחת, אהן א וואלד, אהן „קהל", אהן „חברות", אהן פאליטיק. און א נסתר איז ער — שטיל און איינזאם וואקסט ער. און אין דער פינסטער. אט אזוי ווערען טאלאנטען רייף, אזוי ווערען שטארק און קרעפטיג די חויכע גייסטער און נשמות. די ביהן פערקלעפט מיט וואקס די גלעזערנע ביהנענשטאקען, וועלכע מ'האט פאר איהר געמאכט, כדי עס זאל מעגליך זיין צוקוקען זיך צו איהר ארבייט, ווי זי ארבייט אויס דעם האניג. באר אין א ענגען צימער, ווייט פון דער ברייטער טומעלדיגער וועלט, ווערט געשאפען דאס פונדאמענטאלע ווערק, און עס קרעפטיגט זיך דער פעסטער כאראקטער — „דער מענש איז א בוים אין פעלד" און „געגליכען איז ער צו דו בהמות"...

אין א צייט ארום בין איך געקומען פון לאזאנע קיין זשענעווע, אויף פסח צו בן-עמין. נאכ'ן דאווענען, אין ער־שטען טאג פסח, בין איך אריינגעגאנגען צו מענדעלען. צו מיין פערוואונדערונג האט ער מיך, נישט ווי זיין שטייגער איז געוועזען, בעגעגענט זעהר קאלט. איך האב איהם בע־מראכט — ער איז געוועזען שטארק ברוגז. איך האב שוין לאנג

געוואוסט, אַז מענדעלע איז בעזונדערס אָריגינעל און אינטע־רעסאַנט, ווען ער איז אין כּעס. ער האָט באַלד אָנגעהויבען רעדען — און זיך געבייזערט:

— אוי די מענשען! לאַ־די וואָס זיי פערדאַרבען זיין און איינער דעם אנדערען: נעמען זיי זיך צו פערדאַרבען אויך די חיות און בהמות! געדענקט איהר די גמרא אין קידושין: „כ'האָב אין מיין לעבען נישט געזעהען אַ הערש אַ פּירות־זאַמלער, אַ לייב אַ טרעגער, און אַ פוקס אַ „געוועלבּ־ניק״. אין עוואַנגעליום שטעהט געשריבען: „דאָס קאָרנבלומעל שפּינט נישט, וועבט נישט און געהט אַרויס אָנגעטהון אין קליידער, וואָס אַפילו שלמה המלך אין זיין צייט האָט זיי נישט געטראָגען״. אַלע גאָטס־בעשעפעניש'ען שטעהען העכער פון דעם מענשען, — סיי די חיות, סיי די בהמות און סיי די פויגלען געפינען זיך אַליין זייער נאַהרונג, און זיי דאַר־פען צו קיינעם נישט אָנקומען. נאַר דער מענש מוז אָנקומען צו אַ מתנת־יד פון אַ צווייטען מענשען. קבצנות — איז די אייגענשאַפט פון דעם מענשען, וואָס האָט אָבגעקעהרט פון דעם גלייכען וועג אויף דער ערד. דעם מענשען איז אָבער ווינציג, וואָס ער האָט פערדאַרבט זיין מין און די מענשען געמאַכט פאַר קבצנים און שנאָרערס, ער האָט דאָס זעלבע געטהון מיט די חיות און עופות. אָט בין איך היינט געגאַנ־גען שפּאַצירען איבער די גאַסען פון זשענעווע און בין דורכ־געגאַנגען דורך דער בעוואוסטער „שוואַנען־אָזערע״. די איינ־וואוינער פון זשענעווע האָדעווען דאָרט, צוליעב זייער אייגע־נעם פערגעניגען, קליינע שוואַנען. וואָס זשע טהוען די דאָזיגע מענשען? — זיי זענען בעלי־צדקה'ס, און זיי קומען מיט זע־מעל אין די הענט און וואַרפען ברעקלעך אין וואַסער — און די שוואַנען כאַפּען און שלינגען די ברעקלעך. זיי האָבען אַזוי צוגעוועהנט די שוואַנען צו בעקומען נדבות, איך האָב אַליין געזעהען, ווי די שוואַנען ציהען זיך אויס אויף זייערע פיס און שטעלען אָן זייערע שנאָבלען, קוקען אַרויס אויף דער מתנה פון אַ בשר־ודם... דאָס גאַנצע בלוט האָט אין

מיר אויפגעקאָכט: פויגלען-קבצנים! שוואַנען שנאָרערס! ווי' וויַיט עס דערגעהען די פערדאָרבענע מדות פון דעם מענשען! עס איז איצט ממש אַ דור-המבול, ווען „יעטוועדער לייב האָט פערדאָרבען זיין וועג אויף דער ערד" — און חיות און עופות אויך אינ'ם כלל!...

איך האָב געהערט די רייד, געזעהען דעם כעס — און האָב אָנגעהויבען פערשטעהען דאָס געמיינזאַמע פון מענדעלען און טשערניכאָווסקין. נישט אומזיסט האָט דער גרויסער דיכ-טער געווידמעט דעם גרויסען דערצעהלער זיין ליעד „קסמי-יער". ווער ווייסט, צי איז נישט מענדעלע אָט דער „האַר פון וואַלד"... — —

פון העברעאיש — י. פ.

ראובן ברײַנין

מענדעלע אין זײַן רעדען

...ווען איך האָב קענען געלערענט מענדעלע מוכר-ספרים, האָט ער מיך איבערראַשט מיט דעם אופן פון זײַן רעדען און שמועסען. די תורה שבבעל-פה פון מענדעלע האָט געהאַט אַ קולטור-ווערט. זי האָט געקענט געבען דעם צוהערער אַ שליסעל צו זײַן גײַסטיגען מעכאַניזם. דער, וואָס האָט קיינמאָל ניט געהערט מענדעלע'ן רעדענדיג, קאָכענדיג, זידענדיג, קאָן ניט האָבען קיין ריכטיגע פאָרשטעלונג פון איהם, ווען ער זאָל אפילו דורכלעזען אַלע זײַנע שריפטען.

מענדעלע האָט גערעדט, דערצעהלט, געשמועסט מיט חשק, מיט געשמאַק. דאָס רעדען איז געווען אַ טייל פון זײַן גײַסטיג לעבען, און אַ חשוב'ער טייל. די געוואוינהייט פיעל צו רעדען איז בײַ איהם געווען אויך אַ פילאָזאָפישע באַדערפעניש, די נויטיגקייט צו אויסלאָדען, צו עקספלאָדירען. ער האָט געהאַט אַ סקאָרבאָווען נוסח צו רעדען. איהר האָט אין זײַן רעדען געהערט דעם אָפּקלאַנג פון אַ גאַנצער עפּאָכע. ער האָט גע-לעגט געוויכט, אַקצענט אויף יעדער פראַזע, וואָס ער האָט אַרויסגעזאָגט, געשטעלט דעם טראָפּ אויף יעדען וואָרט. עס איז געווען די שיחות-חולין פון אַ תלמוד-חכם, וואָס צריכין לימוד,

זיין געשפּרעך (ווען ער האָט אַפילו גערעדט וועגן ליטעראַטור אָדער יודישע פּראָבלעמען) האָט ניט געשפּרודעלט, ניט געבליצט, איז ניט געווען ספּאָנטאַן און ניט פּאַראַדאָקסאַל. עס האָט אָבער געהאַט אַ שווערען געוויכט. זיין געשפּרעך איז ניט געווען אַ מאָמענטאַלער איינפאַל, אַ פלוצלינגדיגע אויפקלערונג. אַלעס, וואָס ער פלעגט אַרויסזאָגען איז געווען אַ פּראָדוקט פון אַ לאַנגער, רייפער, אינערליכער אַרבייט, נאָכדענקען און איבער־לייענען. און דערום פלעגט ער ,זיך איבער׳חזר׳ען. זיין געשפּרעך האָט געהאַט עטוואָס סטערעאָטיפּישעס. מיט די זעלבע ווערטער, כמעט אות באות, פלעגט ער זיין אורטייל אַרויסזאָגען אין פאַרשידענע צייטען, ביי פאַרשיידענע אָנגעלעגענהייטען, ווי ער וואָלט דאָס איינמאָל פאַר אַלע מאָל איינשטודירט. אויסגעלערענט בעל־פּה.

דער אימפּרעסיאָניזים איז איהם געווען פאַרהאַסט אין דער ליטעראַטור און אין רעדען. אויספיהרליך, גרינטליך פלעגט ער יעדע זאַך דערצעהלען אָדער שילדערען. ניט רייך אין צאָהל און ניט פיעל־פאַרביג זענען געווען זיינע איבער־לעבונגען, אָבער טיעף איינגעוואָרצעלט אין איהם און געגנעהרט מיט אַלע גייסטיגע זאַפטען פון זיין וועזען.

ווען איך האָב קענען געלערענט מענדעלי מוכר־ספרים, איז ער אַלט געווען זיבעציג יאָהר. ער איז נאָך פול געווען מיט יוגענטליכער קראַפט, און זיין טעמפּעראַמענט איז נאָך געווען היציג און ברויזענדיג. דאָך איז זיין אינערליכע וועלט געווען אָבגעשלאָסען, אָבגעצירקעלט און אָבגעגרעניצט. אַלעס אין איהם איז געווען אויסקריסטאַליזירט. אויסערע איינדרוקען, נייערע גייסטיגע, ליטעראַרישע שטרעמונגען, האָבען אויף איהם קיין שליטה ניט געהאַט. קיין אָפּקלאַנג אין איהם ניט געפונען. ער איז שוין געווען אין דער בחינה פון אַ פּוסק אחרון.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט געשאַפען דעם טיפּ פון מענדעלע מוכר־ספרים, און דער געשאַף האָט באַאיינפלוסט דעם שעפער. עס האָט גערעדט מענדעלע דער פּקח. דעם יוד־שביוד. מענדעלע האָט גערעדט מיט דעם לשון פון תחינות. פון

צאינה וראינה, געמישט מיט פיעל כאראקטעריסטישע העברעאישע ווערטער און מיט דייטשע ווערטער און אויסדרוקען, וואס ער האט זיי געברויכט אויף א בעזונדערען, משונה׳דיגען אופן. מעג־ ליך, דאס נאר אין זיינע געשפרעכען מיט מיר האט ער געברויכט פיעל דייטשע ווערטער און דייטשע פסוקים.

די גערעדטע ווערטער פון מענדעלע, זיין גאנצער „פאר־ טראג״, האט געהאט קלאנג און געזאנג. עס פלעגט מאנכמאל מאכען דעם איינדרוק, ווי ער איז מעביר די סדרה. עס פלעגט זיך הערען אויף דער אבקלאנג פונ׳ם גמרא־ניגון, אדער דער געזאנג־מאטיוו פון געוויסע פיוטים־געזאנגען. זיין ווארט פלעגט בעגלייט ווערען פון א רייכער מימיק. די נאז און דאס לינקע אויג האבען אין דער מימיק גענומען דעם לעבעדיגסטען אנטייל. די אינטעריעקציאנען, די אויסרוף־ווערטער, ווי: נו! נו? עט! פע! און ד. גל. האבען פיעל בעדייטעט, בעזונדערס בעדייטעט, אין זיין געשפרעך.

ער האט געברויכט אין יעדען געשפרעך ציטאטען פון תלמוד, מדרש, אגדה און ד. גל. די מאמרי חז״ל האט ער אזוי איינגעטייטשט און אויסגעטייטשט, דאס זיי האבען זיך פולשטענ־ דיג צוגעפאסט צום ענין פון זיין געשפרעך.

ניט קוקענדיג, וואס מענדעלע האט אין אלעם געזוכט און אויך געפונען דעם פראסטען פשט, פלעגט ער דאך ליעב האבען ארייננברענגען אין זיינע געשפרעכען אביסעל דרוש און פלפול. אין גרויסען ווארט־קינסטלער האט געלעבט אויך, אין א ווינקעל פון זיין נשמה, דער בעל־דרשן.

קיין געשפרעך איז ביי איהם ניט געווען אהן עפעס א מעשה פון די „אלטע גוטע צייטען״, אהן א פאלקס־ווערטעל און אהן א בילד.

און אלעס, וואס מענדעלע פלעגט דערצעהלען, האט פול־ שטענדיג געשטימט און הארמאניזירט מיט זיין גאנצען וועזען. איבער אלעס האט ער געאורטיילט פון זיין אייגענעם שטאנד־ פונקט, אין איינקלאנג מיט זיין אינערליכער וועלט.

זיין געשפרעך האט עדות געזאגט אויף א געזונטען מענשען־

פערשטאַנד. אויף אַ קלאָרער לאָגיק, און צוגלייך אויף זיין קענטעניש פון דער פאָלקס־נשמה.

די פאָלקס־נשמה אַליין האָט פון איהם אַרויסגעהערט, ווען אַפילו אין דעם לשון פון אַ תּלמיד־חכם.

1927

ז. שניאור

פון דעם „זיידענס" קוואַל*)

אַנשטאָט אַ הקדמה

פאַר מיינע אויגען שטייט עד היום, ווי לעבעדיג, דעם זיידענס כאַראַקטער-קאָפּ מיט דער זילבערנער גריווע האָר, וועלכע שטעלט איהם אַוועק אין איין פּרעכטיגער שורה מיט: הוגאָ, איבסען, לאָנגפעלאָוו, טאָלסטאָי, טורגעניעוו, ביערנסאָן און זייער גלייכען.

איך זעה נאָך זיינע בעוועגליכע, פּלאַסטישע קנייטשען איבער זיין ראָזיגען, פרישען געזיכט, זיין הויכען שטערן, זיין שמייכעלע, זיין קוק איבער די שפּאָקולען, די מינעס און גרי-מאַסען, וועלכע געהען איבער זיין ריהרעוודיגען שפּיץ נאָז, וואָס איז געווען פעהיג אויף צעהן פערענדערונגען אין איין מיגוט. זיינע שטאַרע פּאָזעס, ווען ער האָט געזוכט נאָך אַ פּאַסענדיג וואָרט, נאָך אַ פּאַסענדיג בילד. און דערביי — דער ליידענ-

---

*) „פון דעם „זיידענס" קוואַל" איז דורך ז. שניאור אָנגעשריבען אין יאָהר 1922 און ערשיענען אין בערלין אין „כּלל-פערלאַג" (1922) 64 ז. מיר געבען דאָ די זכרונות מיט איניגע קיצורים. רעד.

שאפטליכער אויסדרוק אין די ווינקלען פון זיין מויל, דער בלאָנדזשענדער פייער אין זיינע קליינע שווארצע אויגען – איינגעראַמט אין שמייכעלדיגע קנייטשעלעך... דאָס איז ביי איהם שטענדיג געווען די ליידענשאַפט פון א געניאַלען סקולפּטאָר, וועלכער שטעהט מיט האמער און דלאָטע פאַר א ווילדען בלאָק מאַרמאָר, מיט דעם שטאַרקסטען ווילען אַרויסצוהאַקען פון פאַר־שטיינערטען שטיק כאַאָס א נייע פאָרם, אַרויסצושיילען פונ׳ם וויסטען און האַרטען תהו־ובהו א נייעם בילדליכען קערן...

א שאָד, וואָס אַלע זיינע נאָהענטע איילען זיך נישט צו פערצייכענען יעדען געדאַנק, יעדען אַפאָריזם, וואָס זיי האָבען געהערט פונ׳ם זיידען אַליין, פון אַנדערע, וואָס האָבען געלעבט מיט איהם צוזאַמען אָדער אין זיין סביבה. דאָס איז ביז אַהער געטהון געוואָרען נאָר אויפ׳ן שפּיץ מעסער. וואָלטען זיך אַלע זיינע מקורבים דערצו גענומען, וואָלטען מיר אפשר געהאַט נאָך שעהנע עטליכע געקליבענע בענד, א צוגאָב צו מענדעלע׳ס שריפטען; נישט וועניגער אינטערעסאַנטע, ווי די, וועלכע דער זיידע האָט מיט זיין אייגענער פעדער געשאַפען.

אָבער נישט אַלץ, ווייט נישט אַלץ, האָבען זיינע נאָהענטע פריינד בעהאַלטען אין זכרון! א סך, דאָס בעסטע פונ׳ם זיידען, איז פערלוירען געגאַנגען, אויף אייביג פערלוירען.

א קעלבערנער און א מענשישער טאַלאַנט.

איינמאָל האָט א בעקאַנטער שריפטשטעלער געריהמט פאַר מענדעלע׳ן א נייעם יודישען שרייבער, וואָס לויט זיין מיינונג איז ער אַרויס אין דער ליטעראַטור א פּאַרטיגער, א קיילעכיגער און שפּיציגער. מענדעלע האָט געמאַכט א מינע און געזאָגט:

—כ׳ווייס נישט. איך גלויב קיינמאָל נישט, אַז פון אַזעלכע „פּאַרטיגע״ וועט עפּעס גרויסעס אַרויסוואַקסען. דאָס זענען תמיד קעלבערנע טאַלאַנטען. א קעלבעל שטעלט זיך גלייך אויף די

פיס, אינ׳ם זעלבען טאָג, ווען עס ווערט געבוירען... אַ מענש מוז אַרומקריכען חדשים לאַנג אויף אַלע פיער. פאַלען איבער די אייגענע פיס מוז ער... און טהוט ער זיך אָן אַ כח און שטעלט זיך אַוועק — שאָקעלט ער זיך אַ ווײַלע און האָץ! אַנידערגעפאַלען... שרייט. און ביז וואַנען אַ מענשישער וועזען לערענט זיך אויס געהען, דערנאָך לויפען, דערנאָך טאַנצען... אָה! יאָהרען געהען אריבער! — פונקט דאָס זעלבע פאַסירט און מוז פאַסירען מיט אַנ׳אמת׳ען מיט „אַ מענשישען טאַלאַנט״...

קום, קליינער!

— אָפטמאָל, ווען איך זיץ און שרייב — האָט מיר איינמאָל מענדעלע דערצעהלט — ווען איך זיץ און שרייב און זוך אַ וואָרט, אַן אויסדרוק, וואָס זאָל קורץ און שאַרף אַרומ-כאַפּען דאָס, וואָס איך וויל זאָגען, קומען צוגעהן אַ סך, אַ סך ווערטער, אַ סך, אַ סך אויסדריקען, סינאָנימען... און שטעלען זיך אויס אַנטקעגען מיר אין איין שערענגע.

עס שטעלען זיך אויס זאַטע, מיט זיך צופריעדענע ווערטער; רויטע, גראָבע אָהן מאַנירען; שטיפערישע ווערטער, שקצים... רייך-בעפוצטע, אָנגעפּאַרבטע; שטאָלצע, יחוס׳דיגע, מיט אַלטע שטאַם-צעטלען אין די הענד; ווערטער ציגיינער, ווערטער מלכים... יעדער פון זיי וויל זיך מיר אַרויסווייזען פון דער שעהנסטער זייט. אַנדערע שמייכלען, אַנדערע בעטלען, אַנדערע גיבען אָב טשעסט: „ראַד סטאַראַטסיאַ, מענדעלע!״ די יחוס׳דיגע, די זאַטע, די רייכע צעזעצען זיך בהרחבה, ווי ביים טאַטען אין ווייַנגאָרטען: „מענדעלע, אָהן מיר קענסטו נישט אויסקומען!.. מענדעלע, אַז דו ווערסט זיין מיט זיבען קעפּ, וועסטו זיך פון מיר נישט אַרויסדרייען!.. מענדעלע, כ׳קען רוהיג שלאָפען. אַז דו וועסט דאַרפען, וועסטו מוחל זיין, מיך אויפוועקען!״..

נאָר ערגיץ וואו הינטער דער פאַרביגער ראָטע, פאַרקוועטשט

הינטער די בייכיגע און רייכע ווערטער, שטעהט זיך, נעבעך א פערשעהמט ווערטעלע, א בעשיידענע, א קליינס, א צארטס, א ציטערדיגס. עס פיהלט זיך שלעכט צווישען אזא׳ן עולם מיט גבירים. דאס פינגערל אין מיילעכל... טרעהרען שטעהען איהם אין די אויגען.

דערזעה איך עס — לאז איך שטעהן אלע זיינע קאנקו־רענטען און גיב איהם א וואונק מיט איין אויג און מיט איין פינגער:

—א, קום נאר אהער, קליינינקער! שעהם זיך נישט, נעהענ־טער, נעהענטער. אט אזוי! נאר דיך, טייערינקער, דארף איך האבען. נאר דיך!

זעליג דער קורצער און אלטער דער הויכער.

מענדעלע, אלס אן אמת׳ער מייסטער מיט א שטארקען זעלבסטבעוואוסטזיין, האט בטבע נישט געקענט ארייבערטראגען די קריטיק פון אונזערע גריבלענדיגע, קרענקליכע נאטורען, וואס רק זיי קראצען און רק זיי זוכען; קייען שטענדיג שאלעכץ, און דאס געזונדטע, קערניגע זעהען זיי איבער־הויפט נישט.

צו אזעלכענע איז ער געווען זעהר הארט, אפטמאל — אן אכזר.

דארף זיך איינמאל אפזוכען א יוד פייטעלזאן פון יעקא־טערינאסלאוו, וועלכער איז בעקאנט געווארען אין דער העבּ־רעאישער ליטעראטור מיט זיינע קריטישע, מ׳שטיינס געזאגט, ארטיקלען וועגען יונגען דור שרייבער. א קרענקליכע פערזאן איז עס געווען, מיט גריבלענדיגע נייגונגען. קורצזיכטיג און איינגעבויגען. פערקאטשעט איינמאל אט דער זעלבער פייטעלזאן די ארבעל און שרייבט אן ערגיץ וואו אן ארטיקעל וועגען זיידענס ווערק.

קיינער פון מענדעלע׳ס געטרייע לעזער האָבען דעם אַרטיקעל ערענסט נישט בעטראַכט. אַ סך האָבען איהם גאָר נישט בעמערקט. דעם זיידען האָט דאָס אָבער פערדראָסען. קומט אַמאָל דער פערפאַסער פון׳ם דאָזיגען אַרטיקעל קיין אָדעס און פרעגט זיך נאָך דעם זיידענס אַדרעס. זאָגט מען פייטעלזאָנען: „געהט נישט! דער זיידע איז ברוגז״... מאַכט פייטעלזאָן: „ס׳טייטש! פאַרוואָס ברוגז? אַדרבא. ער האָט דאָס דאָך מחמת ליעבע געשריבען... די „קריטיק״ קאָן זיך ערלויבען... אַדרבא״. זאָגט מען איהם נאָך אַמאָל: „געהט נישט!״ בלייבט עס דערביי.

אָבער מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער זיצט דער פערשטאָרבענער שריפטשטעלער לעווינסקי און נאָך עטליכע ליטעראַטען ביים זיידען. מראָגט מען אַריין אַ וויזיט-קאַרטע: פייטעלזאָן. גיט דער זיידע אַ ציה מיט דער נאָז און אַ פרעג פערוואונדערט: „וועלכער פייטעלזאָן, אַ שטייגער?״ מאַכען צו איהם די געסט: „אפנים, דער ק ר י ט י ק ע ר פייטעלזאָן״. קוקען זיך איבער. געהט צו איהם מענדעלע אַרויס אין פאָדער-צימער. קוקט איהם אָן פון אויבען אַראָב און פון אונטען אַרויף. אַ נידעריגער, אַ ביסעל דערשלאָגענער מענש איז פאַר איהם געשטאַנען: פייטעלזאָן. מענדעלע אַנטקעגען איהם אַ ריז מיט ברייטע פּלייצעס, אַלט און שטאַרק ווי אַ דעמב.

— איהר ווייסט! — מאַכט צו איהם מענדעלע אָהן אַ־בעריגע הקדמות — ביי אונז אַמאָל אין קאַפּוליע איז געווען אַ בעדער, זעליג דער קורצער האָט ער געהייסען, קורץ ווי אַ דייזשקע אויף קרומע פיסלעך. און אַ גביר אין שטעדטעל האָבען מיר געהאַט: עוג מלך הבשן! אַלטער דער הויכער האָט ער געהייסען. ערב יום-טוב פלעגט אַלטער דער הויכער קומען אין דער קאַפּוליער באָד אַריין און זעליג דער קורצער פלעגט איהם וואַשען. מילא, אָנזייפען אַליין איז נאָך אַראָב ווי ניט איז. שטעלט אייך אָבער פאָר די סצענע, ווען נאָכ׳ן פאַרען און אָנזייפען פלעגט זע–עליג דע–ער קו–ורצער דאַרפען אָב-

ניסען א־אלטער דע־עם הוי־יכען מיט א־א שע־עפעל זוא־אסער...

דערביי איז מענדעלע מיט איין פוס ארויפגעקלעטערט אויף א שטוהל, נאכמאכענדיג ווי א קורצער וויל געביך ווערען הויך און קאן נישט, ווי זעליג דער קורצער וויל דערלאנגען דעם גביר׳ס קאפ...

— צוליב וואס דערצעהלט איהר מיר דאס? — פרעגט פייטעלזאן דערשראקען.

דער זיידע האט איהם אהן הקדמות דערקלערט:

— ווילט איהר, הייסט עס, אפגיסען מענדעלע׳ן מיט א שע־עפעל קאלט וואַ־אסער?..

דערביי האט זיך דער זיידע אויסגעדרעהט מיט׳ן רוקען און אוועק, איבערלאזענדיג פייטעלזאנען איינעם אליין אין פאדערצימער.

די קריהע געהט!

מענדעלע׳ס זכרון איז אויף דער עלטער שוואך געווארן. וואס שארפער א מעסער איז, אלץ לייכטער קאן ער טעמפ ווערען. זיין פארשטעלונג איז אבער געבליבען שטארק, רייך אין בילדער און אין פארבען און כלעג לויפען פאראויס זיין ווארט. דערפאר פלעגען איהם אפט מאל אויספעהלען די געוויינליכסטע ווערטער, די איינפאכסטע טערמינאלאגיע אויף דעם אדער יענעם געביט. רעדען פלעגט ער. כמעט שטענדיג, היציג, מיט פייער; און פלוצלינג אנהויבען שטאמלען און בלייבען שטעהן ווי פערטראכט, די האנד אויפ׳ן הויכען שטערן. ער פלעגט פרובען אנטאפען דאס ריכטיגע ווארט, דעם פעלענדיגען נאמען: נו, נו... אפט מאל בעטען, מען זאל איהם העלפען דערמאהנען זיך. אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז ער פלעגט מיט פארדראס א מאך טהון מיט דער האנד און א זאג טהון מיט א שטילען שטאלץ, מיט א פאר׳סוד׳עט שמייכעלע:

— די קריהע געהט !...

דערמיט האָט ער געמיינט געבען אַ בילד פון אַ טייך, ווען דאָס אייז ברעכט זיך און קריהעס לויפען אָן מיט האַסט איינע אויף דער אַנדערער, ביז זיי פערשפּאַרען דעם שטראָם. . .

„די קריהע געהט !״ — ס׳הייסט, די בילדער און זכרונות זיינען אַזוי אָנגעלאָפען אין זיין אַלטען קאָפּ... און ניט מחמת שוואַכקייט, נאָר מחמת גבורה מוז ער אָבוואַרטען, ביז די בילדער וועלען זיך אַביסעל צענעמען און דער זכרון וועט זיך בעפרייען...

כ׳האָב שוין מורא!

אין מענדעלע׳ס אויגען איז זעהר ניט כשר געווען די קונצען-מאַכעריי פון די קלאָמפּערשט יונגע געלערענטע. אז ער פלעגט לייענען זייערע וויסענשאַפטליכע אַרטיקלען העברעאיש אָדער יודיש, זייער שווערע שמאַלציגע עברי מיט די לאַטיינערישע האַלבע און גאַנצע פראַזעס, מיט דעם רעש פון גרויסע נעמען און ציטאַטעס, פלעגט ער ווערען אין כעס. סקעפּטיש פלעגט ער עס ציטירען, הויך אויפ׳ן קול, און דערביי זעהר קאָמיש פאַרקרימען די נאָז :

— זעהט נאָר, זעהט נאָר, פלעגט ער נאָכקרימען, „גאָ-וואָריט״, זאָגט ער, שאָפּענהויער, „גאָוואָריט״, מאַכט ער, ניטשע, „גאָוואָריט״, הייסט עס, קאַנט... אָבער וואָס „גאָוואָרעסט״ דו ?— פלעגט ער זיך ווענדען צום מחבר, פּונקט ווי יענער וואָלט איהם געשטאַנען פאַר די אויגען — אַליין, ברוך השם, האָסטו ניט וואָס צו „גאָוואָרען״...

אָפט מאָל פלעגט ער נאָך דערביי צוגעבען אַזאַ מין „זאָאָלאָגישען״ פערגלייך :

די שרייבער, וואָס האָבען ליעב צופיל אָנשפּאַרען זיך אויף פרעמדע ציטאַטעס, דאָס זיינען אַלע „ווייך-טיהרע״, ס׳הייסט,

חיות אָהן ביינער. זיי האָבען ניט קיין אייגענעם חוט-השדרה, שפּאַרען זיי זיך אָן אָן אַזעלכע, וואָס האָבען יאָ.

אַ דריטען מאָל האָב איך דעם זיידען געפונען לייענענדיג אַן אַרטיקעל מיט זעהר קאָמישע גרימאַסען, אימפּראָוויזירענדיג דערביי דאָס געלייענטע, ווי אַן אַרטיסט אויף דער בינע.

— אַ—אַזוי !... פּלאַטאָן האָט געזאָגט, זאָגט ער... פּלאַטאָן?!...
אוי, איך בין שוין אומגליקליך! (דערביי האָט ער זיך געהאַלטען מיט ביידע הענד פאַר'ן קאָפּ) וואָס ווייטער? קרע—עדאָ קווי—יאַ אַבסורדום... לאַטיין? כ'וועל אייך זאָגען דעם אמת, כ'האָב שוין מורא... (דערביי האָט ער זיך גענומען אָברוקען פון זשורנאַל אָן אַ זייט), כ'האָב שוין גאָר מורא אָנצוהויבען זיך מיט איהם...

דערביי האָט מענדעלע געמאַכט אַ געזיכט פון אַ מענשעלע, וואָס דערזעהט אַ לייב אין דער מדבר. ס'איז כדאי געווען צו זעהן דערביי זיינע שאַרפינקע, לאַכענדיגע שוואַרצע אויגעלאַך, וואָס האָבען יונג און שטיפעריש געפינקעלט פון זיין ראָזיג פּנים מיט די שניי-ווייסע האָר און באָרד.

ווען מען האָט אָבגעגעבען אַ גרוס אין ארץ ישראל?

צווישען דער גרופּע „חובבי שפת עבר” אין אָדעס און צווישען מענדעלע'ן איז עפּעס פאָרגעקומען. אָנגעהויבען האָט זיך דאָס, ווי שטענדיג, פון אַ קלייניגקייט און געענדיגט האָט זיך עס מיט אַ שטאַרקען ברוגז. די פּרטים זענען מיר נישט בעקאַנט. איך וויים נאָר, אַז עס איז דערגאַנגען דערצו, אַז די „חובבים” האָבען נישט דערלאָזען אויסקלויבען מענדעלען אַלץ אַן ערען-פּאָרזיצענדען פונ'ם העברעאישען פעריין. מענ-

דעלע האָט דערפון קיינמאָל נישט גערעדט, נאָר פערגעסען האָט ער עס נישט. ער האָט זיין כעס אויסגענוצט, אַזוי צו זאָגען, אין אַ קינסטלערישער פאָרם.

איין מאָל איז צו מענדעלען געקומען זיינער אַ בעקאַנ-טער יונגערמאַן, וועלכער איז געפאָרען בעזעצען זיך אין ארץ ישראל.ביים געזעגענען זיך האָט ער ביים זיידען געפרעגט, וועמען ער זאָל דאָרטען אָבגעבען אַ גרוס.

— וועמען זאָלט איהר אָבגעבען אַ גרוס? — פרעגט מענדעלע איבער און טראַכט אַ ווײַלע. — איהר ווייסט דאָך, די וועלט איז איינגעטיילט אין דומם, צומח, חי ומדבר. ס׳הייסט, זי בעשטעהט פון טויטע שטאָפען, פון שפּראָצענדיגע, פון לע-בעדיגע און פון ריידענדיגע... איז אָט, אויב איהר וועט אין ארץ ישראל טרעפען אַ דומם... דוממים האָט איהר דאָרטען אַ סך... שטיינער, ביינער, חורבות... בערגליך זאָמד — זאָלט איהר זיי, למען השם, איבערגעבען אַ ברייטען גרוס אין מיין נאָמען. נו, טאָמער דערזעהט איהר דאָרטען וואו נישט וואו אַ צומח... אָט, אַ טייטעלבוים, אַ פרישען אתרוג-בוים, אַ מילגרוימיכצע, אַ הדס... אַוודאי און אַוודאי דאַרפט איהר זיי פון מיר אָבגעבען אַ שלום-עליכם. נו, אפשר וועט איהר, אויסער דעם, בעגעגע-נען אַ חי, אַ יודישע בהמה אַ צנועה, אַ יודישע ציג מיט אַ באָרד, וואָס שטעהט און מעלה-גרהט איבער די באָקסערען, מיט וועלכע זי האָט זיך אָקאָרשט אָנגעגעסען... מהיכי תיתי... אַ בעל-חיים אין ארץ ישראל... גריסט זיי! פאַר וואָס נישט? נאָר טאָמער בעגעגענט איהר דאָרטען אַ מדבר... אַ מדבר-עבריה הייסט עס... אַ חובב, וואָס חובבט „מעך" און רעדט העברע-איש, אַזעלכען קאָנט איהר דורכלאָזען אָהן אַ גרוס. איך וועל אויף אייך קיין פאַראיבעל נישט האָבען.

וואָס אַ יוד פערגינט זיך

צווישען די, וואָס האָבען מענדעלען אויסגעשלאָסען פון דער אָדעסער גרופּע „חובבי שפת עבר״, איז אויך געווען דער בעקאַנטער ציוניסטישער עסקן פראַנקפעלד. ער איז בשעת׳ן קריג געשטאָרבען. אויב איך האָב נישט קיין טעות, איז פראַנק-פעלד געווען איינער פון די הויפּט-אָנפירער אין דער „קאָמ-פּאַניע״ קעגען מענדעלען אינ׳ם פעריין. געוויס איז דער גאַנ-צער קריג מיט מענדעלען געווען געשמאַקלאָזיג.

איין מאָל איז איינער אַ בעקאַנטער שריפטשטעלער אַריינגעקומען צו מענדעלען בעזוכען איהם. דאָס איז געווען דוד פרישמאַן.

געהט איהם מענדעלע אַרויס אַנטקעגען מיט אַ טענה, פּונקט ווי זיי וואָלטען שוין פון פריהער אָן געהאַלטען אין שמועסען:

— ווי געפעלט אייך, פרישמאַן, אַזאַ מעשה? ראָטשילד... דוכט זיך, ראָטשילד. ווער קאָן זיך פערגלייכען מיט ראָטשיל-דען? איז ראָטשילד האָט קיין איינציגען פּ׳ אין זיין פאַמיליע. פּאַריז!... אַזאַ שטאָדט ווי פּאַריז... איין פּ׳! און נישט אַ פּיי, נאָר אַ פּ... מיט אַ דגוש... און אָט אַזאַ יוד ווי פּ פ ר אַ נ ק-פּ פ ע ל ד האָט גאַנצע צוויי פּייען! וואָס זאָגט איהר, וואָס אַן אָדעסער יוד קאָן זיך פערגינען??

די אַמאָליגע און די מאָדערנע חוה

אין אַ שיינעם פאַרמיטאָג האָבען מיר שפּאַצירט צווישען די געדיכטע אַלייען אין פּאַרק מאָן-רעפּאָ אין זשענעווע (שווייץ). דערזעהען מיר דאָרטען צוויי אונטערגעשוירענע מיידליך פונ׳ם

טיף קורסיסטקעס, וואָס שפּאַצירען כלומרשט אַרום אַ בוים מיט בליהענדען בעז, און אַ כוונה האָבען זיי גאָר אַראָבצופּליקען אַ בליהענדיג צווייגעל... ווי נאָר זיי האָבען אונז דערזעהען פון דערווייטענס, האָבען די מיידלאַך געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז מיינען מיינען זיי גאָר אָנקוקען דאָס שעהנע בליהעכץ און מעהר גאָרנישט. מענדעלע מיט זיין שאַרפען בליק האָט פון דערווייטענס דערקענט אַלע העויות זייערע און האָט זיך געמאַכט כלא ידע. פלוצלינג גיט ער מיך אַ פרעג:

— אפשר ווייסט איהר, וואָס מיינען דאָרטען די מיידלאַך מיט זייער אָנקוקען די נאַטור, דער בוים הייסט עס?

— ווילען ווילען זיי אָפּפּליקען אַ פּאָר בלומען... און האָבען מורא.

— מורא? וואָסי? פאַר וועמען, אַ שטייגער, האָבען זיי מורא?

— מסתמא פאַר'ן שומר פון פאַרק. כ'האָב געהערט, אַז זעקס פראַנק שטראָף מוז בעצאָלען דער, וועלכער פליקט דאָ אָפּ אפילו איין איינציג בלימעל.

— נו, איז וואָס? — גיט זיך מענדעלע אַ „בייזער" — און אַז זעקס פראַנק, און אַז זעכציג פראַנק? אויך מיר וויי-בער, אויך מיר חוה'ס טעכטער! — האָט ער אויף זיי צוגע-שאָקעלט רחמנותדיג מיט'ן קאָפּ — חוה זייער באָבע, אַ ליכ-טיגען גן עדן זאָל זי האָבען, איז שוין געווען העלדישער פאַר זיי. גאָט האָט איהר מתרה געווען: „אינ'ם טאָג, וואָס דו וועסט עסען פון בוים, וועסטו שטאַרבען"... און זי האָט פאָרט געגעסען און דעם מאַן איינגערעדט, ער זאָל אויך עסען, און נאָר כדי צו פערזוכען דעם טעם פון אַן עבירה, כדי צו פער-זוכען... און אָט יענע דאָרטען, אונזערע מאָדערנע חוה'ס מיט די אונטערגעשוירענע צעפּלעך... אַז אָך און אַז וועה! זעקס פראַנק שטראָף! מ—נאַ.

די נאטור אין לאנ

די ליעבע פונ'ם זיידען צו אלץ, וואס וואקסט און בליהט, איז געוועזן אן אומגעוויינטליכע. כמעט א פיזישע ליעבע איז עס געוועזן. מיט אויגען פון א ריידנדיגען אויף זיינע שטומע ברידער האט ער געקוקט אויף גרינע בוימלאך, אויף האלב אויפגעעפענטע בלימלעך. מער פעלט אייך נישט, איר זאלט פאר איהם אין די אויגען אברייסען א פריש צווייגעל, אָב־שניידען א בלום און אריינשטעקען אין קנאפ־לאך! איהר וועט זיך איהם נישט אויסצאלען.

— הם... איהר זענט, הייסט דאס, אויך איינער פון די, וואס שטעקען די „פרירַאדע" אין לאך אריין?... גיט ער אייך א פרעג אזוי פון דער זייט און קוקט א ביסעלע אריבער די שפאקולען און אזוי, אז איהר מוזט זיך פערשעמען.

איין מאל בשעת א „באטאנישען" שמועס זאג איך צו איהם:

— איך רעכען, זיידע, אז פלאנצען האבען עפעס אויך א געפיהל פון ווייטאג, ווען מען שניידט זיי, ווען מען ברעכט זיי אב. פאמעליך, פאמעליך קומט אן זייער ווייטאג, א סך א סך לאנגזאמער, ווי ביי א בעשעפעניש מיט א נערוועז־סיסטעם, אבער קומען קומט ער אן. נאר מיר, לעבעדיגע, קא־נען דאס דאזיגע געפיהל נישט בעגרייפען. כדי צו בעגרייפען אזעלכעס, מוזען מיר האבען קרעבצען, קאנוואולסיעס, בלוט...

— וואס הייסט? — מאכט צו מיר מענדעלע מיט אזא טאן, פונקט ווי איך וואלט איהם אויפגעטהון א נייע און טיעפע חכמה, ווי א שטייגער, שנצה איז ווייס און וואסער איז נאס... — פלאנצען, דאס זענען דאך אָרגאנישע בעשע־פעניש ען, וועלכע בעשטייען פון אָרגאנישע קעמערלעך: אונזערע אָרגאנישע ברידער!

דערבײַ האָט מענדעלעס פּנים אױסגעדריקט עפּעס אַזױנס, פּונקט װי אין זײַנע אָדערען װאָלט גערונען אַ קלאָרער, קילער זאַפט, און אױף זײַן אַלטען, גלײַכען און גרײַז־גראָהען קאָפּ װאָלטען געװאַקסען יונגע צװײַגען מיט רױשענדיגע בלעטער.

אַ מלך און אַ מלכּה

— כּי — כּי — כּי...

מענדעלע פּלעגט זיך אָפט מאָל, אין מיט׳ן שװײַגען, צעלאַכען מיט אַן אײַנגעהאַלטענעם דינינקען געלעכטערעל. אָדער ער גיט זיך אַ כאַפּ פאַר׳ן נאָז מיט צװײ פינגער, דרעהט זיך אױף אײן אָרט װי אַ דרײדעל, גיך, גיך אױף װיפיל זײַן עלטער האָט אים ערלױבט און לאַכט דערבײַ מיט אַ דערשטיקט קול׳עכעל. און אַז איהר קוקט איהם אָן פערװאונדערט און נײַגעריג, בלײַבט ער שטײן, גלײַכט זיך אױס און פאַלט אײַך אַרײַן מיט אַזאַ אָדער מיט אַן ענליך בילד:

— איהר װײסט, אַ שפּײַגער, װי אַ ליטװישער מגיד גיט אַ משל אין אַ דרשה און מאָלט אײַך אױס אַ מלך מיט אַ מלכּה? איהר װײסט נישט?

זיצען זיך אַזױ דער מלך און די מלכּה בײַם טיש, אײנער אַנטקעגען דער אַנדערער, די קרױנדלעך אױף די קעפּ, און... קיניגען.

נעמט דער מלך די באָרד אין האַנד, גיט עס אַ גלעט און אַ ביס דעם שפּיץ, און װענדעט זיך צו זײַן מלכּה:

— הער נאָר, מײַן װײַב, װאָס האָסטו הײַנט געקאָכט װאַרעמס?

ענטפערט די מלכּה:

— װאָס זאָל מען קאָכען? טײַגלעך מיט בעבלעך האָב איך געקאָכט!...

אַ וואָראָבייטשיקעל

אין זשעזשעווע, אין ענגלישען פּאַרק, בין איך איין מאָל געזעסען מיט מענדעלען אויף אַ באַנק און געוואַרעמט זיך אין דער ערשטער ווסנע-זון.

מענדעלע איז געזעסען אין זיין געוואָנטענעם האַלב-צילינדער-הוט און עפּיס געטראַכט.

אַ וואָראָבייטשיקעל אַ קליינס, גראָהס איז אַראָבגעפלויגען צו אונזערע פיס און גענומען באָדען זיך אין אָנגעוואַרעמטען זאַמד. דערנאָך איז עס אַ ווײַלע געבליבען זיצען, ווי אַ קינד אין וואַנע, און אָנגעקוקט אונז פון אונטען אַרויף מיט שפּיצע-כיגע פייגעלשע אויגעלאַך. אַזוי פיל קאָמישע קינדערשע גוט-מוטיגקייט איז געווען אין זיין קוקעלע, וואָס איז געווען דערצו נאָך פאַרשטשורעט פון דער זון. ער האָט, דוכט זיך, געוואָלט זאָגען:

— אייך, מענשען, איז גוט; מיר, מ'שטייענס געזאָגט, גאָט'ס בעשעפעניש איז אויך גוט. לאָמיר לעבען בשלום!

מענדעלע'ן האָבען פלוצים גענומען רינען טרערען פון די אויגען. ער האָט אַרויסגעצויגען זיין שניי-ווייס טיכעלע און גענומען טריקענען זיך די טרערען אונטער די שפּאַקולן.

— וואָס איז, זיידע?

ער האָט מיר אָנגעוויזען אויפ'ן וואָראָבייטשיקעל און מיט אַ ווייכהאַרציגער, צעוואַרעמטער שטים גענומען ריידען:

— גיט נאָר אַ קוק... סע לעבט... סע וויל לעבען. ס'בעט זיך... אַ יתומ'ל אין גאָט'ס וועלט... אַ פּיטשימאָנטשיקער... אַ ברעקעלע... טשעפּעט מיך ניט... טשעפּעט מיך קיינמאָל ניט... כ'בין גאָט'ס מיזיניקעל... וויפיל דאַרף איך דען אויף דער ערד?... אַ שטיין קאָן צעגיין... אַ צער בעל חיים!...

פאָסטאַיאַלצעס

מענדעלע איז געווען אַ זקן אַ יוד. ער האָט דערצעהלט, אַז ער איז איבער אַכציג. נאָר מענטשען, וואָס קענען איהם, האָבען געמאַכט אַ רעכענונג פון איבער ניינציג...

מענדעלע איז נאָך כמעט ביז עטליכע חדשים פאַר זיין פטירה געגאַנגען גלייך, מיט'ן רוקען אויסגעבויגען אויף הינטען. ח. נ. ביאַליק האָט אויף דעם געמאַכט אַ וויץ, אַז אינ'ם ייידענס עלטער האָבען זיך איבערגעביטען די יוצרות. אַלע אַלטע לייט, וואָס עלטער זיי ווערען, אַלץ מער בויגען זיי זיך איבער נאָך פאָרנט, און מענדעלע — וויאָס עלטער ער ווערט, אַלץ מער בויגט ער זיך איבער אויף הינטען...

דער ייידע פלעגט אַלע אין דער פריה, סיי זומער, סיי ווינטער, נעהמען אַ קיהלע וואַנע און האָט זיך שטענדיג גע-פיהלט פריש. האַלב וויציג, האַלב ערנסט האָט ער זיך נישט איין מאָל אויסגעדריקט, אַז... אָהן הונדערט צוואַנציג גיט ער זיך נישט אונטער... ער האָט מיט דעם רבונו של עולם אַ קאָנטראַקט...

אַזוי האָט ער נאָר גערעדט. נאָר ערגיץ וואו, טיעף אין הארצען האָט ער געגלויבט, אַז ער וועט לעבען און לעבען, און ס'וועט זיך קיין מאָל נישט ענדיגען. ווי אַזוי דאָס וועט געשעהן, קאָן מען נישט וויסען. אַלע — יאָ, ער — נישט... דאָס האָט מען געפיהלט אין זיין גאַנצען האַלטען זיך, אין זיין בעהאַלטענעם שמייכעלע אין די אויגען-ווינקלען, ווען ער האָט געקוקט אויף יונגערע פון איהם, קרענקליכע...

קיין איינציגער צאָהן איז איהם שוין לאַנג נישט גע-בליבען. נאָר ווי ביי אַלטע לייט, האָבען זיך איהם די יאַס-לעס אַזוי ענטוויקעלט און פערהאַרטעוועט געוואָרען, אַז ער פלעגט מיט זיי קייען אַזוי גוט, ווי מיט ציינער. סיידען ער פלעגט רעדען. אַזוי איז נישט געווען קענטיג, ווייל די באַקען

זענען איהם געבליבען נאָרמאַל, אָהן איינגעפאַלענע פער-קנייטשטע לעכער.

בקצור, ער האָט גענומען, א פּ.ים, קוקען אויף צייהן, ווי אויף אַן איבעריגער זאַך, ווי אויף אַן עפּיזאָד, וואָס קומט אָהן און גייט אַוועק אין לעבען.

איין מאָל, ווען ס'איז אויסגעקומען רעדען מכח צייהן, מאַכט ער:

— צייהן, דאָס זענען דאָך „פּאָסטאָיאַלצעס", שטעהען איין און געהען אַוועק. און אַז פּאָסטאָיאַלצעס געהען אַוועק, ערשט דאַן ווערט גרוימיג אין שטוב. נישטאָ קיין אייגענשאַפט, קיין וועהטאָג... א ליכט אין די אויגען!

„ער איז געקומען זיך געזעגענען!"

אַז מענדעלע פלעגט עפּעס קראַנק ווערען, פערקיהלען זיך אָדער גלאַט פיהלען זיך שלעכט, פלעגט ער זיך איינוויק-לען אין דער באָבעס וואָלענער פאַטשיילע, אריינלעגען זיך מיט זיין לאַנגען גוף אין בעט און פלעגט פאַר זיך שטילינ-קעריהייט קרעכצען. זיין בטחון, אַז ער, מענדעלע, וועט אומ-גיין דאָס, וואָס וועט אַמאָל קומען, וואָס מוז א מאָל קומען, האָט זיך, א פּנים, א שאָקעל געטהון. ליגט ער זיך אַזוי מיט פערמאַכטע אויגען און זיפצט מיט אָפּגעהאַקטע דערשראָקענע זיפצעלעך:

— מאַמע, אוי, מאַמע, מאַמע, אוי, מאַמע...

דעם זעלבען געפיהל פון בעהאַלטענער מורא פאַר דעם, וואָס מוז אַמאָל קומען, האָב איך איין מאָל דערשפּירט ביי מענדעלען און דווקא אין א זומער טאָג און דווקא, ווען די זון האָט געלויכטען, און דער זיידע איז געווען קערען-בעזונט. אין בין דאַן צו איהם אַרויפגעשפּרונגען אָבגעזעגענען זיך מיט

איהם, ווייל אין עטליכע שעה ארום האב איך געמוזט אוועקפאהרען קיין אויסלאנד. דאס איז געווען אין אדעס.

געפונען האב איך דעם זיידען אין זיין גרויסער ביבליאטעק, אויף דיעגטיארנע נומער 4, ביי א ספר און ביי אן אפגעקיהלטען גלאז טהיי.

איך האב איהם גלייך דערקלערט, אז איך בין ארויף נאר אויף א פאר מינוט.

מענדעלע האט נישט ליעב געהאט אזעלכע געכאפטע וויזיטען. ער האט בכלל נישט ליעב געהאט לעבען אין איילעניש, שרייבען אין איילעניש, שמועסען אין איילעניש.

האט ער מיר א ביסעל ברוגזדיג א זאג געטהון:

— היינט צוליעב וואס זענט איהר ארויף?

— זיידע, איך בין ארויף נאר געזעגענען זיך מיט אייך, ווייל אין א פאר שעה ארום מוז איך אוועקפאהרען.

דער זיידע האט זיך אויפגעשטעלט, אבגעמאסטען מיך מיט א דורכדרינגענדיגען בליק, און... פלוצלינג געלאזען זיך לויפען איבער אלע טהירען, איבער אלע צימערען פון זיין וואוינונג. לויפט און קלאפט מיט די טהירען און רופט דער באבען הויך אויפ'ן קול, דעמאנסטראטיוו:

— פעסיניו, פעסיניו! וואו ביסטו דארטען? נא, הערסט? מען איז זיך געקומען „זעגענען", איז מען געקומען... קום גיכער, מען איז געקומען „זעגענען" זיך!...

פון זיידענס קול און פון זיידענס לויפען האב איך פערשטאנען, אז מיין „געזעגענען זיך" האט ארויסגערופען גאר אן אנדער שטימונג, ווי איך האב געוואלט. עס האט ביים זיידען ארויסגערופען א סיטואציע מיט יעקב אבינו, בשעת ער געזעגענט זיך מיט זיינע קינדער; מיט משה רבנו, ווי ער געזעגענט זיך מיט יהושע בין נון.

זייט דעם, קומענדיג צו פאהרען קיין אדעס, בין איך צום זיידען קיין מאל מער נישט געגאנגען אפזעגענען זיך. איך פלעג עס אויסמיידען און פערשווינדען אהן א „זייט געזונד"! און הער זיידע האט דערפאר קיין מאל קיין פאריבעל

נישט געהאַט. פערקעהרט, דערזעהענדיג מיך פלוצלינג נאָך א סך חדשים ביי זיך אין שטוב, פלעגט ער מיך אויפנעהמען אזוי, פונקט ווי ערשט נעכטען זענען מיר זיך צעגאַנגען אין מיט׳ן אַן אינטערעסאַנטען און איבערגעריסענעם שמועס.

אָט דאָס איז שוין מיין קראַסאַוויצע!

מענדעלע האָט אין זיין לעבען צוויי מאָל חתונה געהאַט. דאָס ערשטע מאָל ערגיץ וואו אין וואָהלין מיט א גבירס א טאָכטער, מיט עפּיס א פעהלער. מיר דוכט: מיט א בעלמע אויף איין אויג. דאָס צווייטע מאָל מיט דער „באָבען", ווי מיר האָבען זי אַלע גערופען. א הויכע, א מאָגערע יודענע פון בערדיטשעוו מיט גרינליכע אויגען. זעהר אינטעליגענט און זעהר קאַרג. אויב זי איז א מאָל געווען שעהן, דאָס איז אונז יונגע, שווער געוועזן צו דערקענען, ווייל די באָבע איז געוועזן זעהר איינגעדאַרט ווי א מומיע. איך זעה נאָך עד היום פאַר די אויגען איהר הויכע, איינגעבויגענע פיגור, איהרע איינגעשנירטע שטאָלצע ליפּען, איהר אויסגעשטרעקטע מאָגערע האַנד, ווען זי דערלאַנגט טעה, מיט׳ן צוקער אין גלאָז און זאָגט אָב איהר פסוק:

— נאַטיע טשאַיו, פּעיטיע! (נאַט אייך טעה, טרינקט).

לעבען האָבן דער זיידע און די באָבע געלעבט בשלום, הלואי אויף אַלע יודישע קינדער געזאָגט געוואָרען. מיט דעם גרעסטען דרך-ארץ איינער צום אַנדערען. קוקענדיג אויפ׳ן זיידען האָט מען געקאָנט מיינען, אַז א גליקליכערער אַלטיטשקער איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ.

איינמאָל אין זשענעווע, וואוהין דער זיידע איז אַנטלאָפען פון די פּאָגראָמען נאָך דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, זיצען מיר אַזוי ביי איהם אין אַרבייטס-צימער. א קליינע גרופּע יונגע לייט סטודענטען און שמועסען. די באָבע איז אַוועק מאַכען טעה. פרעגט אונז מענדעלע, ווי מיר פאַרברייגען דאָ די צייט. ענט

פערט מען איהם: גאַנץ גוט, גאַנץ פרעהליך. מע מאַכט לאַנגע שפּאַצירגאַנגען אין די בערג. דער וויין אין די דערפלעך איז גוט... מען זינגט. שעהנע מיידלאַך איז אויך דאָ אַ סך.

מענדעלע האָט זיך שטאַרק פעראינטערעסירט און דוקא מיט׳ן „שעהנעם מין״, ווער זיינען זיי, ווי זיי זעהען אויס. יעדער האָט אָפּענהאַרציג דערצעהלט פון זיין „דולצינעע״.

דער זיידע האָט זיך דערוואַרעמט, איין בעקעל האָט איהם גענומען פלאַמען, און פלוצלינג מאַכט ער, האַלב מיט געמאַכטען, האַלב מיט אמת׳ען פאַרדראָס:

— און איך ווייס ניט, וואָס מיט מיר איז פאַר אַן אומגליק! וואו אַ פּאַסקודסטווע, איז זי דאָ ביי מיר...

אין דער רגע איז אָנגעקומען די באָבע מיט צוויי גלעזער טעה אין ביידע הענט. ווי צוויי הבדלה-בעכער האָט זי עס גע-טראָגען.

האָט זיך מענדעלע אויפגעשטעלט איהר אַנטקעגען, גע-מאַכט אַ מין קאָמישען רעווערענס און אָנגעוויזען אונז אויף איהר מיט צוויי אויסגעשטרעקטע אָרעמס:

— אָט דאָס איז שוין מיין קראַסאַוויצע!...

— וואָ—אָס? וואָ—אָס?... האָט די באָבע אָנגעהויבען פערדעכטיג צו שטאַמלען.

דער זיידע איז גלייך רוהיג און בראַוו געוואָרען:

— גאָרנישט, פּעסיניו, גאָרנישט.

די באָבע האָט אַוועקגעשטעלט ביידע גלעזער אויפ׳ן טיש, מיט׳ן צוקער און טיי, און אָבגעזאָגט איהר פסוק:

— נאַטיע טשאַיו! פּעיטיע!

קוקט מיך אָן!

מענדעלע פלעגט זיך נאָר ב״סלעכווייז געוויינען צו נייע מענשען. פאַר אומבעקאַנטע איז ער געווען פערשלאָסען. מיט

נייע בעקאַנטע פּלעגט ער זיך בעגעגענען העפלּיך, אָבער טרוקען, ווי יעדער קאַבינעט־מענטש, וואָס איז שטענדיג אַרייגגעטהון אין זיין אינערליכער וועלט, האָט ער נישט ליעב געהאַט אומ־נעריכטע פאַמילערע אורחים. און הויפּטזאַכליך — ווען ער האָט געהאַלטען אין מיטען אַרבעט.

אין אַזאַ מאָמענט קלאַפּט מען איהם איין מאָל אין טהיר און מען זאָגט איהם אָן די בשורה: אַ יוד מוז איהם זעהר נויטיג זעהן.

מענדעלע איז צו איהם אַרויסגעגאַנגען:

— וואָס ווערט איהר זאָגען גוטס?

— איך בין דאָ אין אָדעס אונטערוועגנס — האָט איהם דער גאַסט אָפענהאַרציג דערקלערט — איך בין אייערער אַ טרייער לעזער, אַ חסיד אייערער, האָב איך זעהר, זעהר גע־וואָלט אייך אָנקוקען...

— אַזוי! אָנקוקען?

מענדעלע האָט זיך פאַר זיין גאַסט געגומען דרעהען אַרום זיך אַליין:

— אָט, אָט, ביטע, קוקט מיך אָן פון פאָרענט... אַצינד, זייט מוחל, פון דער רעכטער זייט. פאַרטיג? און אָט האָט איהר מיך פון הינטען. שוין?.. איצטער, איך בעט אייך, די לינקע, די לינקע זייט. בעפריעדיגט?

און דער זיידע לאָזט שטעהן דעם אומגעבעטענעם אורח און געהט אַוועק גלייך צו זיך אין קאַבינעט אַריין.

גוואַלד... איהר לאָזט דאָך גאָר אַ וואָרט נישט אויסריידען!

מענדעלע איז געווען אַ שטאַרקער פוס־געהער. לאַנגע שפּאַצירונגען האָט ער ליעב געהאַט דאָס חיות. אויף זיין אַלטען סוקעוואַטען, אונטען אָפגעריבענעם שטעקען פלעגט ער זיך

זעלטען אָנשפּאַרען. ער פּלעגט איהם האַלטען גלאַט אַזוי אין דער לינקער האַנד. די רעכטע האַנד אין בוזעם. דעם שטעקען פּ׳עגט ער נעמען אין דער רעכטער האַנד און אַראָבלאָזען אויף דער ערד נאָר דאַן, ווען ער פּלעגט דערזעהען, גיכער דער-שפּירען, נישט ווייט פון זיך אַ קאַנאַווקע, אַ פערדעכטיגען שטיין, אַ משופּעדיג בערגעל. אָפּט מאָל פּלעגט ער נאָך דער-ביי נעהמען זיין באַלייטער אונטער׳ן אָרעם... נאָר כדי מען זאָל נישט מערקען, אַז דאָס טהוט ער מחמת מורא געשטרויכעלט צו ווערען, פּלעגט ער דערביי אַריינפּאַלען מיט אַ פּאָר ווערטער, ווי איינער, וואָס בינדט אָן אַן איבערגעריסענעם שמועס:

—יאָ, איז וואָס האָב איך אייך געוואָלט זאָגען דערמיט...

— מיט וואָס?

—אָט מיט דעם... מכח וואָס האָבען מיר אָקאָרשט גערעדט?

אָבער ווי נאָר די קאַנאַווקע אָדער דאָס פערדעכטיגע בערגעל איז אַריבער, פּלעגט שוין מענדעלע ווידער אָבלאָזען דעם בעלייטערס אָרעם, פּלעגט שפּרייזען פראַנק און פריי, איין האַנד אין בוזעם-קעשענע און מיט דער צווייטער געצויגט דעם סוקעוואַטען שטעקען אָדער געקלאַפּט צום טאַקט אויף די שטיינדלאַך אין וועג.

ריידען האָט מענדעלע געקענט שעה׳ן-לאַנג, ווי אַלע עלטערע קינסטלער און דענקער, וועלכע קענען נאָך געבען און נישט מעהר נעמען. זיי וויסען צופיעל, זיי האָבען דערלעבט צופיעל — ווילען זיי זיך נאָר אַרויסזאָגען. אויסצוהערען דעם צווייטען, דעם יונגען דור, האָבען זיי מעהר קיין שום געדולד און קיין שום אינטערעס. זייער וועלט איז שוין אָבגעשלאָסען, אויסגעפּולט. אויך דער גרעסטער רעזערוואואַר איז בעגרעניצט. נאָר די יוגענד איז עלאַסטיש און קען אויפנעהמען מעהר, וויפיעל זי בעדאַרף.

מאַכען מיר איינמאָל אַ לאַנגען שפּאַציערגאַנג צום פּטי-סאַלעוו (אַ באַרג אין זשענעווע). ביז׳ן סאַלעוו איז אַ וועלכע אַכט קילאָמעטער, צוריק — אַכט קילאָמעטער. האָבען מיר אַ קימא-לן פון זעכצעהן קילאָמעטער. אַרויסגעגאַנגען זיינען מיר

נאָך פריהשטיק אַ זייגער עלף, און געקומען צוריק אין שטאָדט אַ זייגער פיער — פינף נאָכמיטאָג. כמעט די גאַנצע צייט האָט מענדעלע דערצעהלט. איך בין געגאַנגען און זיך צוגעהערט און שווייגענדיגערהייט בעוואונדערט דעם זיידענס פיזישע קראַפט און אויסדויער. פאַר דער גאַנצער צייט האָט זיך מענדעלע נאָר צוויי מאָל צוגעזעצט אויסרוהען. די געשיכטעס פון זיין לעבען, זיינע ביבלישע, גראַמאַטישע, זאָאָלאָגישע, און באָטאַנישע בעטראַכטונגען זיינען געווען אַזוי אינטערעסאַנט און אַזוי פאַרבענרייך, אַז איך האָב קיין שום חשק נישט געהאַט איבערשלאָגען איהם אין מיטען. ס'האָבען זיך בייס זיידען, אַזוי צו זאָגען, מיט איין מאָל אויפגעשפּאָלטען אַלע קוואַלען און פאַרשפּרודעלט מיט זייער שוים דעם שליאַך, יעדען בוים און שטיין און פויגעל — אַלץ, וואָס מיר האָבען באַגעגענט אויף אונזער שפּאַציר.

נאָר פאַרנאַכטליך, ווען איך האָב דעם זיידען צוגעפיהרט צו זיין הויז, האָב איך מיך דערפיהלט מיד און גענומען זוכען אַ מיטעל ווי אָבצושטעלען דעם זיידענס ברויזענדיגען געשפּרעך. מאַך איך:

— זיידע, ענטשולדיגט, וואָס איך פאַל אייך אריין אין די רייד. כ'האָב אייך טאַקע געוואָלט זאָגען, אַז...

שלאָגט מיר איבער מענדעלע מיט בעהאַלטענער קפידה:

— געוואַלד, ס'צרא מאָדנער מענטש איהר זייט! איהר לאָזט דאָך גאָר אַ וואָרט נישט אויסריידען...

נישט ווילענדיג האָב איך אויסגעשאָסען מיט אַ געלעכטער:

— עי, זיידע, דאָס איז שוין נישט ריכטיג, איך בעט אייך איבער, אָבער איהר רעדט דאָך שוין, קיין עין הרע, אַ שעה פינף. איך האָב דאָך די גאַנצע צייט געשוויגען.

דער זיידע איז אַ ווילע שטעהן געבליבען פאַרפּלעפט. עפּיס ווי אויפגעכאַפּט זיך פון טיפען טרוים. ער האָט זיך אַ רייב געטהון דעם שטערען:

— יאָ, מאַכט ער, כ'בין שוין אַ—לט!

דאָס איז געווען דאָס איין איינציגע מאָל פאַר דער

גאַנצער צייט, וואָס איך האָב מענדעלע'ן געקענט, ער זאָל זיין מודה זיין, ער איז שוין אַלט.

ווי אַזוי עס וואַקסט אַן אוגערקע

בשעת'ן שפּאַצירען פּלעגט מענדעלע קיין איין זאַך נישט דורכלאָזען אומבאַמערקט. אַ בוים: אַהאַ! אָט אַזוי וואַקסט ער, אָט אַזוי בליהט ער! אַ פויגעל דורכגעפלויגען: אַהאַ! אָט דאָס איז ער, אָט אַזוי לעבט ער, אָט אַזאַ נעסט בויט ער; אַ זשוק גראַבעלט זיך אין גראָז: אַ זשוק? ס'קאָצעל קומט! אַ גאַסט! און באַלד אַ פּרעס צו דעם האַלז, אַ מאַך מיט ביידע אָרעמס, און מענדעלע ווערט אַ זשוק, אַן אמת'ער זשוק. נאָר אין גרויסען פאָרמאַט.

מענדעלע פּלעגט מערקווירדיג קאָפּירען אַלע חיות און עופות און אינסעקטען, וואָס ער האָט געקענט פון זעהן אָדער וואָס ער האָט אַמאָל שטודירט, בעאַרבייטענדיג אין העברעאיש זיין נאַטור-געשיכטע: „תולדות הטבע". וויל ער, ווערט ער אַ לייב מיט ברענענדיגע אויגען, וועלכער געהט אַרום אומרוהיג און קייזערליך אין שטייג; אַן אָדלער מיט אַ קרומען בלוט-דורשטיגען שנאָבעל און מיט אָנגעצילטע, שאַרפע נעגעל, בשעת ער פאַלט אַרויף אויף זיין קרבן; אַ ברילען-שלאַנג, אַ ווילדע קאַטשקע; אַ שטאָרך אויף איין פיסעל, וועלכער קוקט לאַנג-נאָזיג און רב'ניש אין וואַסער אַריין, מיט זיין פליכעוואַטען קאָפּ „אָהן אַ יאַרמעלקע"...

די פיינסטע, האָר-דינע עפעקטען, ביים קאָפּירען, האָט מענדעלע דערגרייכט מיט'ן שפּיץ-נאָז. אַזאַ מין בעוועגליכען שפּיץ-נאָז האָט שוין דער זיידע געהאַט. דאָס מיטעל-ווענטעל פון זיין נאָז איז געווען עטוואָס לענגער פון די נאָזלעכער. דאָס האָט איהם צוגעגעבען אַן אויסדרוק פון סאַרקאַזם, פון „צולהכעיס". דערויף איז געזעסען אַ וויכער טעמפּער שפּיץ, אַ

בעוועגליכס, א צאפעלדיגס, פול מיט געפיעל און מיט נערוועז, א מין אויסגאנגס-פונקט פון אלע זיינע גרימאסען.

— איהר ווילט זעהן — מאכט איינמאל דער זיידע — ווי א לייב מאכט א ברכה אויפ׳ן שטיק פלייש, איידער ער נעמט זיך עסען?

מענדעלע׳ס שפיץ-נאז גיט זיך איין ציה. די נאז ווערט טעמפ און פארשוואומען מיט דער אויבערשטער ליפ, ווי ביי א גרויסער קאץ. די אויגען ווערען שטאר און גרויס און צינדען זיך אן. די הענד קרימען זיך אויס ווי מורא׳דיגע לאפעס און רוקען זיך אריין טיעף אין א ווייכער זאפטיגער מאסע.

— צינד קומט די ברכה! — זאגט מענדעלע, פארווארפט דעם קאפ אן א זייט און לאזט ארויס א ברייטען, ווייכען און טיף-דונערענדיגען ריטש:

—ר—ר—ר—ה—ה!

ערשט דערנאך נעמט ער זיך צום „רייסען" און „פרעסען".

— אהן אט דער דאזיגער צערעמאניע — דערקלערט נאכ-דעם מענדעלע, ווען ער ווערט צוריק א מענש — אהן פאר-ווארפן די גריווע אן א זייט, אהן צודעקען דאס שטיק פלייש מיט די לאפעס, ווי א פרומער יוד, להבדיל, די חלות... און אהן א ריטשע טהון זי׳ן „ה—ה—מוציא" קען רבי לייב נישט עסען. אז מען שמועסט... א—א פרומע זאך!

— איהר ווילט זעהן — גיט מיך מענדעלע א פרעג א צווייט מאל — ווי עס וואקסט אן אוגערקע?

מענדעלע׳ס שפיץ-נאז גיט זיך א ציה, נאך איהם דער גאנצער פנים, דער האלז, דער גאנצער גוף — אלץ ווערט ערפ׳ס אזוי שמאל און ציהט זיך קאפ-אראב, און אלץ אזוי לאנגזאם, לאנגזאם אין איין געקרימטער ליניע, וועלכע בלאזט זיך אן און גלייכט זיך דערנאך אויס... און איהר זעהט פאר זיך בעשיימפערליך ווי א יונגע אוגערקע פול מיט בלאטירלאך קריכט געבויגען מיט דעם געלינקען, בליהענדיגען בעכערעל איבער׳ן בייט, ווערט אלץ לענגער און קרימער, גיסט זיך אן

מיט זאַפט, שטופט אָב מיט'ן נאָז די בלעטער, גלייכט זיך אויס און בלייבט ליגען בייכיג און צייטיג אויף דער זאַפטיגער ערד.

אַ גביר און אַ דאָקטאָר

מענדעלע מוכר ספרים, דער חכם, דער טיפער קינסטלער, דער סאַרקאַסט, דער ערשטער קעמפער פאַר'ן יודישען אַרבייטער און אָרימאַן, האָט אָבער אין זיין פּריוואַטען לעבען מיטגעבראַכט פון זיין קאַפּוליע דעם איינגעוואָרצעלטען, כמעט אינסטינקטיווען יראת־הכבוד פאַר'ן גביר און פאַר'ן דאָקטאָר. ער האָט זיך דער־פון נישט געקאָנט בעפרייען דאָס גאַנצע לעבען.

אָפט מאָל אין געשפּרעך, ווען ער פלעגט דערמאָנען די גרויסקייט פון פערגאַנגענעם דור, איבערצעהלען זיינע מעלות און דערגעהן צו... גבירישקייט, פלעגט ער מיט איין מאָל נעמען שאָקלען מיט'ן אַלטען קאָפּ, ווי נאָכ'ן פערזוכען אַ גוטען ווין, און מיט האַלב־געשלאָסענע אויגען, מיט אַפּעטיט און מיט אַ טיפען ברוסט־קול אַרויסריידען:

–געוועזען אַ–אַ גביר–ר–ר אַ–אַ יוד, אַ–אַן אדיר–ר–ר!..

איך פלעג בלייבען זיצען פאַרגאַפט און אָנקוקען מענ־דעלע'ן מיט חשד: מיינט ער עס ערענסט, אָדער טרייבט ער קאַטאָוועס? רעדט עס אַ יוד מיט השגות פון אַמאָליגער קאַ־פּוליע, אָדער – דער דיכטער פון דער „קליאַטשע"?

מענדעלע האָט עס געמיינט זעהר ערענסט.

נאָך שטאַרקער פלעגט זיך, פון צייט צו צייט, אַרויסריי־סען זיין בעהאַלטענער קאַפּוליער דרך ארץ פאַר'ן „דאָקטאָר": נישט פאַר'ן מענטש, נאָר פאַר'ן טיטעל „דאָקטאָר", מעג ער אויך זיין אַ ליאַדי דאָקטאָרעל פון בערנער דאָקטוירים.

איך האָב אין זשענעווע געקענט אַן אַנטיפּאַטישען נפש מיט צוויי קליינינקע, כיטרע אויגלעך. ער איז אָבער געווען באַטיטעלט. „דאָקטאָר" האָט מען איהם גערופען. מיר דוכט

מעדיציינער איז ער געוועזען. ער האָט, אָפּנים, גוט געוואוסט מענדעלעס שוואַכע סטרונע און געשפּיעלט אויף איהר. ער פלעגט אַרויפגעהען צום זיידען מיט דער אַראָגאַנץ און מיט דער ברייטקייט פון אַ תכשיט, וואָס אַלץ איז איהם ערלויבט:

— גאָספּאָדין אַבראַמאָוויץ דאָמאַ? יאַ נאַמערען וויטאַשטשיט יעוואָ פּאָגוליאַט! (הער אַבראַמאָוויטש איז אין דער היים? איך האָב בדעה אַרויסשלעפּען איהם שפּאַצירען!)

ווי נאָר מענדעלע פלעגט דערהערען זיין קול אין קאָרידאָר, פלעגט ער אָבברעכען אין מיטען שמועס. אויפגעהויבען זיך און עפּיס געוואָרען נישט מיט אַלעמען. „אַה... דער דאָקטאָר איז געקומען!" — פלעגט ער אַרויסרעדען מיט חשיבות און באַטאָנען דאָס וואָרט „דאָקטאָר". שמועסענדיג מיט'ן דאָקטאָר אויף אָדעסער רוסיש, פלעגען זיך ביים זיידען רויטלען די קנייטשען אויף די באַקען, ווי ביי אַ פערליעבטען, בשעת ער רעדט פאַר עדות מיט זיין שטאָלצער געליעבטער, וועלכע ערלויבט, מען זאָל זי ליעבען...

און דאָס איז געווען מענדעלע דער גרויסער יודישער שרייבער, דער שעפער פון צוויי נייע סטילען, אייגענטליך — צוויי ליטעראַטורען: ניי־יודיש און ניי־העברעאיש, וועמענס טיפע קענטעניש אין געשיכטע, זאָאָלאָגיע און באָטאַניק אַליין האָט מען געקאָנט פערטיילען אויף פינף אַזעלכע ליאַדי דאָקטוירימלאַך, ווי זיין גאַסט. אָבער זיין גאַסט איז געווען אַ „דאָקטאָר" און מענדעלע — נישט. און דאָס איז שוין געווען גענוג, מענדעלע זאָל פאַר איהם בטל ווערען.

כדי צו ערקלערען אַזאַ רעטעניש און גרינגער צו מאַכען מיין אַנטוישונג, פלעג איך נעמען צו הילף מענדעלעס דאָפּעלטען „איך", ווי ער אַליין האָט עס אין זיינע ווערק בעשריבען. מענדעלעס „איך", וואָס האָט זיך געטיילט אין „חכם" און אין „שוטה"...

און אַזעלכענע מאָמענטען פון ליידענשאַפטליכער אויפרעגונג ביים זיידען, בשעת רעדען מיט אַ „דאָקטאָר" און מיט אַ „גביר", איז ביי מיר קיין צווייפעל נישט געווען, אַז דאָס

איז ארויסגעשפרונגען „מענדעלע דער שוטה", דער פערלעגענער קאפוליער אָרים-בחור, און מענדעלע דער חכם האָט קיין כח נישט געהאט אָבצוהאלטען איהם.

דער שטעקען·

מענדעלע האָט ליב געהאט פערטיפען זיך נישט נאָר אין'ם לעבען פון מענטשען, חיות און פלאנצען, נאָר אויך אין שטיל-לעבען פון טויטע פערגל·ווערטע זאכען, אין דער „טויטער נאטור".

ער האָט מיר איין עטליכע מאָל דערצעהלט, ווי ער רעדט מיט שטיינער און ביינער, מיט טעלער און טישען, מיט שפאלטען אויפ'ן וואנט... און קריגט אן ענטפער. יעדער געגענשטאנד האָט ביי איהם, ווי ביי יעדען קינסטלער מיט א שטארקער פאנטאזיע, געהאט א פיזיאָגנאָמיע. און די פיזיאָ· נאָמיע איז נישט געווען א בעשטימטע. זי האָט זיך געקאָנט בייטען ווי א שטימונג, ווי די קאפריזען פון ליכט און שאָטען.

מענדעלע האָט געהאט א שטעקען. א סוקעוואטער ליבער שטעקען איז עס געווען, מיט אן אויסגעגלעט קעפעל, נישט הונט, נישט פערד, מיט א ריהמענדעל דורך די אויערען דורכגעצויגען. אויף דעם דאָזיגען שטעקען פלעגט זיך מענ· דעלע כמעט ווי נישט אָנשפארען. נאָר גלאט אזוי, כדי צו האָבען עפיס אין האנד. דער שטעקען אליין איז צו קורץ געווען, אז מענדעלע מיט זיין הויכען וואוקס זאָל קאָנען, ווי געהעריג, בענוצען זיך מיט איהם. כמעט א דריטעל פון שטע· קען האָט זיך אויסגעריבען. א סך יאָהרען האָט איהם דער זיידע מיטגעטראָגען, מיטגעשלעפט אויף פעלדער און וועגען און טראָטוארען. מענדעלע איז געבליבען ביי זיין שלאנקען הויכען וואוקס אין זיין שטעקען איז געבען קירצער געוואָרען.

— קוקט איהם נאָר אָן — האָט מיר מענדעלע איין מאָל

אָנגעוויזען אויף זיין סוקעוואַטען „פריינד״ — אַז ער וואָלט געווען אַ מענטש, וואָלט ער שוין געהאַט אור-אור-אייניקלעך. איך האָב איהם ליעב. ער האָט מיך ליעב. מיר קענען זיך פון די קינדער יאָהרען אָן. מיר פערשטעהען זיךביידע זעהר גוט. איך אַליין האָב איהם בעקומען אַ מתנה פון איינעם אַן אַלטען מאַן. מיר דוכט זיך, אַז ער האָט שוין אַ נשמה. נישט אומזיסט טראָגען איהם אַרום מענשישע הענד שוין וואָסערע הונדערט יאָהר! ער ברוגזט זיך אויף מיר, ווען אַך האַלט איהם נישט אַ שטיקעל צייט אין האַנד. שטעהט אין ווינקעל און בלאָזט זיך, איז אייפערזיכטיג. קאָן איך נישט זעהן זיין צער. נעם איך איהם, אָפט מאָל אין מיטען דער אַרבעט, און גיב איהם אַ גלעט איבער'ן קעפעל:

— שאַ — שאַ, זיי נישט אין כעס. איך האָב דיך נישט פערגעסען. דו זעהסט דאָך, אַז איך בין פערנומען...

— איהר זעהט, וואָס פאַר אַ גלאַט קעפעל ער האָט?...

איין מאָל האָט זיך מיר געחלומט אַ וויסטער חלום, נישט היינט געדאַכט. ס'האָט זיך מיר געחלומט, אַז מיין שטעקען איז פערפאַלען געוואָרען. נישטאָ מעהר קיין שטעקען! האָב איך זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ געוויין, כמעט מיט ספאַזמעס... גלייך אַראָבגעשפּרונגען פון בעט און געלאָפען צום ווינקעל, וואו ער שטעהט, אָנגעטאַפּט איהם אין דער פינסטער, געפונען. האַ — האַ! ער איז דאָ. טפו — טפו... אויף וויסטע פעלדער אַזאַ חלום! מיין שטעקען איז דאָ. —

דער אַלטער און דער נייער קאַם

אַן ענליכע מעשה האָט מיר מענדעלע דערצעהלט פון זיינע צוויי האָר-קאַמען.

— אַ צייט מיט יאָהרען האָב איך בענוצט אַ קאַם. דער קאַם איז אַפילו געווען אַביסעלע אַלטמאָדיש, אָבער סאָליד.

אמת טאַקי, עטליכע צייהן האָבען איהם שוין געפעהלט, און די איבעריגע צייהן זענען שוין געווען אביסעלע אויסגעקרומט, א קאפעלע אנגעשפּאָלטען, אָבער איך בין איהם געבליבען טריי. איהר זאָלט מיר ברייגגען א גאָלדענעם קאם אנשטאָט איהם, וואָלט איך איהם נישט פערביטען. אין דערפריה, ווי נאָר איך האָב בענעצט דעם קאַפּ, האָט ער מיר שוין צוגעשמייכעלט פון טואלעט-טישעל אונטערטעניג און פריינדליך, ווי אן אלטער דינער אָהן ציין אין מויל:

— א גוט מאָרגען, וואָשע סיאטעלסטוואָ! איך בין גרייט אייך צו בעדיענען!

— ויהי היום, בּרענגט מיר מיין טאָכטער א מתנה א נייעם שעהנעם קאם פון העלבאַנט-צאָהן. א פיינער קאַם. גע-טאָקט. ציין ווייסע, גלאנצעדיגע, ווי ביי א יונג ווייבעל. בין איך געבליבען אין פערלעגענהייט, וואָס זאל איך דאָ טהון? צוריק געבען אָדער בעהאלטען דער טאָכטערס מתנה, וועט זיך די טאָכטער בּעליידיגען. אוועקלעגען אין שלאָף-צימער אויפ'ן וואַש-טיש דעם נייעם קאַם — וועט זיך דער אלטער קאַם בע-ליידיגען... וואָס זאל איך אייך זאָגען, אברהם אבינו איז געווען גרינגער איינצופיהרען די יונגע דינסטמויד הגר'ן אנטקעגען דער אלטער עקרה, שרה אונזער מוטער, ווי מיר, להבדיל, דעם נייעם קאַם אין שכנות מיט'ן אלטען... פון ארויסווארפען דעם אלטען קאַם אינגאנצען האָט גאָר קיין רייד נישט געקאָנט זיין. איך וואָלט בשום אופן נישט דערלאָזען, אַנטהון מיין אינ-וואליר אזעלכע בזיונות אויף די עלטערע יאָהרען. בקצור, דער אלטער הארענער קאַם איז געבליבען אויף זיין פאָסטען, אויפ'ן רעכטען זייט פון וואַש-טיש, און דער נייער — אויפ'ן לינקען זייט. די ערשטע צייט האָב איך זיך נאָך אלץ געקעמט מיט'ן אלטען קאַם, און נאָר אביסעלע. פון צייט צו צייט, דערקעמט זיך מיט'ן נייעם. נאָר ביסלעכווייז האָט דער יונגער קאַם פון העלפאנט-ביין, מיט די לאכעדיגע ווייסע ציין, גענומען די אויבערהאַנד. ער איז טאַקע געווען בעקוועמער, גלאטיגער און אנגענעהמער פאַר'ן קאַפּ. כ'האָב זיך לסוף צוגעוועהנט צום נייעם

און „געפעלשט א פעלשונג" אין אלטען מאכרעסדיגען קאם... און דער אלטער ליגט נעביך עד היום דערביי און קוקט צו, א צוקרימטער, א פערטריקענטער, א „סקאלעזובער", ווי איך פליר-טעווע פאר'ן שפיגעל מיט'ן נייעם קאנקורענט זיינעם... אפשר מאל הער איך פשוט, ווי ער וויינט שטילערהייד, שאמקעט ווי אן אלטיטשקער מיט אויסגעפאלענע ציין:

— „אט דאס האט מען אויף דער עלטער... אט דאס איז די דאנקבארקייט, אז מען ווערט אלט!"

— טהו איך אויף איהם בייז א קוק און גיב א מורמעל מיט הארץ: גענוג צו נודיען, פארא טשעסט זנאט! ווערסט מיר אזוי ווייטער פערביטערען מיינע פריהמארגענס, וועל איך דיך לאזען ארויסווארפען אין מיסטקאסטען, דו הערסט, דו אלטער תרח דו!..

נאר באלד כאפט עס מיך ביים הארצען: אן אינוואליד נעבעך, אזא אלטיטשקער דינער... א געטרייער... גיב איך א ווארף דעם נייעם, ווייסען קאם און נעהם זיך קעמען מיט'ן אלטיטשקען. איך קעם זיך און טרייסט איהם:

נו, שא — שא... וויין נישט! אט זעהסטו, אט קעם איך זיך מיט דיר ווידער. איך רייס מיר די האר פון פאטילניצע... נאר פערקלאג מיר נישט מיין קאפ, פערקלאג מיר נישט מיינע יאהרען!..

דאס הערינגעל

מענדעלע האט ליעב געהאט ספעציפיש יודישע מאכלים. געהאקטען הערינג מיט איי און עסיג האט ער ליעב געהאט דאס חיות.

נאך עטליכע וואכען פאר זיין פטירה, ווען ער איז גע-לעגען האלב פאראליזירט אין אדעסער שפיטאל, און עסענווארג

איז קנאפּ געוואָרען, האָט ער געבעטען, מען זאָל איהם טהון אַ חסד און פערשאַפען אַ שטיקעל געהאַקט הערינגעל.

די באַרעמהערציגע שוועסטער אין שפּיטאָל האָט עס איהם געטהון. געקראָגען אַ גוטען הערינג, איינגעהאַקט מיט איי, מיט ציבעלעס, מיט עסיג; אויסגעלעגט אין דער פאָרם פון אַ גאַנצען הערינג צוריק אויפ׳ן טעלער, און כדי עס צו פערשענערען האָט זי דאָס נישט-צוהאַקטע קעפעל צוגעפּאַסט פון איין זייט, דאָס עקעל — צו דער צווייטער זייט, און אַוועקגעשטעלט אויפ׳ן טיש, בשעת מענדעלע האָט געכאַפּט אַ דרעמעל.

אַז מענדעלע האָט זיך אויפגעכאַפּט, האָט ער צו זיין גרויסען פערגעניגען דערזעהן פאַר זיך זיין געווינשט מאכל. ער איז אָבער געבליבען ליגען און לאַנג בעטראַכט איהם פון בעט אַרויס. מיט אַמאָל איז אָנגעקומען ח. נ. ביאַליק, וועלכער האָט זיך דאַן אויך געהיילט אינ׳ם זעלבען שפּיטאָל.

מענדעלע האָט איהם געבעטען זעצען זיך נעבען זיך, אָנגעוויזען איהם אויפ׳ן הערינגעל און געזאָגט:

— איהר זעהט... מיר ביידע קוקען זיך שוין איבער אַ רעכטע ווייַל און מיר שמועסען זיך דורך... איך האָב זיך דאָ נישט לאַנג אויפגעכאַפּט און דערזעהן, ווי ער קוקט אויף מיר מיט זיין פערזאַלצען אויגעל. אַז איך האָב זיך אויסגעשטשוכעט און גענומען קוקען אויף איהם מיט אַפּעטיט, האָט ער זיך דערשראָקען:

— זעה... מענדעלע... וואָס קוקסטו אַזוי?

— וואָס אַהרט דיך, זאָג איך, נאַרעלע, וואָס איך קוק? נאָר ווי איך האָב געמאַכט אַ בעוועגונג, האָט ער זיך נאָך מעהר דערשראָקען:

— זעה... זיידע... וואָס ווילסטו טהון?

מאַך איך שוין צו אים מיט רציחה:

— איך... איך וועל דיך טאַקי אויפעסען!

בעט זיך אַלץ ביי מיר דאָס הערינגעל, רחמים-תחנונים בעט ער זיך:

— זעה... מענדעלע... טשעפּע מיך ניט... אָט, זעה... דו

ליגסט זיך אַזוי אויסגעצויגען... קראַנק... און קוקסט... איך ליג אַזוי אויפ'ן טעלערל מיט צוהאַקטע זייטען און קוק... לאָמיר זיך צוזי ווייטער ביידע ליגען און קוקען... איטליכער אויף זיין אָרט.. יואָס אָרט דיך? טשעפּע ניט...

ס'לעקעכל

די באָבע, ווי שוין פריהער דערמאָנט, איז געווען אַביסעל קאַרגליך. פאַר געוועהנליכע געסט האָט זי דערלאַנגט נאָר טיי, מיט צוקער אין גלאָז. פאַר אויסערגעוויינליכע געסט — פאַראַיאָריגע מצה אָדער פאַראַיאָריגע קעקס. איינמאָל, אין שבת, האָט זי מכבד געווען דעם עולם מיט מצה צום טיי. האָט איר איינער געמאַכט אַ קאָמפּלימענט:

— אוי, באָבע, איהר זענט דאָך עפּיס גאָר אַ בריה! איהר האָט נאָך מצה פון פסח.

רופט זיך אָפּ די באָבע מיט שטאָלץ:

— ס'איז דען פון ד ע ם פסח? ס'איז דאָך מצה פון פאַר צוויי יאָהרען פסח...

משמעות, אַז די רייה פון היי-יאָריגע מצה איז נאָך ייט דערגאַנגען.

מען קאָן ניט זאָגען, אַז דער זיידע איז זעהר צופרידען געווען פון דער באָבעס עקאָנאָמיע. נאָר ער איז צופיל געווען אַריינגעטאָהן אין זיין אייגענער וועלט, האָט ליעב געהאַט זיין רוהה און האָט איהר דעריבער וועגען איהר בעלי-בתיש'קייט קיינמאָל קיין וואָרט ניט געזאָגט. האָט אָפּט מאָל, ווי אַן עכטער סטאָאיקער, מיטגעמאַכט דאָס איבערגעטריבענע שפּאָרעניש. איך וויל דאָ ברענגען נאָר איין קליינע אילוסטראַציע:

איינמאָל אין אָדעס — שוין נאָך זשענעווע — האָבען מיר זאַלבעצווייט באַזוכט דעם זיידען. מיר דוכט, י. ד. בערקאָוויץ

איז געווען דער צווייטער. די באָבע האָט דערלאַנגט טיי, פון אַ בעהאַלטען קעמערל אַרויסגעטראָגען, אויף אַ טעלערל, עטליכע לעקעכלאַך. די לעקעכלאַך זיינען אָבער געווען אַזוי פאַרדאַרט, אַז זיי האָבען געקלונגען ווי גוטער ענגלישער שטאָל. איינער פון די צוויי געסט האָט עס אַ פרוב געטאָן ברעכען, האָט ער זיך שיר ניט צובראָכען אַ פינגער. דער צווייטער האָט געפרובט אַ ביס טהון — האָט ער זיך שיר ניט צעבראָכען אַ צאָן. האָבען מיר זיך בעגנוגט מיט טיי, און די לעקעכלאַך געלאָזען שטיין.

מענדעלע האָט, ווי זיין שטייגער איז, דערציילט און דער-ביי אונטערגעגעבען אונז חשק, מיר זאָלען זיך נעהמען, מיר זאָלען ניט פערשעמען די לעקעכלאַך.

מיר האָבען זיך אָבער געמאַכט ניט הערענדיג.

כדי צו געבען אונז אַ מוסטער פון מוטיגקייט און כדי דערווייזען אונז, אַז קיין זאַך אויף דער וועלט איז נישט שטאַרקער פון אַ מענשישען רצון, האָט דער זיידע גענומען איין קליין לעקעכעל אין מויל אריין און געוואָלט עס צוקייען. נאָר געהע קיי אַ שטיין! און נאָך מיט גאָלע יאַסלעס...

האָט עס דער זיידע ריידענדיג גענומען אַריבערוואַרפען מיט דער צונג אַהער און אַהין, שווינקען מיט הייסען טעה, אפשר וועט גאָט העלפען, דאָס האַרץ פון לעקעכעל וועט ווייכער ווערען און עס וועט זיך אונטערגעבען. נאָר דאָס לעקעכעל האָט זיך איינגעשפאַרט איין מאָל פאַר אַלע מאָל: „ניין!" און אַ סוף, אַן עק.

און מיר העלפען מענדעלע'ן ריידען און קוקען בגנבה, וואָס דאָ וועט ווערען פון דועל צווישען זיידען און דעם שייגעץ, דעם לעקעכעל, ווער פון ביידען וועט מנצח זיין.

מענדעלע האָט באַלד דערכאַפּט אונזער קוק; אין די אויגען זיינע האט זיך בעוויזען אַ שטיפעריש-ייִנגליש פייערל, און אַ ווינק טהוענדיג אויפ'ן לעקעכעל אין מויל, האָט ער איבער זיין געשפרעך און זאָגט:

— איז דאָס דאָך האַרט, אַ—אַ?

מיר האָבען צוגעגעבען, אַז ווי עס שיינט. „לויט דער

אָרימקייט פון אונזער וויסען״... מוז דאָס לעקעכעל רעכט האָרט זיין.

— נאָר אַז מען וויל, קאָן מען עס בייקומען! — האָט מענדעלע בעשלאָסען, אַ זופּ געטהון טעה און אָראָפּגעשלונגען דאָס פער׳עקשנ׳ט האַלב-צעגאַנגען לעקעכעל, ווי מען שלינגט אַראָב אַ מעדיצינישע אָבלאַטקע.

דער לעצטער מאָהיקאַן

איינמאָל, אין זשענעווע איז עס נאָך געווען, אין 1907 איז מיר אויסגעקומען צו שמועסען מיט מענדעלע׳ן וועגען די געשעהענישען אין רוסלאַנד זייט דעם קישינעווער פּאָגראָם פון 1903, וועגען דער רעוואָלוציע, וועגען דעם בלוט, וואָס האָט זיך געגאָסען אין וואַרשא נאָך דעם בעקאַנטען 9-טען יאַנואַר, ווען די קאָזאַקען זיינען אָנגעקומען „מאַכען אָרדענונג״, וועגען דער העלדישקייט, אָפּט מאָל קינדערשער העלדישקייט, פון יודישע יונגע-לייט, וואָס זיינען דעמאָנסטראַטיוו געפאַלען אין די גאַסען פאַר גאָרנישט מיט נישט. איך האָב איהם דער-צעהלט פון אַ בלוטיגער סצענע אין וואַרשא אויף דזיקא גאַס, פון וועלכער איך בין געווען צופעליג אַן עדות. ווי דריי יונגען, 17—18 יאָהריגע ייִנגלעך, האָבען זיך עפּעס אין אַ מין עקסטאַז צונויפגערעדט: לאָמיר אַרויסוואַרפען אַ רויטע פאָן און פאַלען אַ קרבן פאַר דער פרייהייט! געזאָגט — געטהון: אַרויס אין מיטען גאַס, אַרויסגעוואָרפען אַ רויט פענדעל און עפּעס אויס-געשריען אַנטקעגען עטליכע קאָזאַקען, וואָס זיינען אויף זיי אָנגעלאָפען מיט די פערד און מיט די ביקסען. אין אַ מינוט זיינען שוין די דריי יונגען געלעגען טויט אויפ׳ן שטיין-ברוק אין אַ טייך בלוט און מאַרך. די קאָזאַקען האָבען די קערפּערס

צוגעשטופט צו א טויער, מיטגענומען די פאָהן און אוועק-געריטען.

דערנאָך... דער מאַניפעסט פון 17-טען אָקטאָבער, די רעאַקציע, די פאָגראָמען, פאָגראָמען און פאָגראָמען... ביטערע איינצעלהייטען, מיאוסע פרטים...

מענדעלע האָט נישט ליעב געהאט אָפּצוסען זיך דאָס האַרץ, גלאַט אַזוי, אין מיטען מיטוואָך נאָך האַלבען טאָג... האָט ער אַ מאַך געטהון מיטביידע הענד, ווי מיט פער'חלש'טע פליגלען און אַ זאָג געטהון אין באָרד אַריין:

— נו, וואָס זאָל מען טהון, וואָס זאָל מען טהון!

מיך האָט עס אַביסעל פערדראָסען. וואָס הייסט — „וואָס זאָל מען טהון? אָפּלייענען קריאת-שמע און זיך לייגען שלאָפען? אָט אַזוי רעאַגירט מען דאָס אויף אַזעלכע זאַכען? און כדי איהם צעוואָרעמען, האָב איך איהם דערצעהלט פון אַ נאַכט, ווי מען וואַרט אויף אַ פאָגראָם... יונגע לייט געהען אום אין די פינסטערע גאַסען פּאָרוויז אין „אָבכאָד" און היטען די שלאָפענדיגע... דער רעוואָלווער אין קעשענע... דאָס האַרץ דריקט... סע גלויבט זיך נישט, אַז מיר יונגע וועלען באַלד שיסען מענשען... שלאָגען זיך אויף טויט און לעבען... דאָס וואַרטען איז פיעל, פיעל ערגער ווי דער פאָגראָם אַליין... גייען מיר דורך די גאַס איינמאָל. טויט. קיינער נישטאָ. געהען מיר צוריק. זעהען מיר מיט שרעק, אַז דער גאַנצער טראָטואַר איז פערשאָטען מיט פרישע פאָגראָם-אויפרופען „איסצושלאַכטען אַלע זשידעס"! די זעלבע שוואַרץ-מאהדיגע פּראָקלאַמאַציעס אויסגעקלעבט אויף די ווענט... אַ שוידער געהט דורך דורך די ביינער. אַלזאָ, דער שונא שלייכט זיך דאָ אַרום אונז און מיר זעהען איהם נישט!.. דער שרעק נעמט אָן עפּעס מיסטישע פאָרמען... און דאָ פערנעמט זיך אויף טאָג... גראָה ווערט דער הימעל, די בנים'ער — געלב, די אומבעהאָלפענקייט אַנטפּלעקט זיך... וואָס זועט דער טאָג ברענגען?

— אַזאַ שלעכטע צייט, ווי די צייט — האָב איך פער-

ענדיגט — איי נאָך פאַר יודען אין רוסלאַנד קיינמאָל נישט געוועזן.

— איהר האָט אַ טעות — מאַכט מענדעלע און קוקט אין דער לופטען אַביסעלע העכער איבער די שפּאַקולען, דאָס טהוט ער שטענדיג, ווען ער דיינקט נאָך.

— וואָס הייסט?

— געוועזן אַמאָל ערגער, אַ סך אַ סך ערגער!

און פּונקט ווי אַ פייערל האָט זיך אָנגעצונדען אין מענדעלע'ס רוהיגקייט. די אויגען האָבען זיך איהם צעפלאַמט, די ווייסע גריווע האָר האָט זיך איהם צעשויבערט. ער האָט גענומען דערצעהלען פון אַמאָליגען יודישען לעבען, אין ניקאָלאַי דעם ו-טנס צייטען... פון יודישע בעלי-טובות און טאַקסע-לייט און מוסרים. פון דער בהלה-צייט, ווען מען האָט חתונה גע-מאַכט אַכט-יאָהריגע קינדער, כדי צו ראַטעווען זיי פון דער פינסטערער ניקאָלאַיעווער סאָלדאַטשינע... נאָר נישט תמיד האָט עס געהאָלפען. די „כאַפּערס" (אַ רוח אין זייער טאַטענס טאַטען אַריין!) זיינען ווי די וועלף אַרומגעלאָפען איבער די שטעדטלאַך, איבער וועגען און בתי-מדרשים, אַרויסגעריסען די קינדער ביי די מאַמעס פון אונטער די פאַרטוכער, אָפּגעריסען אין די תלמוד-תורה'ס פון חומש מיט רש"י און פּערקויפט זיי, ווי מען פּערקויפט שעפּסען, אין די פּריסוטסטוויעס... נישקשה, די יודישע גבירים האָבען דערפאַר געצאָהלט גוט געלט, אויסלייזענדיג דערביי די אייגענע „בנים"... קליינע קינדער, שוואַכינקע בני-יחידים, איין-איינציגע ביי מאַמעס-אַלמנות האָט מען נישט געשאַנעוועט... געבראַכט זיי אַ קרבן די גביר'ישע משפּחות... היינט די רציחות, די מסירות... דער שמוץ... דער שרעק... געוועזן אַ סכנה אַרויסצופאָהרען אַ יונגען מאַן אין וועג אַריין... איהם אַליין האָט מען שוין איינמאָל אין וועג געכאַפּט און געבונדען... מען האָט איהם אָבער אָבגעראַטעוועט... עפּעס אַ נס האָט איהם געטראָפען...

די בילדער פון זיין „ווינשפּינגערל", פון זיין „טאַקסע", פון דער „קליאַטשע" האָבען אויפגעפלאַמט פאַר מיינע אויגען

מיט א נייער פרישקייט, מיט נייע פארבען. א שרעקליכע פינסטערע מגילה האט זיך פונאנדער געקייקעלט. און מענדעלע שטעהט איבער דער דאזיגער מגילה און טייטעלט מיר מיט א מין אכזריות פון א גרויסען מאלער:

— נא, זעה, שייגעץ איינער, נא, לייען!

איך האב מיר געמוזט מודה זיין אין הארצען, אז אזוי פינסטער איז ביי אונז אינ׳ם איצטיגען (1907) רוסלאנד נישט. מען קעמפט דאך. מען האט מוט צו קעמפען. עס איז דא אן עפענטליכע מיינונג. —

מענדעלע האט א ווײלע געשוויגען, דערנאך פאמעליך ארויסגערעדט:

— איך בין שוין דער לעצטער, דוכט מיר... דער לעצטער מאהיקאן פון יענע איבערלעבונגען... אלע מיינע חברים פון יענער צייט... נישטא. אויסגעשטארבען. נישט פאר קיין יודען געדאכט אזא צייט. קיין גוטער יוד זאל פון אזא צייט נישט וויסען!

און נאך אצינד, ווען איך דערמאן זיך אן זיידען, אן זיין גאנצקייט, אן זיין אויסגעהאלטענקייט, אן זיין גראדען כאראקטער, אן דער גרויסער פארבענרייכער וועלט, וואס ער האט מיט זיך אין קבר אוועקגעטראגען, זאג איך נאך אין גע־דאנק זיינע אייגענע ווערטער:

— „דער לעצטער מאהיקאן״... יא.

בערלין, 1922.

מ. קיטאי

מענדעלע אין לעבען

עס ווילט זיך גאָר נישט גלויבען, אַז עס איז שוין אַוועק אַ יאָהר, און דאָרט, אין אָדעס, אין די גרויסע צימערען פון דער תלמוד-תורה-געביידע, אין דער דאַטשע אויפ׳ן גרויסען פאָנטאַן איז שוין מעהר נישטאָ דער זיידע.

שוין אַ גאַנץ יאָהר אַוועק, ווי עס איז נישטאָ דער גרויסער דעמב פון אונזער ליטעראַרישען גאָרטען, נאָר זיין גייסט שוועבט נאָך אַוודאי אַרום ווינטער אין זיין קאַבינעט, אויף דעכטיאַרנאַ גאַס אין אָדעס, אינ׳ם גרויסען צימער, וואָס אַרומגעשטעלט מיט אַלט-מאָדישע פאַטעלען, וואו אויפ׳ן שרייבטיש ליגט דער אביסעל-שוין-פערשמאָלצענער תנכ״ל (אַ ירושה פון גאָטלאָבער׳ן) און נעבען איהם ליגט אַ נומער פון העבּרעאישען „העם״, וואָס דער זיידע האָט אין שפּאַס געשטעלט דעם כגל אונטערען ציך און איהם גערופען „דעם העם״, און ווייטער אינ׳ם ספרים-שענקעל שטעהען פּינקטליך אויסגעשטעלט פערשיידענע אַלטע יודישע ספרים צוזאַמען מיט דעם זיידענס אַלע ווערק פון „מענדעלע-פערלאַג״, און אויף דער עטאַזשערקע ליגען אַ פּאָר ביכלעך פון׳ם ווילנער „לעבען און וויסענשאַפט״ און אַ חבור׳ל פון עפּיס אַן אַלטען רב, אַ נומער „יודישע וועלט״ און

א יודישע דראַמע אויף רוסיש, ספּעציעל געשריבען אין גע־
ווידמעט פון א פּראָווינציאַנעלען אינטעליגענט דעם זיידען, און
נאָך און נאָך ספרים, ביכלעך און זשורנאַלען, וואָס פלעגען
אָנקומען דעם זיידען פון גאָר דער וועלט...

זומער אויפ'ן „גרויסען פאָנטאַן” (א דאַטשע־אָרט אין אָדעס),
אינ'ם נידעריגען הייזעל מיט די קליינע צימערלעך — נאָר ווער
דאַרף דאָס הייזעל מיט די צימערען, דער עיקר איז דער אַרו־
מיגער גאָרטען, און דערנעבען איז דער ים און פעלדער, פעלדער
אָהן א שיעור, וואו מען קאָן אַרומגעהן און ליגען און קוקען
אויף די פויגעלעך, וואָס פליהען אַרום אין הימעל, און אויף די
ווערעמלעך, וואָס קריכען אַרום אויף דער ערד, אויף די זומער־
פליגעלעך, וואָס שוועבען אַרום אויף די חיה'לעך, שרצים ורמשים,
וואָס ווידמענען זיך, פרוכטפערען און מערען זיך אויף דער
שענער ליכטיגער, מיט זוהן־בעגאָסענער ערד. און דער זיידע
לעבט־מיט מיט די דאָזיגע אַלע ברואים, קאָן זיך איבער זיי
נישט אָפּוואונדערען און קוקט אויף יעדער זאַך מיט דער גרעס־
טער התפעלות: — א קלייניקייט עפּעס מעשי־בראשית — ווי
ער וואָלט ערשט היינט דאָס ערשטע מאָל דערזעהען די גרויסע
וועלט, ערשט נאָר־וואָס געבוירען געוואָרען. זעכציג־זיבעציג, אז
ביי יודען זאָל מען אזוי ליעב האָבען די נאַטור, ווי דער
זיידע האָט זי ליעב געהאַט. די שטאָדט איז דעם זיידען פרעמד
געווען, ער האָט נישט געקאָנט שלום מאַכען מיט איהר, איהם
האָט תמיד געצויגען צום פעלד, צום לאַנד, צו די בוימער,
גראָזען און גרינסען, ער האָט תמיד גערעדט וועגען דעם און
געבענקט נאָך דעם. אפילו ליגענדיג שוין אויפ'ן טויטען־בעט,
האָט ער גע'חלומ'ט וועגען דעם קומענדיגען זומער, ווען ער
וועט זיך ווידער אַרויסציהען אויף דער דאַטשע...

נישטאָ שוין דער דאָזיגער אַלטינקער, וואָס איז תמיד
געווען יום־טובדיג, האָט תמיד געהאַט אַסך צו דערצעהלען,
ברענגען צו יעדער זאַך א פּאַסיגען משל, פערגלייך און דער־
ביי אויסדריקען די נויטיגע מימיק און זשעסטען, שאַפען

לעבעדיגע טיפען, ווי אַ טאַלאַנט-פולער אַרטיסט, זאַפטאַלען און ריכטיג דאָס בילד מיט אַ מינע: נאַט, זעהט און קוועלט!

געזעהען האָב איך איהם דאָס ערשטע מאָל מיט איבער פינף יאָהר צוריק אין אַ רעדאַקציע פון א יודישער צייטונג אין אַדעס. דער זיידע איז אַריין שטאָלץ, מיט גיכע טריט, ווי אַ אַלטער גענעראַל אויף אַ סמאָטער, האָט זיך מיט אַלעמען בעקענט און האָט באַלד אָנגעהויבען צו ריידען וועגען דעם, וואָס איז אַזוינס אַ צייטונג:

— מען יאָגט, מען פליהט, נישטאָ קיין צייט, מען דאַרף יעדען טאָג געבען אַ פרישען נומער, דער קונה האָט קיין צייט נישט צו וואַרטען, ער וויל פון גאָרנישט נישט וויסען. אַ מאָל ווען מען פלעגט אָנהויבען אַרויסגעבען אַ בוך אָדער אַ זשורנאַל, זענען אַוועקגעגאַנגען חדשים ביז מען האָט זיך צוגעגרייט, בעאַרבייט אָדער צוזאַמענגעקליבען מאַטעריאַלען און קוים מיט צרות זוכה געווען צו דערזעהען אַן אָבגעדרוקט ווערק, איצט איז עס גאַנץ אַנדערש, אַלס געהט מיט דאמף, מיט פארע, עס פליהט...

און באַלד האָט שוין דער זיידע אַ משל:

— אַמאַל האָט מען זיך געשלעפט פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער מיט פערד און וואָגען, מען איז אַריינגעקראָכען אין אַ בלאָטע און אַרויסגעקראָכען פון אַ בלאָטע, און אַזוי האָט מען זיך געשלעפט גאַנצע טעג און וואָכען און אָפטמאַל חדשים ביז מען איז געקומען אויף אַן אָרט. נאָכדעם זענען געוואָרען אייזענבאַהנען. עס האָבען אָנגעהויבען לויפען קוריער-צוגען, און אין עטליכע טעג צייט פאָרט מען אויס אַ וועלט. איצט זענען שוין פאַראַן גאָר אַעראָפּלאַנען, מען זעצט זיך אַוועק און מען פליהט...

אין אַ ווייל אַרום רעדט שוין דער זיידע וועגען דער שפראַך-פראַגע:

— זיי לייגען, ס'איז ניט אמת, אַ שפראַך קען ניט זיין קיין הייליגע. צי קען איך דען זאָגען, אַז מיין בגד, וואָס איך טראָג, איז הייליג אָדער נישט הייליג, אין דער צייט, ווען ער איז ביי מיר אַ לעבענס-פראַגע. איך מוז איהם טראָגען און זיך בעווייזען

אין איהם פאר מענשען, איך קען זיך אָהן איהם נישט בעגעהן.

דער זיידע רעדט גיך און הייס. און מיר אַלע שטעהען אַרום און הערען אויס מיט גרויס דרך-ארץ זיינע רייד. נאָר באַלד גיט ער זיך א כאַפּ, אַז ער שטערט אונז און מיר זענען אודאי פערנומען. ער הויבט זיך אָן צו געזעגענען, עמיצער פון אונז טוט זיך א כאַפּ. דער זיידע איז אַודאַי געקומען מיט א שטעקען?

דער זיידע וואַרפט אויף איהם א שטרענגען בליק און טוט א זאָג:

— איך דאַרף ניט קיין שטעקענעס...

דער זיידע איז ביז מיט צוויי יאָהר פאַר זיין טויט, ווען ער האָט בעקומען דעם ערשטען שלאַק, נישט געגאַנגען מיט קיין שטעקען, האָט א סך אַרומשפּאַצירט, האָט שאַרף און דייטליך גערעדט און האָט זיך בכלל געהאַלטען א סך יונגער, ווי ער איז געווען. ער פלעגט אָפּטמאָל לאַכען פון די יונגע, וואָס קענען איהם ניט נאָכגעהן.

אין די ווינטערדיגע שבתים איז מען געקומען צום זיידען אין דער פריה. דער זיידע האָט זיך אַוועקגעזעצט אויבען אָן ביי זיין שרייבטיש, און די בעזוכער אַרום איהם, און דער ראש-המדברים, פערשטעהט זיך, איז ער געווען. און וואָס צו רעדען און דערצעהלען האָט דער זיידע געהאַט גאַנצע פעק, א ים... ער דערצעהלט פערשיידענע מעשיות, אַנעקדאָטען, זכרונות, אָט דאָס, וואָס האָט פּאַסירט דאָ ניט לאַנג, מיט א יאָהר זיכציג זיבעציג צוריק... דערביי פערטראַכט זיך דער זיידע, פערקנייטשט זיין הויכען קלוגען שטערען און‌דערמאָנט זיך בעת-מעשה נאָך א זאַך, וואָס האָט אויך דענסמאָל פּאַסירט, און אין דער מעשה פער־פלעכט זיך שוין א דריטע ביז דער זיידע שטעלט זיך פלוצלינג אָב און טוט א פרעג בא די אַרומיגע: „הא, איז וואו האַלטען מיר, וועגען וואָס האָבען מיר אָנגעהויבען?". עמיצער פון די אַרומיגע דערמאָנט איהם, און דער זיידע צעלאַכט זיך הויך אויף א קול: „אָווא, וואו איך בין פערקראָכען"...

געווען איז ער א גרויסער בעל-חלומות, האָט זיך תמיד

ארומגעטראָגען מיט גרויסע פּראָיעקטען און פּלענער, אַמאָל האָט דער זיידע אַ סך גערעדט וועגן אַרויסגעבן אַ גרויסן זשורנאַל, אַרום וועלכן מען דאַרף זעהען אַרומצוקלייבן אַלע יונגע און דרייסטע, וואָס מען פּערטווישט זיי פון דער יודישער ליטעראַטור. מיר דאַרפן טאַלאַנטפולע מענשען, וואָס זאָלן שאַפן אַ ליטעראַטור און זאָגען אַ דרייסט וואָרט, נישט בעהאַלטען זיך מיט אַ מיינונג און אַ געדאַנק. ביי אונז איז אַלץ געוואָרען משפחה׳דיג. „ביסטו פון מיין חדר, ביסטו אַ ליטעראַט, אויב נישט, געה זיך דיר"... „מען דאַרף רייניגען דעם ליטעראַרישען גאָרטען, אַרויסוואַרפן די פּסולת און דערנער, אויפציהען אַלץ, וואָס איז פריש און בליהענדיג"...

דער זיידע האָט זיך וואָס-ווייטער אַלץ מעהר צעהיצט וועגן דעם און זיך שטאַרק פּערטיפט אינם דאָזיגען ענין. דערביי איז געזעסען דוד פרישמאַן וועלכער האָט זיך אויך געלאָזען מיטרייסען פון דער דאָזיגער זאַך, וואָס האָט אין יענער צייט (דאָס איז געוועזן פאַר דער רוסלענדישער רעוואָלוציע) געקלונגען ווי אַ פאַנטאַזיע. אַ לאַנגע צייט זענען זיי ביידע געזעסען און געמאַכט פּלענער וועגען דעם דאָזיגען גרויסען זשורנאַל, וואָס מוז געשאַפן ווערען... און ביים געזעגענען זיך איז דער זיידע געוועזן שטאַרק צופרידען פונ׳ם פּלאַן און האָט גערעדט וועגען דעם, ווי וועגען אַ בעשטימטער זאַך.

אַמאָל האָט דער זיידע געמאַכט אַ פּלאַן צו קויפען ערגעץ ביים ים אַ שטיקעל ערד, אויסבויען דאָרט אַ הויז, וואו ער זאָל וואוינען. אויך זאָל דאָרטען זיין אַן אָרט פאַר יודישע שרייבער. ווען עמיצער זיך וועלען דאָרטען באַזעצען, זאָל ער זיצען און אַרבעטען, ער וועט מיט אַלץ זיין פּערזאָרגט און וועט קענען לעבען רוהיג. דער זיידע האָט שוין געהאַט געבעטען, מען זאָל איהם צושיקען אַ צייכנער, וועלכער האָט געמאַכט דעם פּלאַן פון הויז מיט אַ ביבליאָטעק, אַ לעזע-זאַל און אַלץ, וואָס נויטיג איז. נאָר דער זיידע האָט געשטעלט אַ בעדינגונג: אַרום הויז מוז, למען-השם, זיין אַ גאָרטען...

דער געצייכענטער פּלאַן פון דעם דאָזיגען „ליטעראַטען-היים" מוז זיך נאָך איצט געפינען ביי עמיצען אין אָדעס.

דער זיידע האָט זיך אין דער לעצטער צייט געהאַט אַרומ־געטראָגען מיט אַ פּלאַן וועגען אָנשרייבען אַ גרויסע דראַמע, וועלכע ער האָט פערטראַכט. בעאַרבעטען די דראַמע האָט איהם צוגעזאָגט מיטצוהעלפען אַ יודישער דראַמאַטורג. דער זיידע האָט זיך אָבער געקלאָגט, אַז יענער האָט קיין וואָרט נישט געהאַלטען. דער זיידע האָט דערצעהלט, אַז דערדאָזיגער דראַמאַטורג האָט וועגען דער דראַמע דערצעהלט מאַקסים גאָרקין, וועלכען דער געדאַנק איז זייער געפעלען געוואָרען.

II

דער זיידע האָט די לעצטע 35 יאָהר געלעבט אין אָדעס, און מען קען זאָגען, אַז דאָס איז געווען אַ שטיק טראַגעדיע פון זיין לעבען. אָדעס מיט איהר צווייהונדערט טויזנטדיגער יודישער בעפעלקערונג, וואָס צייכענט זיך אויס מיט דער הפקרות, לייכטזיניגקייט און עם-הארצות, מיט'ן בערימטען אָדע-סער „קוגעל-רוסיש" און אומגעלומפּערטקייט, — האָט דער זיידע, פערשטעהט זיך נישט געקענט לעבען אין גרויס נחת אין דער דאָזיגער שטאָדט. פיעל מאָל איז דעם זיידענס מקורבים אויסגעקומען צו הערען פון איהם וועגען זיין נישט-צופרידענקייט מיט אָדעס. אַ מאָל אויף אַ באַנקעט פון אַ יודישען שריפטשטעלער, האָט דער זיידע געזאָגט, אַז אָדעס קאָן גוט בעגראָבען, ווייל בעת עס שטאַרבט דאָרט אַ יודישער שריפטשטעלער, קומט איהם בעגלייטען אַ גרויסער עולם, נאָר בעת דער שריפטשטעלער לעבט און שאַפט, קען איהם אין אָדעס קיינער נישט...

אַ מאָל, אין סוף יאָהר 1916, זענען זיך ביים זיידען צוזאַמענגעקומען אויף אַ בעראַטונג ביאַליק, פרישמאַן, ראַווניצקי און ספעקטאָר, צוזאַמען מיט יונגע יודישע ליטעראַטען, כדי צו געפינען אַן עצה פאַר די יונגע, וועלכע האָבען זיך אין יענער צייט געפונען אין אַ שרעקליכער לאַגע...

איינער פון די יונגע האָט אָנגעהויבען „אויסצורעדען דאָס הארץ”, האָט דערצעהלט וועגען דער טרויעריגער לאַגע, אין וועלכער די יונגע געפינען זיך, האָט אָנגעוויזען, ווי אָבגעריסען זיי זענען פון נאָהענטע און אייגענע און אַז עס איז נישטאָ פון וועמען צו דערוואַרטען קיין הילף, האָט מען בעשלאָסען זיך צו ווענדען צו אונזערע רביים, צו די עלטערע שריפטשטעלער. דער זיידע האָט זיך דעמאָלסט אויפגעהויבען און האָט מיט גרויס צער גערעדט וועגען דעם, אַז וואָס, משטיינס געזאָגט, פאַר אַ ראָלע שפּיעלט אַ יודישער שריפטשטעלער אין אָדעס. און אַ סך טרויעריגע זאַכען האָט דער זיידע דערצעהלט וועגען דער דאָזיגער ראָלע...

די לעצטע צייט פאַר זיין טויט האָט דער זיידע גערעדט וועגען דעם, אַז ער פאָרט צוריק אַריבער קיין בערדיטשעוו, פון וואַנען די דאָרטיגע קהל'שע רעדעלפיהרער האָבען איהם פערטריבען מיט עטליכע און דרייסיג יאָהר צוריק פאַר זיינע ביכער, אין וועלכע זיי האָבען דערזעהען זייער אמת'ן פנים...

די יודישע שריפטשטעלער אין אָדעס בראש מיט'ן זיידען האָבען געבילדעט אַ מין אָאַזיס אויף דער גרויסער וויסטעניש פונ'ם אָדעסער יודישען לעבען. יעדערער האָט געהאַלטען פאַר זיין חוב איהם צו בעזוכען.

זיצט אַמאָל דער זיידע אין זיין סביבה און דערצעהלט וועגען אַ פאַרצייטיגען רב, וואָס האָט געדאַרפט געהן אין געריכט זאָגען עדות. איז וואָס טהוט מען מיט'ן היטעל? הגלוי ראש!

איז ער זיך מיישב און טהוט אָן אַ טיכעל אויפ׳ן קאָפּ, כלומר׳שט פערבונדען די ציין, נאָר דער גאַנצער קאָפּ איז פערדעקט. דער זיידע נעהמט דאָס באַלד אויפ׳ן אָרט אַרויס אַ טיכעל פון קעשענע, טהוט עס אָן אויפ׳ן קאָפּ און מאַכט נאָך, ווי יענער האָט גערעדט און:

— „האַ, ווי געפעהלט אייך״?..

הויבט מען אָן צו רעדען וועגען גנבים, האָט אייך דער זיידע צו דערצעהלען פעק מיט מעשיות, האָט אַמאָל אין בער־דיטשעוו דער „רבי״ פון די גנבים חתונה געמאַכט אַ טאָכטער. האָט ער, פערשטעהט זיך, גענומען דעם סאַמע לייטישען גנב, און כדי צו וויסען, אויב ער וועט קענען פערזאָרגען דעם „רבי״ס״ טאָכטער מיט ברויט, טהוט צו דער חופה־וועטשערע אַ זאָג דער שווער צום איידעם: „אַנו, אפשר וועסטו מכבד זיין די געסט מיט טיי?״ אין אַ האַלבע שעה אַרום, דערצעהלט דער זיידע, זענען אויפ׳ן טיש געשטאַנען אַרום אַ טוץ סאַמאָוואַרען, וואָס דער געראָטענער איידעם האָט צוזאַמענגעשלעפּט פון די אַרומיגע גאַסען. אַנדערע האָט ער געבראַכט הייסע, קאָכעדיגע, ערשט צוגענומענע פון ביי די שווערען, וואו מען האָט זיי געהאַט אויפגעשטעלט... און חוץ דעם האָט ער נאָך געבראַכט צום פערבייסען אויך...

און נאָך אַ מעשה:

„ביינאַכט האָבען גנבים ערגיץ אָבגערייניגט אַ בוידים מיט וועש. האָבען זיי אין איילעניש איבערגעלאָזען דאָרט די שיך. קומט אויף מאָרגען דער „רבי״ זייערער צו דער בעל־גנב׳עטער בעל־הבית׳טע און בעט ביי איהר די שליסלען פונ׳ם בוידים. „אויף וואָס דאַרפט איהר די שליסלען פונ׳ם בוידעם?״ וואונ־דערט זיך די בעל־הבית׳טע, „די קינדער האָבען די נאַכט גע־אַרבעט אויפ׳ן בוידעם, האָבען זיי דאָרטען פערגעסען זייערע שיכלעך — ענטפערט דער „רבי״.

אַמאָל רעדט מען וועגען אַ יונגען שריפטשטעלער אַן א־יטאָדיז־אַקט, וואָס שטאַמט פון די יודישע קאָלאָניעס. דערצעהלט

דער זיידע, ווי אַזוי יענער איז צו איהם געקומען דעם ערשטען מאָל.

—„איך געה אַרויס פון שטוב, ערשט אין קאָרידאָר שטעהט אַ געזונטער הויכער יונג מיט ברייטע פּלייצעס און אַ פּאָר געזונטע שטיוועל. „איהר זענט מענדעלע מוכר ספרים״ — פרעגט ער מיט אַ גראָב קול. איך טהו אַ קוק אויף איהם, מעסט איהם אָב מיט די אויגען פון אויבען אַראָב און ענטפער: „און אַז יאָ, איז וואָס איז?״ „איך האָב אייך צו לייענען מיינעם אַ כתב יד, ווען קען איך צו אייך אַריינגעהן?״ „אויב איהר ווילט — שוין!״ זאָג איך, און מיר קערען זיך באַלד אום צוריק אין שטוב אַריין. איך הייס זיך איהם זעצען און זאָג איהם: „נו, איך האָב צוגענויגט מיין אויער און בין גרייט אייך אויסצוהערען״. דער יונגערמאַן הויבט מיר אָן צו לייענען אַ מעשה מיט אַ דאַך און מיט פויגעלעך, איך טהו איהם אַ פרעג: „איהר האָט ווען עס איז געזעהען פויגעלעך?״ „יאָ״, — ענטפערט ער. „איך הער, — זאָג איך, — אַז איהר האָט די פויגעלעך געזעהן. נו, וואָס האָט איהר עפּעס נאָך?״ ער שלעפּט מיר אַרויס פון בוזעם קעשענע אַ נייע מעשה און לייענט ווייטער „נו, דאָס — זאָג איך — האָט איהר שוין נישט געזעהען, זייט מוחל און צערייסט עס״...

און עס געהט אַוועק אַ רייהע מעשיות פון יונגע לייט, בחורים, מיידלעך, וואָס קומען צום זיידען לייענען איהם זייערס און נודיען, אַז עס איז שווער פון זיי זיך אָבצוטשעפּען...

— אָט דאָ נישט לאַנג, — דערצעהלט ווייטער דער זיידע — קומט צו מיר אַריין אַ בחור און לייענט מיר לידער, מעשיות, ערצעהלונגען און וואָס נאָר איהר ווילט. „וואָס האָט איהר געטהון, יונגער מאַן, טהו איך איהם אַ פרעג, ביז איהר האָט זיך גענומען פאַרן שרייבען,״. „איך בין געווען אַ שניידער״. „מיר דוכט, ענטפער איך איהם, אַז (און רוף דערביי אָן נעמען פון עטליכע רייכע שניידער אין אָדעס) זיי לעבט זיך גאָר נישט שלעכט. כ׳לעבען אַ סך בעסער, ווי יודישע ליטעראַטען. אפשר

וואָלט געוועןא פּלאַן איהר זאָלט בלייבען ביי אייער מלאכה, צו וועלכער איהר האָט, מיין איך, מעהר טאַלענט?״

ס׳איז בעוואוסט, אַז דער זיידע האָט געהאַט אַ זעלטען שעהנעם כּתב, די אותיות זענען געווען ממש געפּערלט, קליינע אותיותלעך, וואָס האָבען זיך אויסגעשטעלט אין אַ גלייכע רייהע און זענען געווען קלאָר און דייטליך. „יעדער ליטעראַט, האָט דער זיידע אַמאָל געזאָגט, איז מחויב צו האָבען אַ ריינעם און קלאָרען כּתב. די יעניגע, וואָס האָבען נישט קיין קלאָרען כּתב זיינען מחויב צו געהן זיך לערנען קאַליגראַפיע, ווארום עס איז פּשוט אַ פאַרברעכען צו מוטשען מענטשען מיט אַ שלעכטען כּתב״...

אין לעבען איז דער זיידע געווען נישט קיין קלענערער קינסטלער, איידער אין דער ליטעראַטור, אין זיין יעדען גע-שפּרעך, אין זיין יעדער ערצעהלונג און משל איז געווען אַ שטיק שאַפונג. פון זיינע געשפּרעכען קען מען אָנשרייבען ביכער, וועלכע וואָלטען אודאי געהאַט אַ קינסטלעריש-ליטעראַ-רישען ווערט און וואָלטען ענטדעקט און קלאָרער געמאַכט די גרויסע קינסטלערישע און רייכע פּערזענליכקייט פונ׳ם זיידען פון דער יודישער ליטעראַטור.

III

דער טאָג איז אַ שעהנער, די זון שיינט און וואַרעמט, עס דוכט זיך, אַז נישט הערבסט איז איצט, נאָר אָרום פּאַר-פּסח, פריהלינג. אָט באַלד וועלען די בוימער צוריק אָנהויבען בליהען. די ערד וועט זיך מיט גרינס בעדעקען, די נאַטור וועט זיך בעניייען, און דער זומער וועט זיך דערנעהנטערען...

דער זיידע איז שטאַרק קראַנק. איצט איז ער געפּערלין,

נאָר אין יענעם טאָג, ווען איך בין ביי איהם געווען דאָס לעצטע מאָל האָט ער נאָך דערקענט מענשען און גערעדט.

אָט דער דאָזיגער ליעבער אַלטינקער איז נאָך מיט קנאַפּע צוויי יאָהר צוריק געגאַנגען מיט אַ הויך אויפגעהויבענעם קאָפּ, שטאָלץ אָהן אַ שטעקען. געלאַכט האָט ער דעמאָלט פון די יונגע, וואָס קאָנען איהם נישט נאָכגעהן. פאַר דער לעצ־טער צייט האָט ער זיך שטאַרק פערענדערט. פאַר צוויי יאָהר ווינטער האָט ער בעקומען אַ שלאַק, איז קראַנק געווען און פון דעמאָלסט אָן ווערט איהם אַלץ ערגער. די לעצטע פאַר וואָכען האָט זיך זיין געזונד־צושטאַנד אויף אזוי פיעל פער־ערגערט, אַז ער האָט געמוזט אַוועק אין שפּיטאָל.

איך זיץ ביי זיין בעט. דער זיידע האַלט איין אויג פערמאַכט און דערצעהלט ווענען זיינע געדאַנקען און איבער־לעבונגען. דער זיידע איז תמיד געווען די צענטראַלע פיגור אין דער יודישער ליטעראַרישער וועלט און דעריבער פער־דריסט איהם, וואָס אַ געוויסער צווייג פון אונזער ליטעראַטור איז געוואָרען אַן ענין פאַר מעצענאַטען, וואָס לעגען אַרויף זייער האַנט אויף דער ליטעראַטור, דעם שטעמפּעל פון פילאַנ־טראָפּיע.

— „קינסטליך, — זאָגט דער זיידע, — קאָן מען קיין ליטע־ראַטור נישט שאַפען, די ליטעראַטור מוז אויסוואַקסען אָרגאַניש. מיט קיין רעצעפּטען וועט מען נישט העלפען און נישט בויען״.

און דער זיידע גיט אַן אייגענאַרטיגען משל:

— אַ קראַנקער, וואָס די דאָקטוירים פעראָרדנען איהם, ער זאָל שוויצען. וואָס טהוט מען אָבער, אַז ער שוויצט נישט? פיהרט מען איהם אין מרחץ אויף דער אויבערשטער באַנק און דעמאָלט שוויצט ער, אָבער צי איז דאָס נאָרמאָל? צי דאָס מיינען די דאָקטוירים?...

— מען דאַרף קענען דאָס לעבען, מען דאַרף קענען די נאַטור. ביי אונז איז מען ווייט סיי פון דעם, סיי פון יענעם.

לאַמיך, למשל, נעמען בעשרייבען אַ שעהן געדעקטען טיש, אַז איך האָב איהם אין מיין לעבען נישט געזעהען...

— איך האָב געשריבען מיין אויטאָביאָגראַפיע „שלמה רבי חיימס". ס'איז מיר זער שווער אָנגעקומען, ווייל ס'איז שווער צו שרייבען וועגען איין מענשען, וועגען זיך.

און באַלד געהט דער זיידע איבער צו אונזער געזעלשאַפטליכען לעבען און צו דער אָבגעשטאַנענקייט, וואָס הערשט ביי אונז:

— איך ליג אָפט ביינאַכט און טראַכט וועגען דעם אַלעמען. איך רוף צו דעם מענשען, וואָס שלאָפט ביי מיר אין צימער און בעט איהם: „העלפט מיר אַרויסראַמען אָט די אַלע שמאַטעס, וואָס האָבען זיך אָנגעזאַמעלט. ס'איז מיר ענג פון דעם אַלעמען. העלפט בויען דעם היכל פון קונסט, דעם אמת'ן קונסט-היכל". ער פערשטעהט מיך נישט און מיינט, אַז איך בין אַ פאַנטאַזיאָר.

— „מיר איז זעהר שווער צו רעדען וועגען דעם, איך רעג מיך אויף און עס טהוט וועה דאָס האַרץ"...

מיט עטליכע וואָכען צוריק איז מען מיך געקומען איינלאַדען אַלס עהרען-גאַסט צום יובילליי פון „בונד". איך האָב זיי געזאָגט, אַז איך בין נישט קיין גאַסט ביי דער יודישער דעמאָקראַטיע, נאָר אַ מחותן. געזאָגט האָב איך דאָס דערפאַר, ווייל ביי זיי, ביי דער ציוניסטישער קאָמפּאַניע, האָט מען אונז, יודישע שרייבער פאַרגעוואָרפען, אַז מיר זענען עם-הארצים פון שלום אש קאָמפּאַניע. האָב איך געהייסען איבערגעבען אַ גרוס פונ'ם גרעסטען עם-הארץ, וואָס שרייבט יודיש. מען איז שוין דערפאַר אַרויסגעטראָטען קעגען מיר אין דער העברעאישער פּרעסע, נאָר איך אינטערעסיר זיך אפילו נישט מיט דעם...

דער זיידע איז אַ שטאַרקער ליבהאָבער פון דער נאַטור. שוין אַ משך פון 35 יאָהר זינט דער זיידע וואוינט אין אָדעס, האָט ער נאָך כמעט איין זומער נישט פערפעלט צו וואוינען אויף אַ דאַטשע. ביי איהם איז די דאַטשע אַ שטיק פון זיין לעבען, פון זיין „איך". דאָרט רוהט ער זיך אָב, פיהלט דעם

אמת'ן טעם פון דער נאַטור. יעדעס בלימעלע, יעדעס בוימעלע און גרעזעלע איז איהם ליעב און טייער, און ער קאָן וועגען דעם דערצעהלען אָהן אַ שיעור. די שטאָדט האָט ער נישט ליעב און זיך געפינענדיג אין איהר רעדט ער תמיד וועגען דער דאַטשע און וועגען זומער.

אויך דאָס מאָל האָט דער זיידע גערעדט וועגען דער דאַטשע. בעת ער האָט זיך פון מיר דערוואוסט, אַז אין דרויסען איז אַ שעהן וועטער און די זון שיינט, האָט ער גענומען רעדען מיט אַ בעזונדער בענקשאַפט וועגען דעם, אַז ער וואָלט שוין וועלען אַראָבגעהן פון בעט, דערוואַרטען זיך דעם זומער און אַרויספאָהרען אויף דאַטשע.

ביי געזעגענען זיך זאָגט מיר אָן דער זיידע, איך זאָל למען השם אַריינקוקען אין דער ענציקלאָפּעדיע און זעהען, ווי האָט געהייסען דער יוד, וואָס איז געווען שטאַרק בעפריינדעט מיט ביסמאַרקען, ווייל ער דאַרף דאָס האָבען צו זיין דראַמע...

1918

משה כּהן

צו גאַסט ביי מענדעלען

אַ פּאָר מאָל האָב איך זיך מיט איהם בעגעגענט און וועגען די בעגעגענישען דערמאָן איך זיך איצט ביי זיין פרישען ק״ר.

דאָס ערשטע מאָל איז עס געוועזן זומער 1904. איך ג׳ דעמאָלט צוערשט געקומען קיין אָדעס, געוועזן נאָך פּאַקטיש אַ „רוסיש שפּרעכענדער״ או האָב נאָר על פּי שכל און על פּי פּראָגראַם פּערשטאַנען, אַז „צו די מאַסען״ דאַרף מען רעדען און שרייבען „זשאַרגאָן״.

איך געדענק שוין נישט ביי וואָס פאַר אַ געלעגענהייט, נאָר איך האָב בעשלאָסען צו בעזוכען „דעם זיידען״, מענדעלע מוכר ספרים. געקומען צו איהם, האָט ער מיך אויפגענומען זעהר פריינדליך, אונגעפער ווי אַן אַלטער לעהרער נעמט אויף זיינעם אַ געוועזענעם תּלמיד, צערעדט זיך, צעפּרעגט זיך וועגען דער שטאָדט ניקאָלאַיעוו, פון וואַנען איך בין געקומען, אינטערעסירט זיך מיט דעם, ווי דער „פריינד״ — דעמאָלט נאָך די איינציגע יודישע טעגליכע צייטונג — געהט דאָרט א. אַ וו.

און אין געשפּרעך האָב איך איהם צופעליג בעמערקט:

— יאָ, איהר ווייסט, די זשאַרגאָנע ליטעראַטור און די זשאַרגאָנע שפּראַך וואָלטען געהאַט אַ סך שאַנסען צו ענטוויקלען זיך...

מענדעלע איז אנטשוויגען געוואָרען, א מינוט געקוקט אויף מיר ווי פון דערווייטענס און דערנאָך זיך שטיל אָבער א ביסעל ברוגז אָנגערופען:

— יונגערמאַן, אויב איהר ווילט זיך מיט מיר ניט צוקריגען ביי דער ערשטער בעקאַנטשאַפט, בעט איך אייך, רעדט מיר נישט וועגען „זשאַרגאָן". עס דאַרף דאָך אַמאָל נעמען אַן עק: פערציג יאָהר, אַז איך שרייב שוין, ביכער אַרויסגעגעבען, נאָך שרייבער זענען געקומען, און איך, קומט ביי אייך אויס, שרייב נאָך אַלץ נישט אויף קיין מענשליכען יודישען לשון, נאָר אויף עפּעס א „זשאַרגאָן"? איהר ווייסט, וואָס „זשאַרגאָן" בעדייט?

און ער האָט מיר לאַנג גענוי געגומען ערקלערען, אַז דאָס וואָרט „זשאַרגאָן" בעדייט א גנבים-שפּראַך, א שפּראַך פון ווילדע עם-הארצים.

און אַז פאַר דער יודישער שפּראַך און פאַר יודישע שרייבער איז א בעליידיגונג, ווען מען רופט אונזער לשון זשאַרגאָן...

— אָט פרעגט אויף א טשיקאַוועס ביי א פשוטען יודען און ביי א פשוטער יודענע, וואָס רעדט מאַמע לשון, ווי גאָט האָט געבאָטען, פרעגט זיי צי זיי ווייסען גאָר, וואָס „זשאַר-גאָן" איז...

איך האָב, פערשטעהט זיך, גאָר אין דעה נישט געהאַט צו בעליידיגען דעם זיידען און אונזער שפּראַך. האָב איך זיך פאַר איהם שטאַרק ענטשולדיקט, און פון זיין אויסרייד זענען צוויי פעולות פערבליבען:

ערשטענס האָב איך איינמאָל פאַר אַלע מאָל אויסגע-שלאָסען דאָס וואָרט „זשאַרגאָן" פון מיין ווערטער-בוך און צווייטענס בין איך עפּעס נאַטירליכערוויז פון דעמאָלט אָן גע-וואָרען אויס „רוסיש-שפּרעכענדיג".

צו מאַמע-לשון איז פאַרט גרינגער געווען איבערצי-געהן, ווי צו זשאַרגאָן.

* *
*

מיין צווייטע בעגעגעניש מיט מענדעלע'ן איז פֿאָרגעקו־מען סוף 1912. ווען איך האָב זיך געקליבען פֿעראַזען רוסלאַנד און געפֿיהלט, אַז איך מוז זעהען דעם „זיידען" צום לעצטען מאָל.

געקומען בין איך צו איהם מיט אַ גרוס פֿון וואַרשע, פֿון „פֿריינד", וואו איך האָב דעמאָלט געאַרבעט און פֿון די וואַרשע־ווער יודישע ליטעראַרישע קרייזען.

ער האָט מיך אויפֿגענומען זעהר וואַרים, און עפּיס אַ נערוועזקייט האָט זיך געפֿיהלט אין דעם אויפֿנאַם פֿון דעם אַלטען. ער האָט זיך געפֿיהלט איינזאַם — האָט דעמאָלט גע־האַט סכסוכים מיט די אָדעסער העברעאיסטישע קרייזען — און איז דעריבער געווען שטאַרק צופֿרידען מיט דעם גרוס, וואָס איך האָב געבראַכט:

— אָ, אַן אייניקעל געקומען. נו זעצט זיך, זעצט זיך, דערצעהלט, וואָס הערט זיך ביי יודען אויף דער וועלט. גע־דענקען מיך נאָך די יודען אין אייערע מקומות?

אָבער דערצעהלען איהם האָב איך נישט געהאַט קיין מעגליכקייט, ווייל אָנשטאָט אויסצוהערען מיך און צופֿרעגען זיך ביי מיר, האָט ער מיר אַליין גענומען דערצעהלען. גערעדט וועגען די ציוניסטען, אויף וועלכע ער איז שטאַרק ברוגז, מיט עפּעס אַ קינדיש־זיידישער ברוגז'קייט, — גערעדט וועגען זיינע ליטעראַרישע פּלענער, וועגען דעם, אַז ער וואָלט זיך נאָך וועלען דורכפֿאָהרען קיין אַמעריקע, און צי וועל איך נישט קענען דאָרט אין אַמעריקע, וואוהין איך קלייב זיך צו פֿאָהרען, דערוויסען זיך ווי אַזוי ער וואָלט אַהין קענען קומען; לאַנג גערעדט וועגען דעם, אַז די ציוניסטען פֿערשוועכען די משיח־בענקשאַפֿט פֿון דעם יודישען פֿאָלק, מאַכען פֿון דעם הייליגען

לשון אַ פּאַרטיי-פּאַן, אונטער וועלכע ער קען זיך נישט שטעלען; איבערגעגאַנגען אויף די פּוס-באַל-שפּילען און „פּאַטיעשנע ראַטעס”, וועלכע האָבען זיך דעמאָלט שטאַרק פּערשפּרייט אין רוסלאַנד צווישען די שוהל-קינדער און צווישען יודישע בתוכם,— גערעדט מיט אַזאַ מאָדנער היץ, מיט אַ פייער, וועלכען מען וואָלט בשום אופן נישט געקענט ערוואַרטען פון אַ מאַן פון 77 יאָהר און האָט אַזוי אָפּגערעדט אפשר אַ דריי-פּיער שעה, נישט לאָזענדיג מיך „קומען צום פּסוק”.

ענדליך האָט ער זיך אָבגעשטעלט.

— האַ, — האָט ער פערענדיגט מיט אַ קלוגען שמייכעל, — איך האָב זיך, דאַכט זיך, אַ ביסעל פּערגעדט. נו, ס'מאַכט נישט אויס, ס'מאַכט נישט אויס, איך ווייס דאָך, איהר אַליין האָט דאָך מסתמא בעסער געוואָלט אויסהערען מיך איידער מיר דערצעהלען... איך ווייס, ס'איז דאָך שוין אפשר דאָס לעצטע מאָל, ווי מיר זעהען זיך, — ווי מיינט איהר?

ער איז געווען גערעכט. מיר איז געוויס אינטערעסאַנטער געווען אויסצוהערען איהם, ווי אַליין דערצעהלען און געזעהן האָבען מיר זיך ווירקליך דאָס לעצטע מאָל...

בעגלייטענדיג מיך צום טיר רופט ער זיך פּלוצלינג אָב מיט אַ שטיל שמייכעל?

— נו, און וואָס הערט זיך ביי אייך איצט וועגען „זשאַרגאָן”?

איך בין נשתומם געוואָרען:

— וואָס איז, איהר געדענקט דען?

— אַ שאלה צי איך געדענק, אָבער איך האָב פריהער קיין צייט נישט געהאַט צו פרעגען אייך...

1917

יעקב פיכמאַן

בײַ׳ם אָװענד־שײַן

I

מיט מענדעלען האָב איך מיך בעקאַנט פּערזענליך אין די לעצטע יאָהרען פון זײַן לעבען. עס איז קײן ספק נישט, אַז אין דער עלטער איז ער שוין געװען גאָר אַנ׳אַנדער מענש. די האַרטע כאַראַקטער-שטריכען זײַנע, די שטריכען פון דעם רויהען קעמפער און מוסר-זאָגער אין די יונגע יאָהרען זײַנע, זענען אַלץ בלאַסער און װײכער געװאָרען. בשעת דער פּרעכטיגער שקיעה, די שקיעה פונ׳ם קינסטלערס לאַנגען טאָג, זענען זיך װי צולאָפען די אַלע שװערע שאָטענס, װאָס האָבען איהם פאַרפאָלגט, און דער פאַרנאַכטיגער הימעל האָט זיך אַ לויטערער און צאַרטער אויסגעשפּרײט איבער׳ן קאָפּ פונ׳ם גרויסמוטיגען, װאָס האָט זיך נישט אײנגעבויגען אונטער דער משא פון די לאַנגע-לאַנגע יאָהרען זײַנע. אין דעם אָבשײַן פון דערדאָזיגער שקיעה האָב איך איהם געזעהען אַ געלײַטערטען, אַ געזעצטען, װי אַ פאַרענדיגטען מאָנומענט, — װי אַ בוים, װאָס איז געשטאַנען אין אײביגער בליהונג. כ׳האָב זיך צוגעקוקט צו איהם בשעת

זיין אַרבייט און בשעת'ן אָברוהען, אין מאָמענט פון התעוררות האָב איך איהם געזעהען און אין מאָמענטען פון אידילישען הומאָר — און ער איז פאַר מיר געוועזען ווי אַ סימבאָל פון אייביגער באַנייאונג און פון אייביגען וואַקסען — ווי אַ סימבאָל פון דעם נייעם מענש און יוד, וואָס וועט קומען. אָט דער דאָזיגער הויך-געוואַקסענער און גלייך-געוואַקסענער מאַן מיט די ליכטיגע אויגען און געזונדער נשמה, איז שטענדיג גע-שטאַנען פאַר מיר, ווי פערקערפּערענדיג מיט זיך דאָס אומ-קערען פונ'ם יודען צו דער נאַטור, צו די טייערע קוואַלען פונ'ם לעבען. איך האָב ליעב געהאַט קומען צו איהם אין שטוב, זיצען לאַנגע שעה'ן, און צו זעטיגען מיינע אויגען מיט דעם ליכט פון זיין פנים, זיצען און הערען זיינע געשפּרעכען — הערען פשוט דעם קלאַנג פון זיין קלאָריטנע שטים און זיין זאַפטיגען געלעכטער, דאָס געלעכטער פון דעם זיידען, דעם פּקח און טיילמאָל קפדן, וואָס קיין זאַך איז פאַר איהם נישט פער-באָרגען און פונדעסטוועגען קאָן ער אַלץ פערגעבען. און זעהענ-דיג דאָס דאָזיגע ליכטיגע לעבען, וואָס האָט זאַרגלאָז געשטראָמט פון טאָג אויף טאָג און פון יאָהר אויף יאָהר, האָב איך עס שטיל געבענטשט און געבעטען פאַר דעם דאָזיגען לעבען, וואָס האָט ווי בעשיצט אונז, אונזער ליטעראַטור, מיט זיין גרויען ליכטיגען קאָפּ, מיט דער זיכערקייט פון אַ גייסט, וואָס הערט נישט אויף צו טראָגען זיין פרוכט.

פון זיינע שאַרפזיניגע מימרות, מיט וועלכע ער פלעגט אונז אַזוי אָפט מכבד זיין, ווען מיר פלעגען קומען צו איהם, געדענק איך וועניג.

פון מענדעלע'ס געשפּרעכען וואָלט טאַקע געדאַרפט בלייבען אַ זכר אין אונזער ליטעראַטור, הגם פון זייער ווערט ווערד פיל געמינערט, ווען זיי האָבען נישט זיין לעבעדיגע אַרטיסטישע מימיק, ווען מ'האָט נישט פאַר זיך דעם פאַרבענרייכען אויס-דרוק פון זיין געזיכט און מ'הערט נישט די דראָבנע, חוזק-פולע שטים זיינע, וואָס איז געוועזען דער בעסטער פּירוש צו זיינע חריפות'דיגע פשט'לעך און קאַלאַמבורען. אָהן דעם דאָזיגען

קאַלאָריט, אָהן דעם אייגענאַרטיגען סטיל איז נישט צו פער־שטעהען דעם א מגעהוירען צויבער פון מענדעלע'ס תורה שבעל־פה. מענדעלע איז נישט נאָר אין זיינע געשריבענע ווערק, נאָר אין אַלצדינג געווען אַ מענש, וואָס איז געווען אין גאַנצען סטיל. דער קלענ־טער שטריך אין אים איז געשטעמפעלט מיט אַן'אייגענאַרטיגען שטעמפעל: אין זיין אַרט רעדען, אין זיינע בעוועגונגען, אין אַלץ איז ער געווען טריי זיין אייגענעם מהות, זיין סוביעקטיווען ריטם, וואָס לאָזט זיך כמעט נישט איבערגעבען. דאָס מעפיסטאפעלשע מיטן אידילישען זענען געווען אַזוי מאָדנע איבערגעקרייצט אין זיין וועזען, אַז אַלע קינסטלער, וואָס האָבען אים געמאָלט אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען, האָבען נישט געקאָנט אויפכאַפּען דעם סינטעז. מענדעלע האָט זיך אַליין סטיליזירט, און זייענדיג אַן'אַרטיסט בטבע, האָט ער נישט אויפגעהערט צו שפּילען עפּיס אַ שפּיעל, וואָס איז נישט נאָר געווען שפּיעל — ווייל ער האָט דאָך גע־שפּיעלט זיך אַליין, זיין קינסטלערישען העלד. און אין דעם דאָזיגען שפּיעלען איז געווען אַזוי פיעל גוטמוטיגקייט מיט חוזק, אַזוי פיעל סאַטירע מיט הומאָר, אַזוי פיעל חכמה מיט נאַאיוויטעט צוזאַמען, אַז הערען אים איז געווען דער גרעסטער גענוס. עס האָט געררייצט און בערוהיגט אין דער זעלבער צייט. עס איז געווען נאַטור מיט קונסט. אַ מאָדנע אויסמיש, פון וועלכען עס לאָזט זיך קוים געבען אַ בעגריף יענע, וואָס האָבען עס אַליין נישט מיטגעמאַכט.

ער האָט גערעדט ווי ער האָט געשריבען. עס האָט גע־האט פּשט מיט רמז, ערנסט מיט וויץ, און אַזוי געווען יודיש באַ־אַרבעט, אַזוי מדרש'דיג, אַזוי שאַרף אָנגעצויגען, אַזוי געקניפּט מיט אַ פּסוק מיט אַ מאמר חז"ל, אַזוי צונויפגעפיהרט ווייטע בעגריפען, און אַזוי איינגעפלאָכטען דאָס נייע אין אַלטען, און דאָס אַלטע אין נייעם, גלייך ווי גאַנצע דורות האָבען זיך פער־קערפּערט פאַר אונז אין איין פּערזאָן, וואָס טראָגט אין זיך דאָס גאַנצע אָנגעפּראַטעוועטע רייכטום פון זיי אַלע. ער האָט אַלץ געזעהען, ער האָט אַלץ פערהיט פון פערגעסונג. וואָס ער האָט

נאָו אַרויסגעלאָזט פון מויל, האָט ער באַלד געהאַט דערצו אַן אַנאַלאָגיע אויפ׳ן אָרט אין דער אַלטער ליטעראַטור צו דער פאָרם און אינהאַלט, און אַלץ איז פאַר איהם געווען אַ חומר פאַר אַ פיינעם דרוש, פאַר אַ חקירה, און אַ פלפול, וואָס האָט געגלאַנצט מיט עמוקות פון אַ תלמיד-חכם אַ חקרן און צו דער זעלבער צייט, מיט דער גאַנצער פאָלקס-תמימות און פאָלקס-שאַרפזיניגקייט. רעדען מיט מענדעלען האָט געהייסען פאַר מיר שטודירען איהם, דערקענען איהם, זעהען איהם, ווי ער שטעהט אַ אויסגעגלייכטער און בליצט מיט די געשליפענע ברילען, און „פיילט״ זיינע מימרות און בייזערט זיך מיט אַ געלעכטערעל און שטיפט אין סאַמע ערענסט און שיט מיט פערל פון חכמה, איז געווען אַזאַ אָריגינעלע ערשיינונג, ווי אַ בלעטעל מענדעלע, אויב נישט נאָך מעהר.

II

מענדעלען האָב איך דעם ערשטען מאָל געזעהען אין יאָהר 1909. איך געדענק אַ סיון-פאַרנאַכט, ווען די אַקאַציעס פון די אָדעסער גאַסען זענען געשטאַנען מיט זייער רייכער פריהלינג-בליהעכץ, און די טונקעלע דרומ׳דיגע הימלען האָבען זיך ווייך און וואַרים געשפרייט איבער דער שטאָט; איך בין אַריין אין דעם פערלאָזטען הויפעל פון דער „תלמוד תורה״ אויף דער דיעכטאַרנער גאַס, און איך האָב אין ערשטען מאָמענט זיך אָנגעהויבען וואַקלען, צי זאָל איך אַריינגעהען צום זיידען אָדער אָבלעגען מיין וויזיט אויף אַ צווייטען מאָל, ווי איך האָב שוין געטהון נישט איין מאָל פאַר דעם. צו וואָס טויג דאָ די בעהעלטעניש? — מען האָט מיר געזאָגט, אַז נישט אַלע מאָל איז דער זיידע צופרידן פון די פיעל געסט, און

איך בין נישט געווען זיכער, אַז מיין קומען אין זיין שטוב וועט אים זיין אָנגעלעגט. מען האָט מיר געזאָגט: דער זיידע האָט זיך זיינע קאַפּריזן. מען האָט אויף איהם אַרויסגעלאָזט אַ שם־רע, אַז ער איז אַ קפּדן און צייטנווייז אַ שווערער־מענש.

נישט אָהן אַ לייכטער האַרץ־קלאַפּעניש בין איך געשטאַנען ביי דער טהיר, געוואַרט זי זאָל זיך עפענען, און דער, וועמענס געשטאַלט איך האָב אַזוי פיל יאָרן געטראָגן ביי מיר אין האַרצן, וועט ערשיינען פאַר מיינע אויגן. דער דיכטער, ווי ער באַווייזט זיך אין זיינע ווערק, אין די געצעהלטע מינוטן פון דערהויבונג, ווען דער גייסט שטאַרקט זיך איבער'ן חומר, און דער דיכטער אין דער ראַם פון טאָג־טעגליכן לעבן, ווען ער טראָגט, ווי אַלע, די שווערע לאַסט פון לעבן — איז דען מעגליך, אַז זיי זאָלן זיך ענליך איינער צום צווייטן, אַז די האַרמאָניע פון דעם שעפער און זיין שאַפונג, ווען זיי זענען צושיידט, זאָל נישט צושטערט ווערן? אָט דער שווערער מאָמענט, וואָס איז בײַ אונז, גלייך ווי דער פאַרהאַנג פון דער הלומות־וועלט וואָלט אַראָבגעפאַלן, איז שטענדיג פון די געפערליכסטע.

נאָר אָט האָט זיך געעפענט די טיר, און דער זיידע אַליין האָט זיך באַוויזן אין טיר און האָט מיך געבעטן אַריינגעהן. דעם ערשטן מאָמענט, ווען ער האָט זיך פאַר מיר באַוויזן, וועל איך אייביג נישט פערגעסן. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז עס איז פּלוצלינג געוואָרן ליכטיג אַרום־און־אַרום. אַ הויכער, אויסגעצויגענער זקן איז געשטאַנען פאַר מיר, אַ גלייכע, געשטרעקטע פיגור, מיט אַ פּנים, וואָס לויכט און שמייכעלט — משכמו ומעלה העכער פון אַלעמען. יאָ, ד אָ ס א י ז ע ר! — האָב איך אַ טראַכט געטהון בערוהיגט. יעדע באַוועגונג פון זיין קאָפּ איז געווען פול מיט אויסדרוק און מלא־חן. אַ מלכות'דיגער גלאַנץ האָט אַראָבגעשיינט פון זיין שעהנעם קאָפּ, פון די ווייסע קורצע לאָקן. אין זיין קין, עטוואָס אַ אויפגעהויבענעם אַ קאַמף־פאַרטיגן, און אין די דינע צונויפגעדריקטע

ליפּען איז נאָך געבליבען פון דעם אייגגעהאַלטענעם חוזק׳ פונ׳ם אַמאָליגען „מחמיר״, נאָר אָט גיט ער זיך אַ בויג, לייט-זעליג אַ בויג איבער מיר, לייכט מיט זיין דראָבנע געלעכטערל, און עס שטעהט אַ ליבער, אַלטיטשקער זיידע. איך פיהל מיט פרייד, אַז איך האָב אים ליעב. ווירקליך, און וואָס מעהר איך קוק מיך איין אין אים, אַלץ מעהר פיל איך: יאָ, אַזוי זעהען אויס די אויסדערוועהלטע, די, וואָס גאָט האָט זיי ליעב!

אַ וואונדערליכער אָוענד. אין די גרויסע הויכע צימערן איז אַלצדינג זויבער, ציכטיג. און עס איז שטיל. איך זיץ פאַרן אַלטען רבי׳ן און זאַפּ איין אין זיך די דאָזיגע שטילע פייער-ליכקייט. מיר שמועסען, דאָס הייסט: ער רעדט, און איך הער. און דעמאָלט שוין האָט דער זיידע קיין אַנדערן נישט געלאָזט אַ וואָרט אויסרעדען.. .דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב געהערט זיין געשפּרעך, און איך האָב נישט געגלויבט מיינע אויערן; כ׳האָב נישט געגלויבט, אַז עס איז דאָ אַ מענש, וואָס איז אַזוי לויטער קינסטלער, ווי ער, זיין גאַנצער געשפּרעך איז געווען עפּעס אַן אימפּראוויזאַציע. און נישט נאָר דער אינהאַלט איז געווען אַזוי וואונדערבאַר, נאָר די אָרגאַנישע איי-ניגקייט פון דער פאָרם מיט׳ן אינהאַלט. יעדעס וואָרט, יעדער אויסדרוק איז געווען אַ פּסוק פון מענדעלע׳ס ווערק, און עס איז געווען צו גלויבען, אַז דאָס רעדט ער נישט סתם, נאָר ער לייענט גאַנצע זייטלעך פון זיינע ביכער...

צווישען די שורות נאָר האָט מען געקאָנט אַרויסלייענען אַ שטילע אָנקלאַגע פונ׳ם זיידען אויף דער יונגער ליטעראַטור. עס איז געווען קענטיג, אַז אַפילו צווישען דער גרויסער חברה פון זיינע אייניקלעך האָט ער זיך געפיהלט דאַן אַזוי איינזאַם, ווי אין די גאָר אַמאָליגע צייטען. געווען צו זעהען דעם קלאַ-סיקער, דעם זקן, וואָס קוקט אַראָב פון זיין הויך, די הויך פון שלימות׳דיגער קונסט צו דעם תהו-ובהו פון דער יונגער שאַפונג, די פערלווירענע, וואָס טאַפּט אין דער פינסטערניש. דער זיידע

איז נישט געווען קאָנטענט פון אַ סך ערשיינונגען אין דער ליטעראַרישער וועלט.

אַכט יאָהר זענען ערשט אַדורך פון מיין ערשטען בעזוך ביי מענדעלע׳ן אין שטוב, נאָר אַז איך נעם אויפ׳ן מוח יענעם אָווענד, זעה איך אַלץ ווי דורך אַ נעץ פון ליכ־טיגע שאָטענס. איך געדענק די הויכע רוימיקע צימערן, פול מיט אַ גרויס שטילשווייגען, און איך הער די לויטערע קלאַנ־גען פון דעם זיידענ׳ס שטים, זיי זענען פול געווען מיט אַ שטילען טרויער. דאָס ווידערקול פון גרויסער איינזאַמקייט, די איינזאַמקייט פון אַ גרויסען קינסטלער, וואָס האָט זיך שטענדיג צו שטיצן נאָר אויף זיך אַליין, האָט נאָך אָפּגעקלונגען שטיל פון מענדעלע׳ס רייד, און נאָר די רוהיקייט פון דעם געניטען, און לאַנג־געפּרואבטען, וואָס האָט שוין פיעל געזעהען אויף זיין וועלט, האָט אויף זיין טרויער אויסגעגאָסען אַ שיין פון הומאָר און טרייסט, עס איז שווער, נאָר עס איז אַ פרייד צו טראָגען איינער אַליין און געהן אַנטקעגען דעם נייעם טאָג, דעם נייעם לעבען. דער שווערער שטורעם איז שוין געווען פאַרביי, און די שיף, וואָס האָט זיך שטיל געהוידעט אויף די כוואַליעס פון דער שטילער בוכטע, האָט נאָר צומאָל אַ לייכטען ציטער געטהון, ווי דערמאָנענדיג זיך די וויכטיגקייט פון יענע טעג, וואָס זענען ווייט הינטער איהר געבליבען...

III

נאָך אַן אַנדער שטימונג איז ביים זיידען געווען, ווען איך האָב איהם בעזוכט אין עטליכע יאָהר אַרום אויף דער זומער־וואוינונג אונטער אָדעס. עס איז געווען אַ זומער־טאָג, אַ זוניגער און, אַז די היץ האָט זיך געשטאַרקט, איז דער

אראמאט פון די גראזען און בלומען געשטאנען א שאר־פער — א פאר'שבועות'דיגער. פערטויכט פון ליכט, ווארימקייט און וואוילגערוך זענען מיר אנגעקומען פערמאטערטע צו זיין וואוינונג. דעם זיידען האבען מיר געטראפען אין גארטען. אז ער האט אונז דערזעהען, איז ער אויפגעשטאנען און אנגעהויבען אונז צו בעטראכטען, ווי זיין שטייגער איז געווען, מיט זיין געלאסענעם פקחות'דיגען בליק, ווי אויספראובענדיג אונז. צווישען אונז איז דעמאלט געווען ביאליק, וואס איז דאן געקומען צום זיידען נאך א קורצער הפסקה איבער עפעס א שטיקל ברוגז, וואס איז פארגעקומען צווישען זיי. די סיבה פון דעם ברוגז געדענק איך שוין נישט. ווער עס איז געווען נאהענט צום זיידען אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען, געדענקט אודאי, ווי דער זיידע פלעגט זיך זייער לייכט בעליידיגען. מיר פלעגען זיך שוין זעהר היטען מ'זאל איהם נישט אנטרעטען מיט דער קלענסטער זאך. און ביאליק, למשל, אז ער פלעגט זיך דערמאהנען, אז מ'האט שוין א לענגערע צייט נישט בעזוכט דעם זיידען, פלעגט ער ווערען א אויפגעקאכטער: אוי וועה, דעם זיידען פערגעסען! ער האט גוט געוואוסט, אז דער זיידע פיהרט חשבון, און איהם איז נישט לייכט אבצוגעבען. באלד ברוגז, פלעגט ער זיך אויך באלד לאזען איבערבעטען; און אויך דאס מאל, אז זיינע שארפע אויגען האבען ביאליקען דורכגענומען דורך און דורך, האט זיין פנים אנגעהויבען לייכטען, דערנעהנטערענדיג זיך, האבען זיי זיך צוקושט, און דער זיידע איז א קליינע ווײלע געווען א ביסעל צורודערט און גליקליך.

אין יענעם טאג איז פאר מיר ענטפלעקט געווארען גאר א נייער מין מענדעלע — דעם מענדעלע פון „מחוץ להומות". דעמאלט האב איך איהם געזעהען אין דער ליבליכער פראכט פון דער גרויער עלטער. ערשט דעמאלט האב איך תופס געווען, וואס איז אזוינס די ברכה פון לאנג-לעבען און די „שעהנקייט פון עלטער, זעהענדיג איהם, האב איך געגלויבט, אז איך זעה פאר מיר א פערצייטיגען זקן, איינעם פון יענע אלטע אמאלי־

גע צייטען, ווען דער מענטשליכער גייסט האָט געבליהט ביז אין דער טיפער עלטער; ווען דער סימבאָל פון גליק און לעבען איז געווען די עלטער, און די מענטשליכע גרויסקייט רעכענט זיך נישט ביי די פריהסטע טעג פון לעבען, נאָר ביי זייער פראַכטפולער נצילה.

די לופט איז געווען אָנגעזאַפּט מיט עפּעס אַ גוטמוטיגקייט. עס האָט אַ פּנים געהאַט, ווי מיר אַלע וואָלטען ביי דער זייט פון דעם געבענטשטען זקן געפיהלט די טריט פון דעם נייעם לע-בען, דאָס לעבען פון פּאָעזיע און שעהנקייט, וואָס קומט אָן. גלייך ווי די קללה פון די טעג, וואָס דער זיידע איז אַמאָל אָן עדות געווען, וואָלטען זיך פלוצים אָבגעטהון פון אונז. ער איז פאַר אונז געווען ווי אַן׳אַלטער סאָלדאַט, וואָס קערט זיך אום זיגרייך פון שלאַכט, און ווייסט, אַז ער האָט רעכט אויף רוה, — אַז ער האָט זיינס געטהון. און נישט נאָר אין דעם אָרט רעדען זיינעם, נאָר פיעל מעהר נאָך — אין זיין שטים, אין זיין געלעכטער איז געווען אַזוינס, וואָס האָט דערמאָהנט דאָס פאָלקסטימליכע געשטאַלט פון די אַמאָליגע „בעלי-אגדה”...

איך האָב דערצעהלט וועגען לעבען אין ארץ-ישראל. ביאַליק, ווי זיין שטייגער, האָט זיך דערוואָרימט און שוין אָנ-געוואָרפען אַ פּלאַן פון אַ גרויסער נאַציאָנאַלער ליטעראַרישער אַרבעט אין ארץ-ישראל, וואו עס זאָלען נעהמען אַנטייל אַלע אונזערע שרייבער. און דער זיידע האָט געטרוימט וועגען אַ שטיבעל מיט אַ גאָרטען אין איינער פון די ארץ-ישראל קאָלאָ-ניעס, און האָט זיך שוין געפרייט מיט די קליינע גרינע או-גערקעס, וועלכע ער וועט אַרויסגעהען קלייבען יעדען פריה-מאָרגען אין זיין גאָרטען, אויף די קליינע צופה׳לעך, וואָס ער וועט האָדעווען פון זיין האַנד... מענדעלע איז געווען אַזוי טריי זיין אייגענער פאַנטאַזיע — אויך אין ארץ-ישראל האָט איהם געלאָקט נישט דאָס עקזאָטישע, נאָר דער היימישער פריי-זאַש פון אַ בעשיידענעם גאָרטען — די ברכה פון דער פשוטער אידיליע, אָט דאָס פרידליכע, אידילישע, וואָס האָט אַלץ מעהר בעהערשט זיין שאַפונג אין דער לעצטער תקופה; די געליי-

טערטע אידיליע, וואָס האָט אַזוי מילד בעלויכטען דעם אָוונט פון זיין אייגענעם לעבען.

IV

איך ווייס נישט, ווי מענדעלע האָט געלעבט אין די פריערדיגע צייטען, נאָר אין יענער צייט, וואָס איך האָב איהם געקענט, האָט געהערשט אַ וואונדערבאַרע אָרדענונג אין זיין שטוב, אין זיין טאָג-אַרבעט, אין זיין עסען און טרינקען, אין זיין שפּאַציר און אָברוה-צייט. און אַלץ האָט געהערשט דאָס געפיהל פון מאָס, פון קלוגער בעגרענעצטקייט. ער איז געווען שטאַרק אָבגעהיט אין הולכת-היגיענע, אַ פּנים, נאָך פון דער יוגענד אָן, און דאָס האָט איהם, ווי עס שיינט, אַזוי וואונדער-באַר דערהאַלטען אין דער עלטער. אַ געזונדער מיט אַ קלאָ-רען געדאַנק, פריש און גוט געשטימט אין אַזאַ טיפער עלטער, האָט נישט געקאָנט נישט אַרויסרופען אַ שטאַרקע בעוואונדערונג, ביי אַלע, וואָס האָבען איהם געזעהען. יעדען האָט אינטערעסירט צו וויסען דעם סוד פון דער דאָזיגער האַרמאָניע און שלימות, וואָס דער גרויסער זקן האָט דורכגעפיהרט אין זיין לאַנגען לעבענס-וועג, אַזוי, אַז די צייט האָט איבער איהם קיין שליטה נישט געהאַט.

ער פלעגט זיך נאָר קלאָגען צייטענווייז אויף שלאָפלאָ-זיקייט. „אַ זייגער צוויי-דריי אין מיט'ן נאַכט — פלעגט ער מיר אָפט זאָגען — דערפיהל איך פּלוצים, ווי אַלצדינג אין מיר ווערט מיט אַ מאָל וואַך, קלאָר. פערגעסענע זכרונות טוי-כען אויף מיט אַ מאָדנע לויטערקייט. עס שטעהען אויף די יוגענד-יאָהרען, און איך קאָן שוין מעהר נישט שלאָפען... דע-מאָלט שטעה איך אויף פון מיין געלעגער, שפּאַציער מיר אַרום

דעם גרויסען ביכער-צימער אָדער קוק אַריין אין אַ ספר ביז׳ן ליכטיגען טאָג״...

דאָס לעצטע מאָל האָב איך איהם געזעהען אין זיין גאַנצער „הדרת שיבה״ אים ווינטער תרע״ה, בשעת מיר האָבען געפייערט זיין אַכציג-יעהריגען געבורטס-טאָג. מיר האָבען זיך דעמאָלט פערזאַמעלט אַ גרויסער עולם אַזוי, אַז אַלע צימערען פון זיין רחבות׳דיגער דירה זענען געווען פול. און אַז ער האָט זיך בעוויזען צווישען די געסט מיט זיין לויכטענדיגען פּנים און שמייכלענדיגע אויגען, מיט וועלכע ער האָט ליעב געהאַט צו פינטלען מעשה-קונדס דורך די ברילען, — איז נישט געווען קיין הארץ, וואָס זאָל זיך נישט פרעהען מיט איהם, וואָס זאָל זיך מיט איהם נישט גרויסען. עס האָט אויסגעזעהען, ווי אין איהם וואָלט זיך פערקערפּערט אייביגע פרישקייט פון אונזער פּאָעזיע — דער גלאַנץ פון עלטער און יוגענד אין איר.

ער איז דורכגעגאַנגען דורך אונז מאַיעסטעטיש מיט זיין גאַנצער אויסגעצויגענער, געשטרעקטער געשטאַלט, גנעדיג גע- שמייכעלט צו יעדען בעזונדער, און דרך-אגב, נישט פערגעסען אַ ביס צו טהון דעם אָדער יענעם פון די אייניקלעך, די עזות- פּנים׳ער וואָס האָבען אַזוי פיעל צייט איהם נישט בעזוכט, דראָהענדיג צו זיי מיט׳ן פינגער... מיר האָבען איהם אַרומגע- רינגעלט און געקוואָלען פון איהם. מיידלעך, פרויען, יונג און אַלט האָבען איהם געגריסט, זיך געקושט מיט איהם. אַזאַ וואַ- רימע הארציגקייט און צערטליכקייט האָט אָנגעפיהלט די גאַנצע שטוב. דאָ, נעבען זיידען, איז אַלץ געוואָרען ניחא, און אַפילו מיר, יודישע שרייבער, האָבען זיך אויך דערפיהלט ווי מיטגלי- דער פון איין משפחה...

אַ מין זעלטענע לייכטקייט האָט זיך געפיהלט צווישען אונז, ווען מיר האָבען געהאַט דעם זיידען נעבען אונז. ער פלעגט רעדען, און מיר אַלע פלעגען איינזאַפּען אין זיך זיינע רייד — ריכטיגער, זיין שטים. ער האָט פערמאָגט דעם כח אַלצדינג צו מאַכען היימיש, פּאַלקסטימליך און אייגענאַרטיג

צוזאַמען, און יעדעס וואָרט זיינס איז געווען דער פּולער, זאַטער אָבקלאַנג פֿון אַ לאַנג וואונדערליך לעבען, וואָס איז געבליבן אָבגעהיט, ניט-געפּעלשט אין זיין שאַפֿען און אין זיין האַרצען. פֿון זיין אַרט רעדען האָט מען געקענט לערנען, ווי אַ יודישער שרייבער מוז זיין נאָהענט צום פֿאָלק, צו זיין לעבען, צו זיין שפּראַך, אויב ער וויל, אַז זיין שאַפֿען זאָל נישט ליידען מיט קיין אַנעמיע פֿון אויסטראַכטעניש...

V

יענער אָוועגד איז געווען דער לעצטער, וואָס איך האָב מענדעלע׳ן געזעהען אין גלאַנץ פֿון זיין עלטער, אויב מען קען אַזוי זאָגען – מיט זיין גאַנצען זיעג איבער איהר... עס האָט לאַנג נישט געדויערט, און עס האָבען אָנגעהויבען דער-געהן צו אונז ידיעות וועגען זיין שווערער קראַנקהייט. אַרויס-געהענדיג איינמאָל אינדערפֿריה פֿון דער וואַנע, האָט ער זיך צוגעקיהלט און בעקומען אַנ׳אָנפֿאַל. דאָס איז געווען דער ערשטער דונער, וואָס האָט דערלאַנגט אין אָט דעם וואונדער-באַרען בוים, און מיר אַלע זענען פֿון דער ידיעה אַרומגע-גאַנגען מיט אַ צעבראָכען האַרץ. מיר האָבען געוואוסט, אַז דער מענטש איז אַלט, און אַז דאָס געזעץ פֿון אַלע לעבעדיגע וועט איהם נישט אויסמיידען. נאָר זיין טיעפֿע עלטער האָט אונז געהאַלטען אין אַ מאָדנעם מין בטחון, אַז דער זיידע וועט, אַזוי ווי ער איז, נאָך לאַנג-לאַנג פֿערבלייבען, אַז מ׳קאָן קיינעם נישט פֿערגלייכען צום זיידען – דער זיידע איז גאָר עפּעס אַנדערש...

מיר איז געווען שווער צו זעהן מענדעלע׳ן אַזוינעם, – איך האָב נישט געקאָנט קוקען אין זיין ערשטער ירידה. און

ווען אַפּילו עס איז איהם אַ ביסעל בעסער געוואָרען, פלעג איך אַ צייט אויסמיידען זיין הויז. און ערשט אין אַ פּאָר מאָנאַטען אַרום, אַז ער איז אָבגעפאָהרען אויף אַ זומער-וואוינונג, און מען האָט מיר איבערגעגעבען, אַז די זון און די גוטע ים-לופט האָבען אויף איהם נאָך איצט אויך געהאַט די שטענ-דיגע ווירקונג, בין איך אין איינעם אַ סיון-טאָג געפאָהרען זיך זעהען מיט איהם.

און עס איז ווידער געווען אַ זוניגער זומער-טאָג, ווי מיט אַ יאָהר צוריק. פון איבער דעם ים האָבען זיך געטראָגען גאַנצע מחנות ווייסע לויטערע וואָלקענס, וואָס האָבען פערהאָנגען דאָס הויז, וואו דער זיידע האָט געוואוינט, ווי מיט לייכטע פאָרהאַנגען. אַ פרישע פייכטקייט האָט זיך געטראָגען פונ'ם נאָהענטען ים, און די גאַנצע צערטליכקייט פונ'ם יונגען דרום'דיגען זומער איז געווען אויסגעגאָסען אין דער לופט. נישט אומזיסט האָט דער זיידע אַ גאַנצען ווינטער אַזוי געבענקט נאָך די זומער-חדשים, און נאָך פּאַר פּורים אונז שוין אָנגעהויבען מאַטערען מיר זאָלען פאָהרען דינגען פאַר איהם אַ זומער-וואוינונג. דאָס רעדען אַליין וועגען פרישע לופט און וועגען פעלד אין דאָרף איז געווען גענוג עס זאָל איהם אויפמונטערען, אַריינגיסען אַ יוגענדליכע פרישקייט אין זיינע וועלקענדיגע אָדערען.

דאָס מאָל האָב איך דעם זיידען געטראָפען זיצען אויף אַ באַנק אין שאָטען פון אַ ברייט בלעטערדיגען קאַשטאַנען-בוים, אָנגעשפּאַרט מיט ביידע הענד אויף זיין שטעקען. ער האָט זיך, ווי זיין שטייגער איז געווען, זיך דערפרעהט מיט'ן גאַסט, זיך אויפגעשטעלט און מיך אָבגעמאָסטען מיט זיין גע-לאַסענעם בליק איבער די ברילען, פערוואַרפענדיג אַ ביסעל דעם קאָפּ אויף הינטען (אַ סימן איז דאָס תמיד געווען, אַז דער זיידע איז אַ ביסעלע ברוגז, פאַרוואָס מ'האָט איהם נישט בעזוכט אַ לענגערע צייט), נאָר פון זיין גאַנצען אויסזעהן און זיין האַלטען זיך האָט דאָך שוין אַרויסגעקוקט אַ שטאַרקע מידקייט. דאָס ערשטע מאָל האָט מען דערזעהן דעם לאַסט פון לאַנג-לעבען, וואָס דער זיידע האָט געטראָגען אויף זיינע

אקסלען. אויך די קראנקהייט זיינע האָט איבערגעלאָזט אין זיין געזיכט און אין זיין רעדען קליינע שפורען. דער זיידע האָט נאָך געקעמפט געגען דעם אָנגריף פון דער עלטער, — האָט זיך איר נאָך נישט אונטערגעגעבען, נאָר די ערשטע שפאַלטען זענען שוין געווען קענטיג אין דעם קרעפטיגען בוים, — עס איז געווען צו דערקענען, אַז דער לעצטער זיעג, דער אמת׳ער זיעג, וועט על-כל-פנים זיין אויף דער זייט פון דער עלטער...

און איך בין ווידער געזעסען נעבען איהם און געהערט איהם רעדען. אויך דאָס מאָל האָט ער נישט געקאָנט פער-ציכטען אויפ׳ן רעדען, וואָס איז איהם אָנגעקומען שווער, אַ דאַנק די רעשטלעך פון זיין קראַנקהייט. דאָס רעדן — דאָס איז נאָך געווען דאָס איינציגע טרעפעל צום שאָפען, ווען די איבעריגע מיטלען זענען ביי איהם צוגענומען געוואָרען... איך געדענק, אַז צווישען אַנדערע האָט ער מיר דעמאָלט דערצעהלט וועגען זיין בעציהונג צו ליליענבלומען עליו-השלום... ער פלעגט איהם שעצען פאַר זיין אָרענטלעכקייט און ריינהאַרציגקייט. אין גאַנצען אָבער האָט ער, קענטיג, נישט סובל געווען דעם באַגרענעצטען אין זיין טיפער ערענסטקייט שעפער פון „חטאת נעורים״: רבונו-של-עולם, ווי קען דאָס אַ מענש דערצעהלען פון לעבען, אַז ער האָט אפילו דעם גערוך פון לעבען נישט געקענט? ווען אַ מענטש וואָלט געווען בכוח איהם דעם סוד פון לעבען צו ענ-דעקען, וואָלט ער דאָך מויל און אויערען געעפענט פון פער-וואונדערונגען...

בשעת אונזער געשפרעך האָט זיך דער ים-ווינט געשטאַרקט, און די בוימער האָבען אָנגעהויבען רוישען אונטער די שוואַרצע וואָלקענס, וואָס זענען געהאָנגען איבער אונזערע קעפ. איך האָב זיך געאיילט אַוועקצופאָהרען, און דער זיידע האָט זיך איינגעשפאַרט ער וויל מיך אַ ביסעל בעגלייטען. נעבען זיין וואוינונג איז געווען אַ גרויסער פרייער פלאַץ, איינגאַנצען בע-וואָקסען מיט ווילדע גראָזען, וואָס האָבען זיך געהוידעט אויפ׳ן ווינד. אַרויסגעהענדיג און דערשפירענדיג דעם ווינד, איז מענ-דעלע געוואָרען שטיפעריש, ווי אַ קינד. ער האָט אויסגעטהון

זיין הוט, און די ווייסע לאקאנעס פון זיין קאָפּ האָבען גע־פלאַטערט אוי׳ם ווינד, ער האָט זיך אָפּגעשטעלט אַ פּאָר מינוט ביי אַ קוה, וואָס איז געשטאַנען מיט אַנ׳אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ און הילכיג מיט גרויס פלייס געגריזשעט דאָס גראָז, ער האָט נישט געקענט אָברייסען די אויגען פון דעם דאָזיגען בילד. און ער האָט ווידער פּצרריסען די אויגען צו די מחנות בעוועגליכע וואָלקענס און איינגעטעמט אין זיך די שאַרפע ים־לופט... און זיין גאַנץ וועזען האָט ווי געבעטען צו גאָט פון דער ערד: „בעשיץ מיך אייביג אין שאָטען פון דיינע פליגעל!”...

VI

מענדעלע דער דיכטער פון נגלה, דער נביא פון איינ־פאַכען, ערדישען, איז געווען, וואָס רייפער ער איז געוואָרען, אַלץ מעהר צוגעשמידט צו דער שעהנקייט פון נאָהענטען פרידען; און אין דער לעצטער תקופה פון זיין לעבען און שאַפען האָט ער זיך איינגאַנצען בעהאָפטען צו דער ערד, צו דער ערד פון זיין ווייטען געלייטערטען פריהלינג, פון זיין פאַר־בען־רייכער קינדהייד. נישט קוקענדיג אויף זיין טיעפער עלטער, האָט ער, ווי אַ קינד, נישט אויפגעהערט חלום׳ען וועגען אַ דאָרפס־לעבען, וועגען אַ נחלה מיט פעלד און מיט גאָרטען, וואָס זאָל בענייען זיין יוגענד. קיינער פון אונז האָט אַזוי נישט ליעב געהאַט די ערד, די פרייד פון אַרבייט, האָט אַזוי נישט טייער געהאַלטען דעם לאַנגזאַמען אויפבוי פון לעבען און קולטור — דעם פאָדעם פונ׳ם לוסטיגען לעבען, וואָס רייסט זיך נישט איבער, — ווי ער. אַז „דער פאָדעם זאָל ווען־עס־איז איבערגעריסען ווערען”—

דאָס איז גאָר אויף זיין רעיון נישט אַרויף... דאָס אייביגקייט־פּראָבלעם האָט, אַפּנים, איהם קיינמאָל נישט פּערנומען. אויך אין זיין שאַפען האָט ער זעהר זעלטען צוגעטראָטען אויף אויפצוהויבען דעם „לעצטען פאַרהאַנג"...

דער עפּיזאָד, פון וועלכען איך בין אַן'עדות געוועזען און וואָס מיר איז נישט אַזוי לייכט פאַרצושטעלען מיט אַלע פּרטים, איז פאָרגעקומען אין לעצטען יאָהר פון זיין לעבען. דערפון קאָן מען, געוויזהנטליך, קיין ראיה נישט ברענגען אויף מענדעלען בכלל, וואָס איז, ווי קיינער פון אונז, זיך שטענדיג געבליבען טריי, נאָר דוקא אַלס אויסנאַהם האָט ער מיך טיעף טיעף בעוועגט און איבערגעלאָזט מיט זיך דעם שטאַרקסטען אָנדענק וועגען אונזער דיכטער.

דאָס איז אויך געוועזען אויף דער זומער־וואוינונג, אויפ'ן „גרויסען פאָנטאַן", וואו ער האָט געוואוינט דעם לעצטען זומער פון זיין לעבען אין אַ פאַרנאַכט־שעה. די אַנדערע געסט זענען זיך שוין געהאַט צוגאַנגען און איך בין איבערגעבליבען מיט איהם אַליין. דער אַלטער איז שוין געוועזען שטאַרק שוואַך. דער הומאָר זיינער איז נאָך געבליבען, און אין די שעה'ן, ווען ער האָט זיך געשפּירט גוט, פלעגט ער אונז נאָך אונטערהאַלטען מיט זיינע זכרונות און רעזאָנערע געשפּרעכען, נאָר עס פלעגט טרעפען, ער פלעגט זיך פערפּלאָנטערן אין די לאַנגע שילדערונגען און האָבען אָבוואַכונגען פון דעם עיקר, און מיט הארץ־קלעמעניש פלעגט ער דערפיהלען, אַז עס רייסט זיך איבער אין מיטען, און ער קאָן נישט פערענדיגען זיין געשפּרעך. די עלטער האָט שוין אַלץ מעהר אָנגעהויבען צו פערשפּרייטען איר מאַכט אויך אויף דעם דאָזיגען שטאַרקען גייסט.

אין יענעם אָוענד איז ער געווען געוועזען שטאַרק אומעטיג און ער האָט מיך לאַנג נישט געלאָזט אַוועקגעהן אַהיים. און בשעת קיינער פון די שטוב־מענשען זענען נישט געוועזען, האָט ער זיך נעהענטער צוגערוקט צו מיר און שטיל אָנגעהויבען רעדען, און אין זיין שטים איז געוועזען אַ מאָדנע צערטליכקייט. ער האָט נישט צו מיר גערעדט, נאָר צו זיך אַליין.

צו עפּיס איינעם, פאַר וועמען ער האָט געוואָלט אַרויסזאָגען דאָס, וואָס האָט איהם שטאַרק געדריקט.

— דו מיינסט — האָט ער אָנגעהויבען נאָך אַ לענגערען שווייגען — אַז מיר איז שטאַרק צום האַרצען אָט די אַלע פאַרטייאישע עסקים מיט זייערע חלוקי-דעות און אָט דאָס אַלץ, וואָס מ'האָט דאָ גערעדט אַ גאַנצען אָווענד? איך בין שוין אַזוי ווייט איצט פון אָט די אַלע זאַכען און קאָן נישט בעגרייפען, ווי טהוט מען זיך עס אַזוי אַריין מיט לייב און לעבען אין די אַלע קלייניגקייטען, ווי איז מען עס מסיח-דעת פון דעם גרעסטען עיקר — פון גאָט... אָט בעטראַכט איך איצט נאָך אַמאָל מיין גאַנץ לעבען און וואָס איך האָב אָבגעטהון, און וואָס מיר איז געבליבען. איך וויל אַרויסגעפינען דאָס אַלץ, וואָס האָט מיך דער-נעהנטערט און אַריינגעבראַכט אונטער די פליגעל פון גאָט, און אַלץ, וואָס האָט מיך פון איהר דערווייטערט... ביינאַכט אין די שעה'ן פון פערוואָגעלטען שלאָף הויב איך אויף די אויגען צום גרויסען גאָט און פאַרטרוי איהם מיין נשמה... איך קוק זיך איין אין אונזער לעבען און אין די מעשים אונזערע, און איך וויל אין זיי געפינען דאָס, וואָס האָט אַ שייכות צום אייביגען און מיר איז שווער פון דעם דאָזיגען גאַנצען טומעל נישט אויסצו-בעהאַלטען זיך פון איהם. און איך פרעג: וואָס טומלען זיי אַזוי, און פון וואַנען נעמט זיך ביי זיי די זיכערקייט, אַז ביי זיי איז דער גאַנצער אמת?... אוי, אָט דער דאָזיגער אמת...

און וואָס מעהר ער האָט גערעדט, אַלץ גרעסער איז געוועזען זיין אויפרעגונג, און זיין שעפּטשען איז געוואָרען אַלץ אינטימער. ער האָט מיר ממש איינגערוימט אין אויער, ווי שעמענדיג זיך, ווי מורא-האָבענדיג, מען זאָל אונז נישט אונ-טערהערען... אין אַלע זיינע רייד האָט זיך שוין געהערט אַן-אַנדער אָבקלאַנג, אַווידערקול פון „נישט קיין היגען" לעבען... אין דעם בענקענדיגען וידוי צו גאָט, וואָס איך האָב דעם ערשטען מאָהל דערהערט פון דעם זיידען, האָט שוין געקלונגען דער רוף פון אַ אַנדער מאַכט, וועלכע מענדעלע האָט אין לעבען אַזוי זעלטען אַנערקענט. דער „פּרוזדור" איז שוין געוועזן

איינגעזונקען אין א פינסטערניש, און די שיינען פון דעם „טרקלין", האבען אנגעהויבען אלץ שטארקער צו ציהען דעם, וועלכער איז אלע זיינע יאהרען געווען אזוי צוגעבונדען צו דער איינציגער שעהנקייט פון דעם ערדישען...

י"ב שבט, תרע"ח.

צום צענטן יאָרצייט פון

מענדעלע מוכר-ספרים

(שלום יעקב אַבראַמאָוויטש)

צום צענטן יאָרצייט האָט דער פאַרלאַג „מענדעלע“ אַרויסגעגעבן אַלע ווערק פון מענדעלע מו״ס אין אַ נייער, באַאַרבעטער און קאָנטראָלירטער אויסגאַבע. פאַר יעדן באַנד קומט אַן אַריינפיר און אויך אַ געהעריקע אָפּהאַנדלונג־כאַראַקטעריסטיק פון די ווערק.

אויסער די פריערדיקע צוואַנציק בענדער, האָט דער פאַרלאַג אַרויסגעגעבן צום יאָרצייט נייע צוויי בענדער: באַנד XXI „מעשיות וועגן מענדעלען“ און באַנד XXII „דער מענדעלע־טורעם“.

באַנד 1 מענדעלע מוכר־ספרים (זיין לעבן און שאַפן)

באַנד 2 דאָס קליינע מענשעלע

באַנד 3 פישקע דער קרומער

באַנד 4 די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָט־בעלי־טובות.

באַנד 5 די קליאַטשע

באַנד 6 לופט באַלאָן. דער פיש

באַנד 7 יודעל

באַנד 8 שבתדיקע זמירות. פרק־שירה

באַנד 9 מסעות בנימין השלישי

באַנד 10 דער פּריזיוו

באַנד 11 דאָס ווינשפינגעריל, I טייל

באַנד 12 דאָס ווינשפינגעריל, II טייל

באַנד 13 צוריק אַהיים. אַלטע מעשה. שם און יפת אין וואַגאָן

באַנד 14 אין אַ שטורעם־צייט. אין דער ישיבה של מעלה. אַ סגולה צו יידישע צרות

באַנד 15 די נשרפים. ספר הבהמות. ספר הגלגולים. דאָס קעלבל

באַנד 16 שבת און יום־טוב. חג האָסיף. דער חילוף. שבת. וואָס הייסט חנוכה. אויף אָסיפות. אַ שטאָט אין מזרח־וואַנט. די אַנטדעקונג פון וואָלין.

באַנד 17 עלטערן און קינדער

באַנד 18 שלמה ר׳ חיימס (1 בוך)

באַנד 19 שלמה ר׳ חיימס (2 בוך)

באַנד 20 זכרונות וועגן מענדעלען

נ י י ע צ ו ו י י ב ע נ ד ע ר

באַנד 21 מעשיות וועגן מענדעלען
מעשיות, זכרונות, עפּיזאָדן און קוריאָזן דערציילט פון שלום־עליכם, ציטראָן, אַב — סקי, ראַווניצקי, קלויזנער, שניאור, פיכמאַן א. אַ.

באַנד 22 מענדעלע־טורעם
אַרטיקלען פון פּרץ, בערדיטשעווסקי, גינזבורג, דובנאָוו, דינעזאָן, בערקאָוויטש, ספּעקטאָר, וויטער, גאָרעליק, פרילוצקי, ניגער, נאַדיר, אויסלענדער, דאָברושין, מייזיל, גראָס א. אַ.

די ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים זענען די גרונט־שטיינער פון דער יידישער ליטעראַטור. דאָס איז איר אָנהייב, איר ערשטער אויסדרוק פון קראַפט, פון פאָרם, פון שפּראַכלעכער און קינסטלערישער פאַרווירקלעכונג.

מענדעלע איז ביז היינט דער גרעסטער קינסטלער פון יידישן וואָרט.

זיין ווערק איז צום לערנען, צום שטודירן און צום געניסן צוגלייך.

מענדעלעס ווערק דאַרפן זיך געפינען אין יעדן יידישן הויז!

פאַרלאַג געזעלשאַפט „צענטראַל“ וואַרשע, נאַוואָליפּקי 7.